ଆମ ଜଗତ

ଗାନ୍ଧୀ ଚିନ୍ତନ

ଭିନ୍ନ ଧରଣର
ଲେଖା

ସ୍ମୃତି ମନ୍ଥନ

ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଭାବାନନ୍ଦ

ଭିନ୍ନ ଧରଣର ଲେଖା

ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଭାବାନନ୍ଦ

ମୟୁର ପବ୍ଲିକେସନ୍‌ସ୍,
ଭୁବନେଶ୍ୱର

ଭିନ୍ନ ଧରଣର ଲେଖା
ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଭାବାନନ୍ଦ
୨୦୧୩
ମୟୁର ପବ୍ଲିକେସନ୍ସ୍
ଭୁବନେଶ୍ୱର-୧

ISBN : 978-81-89626-49-5
"Bhinna Dharanara Lekha"
Acharya Bhabananda
2013
Mayur Publications
Unit-3, Bhubaneswar
D.T.P at D-Net, and Printed at
Mahaveer Printers, Bhubaneswar-1

Rs. 150/- only
Rupees One hundred fifty only

ଭୂମିକା

ସମ୍ବାଦପତ୍ରମାନଙ୍କର ସ୍ତମ୍ଭ ପୂରଣ ପାଇଁ, କେତେବେଳେ ଆବେଗପ୍ରବଣତାରୁ ବା ଅନ୍ୟ କେତେବେଳେ ବରାଦି ଚିଠିର ଉତ୍ତର ଲେଖୁ ଲେଖୁ ଏଇ ଲେଖାମାନଙ୍କର ଜନ୍ମ, ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ, ଭିନ୍ନ ପରିବେଶରେ । ପୁଣି କେତେବେଳେ ଆମ ଜଗତର ଭାରାକ୍ରାନ୍ତ ଜୀବନର ପରିଧି ଭିତରେ ଯେଉଁ ଉନ୍ମାଦନା ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ନିଜକୁ ଅସ୍ଥିର କରେ, ସେଥିରୁ ମୁକ୍ତିପାଇବା ପାଇଁ ଲେଖା ଲେଖିବା ଏକ ଅଭ୍ୟାସରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଇଛି । ସେ ସବୁ ଲେଖାକୁ ଏକତ୍ର କରି ଜଣେ ଗ୍ରନ୍ଥକାର ହେବାର ଅଭିପ୍ସାରୁ ଏ ସଂକଳନ । ଯା'କୁ ସାହିତ୍ୟ କୁହାଯିବ କି ? ପୁଣି ସାହିତ୍ୟ କ'ଣ ? ବା କାହାପାଇଁ ଏ ସାହିତ୍ୟ - ଏଭଳି ବହୁ ପ୍ରଶ୍ନ ଉତ୍ଥାପନ କରାଯାଇପାରେ । ବହୁ ବର୍ଷ ଧରି ଲେଖାଲେଖିକୁ କିଛି ପରିମାଣରେ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦେଇ ଆସିଥିବା ଜଣେ ଅସାମାଜିକ ଜୀବନର ଏହି ପରିଣତି ବୋଲି କେହି ସମୀକ୍ଷକ ବିଚାର ମଧ୍ୟ କରିପାରନ୍ତି ।

ସାହିତ୍ୟ କଣ କେବଳ କବିତା, ଗଳ୍ପ, ଉପନ୍ୟାସ, ନାଟକ ବା ପ୍ରବନ୍ଧ ? ଏହି ବିଭାଜିତ ସାହିତ୍ୟର ପଟ୍ଟଭୂମିରେ, ଏଗୁଡ଼ିକୁ 'ଲେଖା' କହିଲେ କ'ଣ ଅତିଶୟୋକ୍ତି ହେବ । ପୁଣି କାହାରି କାହାରି ଭାଷାରେ ଏହା 'ବଗଡ଼ା ସାମ୍ବାଦିକତା' ବା ଆଉ କେହି କେହି ଏହାକୁ 'ଇତିହାସ' ବା ତଥାକଥିତ ଇତିହାସ ବୋଲି ବିଚାର କରିପାରନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ଏଠାରେ ରାଜାରାଜୁଡ଼ା, ମନ୍ତ୍ରୀ ପାରିଷଦମାନଙ୍କର କାଳାନୁକ୍ରମିକ ଶାସନ ବା ଦୁଃଶାସନର ଇତିବୃତ୍ତି ନାହିଁ । ସମାଜ ଜୀବନରେ ଅହରହ ଘଟୁଥିବା ଘଟଣାବଳୀର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଭାବରେ ଏ ସବୁକୁ ଭାବନାର ବିସ୍ଫୋରଣ କୁହାଯାଇପାରେ । କେଉଁ ଭାଷାରେ ଏହି ଭାବନା ବା ଚେତନାକୁ ଲିପିକରଣ କରିବ, ତାହା ସଂପୃକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିର ଶକ୍ତି ସାମର୍ଥ୍ୟ ଭିତରେ ହିଁ ବିଚାରକୁ ନେବା ବୋଧହୁଏ ସବୁଠାରୁ ନିରାପଦ ମନ୍ତବ୍ୟ ।

ବହୁବର୍ଷ ହେବ ଏହି ଧାରଣାର ଅନୁଗାମୀ ହୋଇ ଯାହା ନିଜର ଚିନ୍ତା ଚେତନାକୁ ଆନ୍ଦୋଳିତ କରି ଆସିଛି, ତା'ରି ଭିତରେ 'ଗାନ୍ଧୀ ଚିନ୍ତନ' ସାମୟିକ ଭାବରେ ନିଜକୁ ଆଶ୍ୱାସନା ଦେବାବେଳେ ତାହାର ତାତ୍ତ୍ୱିକତା ତଥାକଥିତ ପାଠକ ଓ ବୁଦ୍ଧିଜୀବି ବା ସମାଜପତିମାନେ ବୁଝନ୍ତୁ, ଏ ଆଗ୍ରହ ମଧ୍ୟ ଏ ଲେଖକର

ରହିଛି - ଏବେ ବି ତା'ର ଇତି ହୋଇନାହିଁ । ସେହି ପରିସର ଭିତରେ ''ଗାନ୍ଧୀ ଚିନ୍ତନ''ରେ ତାତ୍ତ୍ୱିକତା ବିଷୟରେ ଯେତିକି ଆଗ୍ରହ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଛି, ସେତିକି ପରିମାଣରେ ଗାନ୍ଧୀବାଦୀମାନଙ୍କର କର୍ମଯୋଜନାରେ ତ୍ରୁଟି ମଧ୍ୟ ପ୍ରକାଶଯୋଗ୍ୟ । ଏହି ବ୍ୟାପକତା ଭିତରେ ''ମିଛ ମହାତ୍ମା-ପଢ଼ିଲା ପରେ'' ମୋର ଯେଉଁ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା ତାହା ଲିପିବଦ୍ଧ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇଛି ।

ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲେଖକ ବା ଗ୍ରନ୍ଥକାରର କିଛି ପରିମାଣର ସାମାଜିକ ଦାୟିତ୍ୱବୋଧ ରହିବା ମଧ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକ ବୋଲି ଧାରଣା । ଏହି ଦାୟିତ୍ୱବୋଧ କିଭଳି ଏକ ଜୀବନକାଳ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଥାଏ, ସେହି ସ୍ମୃତି ମଧ୍ୟରୁ କେତେକ, ସଂପାଦକଙ୍କ ଅନୁରୋଧରେ ଲେଖା ହୋଇଥିଲା । ଏ ଭିତରୁ ଅନେକ ଲେଖା ବିଭିନ୍ନ ପତ୍ର/ପତ୍ରିକାରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଥିଲା । କିଂତୁ ସେ ସବୁକୁ ସଜାଡ଼ି ରଖିପାରି ନାହିଁ । ଯେଉଁ କେତୋଟି ଲେଖା ମିଳିଲା ତାହା ଏହି 'ସ୍ମୃତି ମନ୍ଥନ' ଭାଗରେ ରଖାଯାଇଛି । ଏହି ସ୍ମୃତି ସମୂହର ବି କ'ଣ କୌଣସି ଐତିହାସିକ ମୂଲ୍ୟ ଥାଇପାରେ ? ଯେଉଁମାନେ (ସେପରି ଲେଖକଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ଓଡ଼ିଆରେ ସୀମିତ) ସାମାଜିକ ଇତିହାସ ସଂପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଏହି 'ସ୍ମୃତି ମନ୍ଥନ' ଉପାଦାନ ଯୋଗାଇପାରେ ।

ଶେଷରେ ନିଜକୁ ବିଭିନ୍ନ ଭାବରେ ବିଜ୍ଞପିତ କରିବା ଓ ତାହାରି ଜରିଆରେ ସମାଜ ପାଇଁ କିଛି କାହାଣୀ ଛାଡ଼ିଯିବା ଛଡ଼ା, ନିଜ ଭିତରେ ସାମାଜିକ କ୍ରିୟା ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଯେଉଁ ଉଦ୍‌ବେଳନ ସୃଷ୍ଟି କରେ ତାହାରି ରୂପାୟନ ''ଭିନ୍ନ ଧରଣର ଲେଖା''ରେ ସ୍ଥାନିତ । ଏହାର ପାଠକ/ପାଠିକାଙ୍କଠାରୁ ଯେଉଁ ମନ୍ତବ୍ୟ ସବୁ ବେଳେ ବେଳେ ପାଇଛି, ତାହା ହିଁ ମୋ ପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ ମୂଲ୍ୟବାନ । ତେଣୁ ଏହି ଲେଖାଗୁଡ଼ିକୁ ସାହିତ୍ୟର ଅନିୟନ୍ତ୍ରିତ ଚୌହଦୀ ଭିତରେ ରଖିବା ପାଇଁ ଏହି ପୁସ୍ତକ କ୍ଷୁଦ୍ର ପ୍ରୟାସ ମାତ୍ର ।

ଭୁବନେଶ୍ୱର
୧୫.୮.୨୦୧୩

ଆଗ୍ର୍ୟ୍ୟ ଭାବାନନ୍ଦ

ଲେଖାର ତାଲିକା

ଭୂମିକା ୩-୪

ଆମ ଜଗତ

ଅତୀତର ତ୍ରୁଟି ଓ ଅନାଗତ ଭବିଷ୍ୟତ ୭
ଆମେ ଆମର କଳ୍ପିତ ରାଜ୍ୟରେ ପହଞ୍ଚି ପାରିନାହୁଁ ୧୨
ଆଣବିକ ସନ୍ନିପାତ ନା ଅଙ୍ଗାରକାମ୍ଳ ଜନିତ ଜ୍ୱର ୧୪
ଆମ ଶିକ୍ଷା ଜଗତର ଭବିଷ୍ୟତ ରୂପରେଖ ୧୬
ଭୁବନେଶ୍ୱର ଉନ୍ନୟନ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ (ବିଡ଼ିଏ) ୨୦
ମହାପୁଞ୍ଜିବାଦର ପ୍ରୟୋଗଶାଳାରେ ଓଡ଼ିଶା ୨୩
ସର୍ବଗିଳା ଅର୍ଥନୀତି ୨୫
ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଖୋଲାଚିଠି ୨୮
ସତେ କ'ଣ ? ୩୦
ବିକାଶର ସମସ୍ୟା ଓ ସମ୍ଭାବନା ୩୨
ରାଜନୀତିର ଅର୍ଥ, ଏବର ୩୬
ଜୀବନ ଜୀଇଁବାର ଶୈଳୀ ନା ଜୀବନ ସଂଗ୍ରାମର ଧାରା ୩୮
ଜଗତବାଦ ଓ ବିଭାଜିତ ପୃଥିବୀ ୪୦
ସାହିତ୍ୟ ଓ ରାଜନୀତି ୪୩
ଶିଳ୍ପ ପ୍ରସାରଣ ଓ ଲୋକସାହିତ୍ୟ ଉପରେ ଏହାର ପ୍ରଭାବ ୪୬
୧୯୯୦ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଓଡ଼ିଆ ନାଟ୍ୟକଳା ୫୧

ଗାନ୍ଧୀ ଚିନ୍ତନ

ଗାନ୍ଧୀ ବିଶ୍ୱର ସଂପର୍କରେ : ଖଣ୍ଡିଏ ଚିଠି ଓ ଗୋଟିଏ ଅନୁଭବ ୫୪
ଗାନ୍ଧୀ-ପନ୍ଥା ସଂଧାନରେ ଜାପାନ ଗବେଷକ ୟାମାଗୁଚି ୫୮
ମିଛ ମହାତ୍ମା ପଢ଼ିଲା ପରେ..... ୬୧
ଅରଟରୁ ଲାପ୍-ଟପ୍ ୬୫
ପରିବେଶର ଅବକ୍ଷୟ : ଗାନ୍ଧୀଙ୍କଠାରୁ ଆମେ କଣ ଶିଖିପାରିବା ୬୭
ଗାନ୍ଧୀ ଏବେ କେଉଁଠି ? ୬୯
ଗୋପାଲକୃଷ୍ଣ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର 'ଗାନ୍ଧୀ ବହି' ୭୧

ଗାନ୍ଧୀ ସାହିତ୍ୟ : ଏକ ସୂଚନା ୭୫
ଅହିଂସା : ତତ୍ତ୍ୱ ଓ ପ୍ରୟୋଗ ୭୮
ହିନ୍ଦ୍-ସ୍ୱରାଜର ଶତବାର୍ଷିକୀ ୮୨
ଗାନ୍ଧୀ ଚିନ୍ତନର ମୁଗ୍ଧ ପ୍ରେମିକ ୮୪
ସର୍ବଗ୍ରାହୀ ଅର୍ଥନୀତିର ଦ୍ୱାରଦେଶରେ ୮୬
ପ୍ରଶାସକ କେବେ ଅହିଂସାକୁ ନୀତି କରିପାରିବେ କି ? ୮୮

ସ୍ମୃତି ମନ୍ଥନ

ସ୍ମୃତି ମନ୍ଥନ ୯୦
ମୋ ପିଲାବେଳ ୯୨
ମୋ ଗାଁ ପୋଖରୀର କାହାଣୀ ୯୩
ବୋଇତାଲୁ ପକ୍ଷୁଆ ବିହନ ୯୫
ମୋ ଗାଁର ଇତିହାସ କାହିଁ ? ୯୭
ମୋ ଗାଁର ପାଞ୍ଚଜଣ ମଣିଷ ୯୯
ଯେବେ ଯିବ ମଉଦା ୧୦୧
କପି ଧରିବା ମୋର ଅପରାଧ ୧୦୩
ଆଉ ଏକ ଅପରାଧ ୧୦୫
ଲି'ହାଇ ବିଶ୍ୱ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଗୋଟିଏ ଦିନ ୧୦୬
ସାନ୍ ହୋସେରେ ଆଲୋଚନା ଚକ୍ର ୧୦୮
ନରେନ୍ଦ୍ରନାଥ ମିଶ୍ରଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ମୋର ସ୍ମୃତି କଥା ୧୧୦
ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରାଣ, ବିଦେଶୀ ମନ ୧୧୩
ସ୍ମୃତିରେ ସୁରେନ୍ଦ୍ରନାଥ ଦ୍ୱିବେଦୀ ୧୧୬
ସ୍ମୃତିର କଥା : ସରୋଜ କାନୁନ୍‌ଗୋ ୧୨୧
ମୋର ନିକଟତମ ପଡ଼ୋଶୀ ୧୨୪
ବିନୟୀ ସାଧକ ଅନୁସୃଜନ ଶିଳ୍ପୀ -ଲକ୍ଷ୍ମୀ ନାରାୟଣ ୧୨୮
ଫକୀର ମୋହନ ଆଲୋଚନା ୧୩୦
ଲିପିପୁଷ୍ପାଙ୍କର 'ଚତୁର ବିନୋଦ'ର ଇଂରାଜୀ ଅନୁବାଦ ୧୩୪
ଗଣେଶ୍ୱରଙ୍କର 'ବାଣୀ ବିହାର' ୧୩୭

ଆମ ଜଗତ

ଅତୀତର ତ୍ରୁଟି ଓ ଅନାଗତ ଭବିଷ୍ୟତ

ଗତ କେତେ ଦିନ ଧରି ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱରେ ଓ ତା'ର ପ୍ରତିଫଳନ ସ୍ୱରୂପ ଭାରତରେ ଓ ଓଡ଼ିଶାରେ ଯେଉଁ ଅର୍ଥନୈତିକ ସଙ୍କଟ ଦେଖାଦେଇଛି ତାହା ବିଶିଷ୍ଟ ଅର୍ଥନୀତିଜ୍ଞ, ଅର୍ଥଶାସ୍ତ୍ରୀ, ରାଜନୀତିଜ୍ଞ, ରାଜନୈତିକ ଦଳ ଓ ଜନସାଧାରଣଙ୍କୁ ଏକ ଚିନ୍ତାର ବଳୟ ଭିତରେ ଛାଡ଼ି ଦେଇଛି । ଏହାର କୌଣସି ସ୍ଥାୟୀ ସମାଧାନର ସୂତ୍ର ଦେଖାଯାଉନାହିଁ । ବରଂ ତାତ୍‌କାଳିକ ସମାଧାନ ପାଇଁ ଯେଉଁ ସବୁ 'ତାଳିପକା ନ୍ୟାୟ'ରେ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଓ ପରିବର୍ତ୍ତନର ସୂଚନା ବା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମମାନ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଉଛି, ତାହା ଜଗତୀକରଣ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ଥିବା ତ୍ରୁଟିଗୁଡ଼ିକୁ ବହୁଗୁଣିତ କରି ଚାଲିଛି । କେହି କେହି ଏପରି ମଧ୍ୟ ଚିନ୍ତା କରୁଛନ୍ତି ଯେ, ଜଗତୀକରଣ ଅସଫଳ ହୋଇଛି ତେଣୁ 'ସମାଜବାଦ' ଆଡ଼କୁ ଫେରିବାକୁ ହେବ । ଏହା 'ପୁଞ୍ଜିବାଦୀ' ବିରୋଧୀ ଶକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ଆଶ୍ୱାସନା ଦେଉଥିଲେ ବି ଓ ବିଶେଷ ଭାବରେ ଆମେରିକା-ବିରୋଧୀ ଶକ୍ତିମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ସାହିତ କରୁଥିଲେ, ସେଥିରେ ବିଚଳିତ ହେବାର ଆଶଙ୍କା ଅନ୍ତତଃ ମତେ ଘାରୁନାହିଁ । ବରଂ ମନେ ହେଉଛି ଭାରତବର୍ଷର ଅତୀତ ଅର୍ଥନୀତିର ଦିଗନ୍ତକୁ ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା କଲେ ଏକଥା ସ୍ପଷ୍ଟ ହେଉଛି ଯେ, ଭାରତବର୍ଷରେ ସ୍ୱାଧୀନତା ପରବର୍ତ୍ତୀ କିମ୍ବା ଅବ୍ୟବହିତ ପୂର୍ବରୁ କୌଣସି 'ଅର୍ଥନୈତିକ ନୀତି' ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୋଇନାହିଁ–ସେଭଳି କୌଣସି ଅର୍ଥନୀତିକ ଚିନ୍ତନ ଭାରତର ୬୦ବର୍ଷର ଜୀବନକାଳ ମଧ୍ୟରେ ମୋର ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଆସିନାହିଁ, କିମ୍ବା ମୋର ଚିନ୍ତନର ପରିଧିକୁ ଚକିତ କରିନାହିଁ । ଏପରିକି ଆମର ପ୍ରଚଳିତ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ବ୍ୟବସ୍ଥା ମଧ୍ୟ ଅନିୟନ୍ତ୍ରିତ ଓ ଖାମ୍‌ଖିଆଲୀ ନୀତିରେ ଚଳି ଆସିଛି । ମନେ ହେଉଛି 'ଅର୍ଥନୀତି'କୁ ଯେପରି ମୁକ୍ତ ରଖିବାର କଥା, ତା' ବଦଳରେ ବିଭିନ୍ନ ଦଳୀୟ ବା ତାଙ୍କର ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ ଚାଳିତ ପ୍ରଶାସକମାନେ ଅର୍ଥନୀତିକ ଜୀବନର ସକଳ କ୍ଷେତ୍ରରେ ନିଜର କ୍ଷମତାକୁ ବିସ୍ତାର କରିବାର ଅହମିକା, ଲୋଭ ଓ ଆଗ୍ରହକୁ, ନିୟନ୍ତ୍ରିତ କରିବା ତ ଦୂରର କଥା, ସେଭଳି ମାନସିକତାକୁ ମଧ୍ୟ ତ୍ୟାଗ କରି ପାରିନାହାଁନ୍ତି । (ଏ ଦିଗରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଚିନ୍ତନ'କୁ ବିଚାରକୁ ମଧ୍ୟ ନିଆଯାଇନାହିଁ – ଯଦିଓ ଏ

ଦିଗରେ ରାଶି ରାଶି ଲେଖା ଓ ପୁସ୍ତକ ସାରା ବିଶ୍ୱରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇସାରିଛି । ଅନ୍ୟ କଥାରେ କହିଲେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର 'ଅର୍ଥନୈତିକ ଚିନ୍ତନ' ଆମର ଯୋଜନା ବିଶାରଦ, ଅର୍ଥଶାସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ନିକଟରେ ଏବେ ବି ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ) । ଯେଉଁମାନେ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟକରଣର ସମର୍ଥକ ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ଏବେ ବି ଭାବୁଛନ୍ତି ଯେ, ଆମେରିକା ଓ ବ୍ରିଟେନ୍‌ରେ ଯଦି ବ୍ୟାଙ୍କଗୁଡ଼ିକୁ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟକରଣ କରିବା ଉଦ୍ୟମ ଆରମ୍ଭ ହେଲାଣି, ଆମକୁ ପୁଣି ଥରେ 'ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟକରଣ'କୁ ଉତ୍ସାହିତ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । କିନ୍ତୁ ଏପରି 'ଚିନ୍ତନ'ର ଉଦ୍‌ଘୋଷକମାନେ ଆମର ପ୍ରଚଳିତ ଦୁର୍ନୀତି (ଦୁର୍ନୀତି ନିବାରଣ ସପ୍ତାହ ପାଳନ ସତ୍ତ୍ୱେ) ଲାଇସେନ୍ସ, ପରିମିଟ ରାଜ୍‌ର ଭୟାବହ ଅତୀତ ଓ ବର୍ତ୍ତମାନ ପରିସ୍ଥିତିକୁ ବିଚାରକୁ ନେଉ ନାହାନ୍ତି ।

ଏ କଥା ମନେ ରଖିବାକୁ ହେବ ଯେ, ପୁଞ୍ଜିବାଦୀ ଜଗତୀକରଣ ବନାମ ଆତ୍ମ୍ ନିର୍ଭରଶୀଳତା ସେପରି କିଛି ନୂଆ ତତ୍ତ୍ୱ ନୁହେଁ । ଏହାର ପରୀକ୍ଷା ମଧ୍ୟ ଭାରତବର୍ଷରେ ହୋଇସାରିଛି । ଏଠାରେ ଆମେରିକୀୟ ଚିନ୍ତନ ଓ ଭାରତୀୟ (ବା ସେହିଭଳି ସମାଜବାଦୀ ରାଷ୍ଟ୍ରରେ) ଚିନ୍ତନ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ମୌଳିକ ପ୍ରଭେଦ ରହିଛି । ଆମେରିକାରେ ପୁଞ୍ଜିବାଦୀ ତତ୍ତ୍ୱ ସହିତ ମୁକ୍ତ ଚେତନା ବା ସ୍ୱାଧୀନଚିନ୍ତା ଏକ ଘୋଷିତ ନୀତି ନୁହେଁ ବରଂ ଏକ ଦୃଢ଼ ମାନସିକତା ଓ ସଦାସର୍ବଦା ତାହା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବାର ଆଭିମୁଖ୍ୟ ରହିଛି । କିନ୍ତୁ ଭାରତ ବା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିକାଶଶୀଳ ରାଷ୍ଟ୍ରରେ ''ପୁଞ୍ଜିବାଦ'' ସହିତ 'କ୍ରୀତଦାସତ୍ୱ' ଏକ ଅବିଚ୍ଛେଦ୍ୟ ଅଂଶ । ଇଷ୍ଟଇଣ୍ଡିଆ କମ୍ପାନୀ କାଳରୁ ଆମର ମାନସିକ ଦାସତ୍ୱ' ଏପରି ସୁଦୃଢ଼ ହୋଇ ସାରିଛି ଯେ, ଯେକୌଣସି 'ବିଦେଶୀ' ଲୋକଙ୍କୁ ବା ତାଙ୍କର ଚିନ୍ତାଧାରା କଥା ମୁକାବିଲା କଲାବେଳେ ଆମେ ମନେ ମନେ ଧରି ନେଉଛୁ ଯେ, ସେମାନେ ପୁଣି ଆମକୁ ଶାସନ କରିବେ ନାହିଁ ତ ? କିନ୍ତୁ ସାଧାରଣ ନିରକ୍ଷର ଗାଁ ଗହଳିରେ ଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ ସେମାନେ ଏବେ ବି କହୁଛନ୍ତି, ବ୍ରିଟିଶ ଶାସନ ଆଜ୍ଞା ଭଲ ଥିଲା । ଆମ ନୂଆ ରାଜାମାନେ ତାଙ୍କଠାରୁ ଯଥେଷ୍ଟ ନୃଶଂସ । ମୋର ସୀମିତ ଅଭିଜ୍ଞତା ଓ ଅଧ୍ୟୟନର ପରିଧି ମଧ୍ୟରେ ରହି ବିଚାର କଲେ ସ୍ପଷ୍ଟ ମନେ ହେଉଛି ଯେ, ଭାରତ ବର୍ଷରେ 'ଜଗତୀକରଣ' ବହୁବର୍ଷ ଧରି ରହିବ ଓ ଏବେ ବି ସେହି ତତ୍ତ୍ୱ ଭୁଲ୍ ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇନାହିଁ, ଅନ୍ତତଃ ତାତ୍ତ୍ୱିକ

ଦିଗରୁ । ଯାହା ଭୁଲ୍ ହୋଇଛି ଓ ଏବେ ବି ହେଉଛି, ସେ ସବୁ ମୂଳରେ ରହିଛି ଆମର 'ଅଧିକ ପୁଞ୍ଜି' ପାଇଁ ମୋହ । କିନ୍ତୁ ଏହି ପୁଞ୍ଜିକୁ କିପରି ବ୍ୟବହାର କଲେ ସାଧାରଣ ନାଗରିକଟିଏ ବି ସମ୍ବିଧାନର ୨୧ ଧାରା ଭିତରେ ଚଳିପାରିବ ଓ ସମ୍ମାନର ସହିତ ବଞ୍ଚିପାରିବ, ସେ ଚିନ୍ତା ଆମକୁ ଘାରୁନାହିଁ । ବରଂ ଆମର ଦୋଷତ୍ରୁଟି ପାଇଁ ଆମର ସମସ୍ତ ଅର୍ଥନୈତିକ ଅନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକ ଏବେ ବି ଅଚଳ ଅବସ୍ଥାରେ ରହି ବାହାର ପୁଞ୍ଜି ବିନିଯୋଗ ଜରିଆରେ ସଚଳ କରିବାର ପ୍ରୟାସ ଚାଲୁ ରହିଛି । ଆମର 'ସେବା' ଅନ୍ତର୍ଗତ ସବୁ ଶ୍ରେଣୀର ପ୍ରଶାସକ ଏବେ ବି 'ନିଜ ସ୍ୱାର୍ଥ' ଛଡ଼ା ଦେଶର ସ୍ୱାର୍ଥ ପାଇଁ ଗର୍ବିତ ନୁହଁନ୍ତି କିମ୍ବା ସେ ଦିଗରେ ଚେଷ୍ଟା କରିବାର ମାନସିକତା ପୋଷଣ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଜଣେ ଆମେରିକାନ୍ ନିଜକୁ ଆମେରିକାନ୍ କହିବାରେ ଯେତିକି ଗର୍ବ ଅନୁଭବ କରେ, ଜଣେ ବି ଭାରତୀୟ ସେଭଳି ଗର୍ବ ଅନୁଭବ କରେନାହିଁ । ଉଦ୍‌ଘୋଷଣାରେ ଏହା ହୁଏତ ଜନମାନସକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିବାର ଚେଷ୍ଟା ହୋଇଥାଏ । କିନ୍ତୁ ବୃତ୍ତିହୀନ ଜୀବିକାହୀନ 'ଭାରତୀୟଟିଏ' କାହିଁକି ବା ଏପରି ଗର୍ବ କରିବ ? ସେ କାହା ପାଖରେ ତାହାର ଗୁହାରୀ କରିବ ? କିଏ ବା ତା ଶୁଣିବ ? ଆମେରିକାରେ ଏବେ ବି ଅର୍ଥନୈତିକ ସଙ୍କଟ ସତ୍ତ୍ୱେ ଶହଶହ ମୁକ୍ତ ଅନୁଷ୍ଠାନ ସରକାରୀ ନିୟନ୍ତ୍ରଣର ବାହାରେ ଅଛନ୍ତି । ସେମାନେ ତାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ଚାଲିଛନ୍ତି । ମୌଖିକ ଭାଷଣ ଜରିଆରେ ନୁହେଁ– କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ଏପରି ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଛନ୍ତି ଯେ, ସାଧାରଣ ଆମେରିକାନ୍ ନାଗରିକ ନିଜକୁ ଆମେରିକାନ୍ କହିବାରେ ଗର୍ବ ଅନୁଭବ କରେ । ଏହା ହୋଇଛି କେବଳ ଅର୍ଥନୈତିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଜରିଆରେ । ସେ ବ୍ୟବସ୍ଥା ପାଇଁ ଭାରତରେ ଚେଷ୍ଟା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି । କିନ୍ତୁ ତାହା ଏବେ ବି ଏକ ସ୍ପଷ୍ଟ ମାନସିକତା ସୃଷ୍ଟି କରିପାରିନାହିଁ । ତେଣୁ ଜଗତୀକରଣ ଅସଫଳ ହେଲା କେମିତି ? ଜଗତୀକରଣ ତ ଆରମ୍ଭ ହୋଇନାହିଁ ? ଆମ ସମ୍ବିଧାନ ଅନୁଯାୟୀ ଆମେ ଏବେ ବି ଏକ 'ସମାଜବାଦୀ ରାଷ୍ଟ୍ର' । ଏଇଠି ଅର୍ଥନୀତିର ବିକାଶ ତତ୍ତ୍ୱକୁ ଫେରି ଚାହିଁବା ? ଯେଉଁମାନେ 'ବିକାଶ'ର ଗୁରୁ ଭାବରେ ଆମକୁ ପରିଚାଳିତ କରି ଆସିଛନ୍ତି ସେମାନେ ଏବେ ବି ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି ଯେ "ଉପରେ ବିକାଶକୁ ତ୍ୱରାନ୍ୱିତ କଲେ, ତାହା 'ତଳକୁ' ଆପେ ଆପେ ଚାଲିଯିବ ।" ଫଳରେ ଏହି 'ବିକାଶ ତତ୍ତ୍ୱ'ରେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିବା ସର୍ବଜ୍ଞାନ ବିଶାରଦମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ବଢ଼ିବାରେ

ଲାଗିଲା । ଅନ୍ୟ ଅର୍ଥରେ କହିଲେ ଏହି 'ତତ୍ତ୍ୱ' ଦ୍ୱାରା ଅନୁପ୍ରାଣିତ ଅର୍ଥନୀତିଜ୍ଞଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ବଢ଼ି ବଢ଼ି ଚାଲିଲା ଓ ଜନସାଧାରଣ କ୍ରମଶଃ ଦରିଦ୍ରର ସୀମାରେଖା ତଳକୁ ଖସିଖସି ଚାଲିଲେ । ତେଣୁ ଆମର ଶାସକମାନେ ଭୁଲିଗଲେ ଯେ, ଅର୍ଥନୀତିର ସ୍ୱଚ୍ଛ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଓ ସ୍ୱଚ୍ଛ ଉତ୍ତରଦାୟୀ ପ୍ରଶାସନ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ଅଭାବରେ 'ବିକାଶ'ର ମାର୍ଗ କେବେ ବି ଆମକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟସ୍ଥଳରେ ପହଞ୍ଚାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ପଶ୍ଚିମର ପୁଞ୍ଜିବାଦୀ ଅର୍ଥନୀତି ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଏ ସବୁକୁ ଯେପରି ଧ୍ୟାନ ଦିଆଯାଇଛି, ଆମ ଅର୍ଥନୀତିରେ ତାହା ସେତିକି ପରିମାଣରେ ଅବହେଳିତ । ଆମର ବ୍ୟବସାୟୀ ଗୋଷ୍ଠୀଙ୍କ ଭିତରେ ନିଜକୁ ଅର୍ଥନୀତି ଦୃଷ୍ଟି ଦିଗରୁ ସ୍ୱଚ୍ଛଳ ହେବାର ରାସ୍ତା ଜଣାଅଛି । କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ପୁଞ୍ଜିବାଦୀ ରାଷ୍ଟ୍ରରେ ଯେପରି ଉନ୍ନତି କରିପାରିଲେ, ନିଜ ଜନ୍ମ ଭୂମିରେ ଏହା କରିବାକୁ ସୁଯୋଗ ଓ ସୁବିଧା ତ ପାଇଲେ ନାହିଁ ବରଂ ଅଯଥା ପ୍ରତିବନ୍ଧକର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଲେ । (ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ଏବେ ସୁରାଟରେ ଥିବା ପ୍ରାୟ ୮ ଲକ୍ଷ ଓଡ଼ିଆ ସେଠି ଯେପରି ଉନ୍ନତି କରି ପାରିଛନ୍ତି, ତାଙ୍କ ଜନ୍ମଭୂମିରେ ତାହା କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ – ଏଠି ସୁଯୋଗ ସୁବିଧା ଯୋଗାଇବା ବଦଳରେ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ସୃଷ୍ଟିର ଉପନିବେଶବାଦୀ ମନୋଭାବ ଏବେ ବି ବଳବତ୍ତର ରହି ଆସିଛି) ।

ଜଗତୀକରଣ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ଯେଉଁ ନୂତନ ପୁଞ୍ଜି ବିନିଯୋଗର ଧାରା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି, ତାହା ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳରେ ଭିତ୍ତିଭୂମି ସୃଷ୍ଟି କରିବା, ଶିକ୍ଷା, ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟର ଉନ୍ନତି ପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ ଭାବରେ ଅର୍ଥ ବିନିଯୋଗ କରିବା ଓ ସେଥିପାଇଁ ଦରିଦ୍ର ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ମତାମତ ଲୋଡ଼ିବା ଦିଗରେ ଆଗ୍ରହ ସୃଷ୍ଟି କରି ପାରୁନାହିଁ । କୃଷି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯେଉଁ ସଂସ୍କାର ଆବଶ୍ୟକ, ସେଥିପାଇଁ ଯେତିକି ପରିମାଣରେ ଧ୍ୟାନ ଦେବା ଆବଶ୍ୟକ, ତାହା ଦିଆଯାଉ ନାହିଁ । ପଶ୍ଚିମ ଜଗତର ଶୈଳ୍ପିକ ଗଣତନ୍ତ୍ରର ବ୍ୟବସ୍ଥା ପାଇଁ ଯେଉଁ ଅର୍ଥନୀତି ଆବଶ୍ୟକ, ଆମେ ସେହି ପନ୍ଥା ଅନୁସରଣ କରି ଚାଲିଛୁ । ଶିଳ୍ପର ପ୍ରସାରଣ ଆବଶ୍ୟକ । କିନ୍ତୁ ଶିଳ୍ପ ଓ କୃଷି ମଧ୍ୟରେ ଏକ 'ସମତୁଲ ଅବସ୍ଥା' ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ ପାରିନାହିଁ । ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟସେବା, ଶିକ୍ଷାଜଗତ ବିପର୍ଯ୍ୟସ୍ତ । ପ୍ରଶାସନିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଶିଳ୍ପଭିତ୍ତିକ ଗଣତନ୍ତ୍ର ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଯେତିକି ଉତ୍ତରଦାୟୀ ହେବାକଥା ଏଠାରେ ତାହା ଆରମ୍ଭ ବି ହୋଇନାହିଁ । ଦୁର୍ନୀତିର (ଅର୍ଥନୀତିକ) ମାତ୍ରା ବଢ଼ି ବଢ଼ି ଚାଲିଛି – କାରଣ ଏବେ ପୁଞ୍ଜିର ଅଭାବ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ

ମାନବସମ୍ବଳ, ବିକାଶର ପ୍ରକୃତ ପୁଞ୍ଜି ତାହାର କଳନା, ଆବଶ୍ୟକତା ଓ ସେଥିପାଇଁ ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ତ୍ୱରାନ୍ୱିତ କରିବା ଏବେ ବି ସମ୍ଭବ ହୋଇନାହିଁ । ସମାଜବାଦୀ ଅର୍ଥନୀତି ବିଶାରଦ, ରାଜନୈତିକ ସୁବିଧାବାଦୀ, ପ୍ରଶାସନିକ ପରିଚାଳକ, ନିଜ ସଂରକ୍ଷଣରେ ବ୍ୟସ୍ତ । ଆଗ୍ରହୀ ଶ୍ରମସଂସ୍ଥା, ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ବଜାର ବ୍ୟବସ୍ଥା, ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦିତା, ପ୍ରତିଯୋଗିତା ବଦଳରେ ପୁରାତନ ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ଚାଲୁ ରଖିବାକୁ ଏବେ ବି ଆଗ୍ରହୀ । ଗତ ୬୦ବର୍ଷ ଭିତରେ ଆଇନ୍‌କାନୁନ୍‌ର ସଂଶୋଧନ ମଧ୍ୟ ଆଶାନୁରୂପ ହୋଇନାହିଁ । ଆମେ ଜଗତୀକରଣ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ କ'ଣ ସେହି ପୁରାତନ ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ, ଅନୁଷ୍ଠାନ ସମୂହକୁ ରକ୍ଷା କରି 'ବିକାଶର ଧାରା'କୁ ତ୍ୱରାନ୍ୱିତ କରିପାରିବା ।

ମନେ ରଖିବାକୁ ହେବ ଯେ, ବହୁ ବାଧା, ବିଘ୍ନ, ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ସତ୍ତ୍ୱେ ପ୍ରାୟ ଗତ କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷର ଜଗତୀକରଣ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଦାରିଦ୍ର୍ୟର ସଂଖ୍ୟା କିଛି ମାତ୍ରାରେ (୧୫%) କମିଛି, ଯାହା ତା ପୂର୍ବର ୪୦/୪୫ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ନଥିଲା । ଭାରତବର୍ଷରେ ସ୍ୱାଧୀନତାର ଅବ୍ୟବହିତ ପରେ ପ୍ରାୟ ୪୦ବର୍ଷରୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ତଥାକଥିତ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଅର୍ଥନୀତି, ସମାଜବାଦୀ ଅର୍ଥନୀତିର ପ୍ରଭାବରେ ଯେତିକି ବିକାଶ ବାଧାପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିଲା, ଗତ ୨୦ବର୍ଷ ଭିତରେ ସେଥିରେ ଅନେକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଛି । କିନ୍ତୁ ଏହି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଯେତେ ଅଧିକ ହୋଇ ପାରିଥାନ୍ତା, ତାହା ହୋଇନାହିଁ । ତାହାର କାରଣ ହେଉଛି "ମହାପାତ୍ରମାନେ ମାରିନେଉଛନ୍ତି" ବାକି ଅଧିକାଂଶ ଲୋକେ ଜଳକା ହୋଇ ଚାହିଁ ରହିଛନ୍ତି–ଆଶ୍ୱାସନା, ଘୋଷଣାନାମା ଯେତିକି ଅଧିକ ବଢ଼ିବଢ଼ି ଚାଲିଛି, ଅନୁରୂପ ଭାବରେ ତାହା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେଉନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ଆମର ମାନସିକତାରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ କିଂବା ଆଇନ୍ କାନୁନ୍‌ର ଆବଶ୍ୟକୀୟ ସଂଶୋଧନର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଉନାହିଁ । କାରଣ ଭୟ ରହୁଛି ଯେ, ଆମ ହାତରୁ କ୍ଷମତା ଖସିଯିବ । ଏବେ ସାରା ବିଶ୍ୱରେ ଯେଉଁ ଅର୍ଥନୈତିକ ସଂକଟ ଦେଖାଦେଇଛି, ତାହା ଫଳରେ ଭାରତ ଓ ଓଡ଼ିଶା ନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ପ୍ରଭାବିତ ହେବ । କିନ୍ତୁ 'ଜଗତୀକରଣ'ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଦିଗରୁ ଭୁଲ୍ ନୁହେଁ – ପ୍ରୟୋଗ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆମର ଅପାରଗତା ଏଥିପାଇଁ ଦାୟୀ । ଏକ ଅପାରଗ ପ୍ରଶାସନିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଭିତରେ ପୁରୁଣା ରାସ୍ତାରେ ଚାଲି ନୂଆ ଦୁନିଆ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଏଇ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଆମକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଅର୍ଥନୈତିକ ତତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରତି ଧ୍ୟାନ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏଥିପାଇଁ ଆମେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ପାରିବା କି ?

⁂

ଆମେ ଆମର କଳ୍ପିତ ରାଜ୍ୟରେ ପହଞ୍ଚି ପାରିନାହୁଁ

ସ୍ୱାଧୀନତାର ଆରମ୍ଭରେ ଯେଉଁ ଉନ୍ମାଦନା ଦେଖାଯାଉଥିଲା, ଏବେ ସେହି ଉନ୍ମାଦନାର ଅବସାନ ଘଟିଛି ବୋଲି ମନେହୁଏ । ଇତି ମଧ୍ୟରେ ବହୁ ଚିନ୍ତାଧାରାର ପ୍ରୟୋଗ ପରୀକ୍ଷା ହୋଇଛି, କିନ୍ତୁ ଏବେ ମଧ ଆମେ ଆମର କଳ୍ପିତ ରାଜ୍ୟରେ ପହଞ୍ଚି ପାରିନାହୁଁ । ଏହାର କାରଣ ଖୋଜି ବସିଲେ ହତାଶାର ଭାବ ଦେଖାଦେଇଥାଏ । ଏ ହତାଶାକୁ ଦୂର କରିବା ଯେକୌଣସି ରାଜ୍ୟ ବା ରାଷ୍ଟ୍ର ପକ୍ଷରେ ଏତେ ସହଜ ନୁହେଁ । ମନେହେଉଛି ଆମେ କ୍ରମଶଃ ଜଟିଳତାର ଚକ୍ରବ୍ୟୂହ ଭିତରେ ବାନ୍ଧିହୋଇ ପଡ଼ିଛୁ । ଯାହା କିଛି ସୁଫଳ ମିଳିଛି ସେଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରାୟ ଜନସମୂହର ଉପରିଭାଗରେ ଥିବା ଲୋକଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବ ହୋଇଥାଇ ପାରେ, କିନ୍ତୁ ଏବେବି ଏସବୁ ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ହାତପାହାନ୍ତାରେ ପହଞ୍ଚିପାରିନି । ସମତା ଓ ଦକ୍ଷତା ମଧ୍ୟରେ ବହୁ ବ୍ୟବଧାନ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇସାରିଛି । ଯେଉଁମାନେ କ୍ଷମତାର କେନ୍ଦ୍ର ନିକଟରେ ଆତଯାତ କରିପାରୁଛନ୍ତି, ସେମାନେ କେନ୍ଦ୍ରଠାରୁ ବହୁଦୂରରେ ଥିବା ପରିଧି ନିକଟରେ ନିଜକୁ ପହଞ୍ଚାଇ ପାରୁନାହାଁନ୍ତି ।

ନାରୀ ସ୍ୱାଧୀନତା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଉନ୍ନତି ଯଥେଷ୍ଟ ବୋଲି ଆପାତତଃ ମନେହେଉଛି କିନ୍ତୁ ସେହି ସ୍ୱାଧୀନତା ବେଳେବେଳେ ଉଚ୍ଛୃଙ୍ଖଳତାରେ ପରିଣତ ହେଉଛି । ଗମନାଗମନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏବଂ ଗଣମାଧ୍ୟମରେ, ପ୍ରସାର ବେଶ୍ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିହେଉଛି । କିନ୍ତୁ କ୍ଷୁଧାରୁ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମେ ମୁକ୍ତି ପାଇନାହୁଁ । ଏସବୁ ପଛରେ ଯେଉଁ ଆଇନ ଶୃଙ୍ଖଳା ଆଶା କରିବାର କଥା ତାହା ସେହି ମାତ୍ରାରେ ସମ୍ଭବ ହୋଇନାହିଁ । ଏବେ ବି ଉପନିବେଶବାଦୀ ଆଇନ ବଳବତ୍ତର ରହିଛି । ଏ ଦିଗରେ ଆମେ ବିଶେଷ ଉନ୍ନତି କରିପାରିନାହୁଁ । ଯେଉଁମାନେ ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ନେତୃତ୍ୱ ନେବାର କଥା ସେମାନେ ଆମର ଜନପ୍ରତିନିଧି । କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ଏହି ପ୍ରତିନିଧିତ୍ୱକୁ ଯେଭଳି ଉପସ୍ଥାପିତ କରିବାର କଥା ତାହା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଉନାହିଁ । ସବୁକିଛି ତାତ୍କାଳିକ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀରେ ପରିଚାଳିତ ହେଉଛି ।

ଶିଳ୍ପର ପ୍ରସାରଣ ଯେତିକି ବଢ଼ିଛି ତାହାଠୁ ଅଧିକ ଚିନ୍ତା କରିବା ସାଂପ୍ରତିକ ପରିସ୍ଥିତିରେ ତାହାର ଅନାବଶ୍ୟକତା । କୃଷି ଓ ହସ୍ତଶିଳ୍ପର ପ୍ରସାର ଉପରେ ଆମକୁ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ବାଷଠି ବର୍ଷର ଆମର ଯୋଜନା, କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଓ ତା'ର ଫଳାଫଳକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ ଏକଥା ସ୍ପଷ୍ଟ ହୁଏ ଯେ ଆମେ ଅନେକ ଆଗେଇଛୁ କିନ୍ତୁ

ଯେକୌଣସି ଏକ ପାରମ୍ପରିକ ସମାଜରେ ପରମ୍ପରା ଓ ଆଧୁନିକତା ଭିତରେ ଯେଉଁ ସଂଘର୍ଷ, ସେ ସଂଘର୍ଷ ଆମକୁ ଏବେବି ପଛକୁ ଟାଣିନେବାର ଆଶଙ୍କା ରହିଛି । ମୁଁ ଅନେକ ତାତ୍ତ୍ୱିକ ବିଚାର ଅନୁଶୀଳନ କଲାପରେ ଏବେ ଏକ ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ପହଞ୍ଚିଛି ଯେ, ଏ ରାଷ୍ଟ୍ରର ଜନକ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଚିନ୍ତା ଆଜିର ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଆମକୁ ଆଗେଇ ନେବାର ସମ୍ଭାବନା ରହିଛି । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ କେବଳ ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଅନୁଶୀଳନ ଭିତରେ ବାନ୍ଧି ନ ରଖି ତାଙ୍କର ପ୍ରାୟୋଗିକ ଚିନ୍ତନକୁ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ କିଭଳି ଉପସ୍ଥାପିତ କରାଯାଇ ପାରିବ ସେ ଦିଗରେ ଶିକ୍ଷିତ ସଂପ୍ରଦାୟର ଦାୟିତ୍ୱ ରହିଛି । ଏହି ଆହ୍ୱାନକୁ ଆମେ ବିଚାରକୁ ନେଇପାରିବା କି ? ସଂକ୍ଷେପରେ କହିଲେ ନାରୀମାନଙ୍କର ସମସ୍ୟା, ପରିବେଶ ଓ ପାଣିପାଗର ସମସ୍ୟା, ନିଯୁକ୍ତିର ସମସ୍ୟା ଏବଂ ଦାରିଦ୍ର୍ୟର କଷାଘାତରେ ନିଷ୍ପେଷିତ ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ପ୍ରତି ସମ୍ବେଦନଶୀଳ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାର ଚିନ୍ତାଧାରା ପୋଷଣ କରିବା ଏବଂ ଏହି ଚିନ୍ତାକୁ ରୂପାୟିତ କରିବା ଆଜି ଏକ ବଡ଼ ଆହ୍ୱାନ ।

⁂

ଆଣବିକ ସନ୍ନିପାତ ନା ଅଙ୍ଗାରକାମ୍ଳ ଜନିତ ଜ୍ୱର

ଆମ ଆୟୁ କମି କମି ଯାଉଛି – ତା ସଙ୍ଗରେ ଏଇ ପୃଥିବୀର ବି । ଆଣବିକ ସନ୍ନିପାତ ତ କେତେବେଳେ ଅଙ୍ଗାରକାମ୍ଳର ଉତ୍ତାପ । ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀର ଶରୀରରେ ତାପମାତ୍ରା ବଢ଼ିବଢ଼ି ଚାଲିଛି । କୌଣସି ଜଣା ଔଷଧ କାମ ଦେଉନାହିଁ । ଏହି ଉତ୍ତାପର ମାତ୍ରା ଏପରି ଘନଘନ ବଢ଼ି ଚାଲିଛି ଯେ, ଆମେ ବାଉଳା ଚାଉଳା ହୋଇ କେତେବେଳେ କଣ ଯେ କରି ବସୁଛୁ, ସେ କଥାକୁ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିବାକୁ ସମୟ ପାଉନୁ । ଆମକୁ ଏଇ ପରିବେଶ ଜନିତ ଅବକ୍ଷୟକୁ ରୋକିବା ପାଇଁ ରାଷ୍ଟ୍ରର ସାର୍ବଭୌମତ୍ୱ ବା ସୀମାରେଖା କୌଣସି ଭାବେ ସାହାଯ୍ୟ କରିପାରିବା ଭଳି ମନେ ହେଉନାହିଁ । ଅନ୍ୟ ଭାଷାରେ କହିଲେ ଏହା ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଆମ ପାଇଁ, ପରବର୍ତ୍ତୀ ବଂଶଧରଙ୍କ ପାଇଁ ଏକ 'ଆତଙ୍କ' ସୃଷ୍ଟି କରିସାରିଛି । ଏ ସତ୍ୟକୁ ମୁକାବିଲା କରିବାକୁ ଆମର ସତ୍‌ସାହସ ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧୀ ଆମକୁ ଯେଉଁ 'ସତ୍ୟଶକ୍ତି' କଥା କହୁଥିଲେ, ସେ ବି ଆମକୁ ଏହି ପାରିବେଶିକ ଅବକ୍ଷୟ ପ୍ରତି ଥିବା ସମ୍ଭାବ୍ୟ ଉନ୍ମାଦନା କଥା ସୂଚେଇ ଦେଇଥିଲେ । ଆମକୁ ପୁଣି ଥରେ ଏହି ସତ୍ୟକୁ ଆବିଷ୍କାର କରିବାକୁ ହେବ–ଏ ସତ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ କଟୁ ହୋଇପାରେ । କିନ୍ତୁ ଆମ ଶରୀରରୁ ଉତ୍ତାପକୁ କମାଇବାକୁ ହେଲେ ଏଭଳି କଟୁ ସତ୍ୟକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ହିଁ ପଡ଼ିବ । ମନେ ହେଉଛି ଏବେ ପାଣିପାଗର ଯେଉଁ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟୁଛି, ତାହା ଏହି ଉତ୍ତାପର ହିଁ ଜଗତୀକରଣ ।

ଐତିହ୍ୟ, ପରମ୍ପରା, ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟତା ବା ଆଞ୍ଚଳିକବାଦର ଅହମିକା, ଔଦ୍ଧତ୍ୟ ଆମକୁ ଏତେ ମାତ୍ରାରେ ପଙ୍ଗୁ କରିଦେଇଛି ଯେ, ବେଳେ ବେଳେ ମନେ ହେଉଛି, ଆମକୁ ଶିଳ୍ପ ଜନିତ ଓ ପରମାଣୁ ଶକ୍ତିର ସୀମାହୀନ ବିସ୍ତାର ଯୋଗୁଁ କେତେ ବେଳେ ଆଣବିକ ସନ୍ନିପାତ ବି ଘଟିପାରେ । ଏହା ଆଣବିକ ସନ୍ନିପାତ ହେଉ ବା ଶାରୀରିକ ତାପବୃଦ୍ଧି, ପାଣିପାଗର ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଉ, ଏହା ଏକବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ମନୁଷ୍ୟ ସଭ୍ୟତାର ପାରମ୍ପରିକ ଆଗ୍ରହ, ଅଭୀପ୍ସା ଓ ଯୋଜନାକୁ ଧୂଳିସାତ କରିବାକୁ ବସିଛି । ଜଗତୀକରଣର ଦୁଇ ଦଶକ ଭିତରେ ପରିବେଶର ଅବକ୍ଷୟ ଓ ପାଣିପାଗର ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୁ ହୁ ବଢ଼ି ଚାଲିଛି । ଏହା ଫଳରେ ଆମ ଚିନ୍ତନରେ, କର୍ମଯୋଜନାରେ ଆମେ କାମଳ ରୋଗଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇପଡ଼ିଛୁ । ଏହି ଉତ୍ତାପର ମାତ୍ରା ଏତେ ଦ୍ରୁତ ଗତିରେ ବଢ଼ି ଚାଲିଛି ଯେ, ଏହା ଫଳରେ ଉପକୂଳ ଅଞ୍ଚଳକୁ ସମୁଦ୍ର ଗ୍ରାସ କରିବାର ସମ୍ଭାବନା ରହିଛି । ଫଳରେ ବର୍ଷାର ପରିମାଣ କେବେ କମୁଛି ତ ପୁଣି କେତେବେଳେ ଏହା ଅଚାନକ ବଢ଼ି ଯାଉଛି । 'ଜଳ ବିହୁନେ' ବା 'ଜଳ ବହୁଳେ' ସୃଷ୍ଟିନାଶର ଆତଙ୍କ ମଧ୍ୟ ଦେଖାଦେଉଛି । ଆମର ରାଜନୈତିକ ପାଣିପାଗ ଯେପରି ଆଦର୍ଶହୀନ ହୋଇପଡ଼ିଛି, ପାରିବେଶିକ ପାଣିପାଗ

ମଧ୍ୟ ଅନୁରୂପ ଭାବରେ ଦିଗ ହରାଇ ସାରିଛି । ଏହା ଆଉ କେବଳ ବୈଜ୍ଞାନିକମାନଙ୍କର ଗବେଷଣାଗାରରେ ସୀମାବଦ୍ଧ ନୁହେଁ —ପ୍ରତିଦିନ ଆମେ ଏହାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଚାଲିଛୁ । ଫଳରେ ଜଳ, ଜଙ୍ଗଲ, ଜୀବନ ସବୁ ଏବେ ଜଗତୀକରଣର ଉତ୍ତାପରେ ଉନ୍ମାଦଗ୍ରସ୍ତ । ଭାରତବର୍ଷ ଦିନେ 'ବସୁଧୈବ କୁଟୁମ୍ବକଂ' କୁ ନେଇ ଆସ୍ଫାଳନ କରୁଥିଲା । ଏବେ ସେହି କୁଟୁମ୍ବିକତାକୁ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ହେଲେ ଆମ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଗବେଷଣା, ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ବ୍ୟବସ୍ଥା, ପାରିବେଶିକ ଅବକ୍ଷୟର କାରଣଗୁଡ଼ିକୁ କେବଳ ଖୋଜି ବସିଲେ ଚଳିବ ନାହିଁ —ଏ ବିଷୟରେ ଅନେକ ତଥ୍ୟ ଓ ତତ୍ତ୍ୱ ଆମ ପାଖରେ ଓ ପୃଥିବୀର ବହୁ ଦେଶରେ ସଂଗୃହୀତ ଓ ଆଲୋଚିତ ହୋଇସାରିଛି । ଏହା ସହିତ ଆମ ନିରକ୍ଷର, ଅପାଠୁଆ ଜନ ସାଧାରଣଙ୍କର ଅନୁଭୂତି ଓ ଅଭିଜ୍ଞତା ପ୍ରସୂତ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିକୁ ବିଚାରକୁ ନେବାକୁ ହେବ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ଅଞ୍ଚଳର ଜନ ସମୂହ ଏପରି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମକୁ ଅଗ୍ରାଧିକାର ଦେବାକୁ ହେବ । ଯାହା ଫଳରେ ଏ ବିଶ୍ୱ, ଭାରତ ବା ଓଡ଼ିଶା ଆଣବିକ ସନ୍ନିପାତ ବା ଅଙ୍ଗାରକାମ୍ଳର ଉତ୍ତାପ ବୃଦ୍ଧି ଭଳି ବିପଦର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ । ଏଥିପାଇଁ କେବଳ ସରକାରଙ୍କ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରିବା ଏକ ପରାଧୀନ ମନୋବୃତ୍ତିର ଲକ୍ଷଣ । କିଛି ମାତ୍ରାରେ ଏହା ସାମ୍ୟବାଦୀ ଚିନ୍ତା ତ କିଛି ମାତ୍ରାରେ ନେତୃତ୍ୱର ଔଦ୍ଧତ୍ୟ । ଆମର 'ନୀତି ପ୍ରଣୟନ' କ୍ଷେତ୍ରରେ ପରିବେଶର ଅବକ୍ଷୟ ବା ଅଙ୍ଗାରକାମ୍ଳର ଅଭିବୃଦ୍ଧି, 'ଶକ୍ତିର ଉତ୍ସ' ଖୋଜିବାରେ ଖଣିଜ ସଂପଦର ଅସଦ୍ ବ୍ୟବହାର ଆଦି ପାରଂପରିକ ଯୋଜନାର ଧାରାକୁ ପ୍ରତିହତ କରିବାକୁ ହେବ । ସେଥିପାଇଁ ବ୍ୟକ୍ତି, ପରିବାର, ଅଞ୍ଚଳର ଜନସମୂହ ଓ ପ୍ରାଣୀଜଗତ ପ୍ରତି ଆମକୁ ଅଗ୍ରାଧିକାର ଦେବାକୁ ହେବ । ଏହା ଏକ 'ନିରନ୍ତର' ଶିକ୍ଷା । ଏଥିପାଇଁ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରରୁ ଉଚ୍ଚତର ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆମୂଳଚୂଳ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

ଆଲ୍ ଗୋରେ, ପଚୌରୀ ନୋବେଲ ପୁରସ୍କାର ପାଇବା ପରେ ଓ ତାଙ୍କର ଅଭିଭାଷଣ ଅନୁଧାନ କରିବା ପରେ ମନେ ହେଉଛି, ସତରେ ଚିନ୍ତା ରାଜ୍ୟରେ, ଯୋଜନା ପ୍ରସ୍ତୁତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆମେ ସତେ କେତେ ପଛରେ ? ଏ ଖବର ସବୁ ଖବରକାଗଜରେ ତ ଅଗ୍ରାଧିକାର ପାଉନାହିଁ । ଏକବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଦୁଇ ଦଶକ ମଧ୍ୟରେ ଆମର ଅଭିଜ୍ଞତା ଓ ଅନୁଭୂତିକୁ କଳନା କଲେ ମନେ ହେଉଛି ଆଗାମୀ ଦୁଇ ଦଶକ ମଧ୍ୟରେ ଆମକୁ 'ପାଣିପାଗର ପରିବର୍ତ୍ତନ' ଓ ଜୀବଜଗତର ଭବିଷ୍ୟତ ଦିଗରେ ଅଧିକ ଧ୍ୟାନ ଦେବାକୁ ହିଁ ହେବ । ଆଉ ଓଡ଼ିଶା ଏ ଦିଗରେ ନେତୃତ୍ୱ ନେଇ ନ ପାରିବ କାହିଁକି ?

* * * *

ଆମ ଶିକ୍ଷା ଜଗତର ଭବିଷ୍ୟତ ରୂପରେଖ

ଏ କଥା ଲେଖି ବସିଲା ବେଳେ ମୁଁ କେବଳ ଓଡ଼ିଶା କଥା ହିଁ ଭାବୁଛି । ଅବଶ୍ୟ ''ଏ ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ତମର କି ଯୋଗ୍ୟତା ଅଛି ?'' ବା ''ଓଡ଼ିଶାରେ ସେ କଥା ବୁଝିବାକୁ ଶିକ୍ଷାମନ୍ତ୍ରୀ, ସଚିବ ଓ କେତେ କ'ଣ ପଦବୀର ଲୋକ ମୋଟା ଅଙ୍କ ରାଜକୋଷରୁ ନେଉଥିଲା ବେଳେ ତମ ଭଳି ଲୋକ କାହିଁକି ମିଛୁଟାରେ ଏଥିରେ ମାତିଛ ।'' ଏହିଭଳି ବହୁ ପ୍ରଶ୍ନର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଉଛି । ବାସ୍ତବିକ ମୋର କି ଯୋଗ୍ୟତା ଅଛି ? ସେ ''ଯୋଗ୍ୟତା'' ମାପିବାକୁ ତ କାହାଣ କାହାଣ ଲୋକ ଅଛନ୍ତି । ଏକଥା ନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ସତ୍ୟ । କିନ୍ତୁ ଏମାନେ ସତେ କ'ଣ ଓଡ଼ିଶାର ଶିକ୍ଷା ଜଗତ (ଏଠି କେବଳ ଉଚ୍ଚତର ଶିକ୍ଷା, ବୈଷୟିକ ଶିକ୍ଷା କଥା ଉଲ୍ଲେଖ କରୁଛି) ର ପରିଚାଳକମାନେ ଏବର ଅର୍ଥନୀତିର ଧାରା କଥା ବୁଝନ୍ତି । ଆମ ଭଳି ବୋକା ଲୋକମାନେ ପୃଥିବୀଟା ଗୋଲ ବୋଲି ଭାବି ଆସିଛୁ ଓ କହି ଆସିଛୁ । କିନ୍ତୁ 'ଶିକ୍ଷା ଓ ଅର୍ଥନୀତି'ର ସମ୍ପର୍କକୁ ଯେଉଁମାନେ ବିଚାରକୁ ନିଅନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ''ପୃଥିବୀ ଆଉ ଗୋଲ'' ନୁହେଁ – ଏହା ଏବେ ଏକ ସମତଳ ଭୂମି (Flat) । ତେଣୁ ଅର୍ଥନୀତିଜ୍ଞଙ୍କ ହାତରେ ଯେତେବେଳେ ସମଗ୍ର ସଂସାରର ଧରା ଦୁଳୁକୁଛି, ସେ ବିଷୟରେ ସୂଚନା ଦେବା ଆବଶ୍ୟକ । କାରଣ 'ଉଚ୍ଚତର' ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏବେ ଅନେକ ''ଘରୋଇ ଖେଳାଳି'' (Private Player) ଉଭା ହୋଇ ସାରିଲେଣି । କେବଳ ଭୁବନେଶ୍ୱର ନୁହେଁ, ଓଡ଼ିଶାର ବଡ଼ ବଡ଼ ପୁଣି ଛୋଟ ସହରରେ ସେମାନଙ୍କ 'ବିଜ୍ଞାପନ' ସମ୍ବାଦପତ୍ରରେ, ବିଜ୍ଞାପନ ଫଳକରେ ଓ ଇଣ୍ଟରନେଟ୍‌ରେ ଆଖି ପିଛୁଳାକେ ମିଳିପାରୁଛି ।

''ଶିକ୍ଷା'' ର ମୂଲ୍ୟବୋଧ ମଧ୍ୟ ବଦଳିଯାଇଛି । ଏବେ ''ଶିକ୍ଷାର ଅର୍ଥ ହେଉଛି''– 'ମୁଁ କେତେ ଟଙ୍କାରେ ବିକ୍ରି ହେବାକୁ ଚାହୁଁଛି' । ଯେଉଁମାନେ କିଣିବାକୁ ଆଗେଇ ଆସୁଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର 'ଯୋଗ୍ୟତା' ମାପିବାର ମାପକାଠି ଅଲଗା । C.C.R. ବା ଗଦା ଗଦା ପ୍ରମାଣପତ୍ର, ସୁନା ମେଡ଼ାଲର କିଛି ମୂଲ୍ୟ ନାହିଁ । କିଣିଲାବାଲା କେଉଁ ଯୋଗ୍ୟତାର ଲୋକ ଖୋଜୁଛନ୍ତି ଓ ଆମ ଶିକ୍ଷା ଜଗତରୁ ବାହାରୁଥିବା ପିଲେ କେତେ

ଟଙ୍କାରେ ନିଜକୁ ବିକ୍ରି କରିବାକୁ, ତାଙ୍କର କି କି ଯୋଗ୍ୟତା ଅଛି ତାହା ହିଁ ଜାଣିବା କଥା ।

ଯେଉଁମାନେ ବିକ୍ରି ହେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ, ସେମାନେ ଇଂରାଜୀରେ ଅଭିଜ୍ଞ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ ଓ ଆଜି ବୈଷୟିକ ଜ୍ଞାନର କୌଣସି ଶାଖାରେ ପାରଙ୍ଗମ ତ, ସେମାନଙ୍କୁ କାଲି ବ୍ୟବସାୟରେ, ବଣିକ ଅର୍ଥନୀତିରେ ଯୋଗଦେଇ ତାଙ୍କର ‘‘ବୃତ୍ତି’’ ବଦଳାଇବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏବେ ‘‘ବୃତ୍ତି’’ ମୋର ପୋଷେ କୁଟୁମ୍ବ । ଏ ‘‘କୁଟୁମ୍ବ’’ ଓଡ଼ିଶାରେ ହୋଇପାରନ୍ତି, ନ୍ୟୁଜିଲାଣ୍ଡ, ଆଫ୍ରିକା, ଆମେରିକା, ମେକ୍ସିକୋ, ଯେଉଁଠି ବି ହୋଇପାରେ । ଅନ୍ୟ କଥାରେ କହିଲେ ‘‘ବୃତ୍ତି’’ର ସଂଜ୍ଞା, ‘‘କୁଟୁମ୍ବ’’ର ସଂଜ୍ଞା ଏବର ସମତଳ ପୃଥିବୀରେ ବଦଳିସାରିଛି । ସେମାନେ ଏପରି ‘‘ଦକ୍ଷତା’’ ହାସଲ କରିଥିବା ଆବଶ୍ୟକ, ଯାହା ଫଳରେ ସେମାନେ ଯେକୌଣସି ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦିତାମୂଳକ ବୃତ୍ତିରେ ଏହାକୁ ପ୍ରମାଣିତ କରିପାରିବେ । ସେମାନେ ଆମ ‘‘ଶିକ୍ଷାଜଗତର’’ କାହାଣ କାହାଣ ପଦବୀ ମଣ୍ଡନ କରୁଥିବା ଅଭିଜ୍ଞ ଲୋକଙ୍କ ସୁପାରିଶକୁ ଆଦୌ ‘‘ଖାତିର’’ ବା ‘‘ଭରସା’’ କରିପାରୁନାହାନ୍ତି ।

ଆପଣ ଓଡ଼ିଆ ପଢ଼ନ୍ତୁ ବା ପାଲି ବା ସଂସ୍କୃତ ପଢ଼ନ୍ତୁ, ତାକୁ ଏବର ‘‘ଖୋଲା ବଜାରରେ’’ ବିକ୍ରି କରିପାରିବେ ତ ? ସରକାର ଏବେ ଏତେ ରଣଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇସାରିଲେଣି ଯେ, ‘‘ଶିକ୍ଷା ଜଗତରେ’’ ଅର୍ଥବ୍ୟୟ କରିବାକୁ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଅର୍ଥର ଅଭାବ ନିଶ୍ଚୟ ରହିଛି ଓ ରହିବ । ତେଣୁ ‘‘ଘରୋଇ ଉଦ୍ୟମରେ ବ୍ୟସ୍ତ ଖେଳାଳିମାନଙ୍କ’’ ହାତକୁ ଶିକ୍ଷାଜଗତ କ୍ରମେ ଅପସରିଯିବ । ତେଣୁ ‘‘ଉଚ୍ଚତର ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗ’’ ଓ ତାହା ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନମାନ ‘‘ନିଲାମ’’ ହବାକୁ ବାଧ । ଆପଣ ଯେତେ ମୁଣ୍ଡକୋଡ଼ି ହୋଇ କାନ୍ଦିଲେ ବା ଅନ୍ୟ ଯେକୌଣସି ହିଂସପଥ ବାଛିନେଲେ ବି ସରକାର ନାଚାର । ଆମକୁ ‘‘ବିଚରା’’ ଲୋକେ କୁହାଯାଉଥିଲା । ଏବେ ଶିକ୍ଷାପ୍ରାପ୍ତ ସଚେତନ ନାଗରିକଙ୍କ ତୁଣ୍ଡରୁ ‘‘ବିଚାରା ସରକାର’’ ବାହାରିବା ଆରମ୍ଭ କଲାଣି । ଆଉ ଆମଭଳି କେତେକ ‘‘ଅପାରଗ’’ ବା ‘‘ନିଲଠା’’ ଲୋକ ଗାନ୍ଧି ବାଟରେ ଶିକ୍ଷା ଜଗତକୁ ନେବାକୁ କହିବା ‘‘କାଲ ଆଗରେ ମୂଳା ଚୋବାଇବା’’ ସଙ୍ଗେ ସମାନ ।

କିନ୍ତୁ ତେଣେ ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକାର ସଦର୍ଣ୍ଣ ଇଲିନୟ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଆଲୋଚନାଚକ୍ର ହୋଇ ବହି ପ୍ରକାଶ ପାଇସାରିଛି – ୧୯୬୯ ମସିହାରୁ Gandhi and America's Educational Future । ଉଚ୍ଚତର ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ଚିନ୍ତାକୁ କିପରି ପ୍ରୟୋଗ କରିହେବ, ସେ ଅନୁସନ୍ଧାନ ଚାଲିଆସିଛି । ସେ ବହିକୁ ଶିଖିବାକୁ ଆମ ଉଚ୍ଚତର ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗର କର୍ମକର୍ତ୍ତାଙ୍କର ସମୟ ବା କାହିଁ ? ଏବେ ତ ଆମର ବଜାର ଅର୍ଥନୀତିର ଚର୍ଚ୍ଚା ଚାଲିଛି । ପୁଞ୍ଜିବାଦୀ ରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକାରେ ଏବେ ବି ଗାନ୍ଧି ଖୋଜା ହେଉଛନ୍ତି, ଖଣି ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ (Mining College)ରେ ତ ପରିଚାଳନା (Management) ଶିକ୍ଷାରେ ।

ବେଳେ ବେଳେ ମନେ ହେଉଛି ପୁଞ୍ଜିଲଗାଣ ସଂସ୍ଥାମାନେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଗାନ୍ଧିଙ୍କୁ ଆଣି ଅହିଂସାର ପୂଜାରୀ କହି ଫୁଲମାଳ ଦେଇ ଚାଲିବେ । କେବେ କେମିତି କିଛି ରାଜନୀତିଆ ଲୋକ ଗାନ୍ଧିଙ୍କୁ “ରାଷ୍ଟ୍ରର ଜନକ” କହିବାକୁ ବି କୁଣ୍ଠା ପ୍ରକାଶ କଲେଣି !

ଆମେ “ଗଣତନ୍ତ୍ର” କ’ଣ, କିପରି ଓ କେମିତି ଏହା ଲୋକଙ୍କ ନିକଟତର ହବ, ତାହା ଗାନ୍ଧିଙ୍କଠାରୁ ନ ଶିଖିଲେ ଲୋକେ ତାହା ନିଜେ ସ୍ଥିର କରିବେ । ଅହିଂସା ବାଟରେ ଚାଲୁଚାଲୁ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ହରାଇ, ସହନଶୀଳତାର ପରିଧି ଅତିକ୍ରମ କରି ହିଂସାର ବଳୟ ସୃଷ୍ଟି କରିବେ । ଏସବୁ କଥା ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ଆମ ଶିକ୍ଷା ଜଗତର କର୍ମକର୍ତ୍ତାଙ୍କର ସମୟ କାହିଁ ? ଏବେ ସବୁକଥାର ଗୋଟିଏ ମାପକାଠି – “କେତେ ଟଙ୍କାରେ ନିଜକୁ ବିକ୍ରି କରିବାକୁ ହେବ” – ତାହାହିଁ ମୂଳ ଲକ୍ଷ୍ୟ । ତା ନହେଲେ ଭାରତବର୍ଷରେ ବି ପିଲାର ଅଭିଭାବକମାନେ ବର୍ଷକୁ ୨ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ଖର୍ଚ୍ଚ କରୁଛନ୍ତି କାହିଁକି ? ପୁଣି ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାରେ । ଆଉ ବୈଷୟିକ ଶିକ୍ଷା ତ ବର୍ଷକୁ ୧୦/୧୫ ଲକ୍ଷରୁ କମ୍‌ରେ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ – ସମସ୍ତେ ସେହି ରାସ୍ତାରେ । ବୋଧହୁଏ “ଉଚ୍ଚତର ଶିକ୍ଷା” ବି ଏକ ବ୍ୟବସାୟ ହେଲାଣି – ସବୁଠି “ଲାଭ”/କ୍ଷତିର ହିସାବ । ଆଉ “ନାଗରିକ ଗଢ଼ା” ହବ କୋଉଠି ?

ତେଣୁ “ଉଚ୍ଚତର ଶିକ୍ଷା” ଜଗତର ଭବିଷ୍ୟତ କେବଳ ଶତକଡ଼ା ୧୫/୨୦ ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ – ବାକିତକ ଯେଉଁମାନେ ଗାଁ ଗହଳର ମହାବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପଢ଼ି ଡ଼ିଗ୍ରୀ ପରେ ଡ଼ିଗ୍ରୀ ହାସଲ କରିଚାଲିଛନ୍ତି – ତାଙ୍କ “ମୂଲ୍ୟ” କେତେ ? ଏ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର

ଖୁବ୍ ବେଶୀ ହେଲେ ''ହଜାରେ''ରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ପାଞ୍ଚ ହଜାର ଭିତରେ'' – ସେ ପୁଣି ମାସକୁ ମାସ ମିଳିବ କି ନାହିଁ – ସେ ବିଷୟରେ ବି କେହି ଗ୍ୟାରେଣ୍ଟି ଦେଇପାରିବେ ନାହିଁ ।

ଏବେ ତେଣୁ କହିବା ବୋଧହୁଏ ଭୁଲ ହେବନାହିଁ ଯେ ''ଆମ ଓଡ଼ିଶାର ଉଚ୍ଚତର ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗ'' ଏବେ ''ସାମନ୍ତ''ମାନଙ୍କର ବେପାର ଉପରେ ନିର୍ଭର କରୁଛି । ଆମେ ଗାଁ ଲୋକେ ''ହଜାର'' କହିଲେ କେବଳ ପାନ ହଜାରରେ ଗଣି ଶିଖିଥିଲେ । ତେଣୁ ''ଲକ୍ଷ୍ୟ''ରେ କେତେଟା ଶୂନ ବି କହିପାରିବୁ ନାହିଁ ।

କିନ୍ତୁ ଏବେ ସବୁ 'ଲକ୍ଷ'ରେ ଗଣିବା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି – ଉଚ୍ଚତର ଶିକ୍ଷାର ସବୁ ବିଭାଗରେ । ତେଣୁ ଆମେ ''ଅଶାନ୍ତି''ର ବୀଜ ବପନ କରିଚାଲିଛୁ । ଆଉ 'ଗାନ୍ଧି' ଭଳିଆ ମରହଙ୍ଗା ବୁଢ଼ା କଥା କାହିଁକି ହେଜିବୁ । ସେ କଥା ବିଚାର କରିବାକୁ ଆଲ୍ ଗୋରେ ବା ପଚୌରୀ ଅଛନ୍ତି । ତେଣୁ ଆଜିଠୁଁ ସାବଧାନ ରହିବାକୁ ପଡ଼ିବ । କାରଣ ଉଚ୍ଚତର ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗର ଭବିଷ୍ୟତ ଅନ୍ଧକାରମୟ । ସେହି ଅନ୍ଧାର ଜଗତରେ ଯେଉଁମାନେ ପ୍ରଶିକ୍ଷିତ ହେବେ ସେହିମାନେ ହିଁ ଗଣତନ୍ତ୍ରର ନିର୍ବାଚନୀ ରାଜନୀତିରେ ଯୋଗଦେବେ କିମ୍ବା ଗେରୁଆ ପିନ୍ଧି, ମାଳା ଗଡ଼ାଇ ସନ୍ୟାସ ନେବେ । ଆଉ ଅଳ୍ପବର୍ଷ ଭିତରେ ଆମ ଉଚ୍ଚତର ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗ ଚଳାଇବାକୁ ଶିକ୍ଷାବିତ୍‌ମାନେ ବି ବାହାରୁ ଆମଦାନୀ ହେବେ ।

ତେଣୁ ଅନ୍ଧାର ହିଁ ଅନ୍ଧାର ଘୋଟି ଆସୁଛି । ନିଲଠା ମନ କେବଳ କହୁଛି – ଗାନ୍ଧି ବାଟକୁ ଫେରିବା ପାଇଁ । ସେ କ'ଣ ସମ୍ଭବ ?

* * * *

ଭୁବନେଶ୍ୱର ଉନ୍ନୟନ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ (ବିଡ଼ିଏ)

ଏବେ ବି.ଡ଼ି.ଏ ପକ୍ଷରୁ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଗୋଚରାର୍ଥେ ଏକ ବିଜ୍ଞାପନ ଇଂରେଜୀ ଭାଷାରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି – ମୋର ଏହି ବିଜ୍ଞାପନର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ବା ଲକ୍ଷ୍ୟ ସଂପର୍କରେ କିଛି କହିବାର ନାହିଁ – କାରଣ ଭୁବନେଶ୍ୱରରେ ମୋର 'ସେପରି' କୌଣସି ଜମିଜମା ନାହିଁ, ଯେଉଁଥିପାଇଁ ମୁଁ ବ୍ୟସ୍ତତା ପ୍ରକାଶ କରିବାର କାରଣ ରହିଛି – ମୁଁ ନିଜକୁ ଜଣେ ସଚେତନ ନାଗରିକ ଭାବରେ ବିଚାର କରିବା ହିଁ ମୋର ଏକ ଅପରାଧ । କିନ୍ତୁ ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ବିଧି ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ଦଳୀୟ ରାଜନୀତିର ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ବିଚାର କରି, ବିକାଶ ବା ଉନ୍ନୟନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ମୁଁ ଜଣେ ନିରବ ସମର୍ଥକ ରହି ଆସିଛି ଓ ଆଉ ଯେତେଦିନ ବାକି ରହିଲା, ତାହା କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରି ଚାଲିବି । ଏହି ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ଆଚରଣ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବା ପାଇଁ ମୁଁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କଠାରୁ ଶିକ୍ଷା କରିଛି । ଅବଶ୍ୟ ଆଜିର ପରିସ୍ଥିତିରେ ଗାନ୍ଧି ଅପାଂକ୍ତେୟ ମନେ ହୋଇପାରନ୍ତି ।

ଏହି ବିଜ୍ଞାପନରେ କୁହାଯାଇଛି : (୧) କୌଣସି 'ଘରକାମ' (Construction) ଆରମ୍ଭ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ବି.ଡ଼ି.ଏ. ଦ୍ୱାରା ''ଘରର ନକ୍ସା'' (Building Plan) ଅନୁମୋଦିତ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ପ୍ରଶ୍ନଟି ହେଉଛି ଏହି ବିଜ୍ଞାପନ ପୂର୍ବରୁ ଯେଉଁମାନେ ଏଭଳି କୋଠାଘର ସବୁ ତିଆରି କରିସାରିଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ''ଘରର ନକ୍ସା'' ବି.ଡ଼ି.ଏ. ହେବା ପରେ ସବୁ ଠିକ୍ ଅଛି କି ? ଏହାର ଅନୁସନ୍ଧାନ କିଏ କରିବ ?

(୨) ପୁଣି ସି.ଡ଼ି.ପିର ନକଲ କେଉଁଠି ମିଳିବ ? ଓ ତା'ର ମୂଲ୍ୟକେତେ ଦେୟ ? ଭୁବନେଶ୍ୱରର କେଉଁ ଅଞ୍ଚଳର 'ପ୍ଲଟ' ବା ''ସମ୍ପତ୍ତି'' (ଭୂସମ୍ପତ୍ତି) ଏହି ସି.ଡ଼ି.ପିର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ଓ ତାହା କେବେଠାରୁ ହେଲା ତାହା ବି.ଡ଼ି.ଏ. କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ 'ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ' ଏକ ବିଜ୍ଞପ୍ତି ବା ପ୍ରେସ୍‌ନୋଟ୍ ପ୍ରକାଶ କରୁନାହାନ୍ତି କାହିଁକି ? ଯେଉଁମାନେ

‘ଇଂରାଜୀ ବିଜ୍ଞାପନ’ ବୁଝିପାରୁ ନାହାନ୍ତି, ସରକାରୀ କଳାନାନୁଯାୟୀ । ସେପରି ନାଗରିକଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ଭୁବନେଶ୍ୱରରେ ଅର୍ଦ୍ଧାଧିକ ହେବ (ସରକାରୀ କଳାନାନୁଯାୟୀ)

(୩) ଛାତ ଉପରେ ବର୍ଷାଜଳ ସଂରକ୍ଷଣ (ଯାହାକୁ ଏବର ଭାଷାରେ ‘ଅମଳ’ କୁହାଯାଉଛି) ବ୍ୟବସ୍ଥା ଓ ତା’ର “ବିଶଦ ବିବରଣୀ” ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ବି.ଡ଼ି.ଏ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ ଘର ନକ୍ସା ଅନୁମୋଦନ କଲାବେଳେ ଦେଉଛନ୍ତି କି ? ତେବେ ଏ ନିୟମଟି କେତେ ତାରିଖରୁ ଲାଗୁ ହେଲା । ତା’ ପୂର୍ବରୁ ଯେଉଁ ବି.ଡ଼ି.ଏ. ଅନୁମୋଦିତ ଘରସବୁ ରହିଛି, ସେଠି ଏସବୁ କିପରି କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରାଯାଇ ପାରିବ, ସେ ଦିଗରେ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ ଚିନ୍ତା କରିଛନ୍ତି କି ?

(୪) ପ୍ରତ୍ୟେକ ‘ପ୍ଲଟ’ର ଏକ ଦଶମାଂଶ ବୃକ୍ଷାଦିରୋପଣ ପାଇଁ ଅନୁରୋଧ କରାଯାଇଛି । ପୁଣି ‘ବହୁତାଳା ପ୍ରସାଦ’ ଗୁଡ଼ିକରେ ଏଥିପାଇଁ ଏକ ପଞ୍ଚମାଂଶ ରଖିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କରାଯାଇଛି – ଏହା ଉତ୍ତମ ପ୍ରସ୍ତାବ ଓ ଏକ ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା – ବି.ଡ଼ି.ଏ. କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ ‘ଉପରୋକ୍ତ ବିଜ୍ଞାପନ’ଟି ଏପ୍ରିଲ ମାସ ୨୧ ତାରିଖରେ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ବିଜ୍ଞାପନ ପ୍ରକାଶିତ ହେବା ପରେ, ଯେଉଁ ଅନୁମତି ଘର ନକ୍ସା ଅନୁମୋଦନ କରି ବି.ଡ଼ି.ଏ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷେ ଦେଇଥିବେ, ଅନ୍ତତଃ ସେଠାରେ ଏହି “ଅନୁରୋଧ”ରେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶିତ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଗୁଡ଼ିକ ସଂଶୋଧିତ ହୋଇଛି କି ? ଏହା ବି.ଡ଼ି.ଏ. କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ ନିଜ ଦପ୍ତରରେ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରି ଜନସାଧାରଣଙ୍କୁ ଜଣାଇବେ କି ? ଅବଶ୍ୟ “ବିଜ୍ଞାପନ ପ୍ରକାଶ” ହେବା ପୂର୍ବରୁ (ଯେଉଁ ଦିନ ପ୍ରଥମେ ଏ ବିଜ୍ଞାପନ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିବ – ଯେ କୌଣସି କାଗଜରେ) ଏ “ଅନୁରୋଧ” ଯେଉଁମାନେ ରକ୍ଷା କରି ନାହାନ୍ତି (ସେତେବେଳେ ଏ ସବୁ ‘ନିୟମ କାନୁନ୍ ନଥିବାରୁ) ସେମାନେ ଏବେ ସେଭଳି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ, ବି.ଡ଼ି.ଏ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ ଏ ସମ୍ପର୍କରେ କି ସାହାଯ୍ୟ ସହଯୋଗ କରିପାରିବେ, ତାହା ମଧ୍ୟ ପ୍ରକାଶ ପାଇବା ଆବଶ୍ୟକ । କାରଣ ଆମକୁ ସର୍ବଦା ମନେ ରଖିବାକୁ ହେବ ଯେ ଭୁବନେଶ୍ୱରରେ ବାସ କରୁଥିବା ଗୃହ ମାଳିକମାନଙ୍କ

ମଧ୍ୟରୁ କେତେ "ସାକ୍ଷର" ବା କେତେ ଲୋକ "ସଚେତନ ନାଗରିକ" ତା'ର ପରିସଂଖ୍ୟାନ ତଥ୍ୟ ଜଣାନାହିଁ ।

ତେଣୁ ଏହି ବିଜ୍ଞାପନ ପଛରେ ଯଦି ପ୍ରକୃତ ଆନ୍ତରିକତା ଥାଏ (ଯାହା ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ପ୍ରଶାସନର ଅଂଶ ବିଶେଷ), ତେବେ "କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ"ଙ୍କ ଖାତାରେ ବା (ଫାଇଲ୍‌ରେ) ଯେତେ ଅନୁମୋଦିତ ନକ୍ସାର ନକଲ ରହିଛି, ସେ ସମସ୍ତ ତାଲିକା ପ୍ରକାଶ କରି, ପ୍ରତ୍ୟେକ ତିନିମାସ ଅନ୍ତରରେ ସେମାନଙ୍କର ନିକଟକୁ ଏ ଅନୁରୋଧ ପତ୍ର ପଠାଇ, ସେମାନେ ଏ ଦିଗରେ କିପରି ସାହାଯ୍ୟ ସହଯୋଗ କରିପାରିବେ ଜଣାନ୍ତୁ ।

(୫) ଶେଷରେ ଏବେ ଯେଉଁ ଆପାର୍ଟମେଣ୍ଟ ସବୁ ତିଆରି ହେଉଛି ବା ହେବାର ଯୋଜନା ରହିଛି – ତାହା ବି.ଡ଼ି.ଏ. କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କଠାରୁ ବସବାସ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରମାଣ ପତ୍ର ନେବାକୁ କୁହାଯାଇଛି – ଏହା ଉତ୍ତମ ପ୍ରସ୍ତାବ – କେବେଠାରୁ ଏହା ଲାଗୁହେଲା – ତା' ପୂର୍ବରୁ ଅନୁମୋଦିତ ଗୃହ ବା ଆପାର୍ଟମେଣ୍ଟ (ଏହାର ଓଡ଼ିଆ ପରିଭାଷା ମତେ ଜଣାନାହିଁ – ବୋଧହୁଏ ହେବ "ଏକକ ଘରର ସମାହାର" – ଭାଷା ତତ୍ତ୍ୱବିଦ୍‌ମାନେ ଏ ଦିଗରେ ବି.ଡ଼ି.ଏ.ଙ୍କୁ ସହଯୋଗ କରନ୍ତୁ) ତାଙ୍କ ଦପ୍ତରରେ ଯେତେ ଇଂରେଜୀ ଶବ୍ଦର ବ୍ୟବହାର ରହିଛି – ତାର ପାରିଭାଷିକ ଅଭିଧାନ ତିଆରି କରନ୍ତୁ – ଅବଶ୍ୟ ଏ ବିଦ୍ୟାରେ ଧୁରନ୍ଧର ପ୍ରବୀଣ ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନୀ ଡକ୍ଟର ଦେବୀ ପ୍ରସନ୍ନ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କର ସହାୟତା ନେଇ ପାରନ୍ତି ।

ଶେଷରେ ଭୁବନେଶ୍ୱର ଉନ୍ନୟନ (ବିକାଶ) କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷଙ୍କ ତରଫରୁ 'ଉପାଧ୍ୟକ୍ଷ'ଙ୍କ ନାମରେ ଏ ବିଜ୍ଞାପନ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ଧନ୍ୟବାଦ ଜଣାଉଛି ଓ ଆଶା କରୁଛି ଯେ ସେ ଏ ଦିଗରେ ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ବିଧି ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ଦୃଢ଼ କରିବାକୁ, ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଏହି ବିଜ୍ଞାପନ ସବୁ ବିଭିନ୍ନ ପତ୍ର ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତୁ । ଫଳରେ ଇଂରାଜୀ ଭଲ ଭାବରେ ବୁଝି ନପାରୁଥିବା ସଚେତନ ନାଗରିକଙ୍କର ଶୁଭେଚ୍ଛା ପାଇବେ ।

* * * *

ମହାପୁଞ୍ଜିବାଦର ପ୍ରୟୋଗଶାଳାରେ ଓଡ଼ିଶା

ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରଶାସନର ୩୫ରୁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ବିଭାଗ, ୪୦ରୁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ନିଗମ ୧୮୪୦ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବୀ ଅନୁଷ୍ଠାନ (ଏନ୍.ଜି.ଓ) ଏବେ ପୁଞ୍ଜି ଯୋଗାଡ଼ ଓ ତାହାର ବଣ୍ଟନ, ଉପଯୋଗରେ ବ୍ୟସ୍ତ ଅଛନ୍ତି, ପ୍ରାୟ ପାଖାପାଖି ଦୁଇ ଦଶକ ହେବ । ଏଥିରୁ କେଉଁମାନେ ଲାଭ କରିଛନ୍ତି ଓ କେଉଁମାନେ କ୍ଷତି ସହିଛନ୍ତି ତା'ର ପରିସଂଖ୍ୟାନଗତ ତଥ୍ୟ ଓଡ଼ିଶାର ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଅର୍ଥନୀତି ବିଭାଗର ଗୁରୁମାନେ କଳନା କରିବା ଆରମ୍ଭ କଲେଣି କି ?

ଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରଶ୍ନଟି ହେଉଛି —ଉପଭୋକ୍ତା ଓ ନାଗରିକ ଏ ଦୁଇ ଶ୍ରେଣୀରେ ବିଭାଜନ କଲେ ଓଡ଼ିଶାର ସାଢ଼େ ତିନି କୋଟିରୁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେଉଁମାନେ 'ଉପଭୋକ୍ତା' ଓ କେଉଁମାନେ ନାଗରିକ ସେ ବିଷୟରେ ସମାଜବିଜ୍ଞାନମାନେ କିମ୍ବା 'ବିକାଶ' ନାମକ ବିଷୟକୁ ବିକାଶ ଅର୍ଥନୀତିର ପଣ୍ଡିତମାନେ କଳନା କଲେଣି କି ?

ଅନେକ ବିଜ୍ଞ ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ପ୍ରଶାସନର ଧାରାବାହିକତାକୁ 'ଧାପେ' ବଦଳାଇବାକୁ ଚାହୁଁ ନଥିବା ଅନୁଷ୍ଠାନମାନଙ୍କର ପରିଚାଳକମାନେ, ବୋଧହୁଏ ଖବର ରଖି ନାହାନ୍ତି ଯେ, 'ପୁଞ୍ଜିବାଦ'ନାମକ ବ୍ୟବସ୍ଥାଟି ଏବେ 'ମହା ପୁଞ୍ଜିବାଦ'ରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି ଓ କେତେକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ହାତରେ ଯେତିକି ବିତ୍ତ ରହିଛି, ତାହା ବୋଧହୁଏ 'ଓଡ଼ିଶା ଭଳି' କେତୋଟି ରାଜ୍ୟକୁ କିଣିନେବାକୁ ବେଶୀ ସମୟ ଲାଗିବ ନାହିଁ । ଆହୁରି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା ଯେ ଜ୍ଞାନର ଆକଳନ ଜରିଆରେ 'ମହାପୁଞ୍ଜିବାଦ'ର ପ୍ରତିବାଦ (ଜ୍ଞାନର ଆକଳନ ଜରିଆରେ) ଏବେ ସେହି ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକାରେ ହେଉଛି । ପୁଣି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା ଯେ, ଏ ପ୍ରତିବାଦ ବା ପ୍ରତିରୋଧ 'ସାମ୍ୟବାଦୀ' (କମ୍ୟୁନିଷ୍ଟ)ମାନେ କରୁନାହାନ୍ତି—କରୁଛନ୍ତି 'ପୁଞ୍ଜିବାଦୀ ଅର୍ଥ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ' ପ୍ରତିପାଳିତ, ଆମେରିକାର ପୁଞ୍ଜିବାଦୀ ଅର୍ଥନୀତିର ଅର୍ଥନୀତିଜ୍ଞମାନେ ।

ଏବେ ଓଡ଼ିଶାରେ ବା ଭାରତରେ ଯେଉଁ 'ଶିଳ୍ପାୟନ'ର ପ୍ରସ୍ତୁତି ପର୍ବ ଚାଲିଛି, ତାହା କେବେ ସିନା 'ଜାତିଭିତ୍ତିକ' ବା ଶ୍ରେଣୀ ଭିତ୍ତିକ (ମାର୍କ୍ସୀୟ ଚିନ୍ତନ) ଥିଲା, ଏବେ ଏହା କେବଳ 'ଉପଭୋକ୍ତା' ଓ ନାଗରିକଙ୍କ ଭିତରେ ଭେଦଭାବକୁ ତ୍ୱରାନ୍ୱିତ କରିଚାଲିଛି । ଓଡ଼ିଶାର ଅର୍ଦ୍ଧାଧିକ ଲୋକ ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଅଛନ୍ତି ଯେ ସେମାନଙ୍କୁ ନାଗରିକ କୁହାଯାଇ ପାରିବ କି ? କିନ୍ତୁ ଏ କଥା ନିଶ୍ଚିତ ଯେ ସେମାନେ ଉପଭୋକ୍ତା ନୁହଁନ୍ତି – ପ୍ରଶାସନର ଭାଷାରେ ହିତାଧିକାରୀ (Beneficiaries) । ସେମାନଙ୍କର 'ହିତ'ରେ ଯେଉଁ ଅଧିକାର ରହିଛି, ତାହା ମୁଖ୍ୟତଃ ଖାଦ୍ୟ, ପରିଧାନ ଓ ଆଶ୍ରୟ (ମୁଣ୍ଡ ଗୁଞ୍ଜିବାକୁ ଘର) ପାଇଁ । ମହାପୁଞ୍ଜିବାଦୀମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ଏତିକିଟିକେ ସୁଯୋଗ ଦେବାକୁ ଯେଉଁ ବିତ୍ତର ସାଧାରଣ ବଣ୍ଟନ ବ୍ୟବସ୍ଥା ରହିଛି ତାହା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିପର୍ଯ୍ୟସ୍ତ । 'ପରଧନରେ ମଙ୍ଗଳବାର' କରିବାର ପରମ୍ପରା ଓ 'ପରଲୁଗା ପିନ୍ଧି ଯାତକୁ ଯିବାର' ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱ ସମଗ୍ର ଓଡ଼ିଶାକୁ ଗ୍ରାସ କରି ବସିଛି । ତାହା ସାହିତ୍ୟ ହେଉ, ସଂସ୍କୃତି ହେଉ, ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବୀ ଅନୁଷ୍ଠାନ ହେଉ, ଯୋଜନା ହେଉ, ନିର୍ବାଚନ ହେଉ ସବୁଠି ଏବେ ଏହା ପୁଞ୍ଜିର କାହାଣୀ ।

ସମୟର ଗତି ପ୍ରବାହରେ ଏଥିରୁ ମୁକୁଳିବାର ରାସ୍ତା ଦେଖାଯାଉ ନାହିଁ । ଏହା ହିଁ ସତ୍ୟ, ଯେତେ କଠୋର ହେଲେ ବି ।

⁂

ସର୍ବଗିଳା ଅର୍ଥନୀତି

ତିରିଶ/ପଞ୍ଚତିରିଶ ବର୍ଷ ତଳେ ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ଆମେରିକାରୁ ଫେରିଲି ଜଣେ ଅର୍ଥଶାସ୍ତ୍ରୀ ତାଙ୍କର ଜଣେ ପିଏଚ୍.ଡ଼ି ଛାତ୍ରଙ୍କୁ ମୋ ନିକଟକୁ ପଠାଇ ଦେଲେ । ଥେସିସ୍‌ଟି କିପରି ସଜାଡ଼ିଲେ ଡ଼ିଗ୍ରୀ ମିଳିଯିବ – ବନ୍ଧୁ ଜଣକ ମୋ ପାଖକୁ ୧୫/୨୦ଦିନ ଆସିଲେ ।ଅଧ୍ୟାୟ ପରେ ଅଧ୍ୟାୟ ସଜାଡ଼ିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କଲି । ତାଙ୍କର ମନେଥିଲା ଯେ, ଅନୁଗୁଳ କଲେଜରେ ଓଡ଼ିଆ ଅଧ୍ୟାପକ ଥିଲାବେଳେ କୁଆଡ଼େ ମୁଁ ଅର୍ଥନୀତି ବିଷୟକ ଏକ ପ୍ରକଳ୍ପ ଲେଖି ଦେଇଥିଲି ଓ ସେ ଗବେଷଣା ପାଇଁ ଅର୍ଥ ମଞ୍ଜୁର ପାଇଥିଲେ । ଏବେ ସେହି ଅର୍ଥ ମଞ୍ଜୁର କରିବା, କରେଇବା, ଆଉ ତାକୁ ତୁଲେଇ ପାରିବା ବିଦ୍ୟାରେ ଦୋରସ୍ତ ନହେଲେ କେହି ଅର୍ଥନୀତି କୁଆଡ଼େ ଯାଉଛି ବୁଝିପାରିବେ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ଅର୍ଥନୀତି ଅଧ୍ୟାପକ, ଗବେଷକମାନେ ଅର୍ଥନୀତି ବିଦ୍ୟାର ଗଭୀର ଚାଷ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ବି ଭୁଲିଯାନ୍ତି ଯେ ତାଙ୍କ ବିଦ୍ୟା ଘର ଚଳେଇବା ପାଠରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ଏବେ ଘର ଭଙ୍ଗା, ଘରଗଢ଼ା ବିଦ୍ୟାରେ ଏତେ ଆଗେଇ ଯାଇଛି ଯେ ତାକୁ ଅର୍ଥନୀତି ବିଶାରଦମାନେ କରପୋରେଟ୍ ଅର୍ଥନୀତି ଅର୍ଥାତ୍ ସର୍ବଗିଳା ଅର୍ଥନୀତିରେ ରୂପାନ୍ତରିତ କରିସାରିଲେଣି ।

ବହୁବର୍ଷ ତଳେ ଗୋଟାଏ ନିପଟ ମଫସଲ ଗାଁରେ ମୁଁ କିଛିଦିନ ମାଛଚାଷ କରୁଥିଲି । ପୋଖରୀ ବନ୍ଧରେ ବସି ଦେଖୁଥିଲି ବଡ଼ ବଡ଼ ମାଛମାନେ କେମିତି ତାଙ୍କ ଖାଦ୍ୟ ଅପହରଣ ପାଇଁ ଛୋଟ ଛୋଟ ମାଛମାନଙ୍କୁ ଗିଳି ପକାଇ ପୃଥୁଳ ଶରୀର ଗଢ଼ିଛନ୍ତି – ସେଠୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଧରିଆଣି ବିଖ୍ୟାତ ଜାଲୁଆମାନେ ବଜାରକୁ ଆଣି କିଲୋ ଦରରେ ସତୁରୀ/ଅଶୀ ବା ଶହେ ଟଙ୍କାରେ ବିକନ୍ତି । ଏ ପ୍ରକାର ଅନୁଭୂତି କହିବାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଉଛି ଏବେ ଓଡ଼ିଶାର ରାଜଧାନୀ ଭୁବନେଶ୍ୱରରେ ବସି ଯେତେଦୂର ଆଖି ପାଉଛି, ଅନେଇଲା ବେଳକୁ, ଭାବିବା ବେଳକୁ ଆଖି ଆଗରେ ସେଇ ବଡ଼ ବଡ଼ ମାଛ ପାଟି ଆଁ କରି ଗୋଡ଼ାଉଥିବା ମନେପଡୁଛି । ଛୋଟ ଛୋଟ ବ୍ୟବସାୟୀମାନେ ଏବେ ମାର୍କେଟ ଅର୍ଥନୀତି ଯୁଗରେ ହିସାବ ଖାତାରେ ଲାଭ ଶୁଭ ବଢ଼େଇବାକୁ ଘର୍ମାକ୍ତ

ହେଉଛନ୍ତି । ଆଉ ବଡ଼ ବଡ଼ ନିଗମମାନେ ଏମାନଙ୍କୁ ଗିଳିବା ଆରମ୍ଭ କରିଛନ୍ତି । ୟା’କୁ ଆକ୍ୟୁଜିସନ–‘ଅଧିଗ୍ରହଣ’ ଓ ମର୍ଜର ବା ‘ଗଳାଧଃକରଣ’ କରିବାରେ ଆଗେଇ ଚାଲିଛନ୍ତି । ଆମ ଚାରିପାଖରେ ଏହି ସର୍ବଗିଳା ଅର୍ଥନୀତି ତାର କାୟା ବିସ୍ତାର କରି ଚାଲିଛି । ଏଥକୁ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଛାତ୍ର/ଛାତ୍ରୀଙ୍କର ଅଭିଭାବକମାନେ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ଖର୍ଚ୍ଚକରି ଡ଼ିଗ୍ରୀ ବିକ୍ରି ହେଉଥିବା ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରୁ ପାରଙ୍ଗମ ହେବାର ପ୍ରମାଣପତ୍ର ନେଇ ରାଜରାସ୍ତାକୁ ବାହାରିଲା ବେଳେ ତାଙ୍କ ବହିପଢ଼ା, ମୁଖସ୍ଥ, କଣ୍ଠସ୍ଥ ପାଠ ବଦ୍‌ହଜମୀ ମନେ ହେଉଛି । ସେଥିପାଇଁ ଯେତେ ବଟିକା ଖାଇଲେ ବି ସୁସ୍ଥ ରହିବା ସମ୍ଭବ ହେଉନାହିଁ – ସେଥିରୁ ବି ଉଦ୍ଧାର ପାଇବାର ରାସ୍ତା ଖୋଜି କେହି ବାଟ ପାଉନାହାଁନ୍ତି ।

ବହୁବର୍ଷ ତଳେ ଗାନ୍ଧି ଅର୍ଥନୀତି ସଂପର୍କରେ ୨/୪ଟା ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖିଥିଲି । ତାକୁ ପଢ଼ି ସମ୍ବଲପୁର ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଅର୍ଥନୀତିର ଛାତ୍ରମାନେ ମୋ ଘରକୁ ଲେଖାର ନକଲ ନେବା ପାଇଁ ଆସିଥିଲେ – ଆଉ ପ୍ରଶ୍ନ କରିଥିଲେ – ଆପଣ କଣ ଆମେରିକାରେ ଅର୍ଥନୀତିର ଗବେଷଣା କରୁଥିଲେ । ସଂକ୍ଷେପରେ ଉତ୍ତର ଦେଇଥିଲି ନା । ତେବେ ଅର୍ଥନୀତିର ଗହୀର ଭୂମିରେ କେମିତି ଚାଷ କରିପାରୁଛନ୍ତି ? ଏ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଏବେ ବି ମୁଁ ଖୋଜି ପାଇନାହିଁ । ମନେ ହେଉଛି ଏବେ ଆମେ ସର୍ବଗିଳା ଅର୍ଥନୀତିର ଜାଲ ଭିତରେ ପଡ଼ି ସାରିଛୁ । ତାରି ଭିତରେ ଛଟପଟ ହେଉଛୁ । ଆଉ କେତେବେଳେ ପ୍ରାଣ ଯିବ ସେକଥା ସେହି ବିଶ୍ୱନିୟନ୍ତା ଅର୍ଥନୀତି ବିଶାରଦମାନେ ଚିନ୍ତା ତ କରୁଥିବେ, କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ପାଠ୍ୟ ନିର୍ଘଣ୍ଟରେ ସ୍ଥାନ ପାଉନାହିଁ । ପିଲାମାନେ ବି ମୁହଁ ଖୋଲି ଶିକ୍ଷକଙ୍କୁ ପ୍ରଶ୍ନ କରିପାରୁ ନାହାଁନ୍ତି । କାଳେ ସାର୍ ରାଗିଯିବେ, ‘ଫେଲ୍ କରିଦେବେ’– ତେବେ ଜୀବନ ଜୀଇଁବା ସମ୍ଭବ ହେବନାହିଁ । ତେଣୁ ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କ ଶ୍ରୀମୁଖରୁ ଯାହା ବାହାରୁଛି ବା ଯୋଜନା ବିଶାରଦଙ୍କ ଉର୍ବର ମସ୍ତିଷ୍କରୁ ଯେଉଁ ପ୍ରହେଳିକାମାନ ସୃଷ୍ଟି ହେଉଛି – ତାକୁ କି ଅର୍ଥନୀତି କହିବା – ଅର୍ଥଂ ଅନର୍ଥଂ ଭାବୟ ନିତଂ । ସବୁ ଅନର୍ଥର କାରଣ ଖୋଜିଲା ବେଳକୁ ଅର୍ଥ ବା ମୁଦ୍ରା ବା ନୋଟ୍ ବିଡ଼ା, କ୍ରେଡ଼ିଟ୍ କାର୍ଟ, ଇ–ବ୍ୟାକିଂ ଆଦି କଣ ସେଇ ସର୍ବଗିଳା ଅର୍ଥନୀତିର ସୂଚନା ଦେଉନାହିଁ – ଚାକିରିର ଭୟ ଆମକୁ ଏତେ ଘାରୁଛି ଯେ, କହିବାକୁ ବା ଲେଖିବାକୁ କି ଡର । ଆମ ଚାରିକଡ଼ରେ ଯେଉଁ ଛୋଟ ଛୋଟ

ବ୍ୟବସାୟୀ ଅଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର କଣ ଆପାର୍ଟମେଣ୍ଟରେ, ଗାଲିଚା ବିଛେଇ, ଦି'ଗଣ୍ଡା ମୋବାଇଲ ରଖିବାକୁ, ସୁମୋ ଚଢ଼ିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ଆଗ୍ରହ ବଢୁନାହିଁ । ତେବେ ମାର୍ ମାର୍ ଭଣ୍ଡାରିଆକୁ ମାର୍ ନୀତିରେ ତାଙ୍କ ଉପରେ ଆମ ଆଖି କାହିଁକି ? ଆମ ରାସ୍ତା ସଫାକରୁଥିବା ମହିଳାମାନେ ଦିନକୁ ଚାଳିଶି ଟଙ୍କାରେ ଗୁଜୁରାଣ ମେଣ୍ଟେଇ କିମିତି ତାଙ୍କ ପିଲାଝିଲାଙ୍କୁ ମଣିଷ କରିବେ ସେକଥା ତ କାହିଁକି ଆମକୁ ବାଧୁନି । ଆଉ ଆମ ବାବୁଗିରି, ସାହେବଗିରି, ବଡ଼ ପାଠୁଆ ଲୋକେ ଏବେ ଯେଉଁସବୁ ଜମିଦାରୀ ତିଆରି କରିବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ–ସେଥିରେ ନାଳନର୍ଦ୍ଦମା ସଫା କରୁଥିବା ଜମାଦାରକୁ ପଚାରେ କିଏ ? ଏବେ ବଡ଼ ବଡ଼ ମାଛମାନେ, ଛୋଟ ଛୋଟ ଦଣ୍ଡିକିରି ମାଛକୁ ଗିଳିବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ । ଏହି ସର୍ବଗିଳା ଅର୍ଥନୀତି କଥା କହିବାକୁ, ଲେଖିବାକୁ, କ୍ଲାସରେ ପଢ଼ାଇବାକୁ, ଆମ ନିତିଦିନିଆ ଦୁନିଆକୁ ବୁଝିବାକୁ କାହିଁକି ଅର୍ଥନୀତି ବିଶାରଦମାନେ ପାଟି ଖୋଲିପାରୁ ନାହାଁନ୍ତି । କବାଟ ଦେଇ ଘର ଭିତରେ ଆମେ କାନ୍ଦି ପାରିବା – ଆମ ଇଜ୍ଜତ ଯିବା ଭୟରେ । କିନ୍ତୁ ଆମ ଚାରିକଡ଼େ ଯେଉଁ କ୍ରନ୍ଦନର ସ୍ୱର ବଢ଼ି ବଢ଼ି ଚାଲିଛି, ତାକୁ ରୋକିବ କିଏ ? ପୁଣି ଏହି 'କାନ୍ଦୁଥା ଯାହା ପାଉଛୁ ବାନ୍ଧୁଥା' ରୀତିରେ ଆମେ ସମସ୍ତେ ଦୋରସ୍ତ ହୋଇଗଲେଣି । ବୋଧହୁଏ ସର୍ବଂସହା ଭାରତବାସୀ/ଉତ୍କଳବାସୀମାନେ ଭାବୁଛନ୍ତି କେହି ତାଙ୍କ ଜୀବନକୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବାକୁ ଜନ୍ମ ନେବେ – ସେ ଭୀମା ଭୋଇ ହୁଅନ୍ତୁ ବା ଗାନ୍ଧୀ ହୁଅନ୍ତୁ । ଆଶା ବୈତରଣୀ ନଦୀ । କିନ୍ତୁ ସେ ନଦୀରେ ବି ପାଣି ରହୁନାହିଁ । ପାଣି ଏବେ ବିଷରେ ପରିଣତ ହେଲାଣି । ଏସବୁକୁ କଣ ଆମେ ପ୍ରତିଦିନ ଖବର କାଗଜରୁ, ଟିଭିରୁ ଦେଖିପାରୁନୁ ? ତେବେ ଅର୍ଥନୀତିରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟୁନାହିଁ କାହିଁକି ? ତେଣୁ ଆମେ ସମସ୍ତେ କ'ଣ "ଅନ୍ତରାତ୍ମାର ଆହ୍ୱାନ"ରେ ସର୍ବଗିଳା ଅର୍ଥନୀତିର ପ୍ରବାହରେ ଭାସ ଚାଲିଛୁ । ତେବେ କ'ଣ ଏହାର ପ୍ରତିକାର ନାହିଁ – ଅଛି, ଯଦି ଆଜିର ଯୁବକଯୁବତୀମାନେ ପ୍ରଶ୍ନ କରି ଶିଖିବେ – ନିଜ ଉପରେ ଆସ୍ଥା ସ୍ଥାପନ କରିପାରିବେ । ସେ ସୂଚନା ମିଳୁଛି – କିନ୍ତୁ କାଁ ଭାଁ –ତଥାପି ଆଶା ରହୁଛି ଏ ସର୍ବଗିଳା ଅର୍ଥନୀତିରୁ ଉଦ୍ଧାର ପାଇବାକୁ ଆମ ପିଲାଏ ହିଁ ଆମର ଗୁରୁ ସାଜିବେ । ତାକୁ ଆମେ ସହିପାରିଲେ ହେଲା ?

⁂

ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଖୋଲା ଚିଠି

ପ୍ରିୟ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ପଟ୍ଟନାୟକ ଜୀ :

ଆପଣଙ୍କର 'ସ୍ୱପ୍ନବାଦୀ' ଯୋଜନା ସବୁ ଖବର କାଗଜରୁ ଜାଣୁଛି । ଅବଶ୍ୟ ଏହି ଖବର କାଗଜ ସମ୍ବାଦରୁ ସବୁ ତଥ୍ୟ, ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ, ଲକ୍ଷ୍ୟ ଓ ଯୋଜନା ଜାଣିବା କଷ୍ଟକର । ଯେଉଁ ସାମାଜିକ, ରାଜନୈତିକ ବ୍ୟବସ୍ଥାମାନ ମୋ ଚିନ୍ତନକୁ ଦୋହଲାଇ ଦେଇ ପାରୁଛି, ସେ ବିଷୟରେ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଜଣାଇ ଆସିଛି – ସେ ସବୁ ବିଷୟରେ କି କାର୍ଯ୍ୟାନୁଷ୍ଠାନମାନ ନିଆଯାଇ ପାରିଛି, ବା ସେ ସବୁ ଚିଠି ଆପଣଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚି ପାରୁଛି କି ନାହିଁ ମୁଁ ଜାଣେ ନାହିଁ । ଜଣାଇବା ହିଁ ମୋର କର୍ମ ଓ ଧର୍ମ । ଗ୍ରହଣ କରିବା, ନକରିବା ବା ଅବହେଳା କରିବା ହିଁ ଆପଣଙ୍କର କର୍ମ ଓ ଧର୍ମ ।

ଏବେ ଓଡ଼ିଶାର ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳରେ "ବୁଢ଼ାମାନଙ୍କ" (ସରକାରୀ ନିୟମରେ ଏହା ୫୫ରୁ ୬୫ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିଭିନ୍ନ ବିଚାରରେ) ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉ ହେଉ ଜାଣିଲି ଯେ ସରକାରୀ ବା ସରକାରୀ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ଅନୁଷ୍ଠାନମାନଙ୍କରେ ଏହି ବୁଢ଼ା ବୁଢ଼ୀମାନେ ଠିକ୍ ସମୟରେ ତାଙ୍କର 'ପେନସନ୍' ଗଣ୍ଠାକ ପାଉ ନାହାଁନ୍ତି – ଏଥିରେ ବାଧକତା ସୃଷ୍ଟି କରୁଛନ୍ତି (୧) ଅମଲାତନ୍ତ୍ରୀମାନେ (୨) ଏଥିପାଇଁ ଥିବା ଅର୍ଥନୈତିକ ଓ ପ୍ରଶାସନିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା । ଅମଲାତନ୍ତ୍ରୀମାନେ କଥା କଥାକେ ଆଇନ୍ ଦେଖାଉଛନ୍ତି – "ଉପରି ପାଉଣା" ଆଦାୟ କରିବା ପାଇଁ । ପୁଣି ପ୍ରଶାସନିକ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଯେତେ ପାହାଚ ଅଛି, ସେଠି ସବୁ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଗ୍ରହଣ କରିବାରେ, ସମସ୍ତେ ନିଜ ଉପରୁ ଦୋଷ ଛଡ଼େଇ ଅନ୍ୟ ଉପରେ ଦୋଷ ଲଦି ଦେଇ ଖସି ଯାଇ ପାରୁଛନ୍ତି । ଏ ଦିଗରେ ଏକ 'ସାମାନ୍ୟ' ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଦେଲେ – ସରକାରଙ୍କୁ, ଅମଲାତନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଏତେ ହଇରାଣ ହେବାକୁ ପଡ଼ନ୍ତା ନାହିଁ – ସରକାରୀ ଓ ଅର୍ଦ୍ଧ ସରକାରୀ ଅନୁଷ୍ଠାନ ମାନଙ୍କରେ ୬/୭ଲକ୍ଷ କର୍ମଚାରୀ ଥିବେ (ଅବଶ୍ୟ ଏ ସଂପର୍କୀୟ ସଠିକ୍ ତଥ୍ୟ ମୁଖ୍ୟ ଶାସନ ସଚିବଙ୍କ ପାଖରେ ଥିବ କି ନାହିଁ ସନ୍ଦେହ) । ସେମାନଙ୍କୁ ତାଙ୍କର 'ପେନ୍‌ସନ୍' ମିଳିଲେ, ସେମାନେ ଆଶୀର୍ବାଦ ତ ଜଣେଇବେ, ତା' ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ଗୋଟାଏ ଜାଗାରେ 'ପାଉଣା'(Service charge) ଦେବାକୁ ବି ପସନ୍ଦ କରିବେ । ଫଳରେ ତାଙ୍କୁ "Pillar to post" ଦଉଡ଼ିବା ଦରକାର ହେବ ନାହିଁ ।

ତେଣୁ ଆପଣ ଏକ 'ପେନ୍‌ସନ୍ ଫଣ୍ଡ' ସୃଷ୍ଟି କରନ୍ତୁ ଓ ଏହାର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ପାଇଁ Financial Management Expert ଙ୍କୁ ନିଯୁକ୍ତି ଦିଅନ୍ତୁ – ପେନ୍‌ସନ୍ ସଂକ୍ରାନ୍ତୀୟ ସମସ୍ତ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଅନ୍ତତଃ ୩୦ଦିନ ଆଗରୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ପେନ୍‌ସନ୍ ଫଣ୍ଡକୁ ପଠାଇ ଦିଅନ୍ତୁ – ଆଜିର ଇ-ଗଭର୍ଣ୍ଣାନ୍ସ ଯୁଗରେ ସବୁ ବ୍ୟାଙ୍କ ଜରିଆରେ ହୋଇପାରିବ । ଆଉ ବଡ଼ ପଲିଥିନ୍ ବ୍ୟାଗ୍‌ରେ ଟଙ୍କା ବିଡ଼ା ଧରି ବୁଲିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିବ ନାହିଁ । ଏହା ଫଳରେ ନିର୍ମଳ ଶାସନ ଓ ଦୁର୍ନୀତି ନିର୍ମୁଳ କରିବା ପାଇଁ ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବା ସମ୍ଭବ ହେବ । ୫୧ ହଜାର ଗାଁରେ ଥିବା ଏହି କର୍ମଚାରୀମାନେ ଉପକୃତ ହେବେ ଓ ସେ ଆପଣଙ୍କ ଦଳକୁ ବାହାବା ଜଣାଇବେ । ଅବଶ୍ୟ ମୁଁ ଜାଣେ ଯେ ପ୍ରଶାସନରେ ଏକ ଦଳ ବିହୀନ ଗଣତନ୍ତ୍ର (ଜୟପ୍ରକାଶଙ୍କର ଭାଷା – Partyless Democracy) ସମ୍ଭବ କି ନାହିଁ, ତା'ର ପରୀକ୍ଷା ହୋଇନାହିଁ) ଉପରୋକ୍ତ ପେନ୍‌ସନ୍ ଫଣ୍ଡ ଏ ଦିଗରେ ଏକ ପଦକ୍ଷେପ ହୋଇପାରେ । ତେଣୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବର୍ଷ ବଜେଟ୍‌ରେ ଏଥିପାଇଁ ଅର୍ଥ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିବ ନାହିଁ – ଏହା ଆପଣାଛାଏଁ ପ୍ରତିମାସର ଚେକ୍‌ରେ ଏହା ସୂଚେଇ ଦିଆଯାଉଥିବ । ଯେ କଣ ଏକ ସୁସ୍ଥ ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ସୃଷ୍ଟି କରିବ ନାହିଁ ?

ଏ ବିଷୟରେ ଅଧିକ ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ମତେ ଡ଼ାକିବାକୁ ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଆଦୌ ଅନୁରୋଧ କରୁନାହିଁ । ବରଂ ବିଶ୍ୱ ବ୍ୟାଙ୍କ ବା ଏପିରିକି ଟାଟାର ବିଶେଷଜ୍ଞଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ ସେ ଆପଣଙ୍କୁ ଟିକିନିଖି ବିବରଣୀ ଅର୍ଥାତ୍ କିପରି କରିବାକୁ ହେବ ତାହା ଜଣାଇଦେବେ ।

ଆପଣଙ୍କଠାରୁ ବା ଆପଣଙ୍କ ଭାରପ୍ରାପ୍ତ କର୍ମଚାରୀଙ୍କ ଠାରୁ ଉତ୍ତର ମଧ୍ୟ ଚାହୁଁନାହିଁ କ୍ରେଡ଼ିଟ୍-ଡ଼େବିଟ୍ ଯୁଗରେ । ଆପଣଙ୍କ କ୍ରେଡ଼ିଟ୍ ନିଅନ୍ତୁ – ଡ଼େବିଟ୍ ମୋ ପାଇଁ ଛାଡ଼ି ଦିଅନ୍ତୁ ।

* * *

ସତେ କ'ଣ ?

୧. ସତେ କଣ ମୁଁ ଯେଉଁ ପ୍ରକାର ସମାଜ, ପ୍ରଶାସନ, ସଂସ୍କୃତି, ସାହିତ୍ୟର ରୂପରେଖ ଦେଖିବାକୁ ଚାହୁଁଛି, ତାହା ସମ୍ଭବ ?

ସତେ କଣ ଯେଉଁ କାମରେ ମୁଁ ହାତ ଦେଉଛି, ତାହା ପୂରଣ ହୋଇପାରିବ ?

ସତେ କଣ ସମାଜରୁ ହିଂସା ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ଦୂର ହୋଇପାରିବ ?

ସତେ କଣ ଶାନ୍ତ ସର୍ବଦା ବିରାଜମାନ ହୋଇପାରିବ ?

ସତେ କଣ ମୁଁ ଯାହା ଚାହୁଁଛି, ସେଭଳି ଭାବରେ ମୋର ପିଲାଏ ନିଜକୁ ଗଢ଼ି ପାରିବେ ?

୨. ଏସବୁ ଯଦି ହୋଇ ନ ପାରିବ, ତେବେ ମୋର ଏ ଆଦର୍ଶ ଚୁଲୀକୁ ଯାଉ । ମୁଁ ଏଣିକି ଖାଲି ମିଛ, କପଟତା, ପ୍ରତାରଣା କରି ଶିଖିବି – ସେଇଥିରେ ତ ବଡ଼ ବଡ଼ ଲୋକେ ଆରାମରେ ରହୁଛନ୍ତି ।

୩. ଏହିଭଳି ବହୁ ପ୍ରଶ୍ନ ଓ ତାର ସମ୍ଭାବ୍ୟ ଉତ୍ତର ଆଜିର ଯୁବକ ଯୁବତୀମାନେ ନିଜକୁ ପଚାରି ପାରନ୍ତି ।

୪. ଏସବୁ କଥା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଅନ୍ତରକୁ ମଧ୍ୟ ଆନ୍ଦୋଳିତ କରୁଥିଲା । କିନ୍ତୁ ସେ କହିଥିଲେ- ମଣିଷମାନେ ସାଧାରଣତଃ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରିବାକୁ ଆଗ୍ରହ ଦେଖାନ୍ତି ନାହିଁ । କାରଣ ସେ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ସେ ପୂରଣ କରିପାରିବେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଏଭଳି ମନୋଭାବ ପ୍ରଗତିର ପଥରୁଦ୍ଧ କରେ ।

୫. ତେଣୁ ଆମେ କଣ ଶାନ୍ତିରେ ସହୃଦୟତାରେ, ଆତ୍ମୀୟତାରେ, ଆମର ଜୀବନକୁ ରସସିକ୍ତ କରିପାରିବା ନାହିଁ ?

୬. ହଁ ! ନିଶ୍ଚୟ ପାରିବା । ନ ପାରିଲେ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ତତଃ ଚେଷ୍ଟା ତ କରିପାରିବା । ଆଉ ଏ ଚେଷ୍ଟା କଲାବେଳେ ବହୁ ବାଧାବିଘ୍ନ ଉପୁଜିବ । ତାକୁ ଭାବି ଆମେ ଡ଼ରିଯିବା

ନା ତାକୁ ଆଡ଼େଇ ଦେଇ ଆଗେଇବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା – ସେ ଆମର ଗାର୍ହସ୍ଥ୍ୟ ଜୀବନ ହେଉ, କବି ଗାୟତ୍ରୀବାଳା ପଣ୍ଡାଙ୍କର 'ମରିପାରି ନଥିବା ଗୋଟେ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକର ଭାବନା' ହେଉ, ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ଅରବିନ୍ଦ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କର 'ପ୍ରବନ୍ଧରେ ନାନାକଥା' ଜରିଆରେ ଆମ ପର୍ବପର୍ବାଣୀର ପରମ୍ପରା ଓ ପରମ୍ପରାର ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଉ କିମ୍ବା ଲେଖକ, କଳାକାର, ସଂଗୀତଜ୍ଞମାନଙ୍କର ଅସଂଖ୍ୟ ରଚନା ହେଉ ।

୭. ଗାନ୍ଧୀ ମଧ୍ୟ ସାରା ଜୀବନ ଏହିଭଳି ବହୁ ପ୍ରଶ୍ନର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଥିଲେ । ସେ ଥରେ କହିଥିଲେ – "ମୁଁ ବି ଅନେକ ଲୋକଙ୍କର ଶରବ୍ୟ ହୋଇଛି ଯେ ମୁଁ ଯାହା କରୁଛି ତାହା କଳ୍ପନାର କଥା । ତେଣୁ ଏ ବିଷୟରେ ଆଦୌ ଧ୍ୟାନ ଦେବା ଉଚିତ୍ ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଚାହୁଁଛି ଭାରତବର୍ଷ ଏହି ଆଦର୍ଶକୁ ନେଇ ଶାନ୍ତି ଓ ସହୃଦୟତାର ଚିତ୍ର ପ୍ରତିପାଦିତ କରୁ ।" ଆମେ କଣ ଚାହୁଁଛୁ, ସେ ବିଷୟରେ ଆମ ମନରେ ଏକ ସ୍ପଷ୍ଟ ଚିତ୍ର ଥିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଫଳରେ ଆମେ ଅନ୍ତତଃ ସେହି ଚିତ୍ରର ଦ୍ୱାରଦେଶରେ ପହଞ୍ଚିପାରିବା ।

୮. ତେଣୁ ଆମ ଭିତରେ ଯେଉଁ "ସତେ କଣ"ର ଅସୁମାରୀ ପ୍ରଶ୍ନ ଆମକୁ ଆନ୍ଦୋଳିତ କରୁଛି, ତାହାର ନିରାକରଣ ପାଇଁ ଆମ ଆଗରେ ଥିବା ସ୍ୱପ୍ନକୁ ସଫଳ କରିବା ପାଇଁ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଚାଲିବା ହିଁ ଏକମାତ୍ର ପନ୍ଥା । ଏହା ହିଁ ଯୁବସମାଜ ପାଇଁ ଆଗେଇ ଯିବାର ପଥ । ତାହହିଁ ଥିଲା, ଗାନ୍ଧୀର ପନ୍ଥା ଓ ପଥ, ଯାହା ଏବେ ବି ଅନୁସରଣୀୟ ।

* * *

'ବିକାଶ'ର ସମସ୍ୟା ଓ ସମ୍ଭାବନା

ପ୍ରଥମରୁ କହିରଖିବା ଆବଶ୍ୟକ ଯେ, ଇଂରାଜୀର 'ଡେ଼ଭଲପ୍‌ମେଣ୍ଟ' ଶବ୍ଦର ପାରିଭାଷିକ ଶବ୍ଦ ରୂପେ 'ବିକାଶ' ଶବ୍ଦଟି ଆମ ଭାଷାରେ ଓ ଅର୍ଥନୀତିଜ୍ଞମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ଗୃହୀତ ହୋଇସାରିଛି । ଏହି 'ଧାରକରା' ଅର୍ଥନୈତିକ ତତ୍ତ୍ୱଟିର ମୂଳରେ କିନ୍ତୁ ଏକ ଦାର୍ଶନିକ ଜିଜ୍ଞାସା ଓ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଥିଲା । ଅର୍ଥାତ୍ ଅତୀତରୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଓ ବର୍ତ୍ତମାନରୁ ଭବିଷ୍ୟତ ଏକ ସରଳରେଖା । ଏହି ରେଖାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିନ୍ଦୁରେ ପୁଞ୍ଜିନିବେଶ ଓ ଅର୍ଥନୈତିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ପରିସଂଖ୍ୟାନଗତ ଅଭିବୃଦ୍ଧି ହିଁ ଏହି 'ପ୍ରତ୍ୟୟ'ର ଅନ୍ତରାଳରେ ଥିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ବା ଦର୍ଶନ । ଏହା ସଂପୂର୍ଣ୍ଣଭାବରେ ଏକ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ (ଉଭୟ ପୁଞ୍ଜିବାଦୀ ଓ ସମାଜବାଦୀ) ଚିନ୍ତନ ।

ଭାରତବର୍ଷରେ ଏହି ଦାର୍ଶନିକ ଅର୍ଥନୀତିର ଧାରା ୪୫ ବର୍ଷରୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ପରୀକ୍ଷିତ ହେବା ପରେ ଏବେ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠୁଛି ଯେ ଏ 'ବିକାଶ' କାହାପାଇଁ, କ'ଣ, କିପରି ହେବ ଓ 'କାହିଁକି' ବା କରାଯିବ ? ସାଂପ୍ରତିକ ବିଶ୍ୱର ପରିବର୍ତ୍ତିତ ଓ ପରିବର୍ଦ୍ଧିତ ରାଜନୀତିର ରଣାଙ୍ଗନରେ 'ବିକାଶ' ସହିତ ସଂପୃକ୍ତ ସମସ୍ୟା ଅନେକ । କିନ୍ତୁ କେବଳ ଅର୍ଥନୀତି ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ଏଗୁଡ଼ିକୁ ବର୍ଗୀକରଣ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକଲେ ଯେଉଁ କେତୋଟି ଲକ୍ଷ୍ୟ ସ୍ଥିର କରିବାକୁ ପଡ଼େ ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି : (୧) ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଦୂରୀକରଣ, (୨) ପରିବେଶ ସୁରକ୍ଷା, (୩) ଆଣବିକ ଯୁଦ୍ଧର ଅବସାନ, (୪) ପରିବାର ନିୟନ୍ତ୍ରଣ (ଅର୍ଥାତ୍ ଜନସଂଖ୍ୟା) ଓ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟରକ୍ଷା, (୫) ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା, (୬) ନିଶାଦ୍ରବ୍ୟର ଉତ୍ପାଦନ, ବଣ୍ଟନ ଓ ବ୍ୟବସାୟକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରିବା, (୭)ଶିଶୁ ଶ୍ରମିକ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ମୂଳୋତ୍ପାଟନ, (୮) ଏଡ୍‌ସ ରୋଗର ନିୟନ୍ତ୍ରଣ, (୯) ପ୍ରାକୃତିକ ବିପର୍ଯ୍ୟୟର ସମସ୍ୟା ।

ଏସବୁ ବିଷୟକୁ ଆଖି ଆଗରେ ରଖି 'ବିକାଶ'ର ସ୍ୱୟଂସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପରେଖ ତିଆରି କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । 'ଉପଯୁକ୍ତ ଶିକ୍ଷା' ଜରିଆରେ (ଡିଗ୍ରୀ ବଣ୍ଟନ ଜରିଆରେ ନୁହେଁ) ବିକାଶର ସମସ୍ୟାଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରତିରୋଧ କରାଯାଇପାରିବ–ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ମଧ କରାଯାଇପାରିବ । କିନ୍ତୁ ଆମର ଯୋଜନାଧୀଶ ଓ ଅର୍ଥନୀତିଜ୍ଞମାନେ 'ସମସ୍ୟାଗୁଡ଼ିକ'ର

ବ୍ୟାପକତାକୁ ବିଚାରକୁ ନେଇ କେବଳ 'ଆଂଶିକ' (ତାଳି ପକା ନ୍ୟାୟରେ) ଭାବରେ 'ଯେଝା ବାଟରେ ଯିଏ' ମାଡ଼ି ଚାଲିଛନ୍ତି । ତେଣୁ 'ବିକାଶ'ର କୌଣସି ଆଦର୍ଶ (ମଡ଼େଲ) ଆମ ନିକଟରେ ନାହିଁ । ବିଶ୍ୱ ରାଜନୀତିର ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ବିଚାର କଲେ ରାଜନୈତିକ ଆଦର୍ଶବାଦର ମଧ୍ୟ ପୁନର୍ବିଚାର ଆବଶ୍ୟକ ହୋଇପଡ଼ିଛି । ସାମ୍ୟବାଦ, ସମାଜବାଦ, ପୁଞ୍ଜିବାଦ ଭଳି ଆଦର୍ଶଗୁଡ଼ିକ ଉପରୋକ୍ତ ସମସ୍ୟାଗୁଡ଼ିକର ସମାଧାନ ତ କରିପାରି ନାହିଁ, ବରଂ ସମସ୍ୟାଗୁଡ଼ିକୁ ଅଧିକ 'ବଳଶାଳୀ' କରିଛି । ସେଥିରୁ ମନେହେଉଛି ଯେ, ଆମେ ସମାଧାନର ସୂତ୍ର ଖୋଜିବା ବଦଳରେ ସମସ୍ୟାଗୁଡ଼ିକୁ ବହୁଗୁଣିତ କରିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରି କରି ଚାଲିଛୁ ।

'ରାଜନୈତିକ ପ୍ରକ୍ରିୟା', ଶାସନ ବ୍ୟବସ୍ଥା, ଶାସନ କରିବାର ଢ଼ଙ୍ଗ ଓ ତଥାକଥିତ ନେତାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା, ଦିକ୍ଷା, କ୍ଷମତା–କରାୟତ୍ତ କରିବାର କୌଶଳଗୁଡ଼ିକ ହିଁ ଆମର 'ବିକାଶ' ପଥରେ ପ୍ରଧାନ ଅନ୍ତରାୟ । ଏବେ ପ୍ରାୟ ଊଣା ଅଧିକେ ସମସ୍ତେ ଏକ ମତ ଯେ ଗତ ୧୦୦ବର୍ଷ ଭିତରେ 'ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟତା', 'ସାର୍ବଭୌମତ୍ୱ' ଆଦି ପ୍ରତ୍ୟୟ ମଧ୍ୟ ଆଜି ଅପାଂକ୍ତେୟ ମନେ ହେଉଛି । ଏହି ଦ୍ରୁତ ପରିବର୍ତ୍ତନଶୀଳ ସାମାଜିକ–ରାଜନୈତିକ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଏକ ନୂତନ ଆଦର୍ଶବାଦ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିସାରିଛି – ତାହା ଆଉ ରାଜନୈତିକ ଦର୍ଶନରୁ ବା ତାହାର ବ୍ୟାଖ୍ୟାରୁ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିନାହିଁ, କିମ୍ବା ଏହା ଆକସ୍ମିକ ଭାବରେ ଜାତ ହୋଇନାହିଁ । ଅଭିଜ୍ଞତା ଓ ଅନୁଭୂତିରୁ ଜଣାପଡୁଛି ଯେ ଆଗାମୀ ଶହେ ବର୍ଷ ଭିତରେ 'ସଂପତ୍ତି ସୃଷ୍ଟି' ହିଁ ଏକବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର 'ରାଜନୈତିକ ଆଦର୍ଶବାଦ' ହେବାକୁ ଉପକ୍ରମ କରିସାରିଲାଣି । ଇଂରାଜୀରେ କହିଲେ, ଏହା ହେଉଛି "Ideology of Wealth Creation" ।

ତେଣୁ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠୁଛି ଯେ, ଏହି ନୂତନ ଆଦର୍ଶବାଦ ଉପରୋକ୍ତ 'ସମସ୍ୟା' ଗୁଡ଼ିକୁ କିପରି ଭାବରେ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ କରିପାରିବ । ପ୍ରଥମେ 'ସଂପତ୍ତି' ବା 'ଅର୍ଥ' ସୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ଓ ତାହାକୁ ହିଁ ପରିଚାଳିତ କରି (Management) ବିକାଶର ମାର୍ଗକୁ ଅନୁଶାସିତ କରିବାକୁ ହେବ । ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ଏଥିପାଇଁ ଯେଉଁ ପୁଞ୍ଜି ଆସିବ, ସେ ପୁଞ୍ଜିକୁ ବ୍ୟବହାର କଲାବେଳେ, ତା'ର ଉପଯୋଗ କଲାବେଳେ 'ମାନବିକ ପୁଞ୍ଜି' (Human Capital)କୁ ଆଉ ଅବହେଳା କରାଯାଇପାରିବ ନାହିଁ ।

ତେଣୁ ଆମକୁ ଯୋଜନାର ଧାରା ଓ ଲକ୍ଷ୍ୟକୁ ପ୍ରଥମେ ସ୍ଥିର କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏହା 'ଲୋକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା, ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ ଓ ଲୋକଙ୍କର' ହେବାକୁ ବାଧ । ଏ ରାସ୍ତାରେ ଯେଉଁ ରାଜନୈତିକ ଦଳ ବା ପ୍ରଶାସକ ବାଧା ସୃଷ୍ଟି କରିବେ, ସେମାନଙ୍କୁ ଜନସାଧାରଣ ପ୍ରତିରୋଧ କରିବେ । ଏହି ପ୍ରତିରୋଧର ଧାରା ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ 'ହିଂସ୍ର' ହେବ । ସେହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ରାଜନୈତିକ ଦଳମାନେ ତାଙ୍କର 'ଯୋଜନା' କୁ ପରିମାର୍ଜିତ ଓ ଲୋକାଭିମୁଖୀ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ନିର୍ବାଚନ ଇସ୍ତାହାର, ନିର୍ବାଚନ ଭାଷଣ ବା ସଭା ସମିତିରେ ନୁହେଁ – କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମର ସଫଳ ରୂପାୟନରେ ।

ଭାରତବର୍ଷରେ 'ଅର୍ଥନୈତିକ ଅଭିବୃଦ୍ଧି' ବାଧାପ୍ରାପ୍ତ ହେବାକୁ ବାଧ୍ୟ । କାରଣ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଭିତରେ ଜାତିଗତ, ଗୋଷ୍ଠୀଗତ, ଭାଷା ଓ ଧର୍ମ ସଂପ୍ରଦାୟଭିତ୍ତିକ 'ମୋହ' ବଢ଼ିବ । ଏସବୁକୁ 'ଶସ୍ତା ବା ଲୋକପ୍ରିୟ' ଭାଷଣରେ ଅବହେଳା କରାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଏଥିପାଇଁ ଆମକୁ ନୂଆ 'ସଭ୍ୟ' ଓ 'ଭଦ୍ର' ପରିଚାଳକ ଶ୍ରେଣୀ ସୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ – ଅସୌଜନ୍ୟମୂଳକ ସରକାରମାନ ନୁହଁ । ଏହି ପରିଚାଳକ ଶ୍ରେଣୀ (ଶାସକ ନୁହଁନ୍ତି) ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ଉପଲବ୍ଧି କରିପାରିବେ ଓ ତାହାକୁ ପୂରଣ କରିବା ଦିଗରେ ସକ୍ଷମ ହୋଇପାରିବେ । ତାହାରି ଫଳରେ ସାଧାରଣ ବ୍ୟକ୍ତିଟିଏ ମଧ୍ୟ ନିଜର ଆଶା, ଆକାଂକ୍ଷାକୁ ଚରିତାର୍ଥ କରିପାରିବ, ଅର୍ଥନୈତିକ ଅଭିବୃଦ୍ଧିରେ ସହାୟକ ହୋଇପାରିବ ।

ତେଣୁ 'ବିକାଶର ଧାରା'ରେ ଯେଉଁ ନୂତନ ସମ୍ଭାବନାର ସୂଚନା ରହିଛି, ସେଥିରେ ସରକାରମାନେ ଭୁଷୁଡ଼ି ପଡ଼ିବେ, ସାଂସଦୀୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଭୁଷୁଡ଼ି ପଡ଼ିବ ଓ ତା' ପରିବର୍ତ୍ତେ କ୍ଷୁଦ୍ରକ୍ଷୁଦ୍ର ଗ୍ରାମ ବା ଆଞ୍ଚଳିକ ଭିତ୍ତିକ ପରିଚାଳନା ବ୍ୟବସ୍ଥାମାନ ଆପଣାଛାଏଁ ଗଢ଼ି ଉଠିବ । ଯାହା ଉପରେ 'କେନ୍ଦ୍ର' (ଏକ ଅବାଞ୍ଛିତ ଶବ୍ଦ) ଓ ରାଜ୍ୟମାନଙ୍କର କୌଣସି କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ, ହାକିମାତିକୁ ବା 'ବଡ଼ ଭାଇପଣିଆ'କୁ ଜନସାଧାରଣ ବରଦାସ୍ତ କରିବେ ନାହିଁ । ସେହି ଶକ୍ତିର ପୁନଃପ୍ରତିଷ୍ଠା (ଯାହାକୁ 'ଲୋକଶକ୍ତି'କୁହାଯାଏ) ସ୍ୱାଭାବିକ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲାଭ କରିବ । 'ରାଷ୍ଟ୍ରର ସାର୍ବଭୌମତ୍ୱ'କୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଭାଷାରେ Village Republic' ଲୋକେ ଆବିଷ୍କାର କରିବେ ଓ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବେ । ଏହା ହିଁ ଲୋକମାନଙ୍କ ଭିତରେ 'ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଓ ସଂଘର୍ଷ'ର ନିରାକରଣ କରିବ, ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ନିଜ ଶକ୍ତି ଆବିଷ୍କାର କରିବାକୁ ସୁଯୋଗ ଦେବ । ଆଂଚଳିକ ବିଭେଦତା ଦୂରୀକରଣ

ଦିଗରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବ । ଏହାରି ଫଳରେ 'ଭୋଟ ବ୍ୟାଙ୍କ' ସହିତ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ ହୋଇଆସିଥିବା 'ବିକାଶର ଧାରା' ଆଉ ନେତାମାନଙ୍କ ହାତରେ, ରାଜନୈତିକ ଦଳମାନଙ୍କ ହାତରେ ବା ଭାରୀ (ଓଜନିଆ) ପ୍ରଶାସକମାନଙ୍କ ହାତରେ ରହିବ ନାହିଁ, ଲୋକେ ତାଙ୍କର ବିକାଶର ଧାରା ସ୍ଥିର କରିବେ । ତଥାକଥିତ ପଣ୍ଡିତ ବା ଅର୍ଥଶାସ୍ତ୍ରୀମାନେ ନୁହନ୍ତି ।

ତେଣୁ ଆଗାମୀ ଦଶକରେ ଲୋକେ ହିଁ 'ନିଯୁକ୍ତି-ବିହୀନ' 'ଅର୍ଥନୈତିକ ଅଭିବୃଦ୍ଧି' (Jobless Growth) କୁ ପ୍ରତିହତ କରିବେ । ଏହି ପରିବର୍ତ୍ତିତ ରାଜନୀତିକ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଲୋକେ ଯେଉଁ ମାର୍ଗ ଗ୍ରହଣ କରିବାର ସମ୍ଭାବନା ରହିଛି, ସେଥିରେ ରାଷ୍ଟ୍ର/ରାଜ୍ୟ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇଯିବ । ମୁଷ୍ଟିମେୟ (ସଂଖ୍ୟାନ୍ୟୂନ) ପ୍ରଶାସକ ତାହାକୁ ରକ୍ଷା କରିପାରିବେ ନାହିଁ । ଇମାରତ ସବୁ ଭାଙ୍ଗିପଡ଼ିବ । ନୂଆ ଯୁଗର ଯୁବକ/ଯୁବତୀମାନେ ଆମମାନଙ୍କୁ ଅଳିଆଗଦାକୁ ଫୋପାଡ଼ିଦେବେ ।

ବିଶେଷତଃ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବୀ ଅନୁଷ୍ଠାନମାନେ ଯେଉଁ ମାର୍ଗରେ ଓ ଯେଭଳି ଦ୍ରୁତ ଗତିରେ 'ବିକାଶର ଧାରା'କୁ ପରିବର୍ତ୍ତିତ କରିବା ପାଇଁ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଆରମ୍ଭ କରିସାରିଛନ୍ତି – ତାହାହିଁ 'ବିକାଶର ସମ୍ଭାବନା'କୁ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କରିବ । ତଥାକଥିତ ଶାସକ/ପ୍ରଶାସକମାନେ/ ରାଜନୈତିକ ଦଳମାନେ ଏହି 'ତୃତୀୟ ଶକ୍ତି' ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବୀ ଅନୁଷ୍ଠାନମାନଙ୍କୁ ଉପେକ୍ଷା କରିପାରିବେ ନାହିଁ ।

ଏହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ମନେ ହେଉଛି, 'ଗାନ୍ଧିମାର୍ଗ' ପୁଣି ଫେରିବ । ସେହି 'ଲଙ୍ଗଳା ଫକୀର'ର ଚିନ୍ତନ ଯୁବ ସମାଜକୁ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କରିବ । ଆମ 'ବହିପାଠ'ର କରାମତି ଲୋପ ପାଇଯିବ ଓ 'ଅଭିଜ୍ଞତା'ର ମାପକାଠିରେ 'ବିକାଶଧାରା' ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ହେବ ।

* * * *

ରାଜନୀତିର ଅର୍ଥ, ଏବର

ଜଗତ ସତ୍ୟ ଓ ବ୍ରହ୍ମ ବି ସତ୍ୟ । ଏ ସତ୍ୟର ରୂପରେଖ ନେଇ ଯେଉଁ ଅର୍ଥ ଅର୍ଥାନ୍ତରକୁ ଭେଟିବାର ସୁଯୋଗ ମିଳିଛି, ତାହାରି ମୂଳଦୁଆ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି କହିବାକୁ ମନ ହଉଛି ଯେ, ରାଜନୀତି ଯଦି ନୀତି ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ (ଠିକ୍ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ଭଳି) ସେହିପରି ସବୁ ରାଜନୀତିର ଅଧିବାସ୍ତବ ଦିଗ (ପ୍ରାଗ୍ମାଟିକ୍) ହେଉଛି—ଗାଉଁଲୀ ଭାଷାରେ କହିଲେ, 'କଳି କଜିଆ' (ପାଠୁଆ ଲୋକଙ୍କ ଭାଷାରେ ସଂଘର୍ଷ) । କ୍ଷମତା ହିଁ ଏହି କଳି କଜିଆକୁ ଦୂର କରି ଏକ 'ଶୃଙ୍ଖଳା' ସ୍ଥାପନ କରିବାର ଅନ୍ୟନାମ । ଏଥିରୁ ଏକ ସାଧାରଣୀକରଣ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥାଏ ଯେ, କ୍ଷମତା ହେଉଛି ଶୃଙ୍ଖଳାର ବିସ୍ତାର । କିନ୍ତୁ ଏଥିରୁ 'କଳିକଜିଆ'ର କାରଣ ସବୁ କିମ୍ବା ଶୃଙ୍ଖଳା ବିଧାନର ରୂପରେଖ ସ୍ଥିର କରିବା ଯେତିକି ସହଜ ମନେ ହୁଏ, ତାହା ସେତେଟା 'ସରଳ' ନୁହେଁ । ଏହାର ଅଧିକ ବା ଗହୀର ଅର୍ଥ ଖୋଜିବାରେ ଏକ ଜୀବନ କାଳର ବହିପାଠ ବା ଅଭିଜ୍ଞତା ଅକୁଳାଟା ମନେ ହୁଏ ।

ଏକଥା ମଧ୍ୟ ସତ୍ୟ ମନେ ହୁଏ ଯେ, 'ଗୋଷ୍ଠୀ ବିବାଦ' ଭାରତୀୟ ରାଜନୀତିର ଏକ ମୁଖ୍ୟ ଅଂଶ । ସଂପତ୍ତି, ବଂଶାନୁଗତ ଶିକ୍ଷା ଓ 'ଗୁଣସୂତ୍ର' (DNA), ପୁଣି ଶିକ୍ଷାର ବିଭିନ୍ନତା, ଅର୍ଥର ଆକର୍ଷଣ, ଭାଗ୍ୟ (ଲକ୍ ଅର୍ଥରେ), ଦୟା ଦାକ୍ଷିଣ୍ୟ, ସମ୍ବେଦନା, ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ରର ଅଭାବ ବା ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟ ରାଜନୀତିର ଗତିଧାରାକୁ ପରିଚାଳିତ କରିଥାଏ । ପୁଣି ଏଥିରେ 'ଲାଲା' (ହିନ୍ଦୀରେ ଅମଲାତନ୍ତ୍ରର ନୂଆ ନାମକରଣ) ଓ ସେହି ଅଭିଧାନର 'ଝୁଲା'ର (ଏନ୍‌ଜିଓ ଅର୍ଥରେ) ବିଭିନ୍ନ ରୂପ ଓ ରୂପାନ୍ତର ରାଜନୀତିର ସ୍ୱରୂପ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରିଥାଏ ।

ତେଣୁ 'ରାଜନୀତି'ର ଖେଳାଳିମାନେ ଯେକୌଣସି ବିଷୟରେ 'ସବ୍‌ଜାନ୍ତା'ର ଅଭିନୟ କରିବା ଯେପରି ସହଜ ଓ 'ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି' ଦେବାରେ କାର୍ପଣ୍ୟ ପ୍ରକାଶ ନକରି ଯେପରି ଆଗେଇ ଚାଲନ୍ତି, ଅଭିଜ୍ଞତାରୁ ବୁଝିପାରନ୍ତି ଯେ, ପଦପଦବୀର ମୋହ ତାଙ୍କୁ ବିପଥଗାମୀ କରିବାର ବହୁତ ସମ୍ଭାବନା ରହିଛି । ସେହିପରି ଯୋଜନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଜୋରସୋର୍‌ରେ କଳ୍ପନାକୁ ବଢ଼େଇ ଚାଲିବା ସହଜ – ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିବା ଓ ତା'କୁ ଅଧିବାସ୍ତବ (ପ୍ରାଗ୍ମାଟିକ୍) ଜଗତରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବା ଏତେ ଆୟାସସାଧ ନୁହେଁ ।

ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ସମାଜ ବିଜ୍ଞାନୀମାନଙ୍କର ଯଥେଷ୍ଟ ଭୂମିକା ରହିଛି । ସେମାନେ ଏ ସବୁକୁ ମୂଲ୍ୟାୟନ କରି ନିରପେକ୍ଷ ଓ ଯୁକ୍ତିସମ୍ମତ ପରାମର୍ଶ ଦେବା ଆବଶ୍ୟକ । କିନ୍ତୁ ସେ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆମ ସମାଜବିଜ୍ଞାନୀମାନେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ତ ? ବହିପାଠ ଅପେକ୍ଷା 'ପୋଥିବାଇଗଣ' ନିଶ୍ଚୟ ସାହାଯ୍ୟ କରିବ । କିନ୍ତୁ ନିର୍ଭୀକ ଭାବରେ ଏଭଳି ପରାମର୍ଶ ଦେବା ପାଇଁ ଯେଉଁ ନୈତିକତା ଓ ଦକ୍ଷତା ଆବଶ୍ୟକ, ତାହା 'ପ୍ରଶସ୍ତି ଗାନ'ର ଗତାନୁଗତିକ ଧାରାରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିବା କ'ଣ ଏତେ ସହଜ ? ଏ ଦିଗରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର 'ବାସ୍ତବବାଦୀ' ଚିନ୍ତନ ହିଁ ବାଟ କଢ଼ାଇପାରେ । ଅବଶ୍ୟ ଏକଥା ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ଯେ, ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କର ସମୟ ଓ ଏବର ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ବହୁ ଅଭୂତପୂର୍ବ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିସାରିଛି ଓ ସମସ୍ୟାଗୁଡ଼ିକ ବହୁଗୁଣିତ ହୋଇସାରିଛି ।

ଏଥିରୁ ଅନୁମାନ କରାଯାଇପାରେ (ପ୍ରମାଣ କରିବା ଅସମ୍ଭବ ନହେଲେ ବି କିଏ ବା କାହିଁକି ସେ 'ପ୍ରମାଣ'କୁ ଗ୍ରହଣ କରିବ) ଯେ 'ରାଜନୈତିକ ପ୍ରବାହ ଓ ସାମାଜିକ ପ୍ରବାହ' ମଧ୍ୟରେ ନାନାପ୍ରକାର ସାଲିସ୍ ସମ୍ଭବ କରିବାକୁ ହେଲେ କେତେକ 'ନୀତି'ରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବାକୁ ପଡ଼ିପାରେ । କିନ୍ତୁ ନୈତିକତା ଓ ନୀତିଧର୍ମ (ଏଥିକ୍ସ) ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଡ଼େଇଦେଇ ଏହି 'କଳିକଜିଆ' ବା ସଂଘର୍ଷକୁ ଦୂର କରିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ ।

ମନେ ହେଉଛି ବୋଧହୁଏ ଏହା ହିଁ 'ସାଂପ୍ରତିକ ସମାଜ ଓ ସାଂପ୍ରତିକ ସମୟ'ରେ ରାଜନୀତିର ଅର୍ଥ ।

* * *

ଜୀବନ ଜୀଇଁବାର ଶୈଳୀ ନା ଜୀବନ ସଂଗ୍ରାମର ଧାରା

ଏବେ ସଂସ୍କୃତିର ଚର୍ଚ୍ଚା ବଢ଼ିଛି – ଏହାର ଅନେକ କାରଣ ମଧ୍ୟରୁ ରାଜନୈତିକ କାରଣଟି ପ୍ରମୁଖ । ରାଜନୈତିକ ସଂସ୍କୃତିଠାରୁ ଜୀବନ ବୀମାର ସଂସ୍କୃତି, ଦାରିଦ୍ର୍ୟର ସଂସ୍କୃତି ମଧ୍ୟରେ କେଉଁଟି ସଂସ୍କୃତି ପୁଣି କେଉଁଟି ଅପସଂସ୍କୃତି ବା କେଉଁଟି ସଂସ୍କୃତିର ଅବକ୍ଷୟ ବା ଉତ୍ତର ଅବସ୍ଥା ଏ ତର୍କ ବିତର୍କ ଭିତରେ ବେଶ୍ ବାରି ହୋଇପଡୁଛି ସଂସ୍କୃତିର ବଡ଼ପଣ୍ଡାମାନଙ୍କୁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲେଖକ, କଳାକାର, ଶିଳ୍ପୀ ଏକ ପ୍ରବହମାନ ସଂସ୍କୃତିର ଧାରକ ଓ ପ୍ରସାରକ ।

ତେଣୁ ଯେଉଁମାନେ ସଂସ୍କୃତିର ଚର୍ଚ୍ଚା ପାଇଁ ନୂତନ ସଂସ୍କୃତିର ପ୍ରସାରକ ସାଜୁଛନ୍ତି, ସେମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଉପରେ ସମକାଳିକ (Synchronce) ଚିନ୍ତନ ଭିତରେ ନିଜକୁ ସୀମିତ ରଖିବା ମଧ୍ୟ ସମ୍ଭବ ହେଉନାହିଁ –ହେବାର ସମ୍ଭାବନା ମଧ୍ୟ ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଭିତରେ ଅତୀତ ପୁଣି ଭବିଷ୍ୟତ ଉଙ୍କି ମାରୁଛି – ଏହା ବିଶ୍ୱ ଦୃଷ୍ଟିରେ ହେଉ ବା ଆଞ୍ଚଳିକ, ସ୍ଥାନୀୟ, ଗ୍ରାମୀଣ—ଯେ କୌଣସି ସମାଜର ନିରୀକ୍ଷଣ ହେଉ ନା କାହିଁକି ?

ସଂସ୍କୃତିର ଏହି ଚର୍ଚ୍ଚା ଏବେ ଏକ ପୁନରୁତ୍ଥାନବାଦୀ ଭୂମିକାକୁ ଆପଣା ଛାଏଁ ଗ୍ରହଣ କରିସାରିଛି । "ଅତୀତପ୍ରୀତି" ଆମକୁ ମୋହଗ୍ରସ୍ତ କରୁଥିବା ବେଳେ ଭବିଷ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟି ଆମକୁ ଆଶଙ୍କିତ କରୁଛି । ଏ ସବୁର କାରଣ କଣ ହୋଇପାରେ ? ସଂସ୍କୃତିର ପ୍ରତ୍ୟୟଗତ ସ୍ୱଚ୍ଛତା ସମୀକ୍ଷକମାନଙ୍କ ବ୍ୟାଖ୍ୟାରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇପାରୁନାହିଁ । ଏଠି ଏକା ସାଙ୍ଗରେ ହୋମିଓପ୍ୟାଥିର ମଦରଟିଙ୍କଚରର ଖୋଜା ହେଉଛି ତ ଅଲଟ୍ରାସାଉଣ୍ଡର ନିରୀକ୍ଷଣ ବି ଆବଶ୍ୟକ ହେଉଛି – କ୍ରିୟା ଯୋଗ ସାଧନଠାରୁ ନିରାମିଷକୁ ଆମିଷରେ ପରିଣତ କରିବା (ଯେପରି ସୋୟାବିନ୍ ମାଂସ) ବି ଆବିଷ୍କାର କରିବାକୁ ପଡୁଛି । ଠିକ୍ ସେଇଭଳି

ଭାବରେ ଜଗତୀକରଣର ପ୍ରଭାବ ଭିତରେ ଆଞ୍ଚଳିକତା ବି ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଲୋଡୁଛି । ଏସବୁ କଣ ପାଇଁ ? ଏହା ପଛରେ ସେଇ ପିଣ୍ଡ ଓ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ଦାର୍ଶନିକ ତତ୍ତ୍ୱ କିମ୍ବା ସାର୍ବଜନୀନ (ମାନକ) ଓ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସଂସ୍କୃତିର ରୂପରେଖ ଆଙ୍କିବାର ପ୍ରବହମାନତା ମଧ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ହେଉଛି । ପଖାଳ ଭାତ, ଶୁଖୁଆପୋଡ଼ା, ଲଙ୍କା ମରିଚକୁ ଯଦି ପ୍ରାଚୀନ ଖାଦ୍ୟ ସଂସ୍କୃତିର ପ୍ରମୁଖ ସଂକେତ ଭାବରେ ଧରି ନେଇଯାଏ, ଏବେ ପଞ୍ଚତାରକା ହୋଟେଲର ସେହି ଓଡ଼ିଆ ରାନ୍ଧଣାର ପ୍ରସାରଣ ବି ଚାଲିଛି । ଏସବୁର ପ୍ରଭାବଠାରୁ ଆଜିର ଲେଖକ, ସମୀକ୍ଷକ, ତତ୍ତ୍ୱ ବିଶାରଦମାନେ ମୁକ୍ତ ହେବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ – ଆବଶ୍ୟକ ବି ନୁହେଁ । ଆମେ ଏସବୁ ଭିତରେ ବହୁ ସାଂସ୍କୃତିକ ସମାଜ କଥା କହୁଛୁ, ପୁଣି ଏକା ସାଙ୍ଗରେ ମଧ୍ୟ ସର୍ବୋଦୟର ପରିକଳ୍ପନା ଉଙ୍କି ମାରୁଛି । ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚକ ଏ ଦିଗରେ ସଚେତନ ଥିବାଭଳି ମନେ ହେଉନାହିଁ । ଯଦିବା ହେଉଥାଏ, ଏ ପ୍ରକାର ଆଲୋଚନା ଗଣମାଧ୍ୟମ ଜରିଆରେ ସାଧାରଣ ପାଠୁଆ ଓ ଅପାଠୁଆ ଲୋକଙ୍କ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚିପାରୁ ନାହିଁ – ରାଜନୈତିକ ଦଳର ଲୋକେ ବି ଏ କାର୍ଯ୍ୟ ତାଙ୍କର ବୋଲି ବିଚାର କରୁନାହାଁନ୍ତି । ଏଥିରୁ କିପରି ଉଦ୍ଧାର ମିଳିବ ? ତେଣୁ ଆମକୁ ଜୀବନ ଜୀଇଁବାର ଶୈଳୀକୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବାକୁ ହିଁ ପଡ଼ିବ ।

* * * *

ଜଗତବାଦ ଓ ବିଭାଜିତ ପୃଥିବୀ

ଆଧୁନିକୀକରଣରୁ ଯେପରି ଆଧୁନିକବାଦ ଜନ୍ମ ଲାଭ କରିଥିଲା, ଠିକ୍ ସେହିପରି ଭାବରେ ଏକବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଯେଉଁ ଜଗତୀକରଣର ପ୍ରୟୋଗ ପରୀକ୍ଷା ଚାଲିଛି ସେଥିରେ ରାଷ୍ଟ୍ରଚାଳକମାନଙ୍କର ଚିନ୍ତା, ବୁଦ୍ଧି, ବିବେକ ପାଇଁ ଏବେ ଏ ଜଗତବାଦଟି କ'ଣ ? ବିଶ୍ୱର ସବୁରାଷ୍ଟ୍ରରେ ନିଃସଙ୍ଗତା, ଚିତ୍ତଚାଞ୍ଚଲ୍ୟ, କ୍ରୋଧ, ଘୃଣା, ଦେଶର ଆଭିମୁଖ୍ୟ, ଅହଙ୍କାରର ମାତ୍ରା ବଢ଼ି ବଢ଼ି ଚାଲିଛି । ଫଳରେ ଆତ୍ମହତ୍ୟା, ଭ୍ରୁଣହତ୍ୟା, ଆତଙ୍କବାଦ, ଧର୍ଷଣ, ଅନ୍ୟକୁ ଅପମାନିତ କରିବାରେ କ୍ଳାନ୍ତିହୀନ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା, ରାଷ୍ଟ୍ର ରାଷ୍ଟ୍ର ମଧ୍ୟରେ, ରାଷ୍ଟ୍ର ଓ ରାଜ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ, ରାଜ୍ୟ ଓ ଗ୍ରାମ ମଧ୍ୟରେ, ନରହତ୍ୟାର ବିଭୀଷିକା, ପରିବେଶର ଅବକ୍ଷୟ, ଜୀବହତ୍ୟା ଆଦି ହିଂସାତ୍ମକ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିର ପ୍ରସାର ଅହରହ ଜନମାନସକୁ ଆନ୍ଦୋଳିତ କରୁଛି । ଏ ସବୁକୁ ନିରନ୍ତର ନିୟନ୍ତ୍ରଣାଧୀନ କରିବାର କୌଶଳ, ଚେଷ୍ଟା ଆଦିରେ ମଧ୍ୟ ପରୀକ୍ଷା ନିରୀକ୍ଷାର ଅନ୍ତ ନାହିଁ । ଫଳରେ ଅହିଂସା ସମାଜର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି, ରାଷ୍ଟ୍ର, ସମାଜ ମଧ୍ୟରେ କ୍ରମଶଃ ଅସହାୟତା ବଢୁଛି । ତାତ୍କାଳିକ ସମାଧାନର ସୂତ୍ର ଖୋଜୁଥିବା ପନ୍ଥାର ମଧ୍ୟ ବିରାମ ନାହିଁ । ଏ ସବୁର କାରଣ ଓ ନିରାକରଣ ସ୍ଥୂଳ ଭାବରେ ହେଉ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଭାବରେ ହେଉ ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା କରିବା ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାର ଅଭାବ ନାହିଁ । ତେଣୁ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ପ୍ରଶ୍ନ ଆସୁଛି ଯେ ଅସ୍ଥିରତା ବୋଧର ପ୍ରମୁଖ କାରଣ ଦିଗରେ ବିଶ୍ୱର ବିଭିନ୍ନ 'ରାଷ୍ଟ୍ରମାନେ' ସତରେ କ'ଣ 'ବସୁଧୈବ କୁଟୁମ୍ବକମ୍' ନୀତିରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇ ନୂତନ ଅର୍ଥନୀତିର ଯୋଜନା କରୁଛନ୍ତି । 'ଜଗତବାଦ' ଫଳରେ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱ ଏବେ 'ଏକକ ବିଶ୍ୱର' ସଂଧାନ କରୁ କରୁ ରାଜନୀତି ଓ ଅର୍ଥନୀତି କ୍ଷେତ୍ରରେ 'ତିନୋଟି ଚିନ୍ତକ' ବିଶ୍ୱରେ ବିଭାଜିତ ହୋଇ ସାରିଛନ୍ତି । ନିରପେକ୍ଷତା ଲୋପ ପାଇ ସାରିଛି । ମନେ ହେଉଛି 'ସୋଭିଏତ୍ ରୁଷର' ଓ ତତ୍‌ସହିତ 'ସାମ୍ୟବାଦୀ' ରାଷ୍ଟ୍ରାଦର୍ଶ ବିଲୁପ୍ତ ହେବା ପରେ ମଧ୍ୟ 'ଶୀତଳଯୁଦ୍ଧ'ର ଅବସାନ ଘଟିନାହିଁ । ବରଂ 'ପୁଞ୍ଜିବାଦୀ' ଓ 'ସାମ୍ୟବାଦୀ' ରାଷ୍ଟ୍ରସତ୍ତାର ଅବସାନ ପରେ ବି 'ଶୀତଳଯୁଦ୍ଧ'ର ବିକେନ୍ଦ୍ରୀକରଣ ହୋଇ ନୂତନ ଗୋଷ୍ଠୀର ଉଦ୍ଭାବନ

ହୋଇସାରିଛି । 'ଗୋଷ୍ଠୀବାଦ'ର ସଂକୀର୍ଣ୍ଣତା ଏବେ ସଂପ୍ରସାରିତ ରୂପ ନେଇ ସାରିଛି । 'ସଂଘର୍ଷ'ର ପନ୍ଥା ସଂପ୍ରସାରିତ ହେଉଛି ଓ 'ସହଯୋଗ'ର ମୂଲ୍ୟବୋଧ ସଂକୁଚିତ ହେଉଛି । ଏହା 'ଜଗତବାଦ'ର ଅଭିଶାପ ନା ଆଶୀର୍ବାଦ । ଯେଉଁମାନେ 'ବଣିକ-ଅର୍ଥନୀତି'ର ପ୍ରସାରକ, ସେମାନଙ୍କର ଚିନ୍ତା ଏବେ ବି 'ବାଣିଜ୍ୟିକ ପନ୍ଥା' ମାଧ୍ୟମରେ 'ବଜାର' ସୃଷ୍ଟି ଦ୍ୱାରା 'ବିଶ୍ୱ'କୁ ଏକତ୍ର ବାନ୍ଧି ଧରିବାର ପ୍ରୟାସରୁ ଓହରି ନାହାନ୍ତି । ଫଳରେ ରାଷ୍ଟ୍ର—ରାଷ୍ଟ୍ର ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି 'କ୍ଷମତାର ଭାରସାମ୍ୟ' ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିହେଉ ନାହିଁ । ବରଂ 'ପୁଞ୍ଜି'ର ଅବାରିତ ପ୍ରବାହ ମଧ୍ୟରେ ରାଜନୈତିକ ଦୃଷ୍ଟି କୋଣରୁ ଏକ 'ୟୁରୋ—ଏସିଆନ୍' ଗୋଷ୍ଠୀର ଆବିର୍ଭାବ ଦୃଷ୍ଟି ଗୋଚର ହେଉଛି । ଫଳରେ ଯେଉଁମାନେ 'ଅହିଂସ ସମାଜ'ର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ନୂତନ ପନ୍ଥା ଆବିଷ୍କାର କରି 'ବିଶ୍ୱର ଅସ୍ଥିରତା'କୁ ପ୍ରତିରୋଧ କରିବାକୁ ଏକ ଆଭିମୁଖ୍ୟର ଆବଶ୍ୟକତା ଉପଲବ୍ଧି କରି ହେଉଛି । ଅର୍ଥନୀତି ଓ ରାଜନୀତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏବେ ଯେଉଁ ତିନୋଟି ଚିନ୍ତକ ବିଶ୍ୱ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇସାରିଛି ତାହାର 'ରୂପରେଖ'କୁ (ଅନ୍ତତଃ ନୀତି ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ ଦୃଷ୍ଟିରୁ – ନୈତିକତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆଦୌ ନୁହେଁ) ପାରିଭାଷିକ ଅଭାବ ବୋଧ ହେତୁରୁ କିପରି ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇପାରିବ ? ବୋଧହୁଏ ନୀତି ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏହା ଏହିପରି ହୋଇପାରେ ?

ପ୍ରଥମ ଚିନ୍ତକ ବିଶ୍ୱ : ବୃହତ୍ ଶକ୍ତି ଓ ସେମାନଙ୍କର 'ଉପରୁ ତଳକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ' ଦେଇ 'ବଜାର' ସୃଷ୍ଟିର ଆଭିମୁଖ୍ୟ (ଏହି 'ବଜାର'ରେ ମଧ୍ୟ 'ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର' ଠାରୁ ଦୈନନ୍ଦିନ ବ୍ୟବହୃତ ସାମଗ୍ରୀ) ରହିଛି ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ଚିନ୍ତକ ବିଶ୍ୱ : ମଧ୍ୟମ-ଶକ୍ତିଭୁକ୍ତ ରାଷ୍ଟ୍ର ଯେଉଁଠି 'ପୁଞ୍ଜିର ଉପଯୋଗ' (Input) ଓ 'କେତେ ଲାଭ' (Output) ହେଲା ଓ ଲାଭର କଳନା କରିବାର ଆଭିମୁଖ୍ୟ ।

ତୃତୀୟ ଚିନ୍ତକ ବିଶ୍ୱ : ପ୍ରତ୍ୟେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ତଳୁ ଉପରକୁ ଉଠୁଥିବା ନୀତି ନିର୍ଦ୍ଧାରକ, ପ୍ରୟୋଗକାମୀ, ବ୍ୟକ୍ତି, ଗୋଷ୍ଠୀ, ସମାଜ ଓ କେତେକ ରାଜ୍ୟ ବା ରାଷ୍ଟ୍ର ।

ତେଣୁ ଏବେ 'ବିଭାଜିତ ପୃଥିବୀ'ର ଏହି ସ୍ଥୁଳ ରୂପ ଜଗତବାଦ ସୃଷ୍ଟି କରିସାରିଛି । ସେ କ୍ଷେତ୍ରରେ 'ରାଷ୍ଟ୍ରସଂଘ' ଭଳି 'ଏକକ ବିଶ୍ୱର' ଚିନ୍ତକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ହତାଶାଭାବ ଉପଲବ୍ଧ ହେଉଛି ।

ତେଣୁ 'ଅହିଂସ ସମାଜ'ର ସଫଳତା ପାଇଁ ଯେଉଁମାନେ ସେମାନଙ୍କର 'ନୀରବ ରଚନାତ୍ମକ କର୍ମ' ଜରିଆରେ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ଚଳାଇ ଆସିଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ବୋଧହୁଏ 'ତୃତୀୟ ଚିନ୍ତକ ବିଶ୍ୱ'ର 'ନୀତି ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ' କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମକୁ ଓ ତା'ର ପ୍ରୟୋଗାତ୍ମକ ଦିଗକୁ ସଂଚାଳିତ କରିବା ପାଇଁ, 'କ୍ଷମତା ରାଜନୀତି'ର କର୍ଣ୍ଣଧାରମାନଙ୍କୁ (ସେମାନେ ପ୍ରଥମ ବିଶ୍ୱ ବା ଦ୍ୱିତୀୟ ବିଶ୍ୱର ଆଭିମୁଖ୍ୟ 'କୌଶଳ' କୁ ଅନୁଧ୍ୟାନ କରି) ଅନୁରୂପ କାର୍ଯ୍ୟପନ୍ଥା ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । 'ସାମୂହିକ ନିରାପତ୍ତା' ଓ 'ସମୃଦ୍ଧି' ପାଇଁ 'ପ୍ରଥମ ଓ ଦ୍ୱିତୀୟ ବିଶ୍ୱ'ର 'ରାଜନୈତିକ-ଅର୍ଥନୈତିକ' ଚିନ୍ତନକୁ ଉପେକ୍ଷା କରି ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ସହଯୋଗର ବାତାବରଣ ସୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ଯେଉଁ ଉଦ୍ୟମ ଲୋଡ଼ା, ସେ ଉଦ୍ୟମକୁ ଅବ୍ୟାହତ ରଖିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଫଳରେ ଅଦୂର ଭବିଷ୍ୟତରେ 'ବସୁଧୈବ କୁଟୁମ୍ବକମ୍'ର ସ୍ୱପ୍ନ ସାକାର ହୋଇପାରିବ । ତାହାର ସୂଚନା ପାଇଁ ଆମକୁ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଚିନ୍ତନ ନିକଟକୁ ଫେରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ପନ୍ଥା ଦେଖାଯାଉ ନାହିଁ । 'ଅର୍ଥନୈତିକ ଅଞ୍ଚଳ'ର ପ୍ରତିପକ୍ଷଭାବରେ 'ଶାନ୍ତିର ଅଞ୍ଚଳ' ସୃଷ୍ଟି କରିବା 'ତୃତୀୟ ଚିନ୍ତକ ବିଶ୍ୱର ଆଭିମୁଖ୍ୟ ହେବା କାମ୍ୟ ।

✣✣✣✣

ସାହିତ୍ୟ ଓ ରାଜନୀତି

୨୦୧୦ ମସିହାରେ ଏପରି ଏକ ବିଷୟ ଉପରେ କିଛି ଲେଖିବା ଓ ମନ୍ତବ୍ୟ ଦେବା ଜଟିଳ ହୋଇପଡ଼ିଛି । କାରଣ 'ଆଦର୍ଶ' ଓ 'ବାସ୍ତବ' ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ସୀମାରେଖା ଟାଣିବା ପ୍ରାୟ ଆମେ ସମସ୍ତେ ଭୁଲିଯାଇଛୁ । 'ଆଦର୍ଶ' କହିଲେ କେତେକ ପୁରାତନ ବାଣୀର ଉଦ୍ଧାର କରିବା ବା କୌଣସି ଏକ 'କଳ୍ପିତ' (Utopian) ରାଜ୍ୟର ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିବା ସାହିତ୍ୟିକମାନେ କିମ୍ବା ରାଜନୀତିର ଲୋକେ ଭୁଲିପାରୁନାହାଁନ୍ତି କିମ୍ବା ତାହା ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁନାହାଁନ୍ତି ।

ଜୀବନକୁ ଏକ ସମୟର ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଜୀଇଁବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା ହେଉଛି "ଏକ ପ୍ରୟୋଗାତ୍ମକ" ସିଦ୍ଧାନ୍ତ । କିଭଳି ବଞ୍ଚିବାକୁ ହେବ ? ଏ ପ୍ରଶ୍ନକୁ ଭିତ୍ତି କରି ଆମର ଶିକ୍ଷା, ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ, ରୋଜଗାର ଆଦିକୁ କିଭଳି ରୂପ ଦେବାକୁ ହେବ । ଯଦିବା କେହି କେହି ସାହିତ୍ୟିକ ବା ରାଜନୀତିର ଲୋକ ଏ ବିଷୟରେ, ଗଳ୍ପରେ, କବିତାରେ, ନାଟକରେ ବା ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଲେଖି ଚାଲିଛନ୍ତି, ତା'ର ପ୍ରଭାବ ଜନଜୀବନ ଉପରେ କିପରି ପ୍ରତିଫଳିତ ହେଉଛି ତା'ର କଳନା ମଧ୍ୟ ହେଉନାହିଁ । ଯଦିବା ହେଉଛି ବୋଲି କୁହାଯାଏ, ତା'ର ତାଲିକା ମଧ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଉନାହିଁ ।

ଏବେ ମୁଁ ନିଜର ଅଭିଜ୍ଞତା, ପଠନ ଓ ଅନୁଭୂତି ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି କେତୋଟି ମନ୍ତବ୍ୟ ମାତ୍ର ଦେବି । ମୋର ସାହିତ୍ୟିକ ଜୀବନ (ଲେଖା ପ୍ରକାଶିତ ହେବା ସମୟରୁ) ମୋଟାମୋଟି ୧୯୪୮–୨୦୧୦ । ଏ ସମସ୍ତ ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ମୋର ରାଜନୈତିକ ଜୀବନ ଅନେକମାତ୍ରାରେ ଜଡ଼ିତ । ରାଜନୈତିକ ଜୀବନ କଥା କହିଲାବେଳେ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମର ଉନ୍ମାଦନାଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଏବର ଜଗତୀକରଣ ଅର୍ଥନୀତିର ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଭିତରେ ଅନେକ "ଭାବ–ବିଜ୍ଞାନ" (Ideology)ର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଛି । ଏହି ପରିବର୍ତ୍ତନକୁ ସ୍ୱାୟତ୍ତଶାସନ, ମିଶ୍ର ଅର୍ଥନୀତି, ସମାଜବାଦ, ସାମ୍ୟବାଦ, ପୁଞ୍ଜିବାଦ ଭିତ୍ତିରେ ଆଲୋଚନା କଲେ, ଆମେ ଏକ କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବିନ୍ଦୁରେ ପହଞ୍ଚିପାରିଛୁ କି ?

କିନ୍ତୁ ଏହାଛଡ଼ା ଜଣେ ଜଣେ ପୁରସ୍କାର ପ୍ରାପ୍ତ ତାଙ୍କର ଜୀବନ କାଳରେ ଯାହା ଲେଖିଯାଇଛନ୍ତି ସେଥିରୁ ସେ କେଉଁ ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ପହଞ୍ଚିପାରିଛନ୍ତି । ମୋଟାମୋଟି ଭାବରେ "ରକ୍ଷଣଶୀଳ" ଓ ପରିବର୍ତ୍ତନକାମୀଙ୍କ ଭିତରେ ଯେଉଁ ବାଦାନୁବାଦ (ଉଭୟ ରାଜନୀତି ଓ ସାହିତ୍ୟରେ) ଚାଲି ଆସିଛି, ତା'ର ମଧ୍ୟ ଅବସାନ ଘଟିବାର ସମ୍ଭାବନା ନାହିଁ ।

ଏହି ଦୀର୍ଘ ଜୀବନ କାଳ ମଧ୍ୟରେ ଆମର ଚିନ୍ତା, ଚୈତନ୍ୟ ସବୁ କିଛି "ଅର୍ଥନୀତି" ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ଓ ବେଳେବେଳେ ଆକ୍ରାନ୍ତ । ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଭିତରେ ଜୀବନ କଟାଇ ନଥିଲେ, ସେ ଜୀବନର ଅନୁଭୂତି କିଭଳି ବା ପ୍ରକାଶ ପାଇପାରିବ ? ଅର୍ଥନୀତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ଥିଲାବାଲା ଓ ନଥିଲାବାଲାଙ୍କ ଭିତରେ ବ୍ୟବଧାନ ବଢ଼ି ବଢ଼ି ଚାଲିଛି । ଠିକ୍ ସେହିପରି ବିସ୍ଥାପିତ ଓ ବିକାଶର ସମସ୍ୟା ମଧ୍ୟ ଆମକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରୁଛି । କେଉଁ ପ୍ରକାର 'ସତ୍ୟ' ଜୀବନ ଉପଲବ୍ଧ କରୁଛି, ସେ ସତ୍ୟାର ପ୍ରକାର ଭେଦ କ'ଣ, ତା'ର ପରିସୀମା କେଉଁଠି ? ଯୋଗ, ପ୍ରାଣାୟମ, ପରିବେଶର ଆବର୍ଜନା, ତା'ର ପ୍ରତିକାର ପାଇଁ ହୋମିଓପାଥି, ଆୟୁର୍ବେଦ, ଏଲୋପାଥି ସହିତ ଜଡ଼ିବୁଟି, ଗୁଣିଆ, ମନ୍ତ୍ର ଉଚ୍ଚାରଣ, ରାଶି ନକ୍ଷତ୍ରର ଅବସ୍ଥିତି ଗଣନା ଆଦି ବିଷୟବସ୍ତୁ ଗଣମାଧ୍ୟମରେ ଏଭଳି ବିସ୍ତାର ଲାଭ କରିଚାଲିଛି ଯେ ତାହା ସାହିତ୍ୟ ଓ ରାଜନୀତିର ଲୋକଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ କମ୍ ପ୍ରଭାବିତ କରୁନାହିଁ । ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ଜୀବନ ଜୀଇଁବାକୁ ଅହରହ ସଂଗ୍ରାମ ଜାରୀ ରଖିଛନ୍ତି । ଏବେ ଭାବବିନିମୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ଲିଖିତ ସାହିତ୍ୟ ଓ ଅଲିଖିତ ବା ମୌଖିକ ସାହିତ୍ୟ ଭିତରେ ବ୍ୟବଧାନ ବଢ଼ିଚାଲିଛି । ସାକ୍ଷର, ନିରକ୍ଷା–କାହାପାଇଁ ସାହିତ୍ୟ, ସେମାନଙ୍କର ଆନୁପାତିକ ରାଶି କେତେ ? ତେଣୁ ତତ୍ତ୍ୱ ଓ ତଥ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ କେଉଁଟିକୁ ନେଇ ଜୀବନ ଗଢ଼ିବାକୁ ହେବ, ଜୀବନ ଚଳାଇବାକୁ ପଡ଼ିବ ସେ ବିଷୟରେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଚେଷ୍ଟାର ଅନ୍ତ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ସାମ୍ରଗିକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ କ୍ରମଶଃ କମ୍ ଭତ୍ତା ହେଉଛି ବୋଲି ମନେ ହେଉଛି ।

ତେଣୁ ଯେଉଁମାନେ ନିଜର ଭବିଷ୍ୟତ, ପରିବାରର ଭବିଷ୍ୟତଠାରୁ ସମାଜ ରାଜ୍ୟ ଓ ତା'ର ଭାଷା ଓ ରାଷ୍ଟ୍ରର ଜୀବନକୁ ପରିଚାଳିତ କରୁଛନ୍ତି, ସେମାନେ ମଧ୍ୟ

କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ତା'ଭିତରେ ବଞ୍ଚିରହିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଚାଲିଛନ୍ତି । ପରିସଂଖ୍ୟାନ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କଲେ ସଂଖ୍ୟା ଗରିଷ୍ଠ ଲୋକେ ହତାଶା ଭିତରେ ଜୀବନ କଟାଇଛନ୍ତି (ମୁଁ ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ଜଣେ) । ବାକୀ ସଂଖ୍ୟାଲଘୁ ଲୋକ ଯେଉଁମାନେ ସମାଜର ମଙ୍ଗୁଆଳ, ସେମାନେ ଠିକ୍ ଭାବରେ 'ମଙ୍ଗ' ଚଳାଇପାରୁଛନ୍ତି କି ? ଯୋଜନାର ଅନ୍ତଃ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଏ ଯୋଜନା ଆମର ଇଚ୍ଛା, ଆଗ୍ରହ, ଅଭିପ୍ସାକୁ ରୂପ ଦେଇ ପାରୁଛି କି ?

ଏଭଳି ବହୁ ପ୍ରଶ୍ନ ଆମକୁ ବ୍ୟଥିତ କରୁଛି, ଅବସାଦଗ୍ରସ୍ତ କରୁଛି ଓ ହତାଶାର ଭାବ ବଢ଼ି ବଢ଼ି ଚାଲିଛି । ତେଣୁ ୨୦୧୦ ମସିହାରେ ଆମେ ଯେଉଁମାନେ ଜୀବନକୁ ଜୀଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଚାଲିଛୁ, ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ, "ମୋ ବିଚାରରେ" ଗାନ୍ଧୀ ଚିନ୍ତନ ଉପାଦେୟ । ତେଣୁ ସେହି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଚିନ୍ତନକୁ ଆତ୍ମସାଦ୍ କରି ସାରି ଅନୁରୂପ ଯୋଜନା କରିଆରେ ସାହିତ୍ୟ, ରାଜନୀତି ଓ ଜୀବନକୁ ଗଢ଼ିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରେ । ଏହା ଆମକୁ ମାର୍ଗ ଦର୍ଶନରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବ ବୋଲି ମୋର ବିଶ୍ୱାସ କ୍ରମଶଃ ଦୃଢ଼ତର ହେଉଛି ।

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ତିନୋଟି ମାଙ୍କଡ଼ଙ୍କ ସହିତ 'ଚତୁର୍ଥ ମାଙ୍କଡ଼' (ଖରାପ କଥା ଭାବିବା ନାହିଁ, କିମ୍ବା ଚିନ୍ତା କରିବା ନାହିଁ) ସାହିତ୍ୟ, ରାଜନୀତି ଓ ଜୀବନକୁ ଅନୁପ୍ରାଣିତ କରିପାରେ – ଏହାହିଁ ମୋର ଦୀର୍ଘ ଜୀବନ କାଳର ସାରମର୍ମ ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରେ । ସାହିତ୍ୟିକ, ରାଜନୀତିର ଲୋକ ତେଣୁ କେବଳ ପ୍ରଶ୍ନ ଉତ୍ଥାପନ ନକରି ଯଦି ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକର ସମାଧାନର ସୂତ୍ର ବତାଇପାରନ୍ତି, ତେବେ ହୁଏତ ସମାଜର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିପାରେ, ହତାଶାଭାବ ଦୂର ହୋଇପାରେ । "ସମ୍ବେଦନଶୀଳତା" ହିଁ ୨୦୧୦ ମସିହାରେ ଅଧିକ ଆବଶ୍ୟକ ହୋଇପଡ଼ିଛି । ଫଳରେ "ସର୍ବେ ଭବନ୍ତୁ ସୁଖିନଃ" ରୂପ ନେଇପାରେ ।

⁂

ଶିଳ୍ପ ପ୍ରସାରଣ ଓ ଲୋକସାହିତ୍ୟ ଉପରେ ଏହାର ପ୍ରଭାବ

ଶିଳ୍ପବାଦ (Industrialism) ଏକ ଅର୍ଥନୈତିକ ପ୍ରତ୍ୟୟ । ଏହି ପ୍ରତ୍ୟୟ ମଧ୍ୟରେ ଶିଳ୍ପର ପ୍ରସାରଣ – ପୁଣି ଭାରୀ ଶିଳ୍ପ ଓ ଆଞ୍ଚଳିକ ସମ୍ବଳ-ନିର୍ଭର ଶିଳ୍ପ (କୁଟୀର, ଗ୍ରାମ୍ୟ, ହସ୍ତ ଇତ୍ୟାଦି ନାମରେ ଏହା ବର୍ଗୀକୃତ) ଆଦି ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ । କେଉଁ କେଉଁ ଶିଳ୍ପର କେଉଁ କେଉଁ ଅଞ୍ଚଳରେ, କେତେ ପରିମାଣରେ ଏହାର କିଭଳି ପ୍ରସାର ଆବଶ୍ୟକ ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ପ୍ରାୟ ତିନି ଶତାବ୍ଦୀ ଧରି ଆଲୋଚନା, ବିତର୍କ ଚାଲୁ ରହିଛି । ଉତ୍ତର ଗୋଲାର୍ଦ୍ଧରେ ଏହି ପ୍ରତ୍ୟୟର ଜନ୍ମ ଓ କାଳକ୍ରମେ ଏହା ଦକ୍ଷିଣ ଗୋଲାର୍ଦ୍ଧର ରାଷ୍ଟ୍ରସମୂହକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଆସିଛି । ପୁଣି ଏହି ‘‘ପ୍ରସାରଣ’’ ସହିତ ଶ୍ରମିକ, ସେମାନଙ୍କର ମଜୁରୀ, କଳକାରଖାନାର ନକ୍ସା ଓ ଯୋଜନା, ଏଥିରୁ ନିର୍ଗତ ଧୂଆଁ, ଉତ୍ପାଦନ, ଲାଭ କ୍ଷତି, ପୁଞ୍ଜିଯୋଗାଣ ଆଦି ଅନେକ ସମସ୍ୟା ଅଙ୍ଗାଙ୍ଗୀଭାବରେ ଜଡ଼ିତ । ଯେଉଁ ଯେଉଁ ଅଞ୍ଚଳରେ ଏହା ସ୍ଥାପନ କରାଯାଇଛି ବା କରାଯିବା ପାଇଁ ଯୋଜନା କରାଯିବାର ଆଭିମୁଖ୍ୟ ରହିଛି, ସେ ଅଞ୍ଚଳର ଲୋକଙ୍କର ଜୀବନଧାରା, ଜୀବିକା, ଆୟର ତାରତମ୍ୟ, ପ୍ରାକୃତିକ ପରିବେଶର ପରିବର୍ତ୍ତନ, ବେଶଭୂଷା, ଚଳଣି ଇତ୍ୟାଦି ଉପରେ ଏହାର ପ୍ରଭାବରେ ଆଲୋଚନା ମଧ୍ୟ ଶିଳ୍ପବାଦ ପ୍ରତ୍ୟୟ ସହ ସଂଯୁକ୍ତ ।

ବୈଜ୍ଞାନିକ ଚିନ୍ତନ ଓ ମାନବବାଦୀ ଚିନ୍ତନ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଓ ସଂଘର୍ଷ ଗତ ତିନି ଶତାବ୍ଦୀର ଇତିହାସ । ଉତ୍ତର ଗୋଲାର୍ଦ୍ଧରେ ବହୁ ଚିନ୍ତାଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ John Ruskin ତାଙ୍କର Unto This Last ଗ୍ରନ୍ଥରେ ପ୍ରଥମେ ଏହି ଶିଳ୍ପବାଦ ତଥା ଶିଳ୍ପ ପ୍ରସାରଣ ବିରୋଧରେ ସ୍ୱର ଉତ୍ତୋଳନ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ରଚନା ଚାରୋଟି ପ୍ରବନ୍ଧରେ ସେ ଏହା ସହ ବାଣିଜ୍ୟିକ ଅର୍ଥନୀତି (Mercantile Economy) ବିରୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରତିବାଦର ସ୍ୱର ଶୁଣାଇଥିଲେ । ଅନୁଗ୍ରହ କରି ସ୍ମରଣ ରଖନ୍ତୁ ଯେ Ruskin ବୃତ୍ତିରେ ଥିଲେ ଜଣେ ଚିତ୍ରଶିଳ୍ପୀ ତଥା ସାହିତ୍ୟିକ ଯେ ଅର୍ଥନୀତି ସଂପର୍କରେ ତତ୍କାଳୀନ ଅର୍ଥନୀତିଜ୍ଞ Adam Smithଙ୍କୁ ସମାଲୋଚନା କରି ନିଜର ବୃତ୍ତି ହରାଇଥିଲେ । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ତାଙ୍କରି ରଚନାକୁ ଭିତ୍ତି କରି Labour Party ଇଂଲଣ୍ଡରେ କ୍ଷମତାକୁ ଆସିଥିଲା ।

ଭାରତବର୍ଷରେ କୁଟୀର ବା ଗ୍ରାମ୍ୟସମ୍ବଳ ଭିତ୍ତିକ ଶିଳ୍ପର ପ୍ରସାର ଚାଲୁ ରହିଥିଲା । ତେଣୁ ଭାରତବର୍ଷ ପରୋକ୍ଷରେ ହୋଇପଡ଼ିଥିଲା ...ଙ୍କର ଆଦର୍ଶ । ମୋଟ ଉପରେ, ଏହା ଥିଲା ପ୍ରାକ୍‌-ଶିଳ୍ପ ବିପ୍ଳବର ଚିନ୍ତାଧାରା ଓ ଗ୍ରାମୀଣ ସଭ୍ୟତାର ନିଷ୍କର୍ଷ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାଙ୍କର ଇଂଲଣ୍ଡ ଓ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାର ରହଣିକାଳରେ ଏ ସଂପର୍କରେ ଚିନ୍ତା କରୁ କରୁ ସ୍ୱୀକାର କରିଥିଲେ ଯେ – "Unto This Last captured me and made me transform my life." Ruskinଙ୍କ ଠାରୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଓ ଏବର ଅମର୍ତ୍ତ୍ୟସେନଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯେଉଁମାନେ ଅର୍ଥନୀତିର ବିଶ୍ଳେଷଣ ଓ ତା'ର ପ୍ରଭାବ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରିଆସିଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଏହି ଅର୍ଥନୈତିକ ପ୍ରତ୍ୟୟର ‘ରାଜନୀତି’ ଉପରେ ଥିବା ପ୍ରଭାବକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରିପାରିନାହାନ୍ତି । ଏହି ବିତର୍କ ଏବେ ବି ଓଡ଼ିଶାରେ (କିଂବା ଭାରତବର୍ଷରେ) ଚାଲୁ ରହିଛି – କାରଣ ଏଥିରେ ‘ପୁଂଜି’ ବିନିଯୋଗ କରିବାକୁ ‘ବାଣିଜ୍ୟିକ ଅର୍ଥନୀତି’ର ବିଶ୍ଳେଷକମାନେ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରିଆସିଛନ୍ତି । ରାଜନୈତିକ ଆଦର୍ଶବାଦର ପ୍ରୟୋଗଶାଳାରେ ପୁଂଜିବାଦ, ସମାଜବାଦ, ସାମ୍ୟବାଦ, ଅଧିବାସ୍ତବବାଦ ବା ... ସହ ଏହି ଶିଳ୍ପବାଦର ପ୍ରୟୋଗ ଯେଭଳି ଅବିରତ କରାହୋଇଛି, ଠିକ୍ ସେହିଭଳି ଏହାର ପ୍ରସାରଣ ସର୍ବକ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର କରି ଆସିଛି । ଏହା ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ରାଜନୀତିକୁ ମଧ୍ୟ ‘ପୁଂଜି’ ଯୋଗାଇ ଆସିଛି ।

ଓଡ଼ିଶା କ୍ଷେତ୍ରରେ ସାରଙ୍ଗଧର ଦାସଙ୍କର ଢେଙ୍କାନାଳଠାରେ ‘ଚିନିଶିଳ୍ପ’ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ଉଦ୍ୟମକୁ ଶିଳ୍ପାୟନର ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରେ । କିନ୍ତୁ ସେଇଦିନଠାରୁ ଓଡ଼ିଶାରେ ଶିଳ୍ପବାଦର ପ୍ରସାର ପାଇଁ ଅନବରତ ଉଦ୍ୟମ ଓ ଆଲୋଚନା ଜାରିରହିଛି । ଏ ସଂପର୍କରେ ଏହା ‘ସୁ’ ଓ ‘କୁ’ ପ୍ରଭାବ ସମ୍ପର୍କରେ ଅଗଣିତ ଲେଖକ ତାଙ୍କର କଲମ ଚାଲୁରଖିଛନ୍ତି । ଆମ ସମ୍ବିଧାନରେ ୨୧ ଧାରାରେ “ଜୀବନ, ମୁକ୍ତି ଓ ସମ୍ପତ୍ତି” (Life, Liberty and Property) ସଂପର୍କରେ ଥିବା ବ୍ୟବସ୍ଥା ଏବେ ବି ଆଇନ ଅଦାଲତର ତର୍ଜମା ଭିତରେ ବନ୍ଦ ହୋଇ ରହିଛି । ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକାରେ ଶିଳ୍ପବାଦର ପ୍ରସାର ଘଟିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ରାଜନୈତିକ ଆଦର୍ଶବାଦ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଭିନ୍ନ ତିନୋଟି ‘ଶବ୍ଦ’ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇଥାଏ – ତାହା ହେଉଛି “ଜୀବନ, ମୁକ୍ତି ଓ ସୁଖ ସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟର ଅନୁସରଣ” (Life, Liberty and Pursuit of Happiness) । ଆମ ସଂବିଧାନରେ ବ୍ୟବହୃତ ଶବ୍ଦାବଳୀ (ଉପରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି) ଇଂଲଣ୍ଡର ପୂର୍ବତନ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ

Cromwellଙ୍କ ଚିନ୍ତାଧାରାର ଅନୁସରଣ ବୋଲି ମନେହୁଏ । ସମୟର ଏହି ସୁଦୀର୍ଘ ବେଳାଭୂମିରେ ଆମେ ଓ ଆମର ରାଜନୈତିକ ଦ୍ରଷ୍ଟା ଓ ଅର୍ଥନୈତିକ ବିଶ୍ଳେଷଣକାରୀମାନେ Adam Smithଙ୍କର Wealth of Nationsର ଚିନ୍ତାଧାରାରୁ ଏବେ ବି ମୁକ୍ତ ନୁହନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସ୍ମରଣ ରଖନ୍ତୁ ଯେ Ruskinଙ୍କ ଭାଷାରେ ଏହି 'ସଂପତ୍ତି'ର ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଥିଲା "Life is Wealth" – ଜୀବନ ହିଁ ସମ୍ପତ୍ତି । ତେଣୁ 'ସମ୍ବଳ'ର ଅନ୍ୱେଷଣକାରୀମାନେ 'ପୁଂଜି ଓ ଆନୁଷଙ୍ଗିକ ଉପାଦାନ' ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି ଆସିଥିଲାବେଳେ, ଏହାର ପ୍ରତିବାଦ କରୁଥିବା ଚିନ୍ତାଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ 'ମାନବିକ ସମ୍ବଳ' ଉପରେ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦେଇ ଆସିଛନ୍ତି – ଅନ୍ୟ ଭାଷାରେ କହିଲେ Adam Smith ଓ ଗାନ୍ଧୀ ଚିନ୍ତାଧାରାରେ ଥିବା ପାର୍ଥକ୍ୟ ଏବେ ବି ବିତର୍କର ବିଷୟ । ଭାରତରେ ଏବେ (୧୫ ବର୍ଷ ହେବ) ଆମେ 'ନିର୍ଦ୍ଦେଶାତ୍ମକ (Command) ଅର୍ଥନୀତି (Economy)ରୁ ମୁକ୍ତି କିଣିବାର ପ୍ରଚେଷ୍ଟାରୁ ଜଗତୀକରଣର ଅର୍ଥନୀତିକୁ ପ୍ରାଧାନ୍ୟଦେଇ ଆସିଛୁ । ଏହା ବି କିନ୍ତୁ ସେହି 'ପୁଂଜିନିର୍ଭର' ଶିଳ୍ପ ପ୍ରସାରଣର ଏକ ନକ୍ସା । ଏହା ସହିତ ସଂଯୁକ୍ତ ହୋଇଛି ବଜାର ଅର୍ଥନୀତି (Market Economy) । ଫଳରେ 'ଶିଳ୍ପବାଦ' ଭାରତରେ ଅଧିକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ହୋଇଛି । ଏହି ଶିଳ୍ପବାଦର ପ୍ରସାର ଫଳରେ 'ଶିଳ୍ପବାଦ' ଭାରତରେ ଅଧିକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ହୋଇଛି । ଏହି ଶିଳ୍ପବାଦର ପ୍ରସାର ଫଳରେ ସର୍ବାଧିକ କ୍ଷତିଗ୍ରସ୍ତ ଗ୍ରାମର ଜନସାଧାରଣ ଓ ଗ୍ରାମଭିତ୍ତିକ ବିଦ୍ୟା ଓ କଳା ।

ମୋର ସ୍ମୃତି ଶକ୍ତି ଯଦି ଠିକ୍‌ଥାଏ ତେବେ ଗାନ୍ଧିଜୀହିଁ ପ୍ରଥମ ବ୍ୟକ୍ତି ଯେ ଆମକୁ 'ଲୋକବିଦ୍ୟା' (Folklore)ର ଅଧ୍ୟୟନ ଓ ପ୍ରୟୋଗ ପାଇଁ ଆହ୍ୱାନ ଦେଇଥିଲେ । ଆମର ସାଂସ୍କୃତିକ ସଂପଦକୁ ବୁଝିବାକୁ ହେଲେ ଲୋକବିଦ୍ୟାର ଅଧ୍ୟୟନ ଜରୁରୀ । ଶିଳ୍ପ–ପ୍ରସାରଣ (Industrialisation) ଦ୍ୱାରା ଜନଜୀବନରେ କିପରି ସଂଘର୍ଷ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ, ତାହାର ସୂଚନା ମଧ୍ୟ ସେ ଦେଇଥିଲେ । ତେଣୁ 'ସଂସ୍କୃତି' ସହିତ ଜନଜୀବନର ଚଳଣି, ଧର୍ମଧାରଣା, ଜୀବିକାର ସ୍ୱରୂପକୁ ସଭ୍ୟତାର ପ୍ରୟୋଗଶାଳାରେ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିବାକୁ ହେଲେ, ଆମକୁ 'ଲୋକ–ସଂସ୍କୃତି' 'ଲୋକ–ବିଦ୍ୟା'ରୁ ହିଁ ଜ୍ଞାନ ଅର୍ଜନ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏବେ ସେହି 'ଜ୍ଞାନ'କୁ 'ସ୍ଥାନୀୟ ଜ୍ଞାନପ୍ରଣାଳୀ' (Indegenous Knowledge System) ନାମରେ ନାମିତ କରାଯାଇଛି । ଏହାର ପ୍ରତିପକ୍ଷଭାବରେ ଆମ ନିକଟରେ ରହିଛି Adam Smithଙ୍କ ପରମ୍ପରାରେ ପ୍ରତିପାଳିତ ଅର୍ଥନୀତିଜ୍ଞମାନଙ୍କର 'ଗ୍ରନ୍ଥ–ଜ୍ଞାନ' ।

ଆମେ ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରଥମ 'ଶିଳ୍ପସହର' ଭାବରେ ରାଉରକେଲାକୁ ବିଚାରକୁ ନେଲେ ସ୍ମରଣ ରଖିବାକୁ ହେବ ଯେ ଏହି ପରିକଳ୍ପନାର ଅନ୍ୟତମ ଉଦ୍ୟୋଗୀ ପୁରୁଷ ଥିଲେ ହରିବଂଧୁ ମହାନ୍ତି – ଶିକ୍ଷାରେ ଜଣେ ଜଡ଼ବିଜ୍ଞାନୀ ଓ ବୃତ୍ତିରେ ଶିଳ୍ପବିଭାଗର ସଚିବ । ୧୯୫୪ରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଏହି ଶିଳ୍ପକାରଖାନା ଓ ତାହାର ପ୍ରଭାବ ବା ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ସଂପର୍କରେ ଅନେକ ଆଲୋଚନା ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି – ଉଭୟ ଓଡ଼ିଆ, ଭାରତୀୟ ଓ ବିଦେଶୀ ଲେଖକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା । ମୁଁ ଏଠାରେ କେବଳ ଗୋଟିଏ ଗ୍ରନ୍ଥ *Human Dimension in Technical Assistance, German Experiment in Rourkela* ପ୍ରତି ପାଠକଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରୁଛି । ସେହି ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଭାଷାସମସ୍ୟା, ଓଡ଼ିଆ–ଅଣଓଡ଼ିଆ ସମସ୍ୟାଠାରୁ ଆରମ୍ଭକରି ଜର୍ମାନୀ ଶ୍ରମିକଙ୍କ ରଚିତ (ରଚୟିତାଙ୍କ ନାମ ନାହିଁ) କବିତାର ମଧ୍ୟ ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଛି । ଗ୍ରନ୍ଥର ଲେଖକ 'ଶିଳ୍ପ ପ୍ରସାରଣ'ର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରଭାବ ଓ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ସେହି ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରକାଶ ପାଇବାର ପ୍ରାୟ ଦୁଇଜଣଙ୍କ ପରେ ମୋଦ୍ୱାରା ସଂପାଦିତ *Man, Technology and Environment* ଗ୍ରନ୍ଥରେ 'ପରିବେଶ' ଉପରେ, ବିଶେଷଭାବରେ ପ୍ରଦୂଷଣ ଜନିତ ସମସ୍ୟା ସଂପର୍କରେ, ବହୁ ସୁଚିନ୍ତିତ ପ୍ରବନ୍ଧ ରହିଛି । ଏହାଛଡ଼ା ରାଉରକେଲା ଅଧିବାସୀ ଲେଖକମାନେ କବିତା, ଗଳ୍ପ, ଉପନ୍ୟାସ, ନାଟକ ଆଦିରେ "ଶିଳ୍ପ ପ୍ରସାରଣର" 'କୁ' ଓ 'ସୁ' ପ୍ରଭାବ ସଂପର୍କରେ ମଧ୍ୟ ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । ପୁଣି ଗତ ଚାରି ଦଶକ ମଧ୍ୟରେ ରାଉରକେଲାରୁ ପ୍ରକାଶିତ 'ନବପତ୍ର' ପତ୍ରିକାର ବହୁ ରଚନାରେ ମଧ୍ୟ ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କର ଜୀବନ ଉପରେ 'ଶିଳ୍ପାୟନ' ପ୍ରଭାବ ପରିସ୍ଫୁଟ ।

ଓଡ଼ିଶାର ଗ୍ରାମ ସଂଖ୍ୟା ପ୍ରାୟ ୫୧,୦୦୦ । ସେଥିରେ ପୁଣି ୬୨–୬୪ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଆଦିବାସୀ ଅଛନ୍ତି । ପୁଣି 'ଜାତି ଭିତ୍ତିରେ' ଓ 'ଅର୍ଥନୈତିକ ଅନଗ୍ରସରତା ଭିତ୍ତିରେ' ବିଚାରକୁ ନେଲେ ପଛୁଆ ଲୋକଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ଓଡ଼ିଶାର ଜନସଂଖ୍ୟାର ୩/୪ର୍ଥାଂଶରୁ କମ୍ ହେବନାହିଁ । ଏହି ଜନଜାତି, ଆଦିମଜାତି, ଆଦିବାସୀ, ଗ୍ରାମବାସୀ ଇତ୍ୟାଦିଙ୍କ ଭିତରେ ଓ ଦ୍ୱାରା 'ଲୋକ ସାହିତ୍ୟ'ର ପ୍ରଚଳନ ଏବେ ବି ରହିଛି । ତେଣୁ 'ହାତରେ ନାହିଁ ଧନ, ପୁଅ ବାହା କରି ମନ' ବା 'ଯେତିକି ଚୁନାକୁ ସେତିକି ପିଠା' ବା 'ଧାରକରା ବୁଦ୍ଧି ସୋଡ଼କାଏ' ବା ସେହିପରି ବହୁ 'ଲୋକୋକ୍ତି' ଆମର ସମ୍ପଦ । ତାହା ଉପରେ 'ଶିଳ୍ପ ପ୍ରସାରଣ'ର ପ୍ରଭାବ ନିଶ୍ଚୟ ପ୍ରକାଶ ପାଇବ । ସଂକ୍ଷେପରେ କହିଲେ 'ଶିଳ୍ପ–ପ୍ରସାରଣ' 'ଥିଲାବାଲାଙ୍କ'ର ଚିନ୍ତନ ଓ 'ମାନବ ସମ୍ବଳର ପ୍ରୟୋଗ'

'ନଥିଲାବାଲାଙ୍କ'ର ସମ୍ପଦ । ମନେ ହେଉଛି ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥଜ୍ଞାନ/ଲୋକଜ୍ଞାନ, ଶିଳ୍ପବାଦ/ଗ୍ରାମ୍ୟଶିଳ୍ପ, ଧାରକରା ବୁଦ୍ଧି/ସ୍ଥାନୀୟ ଜ୍ଞାନ, ଥିଲାବାଲା ଓ ନଥିଲାବାଲାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସଂଘର୍ଷ ଚାଲୁରହିବ । ଏହି ସମସ୍ୟାଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଏବେ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଲଭିଛି – ନାରୀମାନଙ୍କର ସମସ୍ୟା, ନିଯୁକ୍ତିର ସମସ୍ୟା, ପରିବେଶର ସମସ୍ୟା ଓ ଦାରିଦ୍ର୍ୟର ସମସ୍ୟା । ଏ ସମସ୍ୟାଗୁଡ଼ିକ ଲୋକ-ସାହିତ୍ୟରେ ବା ଆଦିବାସୀ ସାହିତ୍ୟରେ ବେଶ୍ ପ୍ରତିଫଳିତ । ପୁଣି ଏଥିରେ ରହିଛି ଜୀବନର ଶିକ୍ଷା, ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଆଦି ସମସ୍ୟା, ଜୀବିକାର ସମସ୍ୟା – ପୁଣି 'ସୁଖ ସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟ ଅନୁସରଣ'ର ସମସ୍ୟା । ଏଥିପାଇଁ ଯୋଜନା ପରେ ଯୋଜନା ଚାଲିଛି – କିନ୍ତୁ ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ ହୋଇପାରିନାହିଁ ।

ଶିଳ୍ପ ପ୍ରସାରଣ, ଶିଳ୍ପାୟନ ଓ ଶିଳ୍ପବାଦୀ ଜୀବନଧାରଣର ଶୈଳୀ, ବାସସ୍ଥାନର ପରିକଳ୍ପନା, ସାଂସ୍କୃତିକ ଅନୁଷ୍ଠାନ (ଯାତ୍ରା, ପରବ, ପର୍ବାଣି, ନାଟକ, ଅଭିନୟ, ବିବାହ, ବିଚ୍ଛେଦ, ଶିଶୁପାଳନ, ଶିକ୍ଷାର ମାର୍ଗ ଆଦି) ସୁଖାନ୍ୱେଷଣର ଅଭୀପ୍ସା ଆଦି ଉପରେ ନିଶ୍ଚିତ ପ୍ରଭାବ ପକାଇବ (ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ପୋଥିଲେଖାରୁ ମୁଦ୍ରଣଶିଳ୍ପ ଓ ଏବର ଇଣ୍ଟରନେଟ, ଇ-ମେଲ, ଆଦିକ ବିଚାରକୁ ନିଅନ୍ତୁ), ଏହାର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ମଧ୍ୟ ବିଭିନ୍ନ ଭାବରେ 'ଲୋକ ଓ ଆଦିବାସୀ' ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହେବ । ପୁଣି ନୂତନ ମୌଖିକ ସାହିତ୍ୟ, ଶିଳ୍ପସହରର ଲୋକସାହିତ୍ୟ (Industrial Folklore) ସୃଷ୍ଟି ହେଉଛି ଓ ହେବ । ପ୍ରାଚୀନ ଓ ଆଧୁନିକତା ମଧ୍ୟରେ ଏହି ସଂଘର୍ଷ ଲାଗି ରହିବ । ଏହା ନୂଆ ଭାଷା, ବ୍ୟାକରଣ ଓ ପରିଭାଷା ସୃଷ୍ଟି କରିବ ତଥା 'ସଂସ୍କୃତିକୁ' ରକ୍ଷଣଶୀଳତା/ପରିବର୍ତ୍ତନକାରୀ ବିଭେଦ ମଧ୍ୟରୁ ଏକ ନୂତନ ଦିଗନ୍ତର ସନ୍ଧାନ ଦେବ । ଏ ଦିଗରେ 'ସ୍ଥାନୀୟ ଜ୍ଞାନ' (ଲୋକ/ଆଦିବାସୀ ସାହିତ୍ୟ)ର ଆହରଣ, ବିଶ୍ଳେଷଣ, ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଇତ୍ୟାଦିର 'ଦଲିଲୀକରଣ' (documentation)ର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି ।

ମୋର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ବିଚାରରେ ଏ ଦିଗରେ 'ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଚିନ୍ତନ'ର ବିଶ୍ଳେଷଣ ସାଂପ୍ରତିକ ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ ପାଇଁ ଆମକୁ ପଥପ୍ରଦର୍ଶନ କରିପାରେ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଚିନ୍ତନରୁ 'ମୁକ୍ତି' ପାଇବାପାଇଁ ପୁଣି 'ପ୍ରାକ୍-ଶିଳ୍ପ ସଭ୍ୟତା'ର ଉତ୍କର୍ଷର 'ନବୀକରଣ' ମଧ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକ । ତା'ହେଲେ ଶିଳ୍ପାୟନର ସମସ୍ୟାରୁ ଲୋକସାହିତ୍ୟ ତଥା ଆଦିବାସୀ ସାହିତ୍ୟ ମୁକ୍ତ ହୋଇପାରିବ ।

⁂

୧୯୯୦ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଓଡ଼ିଆ ନାଟ୍ୟକଳା

ଗତ ସେପ୍ଟେମ୍ବର ୧୪, ୨୦୦୭ ଦିନ ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡ଼େମୀ ଆନୁକୁଲ୍ୟରେ ଉପରୋକ୍ତ ଶିରୋନାମାରେ ଏକ ଆଲୋଚନା ଚକ୍ର ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା । ସେହି ଅବସରରେ 'ବ୍ରହ୍ମ-ରାକ୍ଷସ ଶୀର୍ଷକ ଏକ ଓଡ଼ିଆ ପୁସ୍ତକର ଇଂରାଜୀ ଅନୁବାଦ ମଧ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡ଼େମୀ ତରଫରୁ ଉଦ୍‌ଘାଟିତ ହୋଇଥିଲା ।

ଏହି ଆଲୋଚନା ଚକ୍ରରେ ୧୯୯୦ ପରବର୍ତ୍ତୀ ନାଟ୍ୟକଳାର ସ୍ୱରୂପ ଓ ଗତିଧାରା ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା । ଏଥିରେ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ଲିଖିତ ଓ ମୌଖିକ ଉପସ୍ଥାପନା ଶୁଣିବାର ଓ ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ମନ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରିବାର ସୁଯୋଗ ଏଠାରେ ମିଳିଥିଲା । ପ୍ରବନ୍ଧ ଗୁଡ଼ିକ ସଂପର୍କରେ କୌଣସି ମନ୍ତବ୍ୟ ଦେବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ ସେ ସଂପର୍କରେ ବିତର୍କ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ବୋଲି ମୋର ହୃଦବୋଧ ହୋଇଛି । କାରଣ ଏପରି ଆଲୋଚନା ଆମର "ପାରିଭାଷିକ ତାତ୍ତ୍ୱିକତା" ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ଗତିଶୀଳତାକୁ ବଳିଷ୍ଠ କରିପାରିବ ।

ଏ ଦିଗରେ ମୋର କୌଣସି ବିଶେଷ ଅଭିଜ୍ଞତା ଅଛି ବୋଲି ମୁଁ ବିଶ୍ୱାସ କରୁନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ମନେ ପଡୁଛି ଯେ ଯୁବକ ଅବସ୍ଥାରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ସାମାଜିକ ନାଟକରେ ଅଭିନୟ କରିଥିଲି ଓ ଏବେ ବି ମୋ ସମୟର ଲୋକେ ଯେଉଁମାନେ ମୋର ଅଭିନୟ (ସୌଖୀନ୍-ପେଷାଦାରୀ ନୁହେଁ) ଦେଖିଥିଲେ ସେମାନେ ବେଳେ ବେଳେ ମତେ ସେ କଥା ସ୍ମରଣ କରାଇ ଦିଅନ୍ତି । ଅର୍ଥାତ୍ ମୋର 'ଅଭିନୟ' ସେମାନଙ୍କର ମନକୁ ରସସିକ୍ତ କରିପାରିଥିଲା । କାଳକ୍ରମେ ଆଲୋଚନା କ୍ଷେତ୍ରରେ (ଓଡ଼ିଆ, ସଂସ୍କୃତ ଓ ଇଂରାଜୀ) ଯେଉଁ ସବୁ ମୌଳିକ ଉପାଦାନ ରହିଛି, ସେ ସଂପର୍କରେ ଅନେକ ଗୁଡ଼ିଏ ପ୍ରବନ୍ଧ ବିଭିନ୍ନ ପୁସ୍ତକରେ ପ୍ରକାଶ କରିଛି ।

୧୯୯୦ ପରେ ଯେଉଁ ନାଟକ ସବୁ ରଂଗମଞ୍ଚରେ ଅଭିନୀତ ହେଉଛି ଓ ବିଭିନ୍ନ ଟି.ଭି. ସିରିଆଲ୍‌ରେ ଯେଉଁ ସବୁ ନାଟକ ପରିବେଷିତ ହେଉଛି – ସେ ସଂପର୍କରେ

ଗତିଧାରା ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରିବାକୁ ଯେଉଁ ଉପାଦାନର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି, ତା'ର ଗଭୀରତାକୁ ମୁଁ ସ୍ପର୍ଶ କରି ପାରିବି ନାହିଁ ।

ମନେ ହେଉଛି, ଏଭଳି ଏକ ଆଲୋଚନା ଚକ୍ରର ଆବଶ୍ୟକତା 'ସଂସ୍କୃତି' ଓ 'ସାହିତ୍ୟ ଜଗତରେ' 'ଆଲୋଚନାର ସ୍ୱଚ୍ଛତା' ପ୍ରକାଶ କରିବା ଦିଗରେ ସହାୟକ ହୋଇପାରେ । ସଂସ୍କୃତ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ନାଟ୍ୟାଭିନୟ ପାଇଁ ଯେଉଁ ବିଶେଷ ଚାରୋଟି ଉପାଦାନ ରହିଛି ତାହା ହେଉଛି – ଆହାର୍ଯ୍ୟ, ଆଙ୍ଗିକ, ବାଚିକ ଓ ସାତ୍ତ୍ୱିକ । ସରଳ ଭାଷାରେ କହିଲେ ବେଶ ପୋଷାକ ବା ପରିପାଟୀ, ଅଙ୍ଗଭଙ୍ଗୀ, ମୁଦ୍ରା ଆଦି, ସଂଳାପ ବା ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ବା ପ୍ରକାଶର ଧାରା, ଓ ଶେଷଟି ହେଉଛି ରସାନୁଭୂତି ବା ରସ ନିଷ୍ପତ୍ତି ।

ମୋର ମନେ ହେଉଛି ଏହି ଚାରୋଟି ଉପାଦାନକୁ ନେଇ ୧୯୯୦ ପରବର୍ତ୍ତୀ ନାଟ୍ୟକଳାର ଆଲୋଚନା ଖୁବ୍ ବେଶୀ ଅଗ୍ରଗତି କରିଛି ବୋଲି ମନେ ହେଉନାହିଁ । ପ୍ରଥମ କଥା ହେଲା ଇଲେକ୍ଟ୍ରୋନିକ ଗଣମାଧ୍ୟମ "ଜଗତୀକରଣ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ" ଏଭଳି ପ୍ରସାର ଲାଭ କରିଛି ଯେ ଆଲୋଚକକୁ ପ୍ରଥମେ ସ୍ଥିର କରିବାକୁ ହେବ ଯେ ଏହା "ଲିଖିତ ନାଟକ"ର ଆଲୋଚନା କରିବ ନା ଇଲୋକ୍ଟ୍ରୋନୋକ୍ ଗଣମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରସାରିତ ନାଟକାବଳୀର ଆଲୋଚନା କରିବ – ଏହାଛଡ଼ା ଏବେ ଗାଁ ଗହଳିର ଅପେରା, ଯାତ୍ରା, ନାଟକ ନାମରେ ଅସଂଖ୍ୟ ନାଟକ ଲିଖିତ, ପ୍ରକାଶିତ ଓ ଅଭିନୀତ ହେଉଛି । ତେଣୁ ପ୍ରଥମେ ସେହି ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକର ଏକ "ଗ୍ରନ୍ଥ ସହାୟକ ସୂଚନା" (Bibloographical Information) ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ଉପଲବ୍ଧ ହେଉଛି (ଏ ଦିଗରେ ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡ଼େମୀ ନେତୃତ୍ୱ ନେବା ଆବଶ୍ୟକ) । ଏଇଭଳି ଗ୍ରନ୍ଥ ସହାୟକ ସୂଚନା ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବାପରେ ୧୯୯୦ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ କେଉଁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ନାଟକ ସବୁ ଏହି ସମୟୋଚିତ ପରିବର୍ତ୍ତନକୁ ମୁଖ୍ୟ ଉପଜୀବ୍ୟ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି, ସେ ସବୁ "ନାଟକ"କୁ ନିର୍ବାଚନ କରିବା । ଏ କାର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଶାରେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ନାହିଁ । (ଗଣମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରସାରିତ ନାଟକ ମଧ୍ୟ ଅନୁରୂପ ଭାବରେ ପଂଜୀକରଣ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ)

ଏବେ ୧୯୯୦ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ କି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଛି, ତାହାର ସୂଚନା ମାତ୍ର ଦେଉଛି – ୧୯୯୧ ଠାରୁ ଭାରତରେ ଓ ଓଡ଼ିଶାରେ ଜଗତୀକରଣ, ଉଦାରୀକରଣ କାୟା ବିସ୍ତାର କରିସାରିଛି । ତେଣୁ ଲେଖକ/ଲେଖିକା ବା ଅଭିନୟ ସହିତ ସଂପୃକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଯଥେଷ୍ଟ ସୁବିଧା ସୁଯୋଗ ପାଇଛନ୍ତି – ଫଳରେ ନାଟ୍ୟକଳାର ଆଶାତୀତ ପ୍ରସାର ଘଟିଛି । ମନେ ହେଉଛି ରାଜନୀତି ଓ ସମାଜନୀତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯାହା, ସାହିତ୍ୟ ଓ ସଂସ୍କୃତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ସେହି ସଂଘର୍ଷ ଜାତ ହୋଇଛି । ମୋଟାମୋଟି ଏହାକୁ ପରଂପରାବାଦୀ ବା କଠୋର ଭାଷାରେ କହିଲେ ରକ୍ଷଣଶୀଳ ଓ ପରିବର୍ତ୍ତନକାମୀ ଏହି ଦୁଇଶ୍ରେଣୀର ବିଭାଗ କରାଯାଇପାରେ । ଏମାନଙ୍କର ମନୋଭାବ ମଧ୍ୟ ‘‘ନାଟ୍ୟକଳା’’ ଓ ନାଟ୍ୟ ସାହିତ୍ୟକୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଓ ପରୋକ୍ଷ ଭାବରେ ପ୍ରଭାବିତ କରୁଛି । ଏହା ଆମର ଆଲୋଚନାକୁ ସମୃଦ୍ଧ କରିବାର ସମ୍ଭାବନା ରହିଛି ।

ସବୁଠାରୁ ଲକ୍ଷଣୀୟ ବିଷୟ ହେଲା ଯେ ଆମେ କେତେକ ‘‘ପ୍ରତ୍ୟୟ’’ (Concept) – ଯଥା : ପାରଂପରିକ, ଆଧୁନିକ, ପରାଧୁନିକ ଆଦି ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ – ଏସବୁ ‘‘ପ୍ରତ୍ୟୟ’’ର ଗଭୀର ଆଲୋଚନା ଜରିଆରେ ଆମର ଚିନ୍ତନ ଓ ତାର ପ୍ରକାଶକୁ ଗମ୍ଭୀର କରିପାରୁନାହିଁ । ପୂର୍ବରୁ କହିଛି ଯେ ‘‘ନାଟ୍ୟକଳା’’ର ବିକାଶଧାରା ସଂପର୍କରେ କେବଳ ଏତିକି ଉଲ୍ଲେଖ କରିବି ଯେ ଜଣେ ସାଧାରଣ ପାଠକ ଓ ଦର୍ଶକ ଭାବରେ (ଏହାର ସୀମିତତା ଭିତରେ) ମୋର ମନେ ହେଉଛି ଯେ ଏବେ ‘‘ନାଟକ ମାନଙ୍କରେ’’ ‘‘ଲୋକ–ଉପାଦାନ’’, ଆଞ୍ଚଳିକ ପରିଚିତିର ଆଭିମୁଖ୍ୟ ଓ ବେଳେବେଳେ ସଂସ୍କୃତିର ସମୟୋପଯୋଗୀ ବିଶ୍ଳେଷଣ ଓ ବ୍ୟାଖ୍ୟାର ପ୍ରସାର ଘଟୁଛି । ସେଇଥିପାଇଁ ବୋଧହୁଏ ‘‘ବ୍ରହ୍ମ–ରାକ୍ଷସ’’ ଏକ ସମୟୋପଯୋଗୀ ଓ ଉପରୋକ୍ତ ଚିନ୍ତାଧାରାର ବାହକ ଭାବରେ, ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡ଼େମୀର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିପାରିଛି । ଏ ଦିଗରେ ସଂପୃକ୍ତ ଅଧିକାରୀ ଓ ଅନୁଷ୍ଠାନମାନେ ଅଧିକ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କଲେ ଆମେ ‘‘ତାତ୍ତ୍ୱିକତା’’ର ବଳିଷ୍ଠତା ପ୍ରତିପାଦନ କରିପାରିବା । ଏହି ଆଲୋଚନା ଚକ୍ରରେ ମତେ ଅଧ୍ୟକ୍ଷତା କରିବାକୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରିଥିବାରୁ ସଂପୃକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷ ଓ ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡ଼େମୀକୁ ଧନ୍ୟବାଦ ଜଣାଉଛି ।

⁂

ଗାନ୍ଧୀ ଚିନ୍ତନ

ଗାନ୍ଧି ବିଚାର ସଂପର୍କରେ : ଖଣ୍ଡିଏ ଚିଠି ଓ ଗୋଟିଏ ଅନୁଭବ

(୧) ଏବେ କୌଣସି ଏକ ଗାନ୍ଧିବାଦୀ ଅନୁଷ୍ଠାନର ଅନ୍ତେବାସୀ ଝିଅଟିଏ ମତେ ଚିଠିଟିଏ ଲେଖିଛି । ସେ ଚିଠିର ମର୍ମବାଣୀ ହେଉଛି – ଗାନ୍ଧିବାଦୀ ଓ ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପରେ ଆମେ କେତେଜଣ ଅତିଷ୍ଠ ହୋଇ ମାର୍ଗ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଛୁ । କାରଣ ଏମାନେ ସମସ୍ତେ ବାକ୍ୟବୀର । ଗାନ୍ଧି ଓ ତାଙ୍କ ସମୟରେ ଗାନ୍ଧିବାଦୀମାନେ ଯାହା କହୁଥିଲେ, ତାହା କାମରେ କରୁଥିଲେ । ଏବର ଗାନ୍ଧିବାଦୀମାନେ କେବଳ ପରସ୍ପର ଉପରେ ମନ୍ତବ୍ୟ ଦେବା ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟକିଛି କରୁନାହାଁନ୍ତି । ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଏମାନେ ଗାନ୍ଧି ବିଚାର, ପ୍ରଚାର ଓ ପ୍ରସାର କରିବା ବେଳେ, ତାଙ୍କୁ ହତ୍ୟାକରି ଚାଲିଛନ୍ତି । ତେଣୁ ଆମେ ସବୁ ସନ୍ଦେହ ଜାଲରେ ପଡ଼ି ଛଟପଟ ହେଉଛୁ ।

(୨) ସେ ବହୁକାଳର ପୁରୁଣା କଥା – ମୋ ସ୍କୁଲ ଜୀବନର ଅନୁଭବ । ମୋର ଜଣେ ମୁସଲମାନ ଛାତ୍ରବନ୍ଧୁ ଥିଲେ । ସେ ଆମ ଗାଁ ଦେଖିବାକୁ ଚାହିଁଲେ । ସେତେବେଳେ ଆମ ଗାଁକୁ ସେମିତିଆ ରାସ୍ତା ନଥିଲା । ସେ ଜିଦ୍ ଧରିବାରୁ କୌଣସିମତେ ସାଇକେଲ୍‌ରେ ଆମେ ଗାଁରେ ପହଞ୍ଚିଲୁ । ଆମ ଗାଁରେ ଆମ ଘରର ନାଁ ପଣ୍ଡିତ ଘର । ମୋର ପୂର୍ବପୁରୁଷ ସମ୍ଭବ—ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପରିବାରର ପିଲାର ମୁସଲମାନ ବନ୍ଧୁ । ଆମ ଘରେ ମୋ ବୋଉ (ଜନ୍ମକଲା ନୁହେଁ) ଏକା ରହୁଥାଏ । ତେଣୁ ଆମେ ଦୁହେଁ ଦାଣ୍ଡଘରେ ସଉପ ପକାଇ ଶୋଇଲୁ । ସେହିଠାରେ ଭାଗବତ ସପ୍ତାହ ହୁଏ—ତଥାପି ବୋଉ କୌଣସିମତେ ଶାସନୀ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ଅଗୋଚରରେ ସେହି ଘରେ ଆମ ଶୋଇବା ବ୍ୟବସ୍ଥା କଲା । ମତେ କହିଲା – କଦଳୀ ପତ୍ରରେ ଖାଇବା ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବାକୁ । ମୁଁ ସେଥିରେ ରାଜି ହେଲି ନାହିଁ । ଯେତେହେଲେ ସାଙ୍ଗ –ସେ ଖାଇବ କେମିତି କଦଳୀ ପତ୍ରରେ । ତେଣୁ ସେ ବାଧହୋଇ ପଥୁରୀ ବାସନରେ ଆମ ଖାଇବା ବାଢ଼ିଲା । ଖାଇ ସାରିବା ପରେ ବାସନ ମାଜିବ କିଏ ? ମୁଁ କହିଲି ମୁଁ କରିଦେବି – ସେ ଆଡ଼ ଆଡ଼ ହୋଇ କହିଲା – ସେ କେମିତି ହେବ । ତୁ ତ ପୁଅ, ସେ ତୋ ସାଙ୍ଗ, ମୋ ପୁଅ ସମାନ । ମୁଁ ସବୁ କରିଦେବି । ତୁ କାହାରିକୁ କହିବୁ ନାହିଁ । ଏମତି କୌଣସି ମତେ

ରାତିଟିଏ କଟେଇ ସକାଳୁ ଆମେ କଟକ ଫେରି ଆସିଲୁ । ଏ ଖବର ଏମିତି ବାଗରେ କରାଗଲା ଯେ କେହି ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜାଣି ନାହାଁନ୍ତି । ଏବେ ଲେଖୁଛି —ସେ ବୋଉ ଗଲାଣି, ସେ ଘର ଏବେ ମାଟିଗଦା ଆଉ ମୁଁ ତ ଜଣାଶୁଣା ବିଧର୍ମୀ ।

ପ୍ରଥମଟି ଏବର ଚିଠିରୁ କିଛି ଅଂଶ । ଦ୍ୱିତୀୟଟି ମୋର ଅନୁଭବର କଥା । 'ଈଶ୍ୱର ଆଲ୍ଲା ତେରା ନାମ' ଏବେ ବି ସବୁ ପ୍ରାର୍ଥନା ସଭାରେ ବୋଲା ହେଉଛି । ଆଉ ଗାନ୍ଧି କାମରେ ଯୋଗ ଦେଉଥିବା ଯୁବକ ଯୁବତୀମାନେ କିପରି ମୋହଭଙ୍ଗ ଅବସ୍ଥାରେ ଅଛନ୍ତି, ତାର ସୂଚନା । ଏହି ଅବସ୍ଥାରେ ଗାନ୍ଧିକାମ କେମିତି ହେବ ? କେବଳ କଣ ଏକାଦଶ ବ୍ରତର ପାରାୟଣ, ବିଶ୍ଳେଷଣ ନା ପ୍ରକୃତ କାମରେ । ଏବେ ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ଗାନ୍ଧିକାମ କରିବାକୁ ଆମେ ପ୍ରେରଣା ବା ଉତ୍ସାହ ଯୋଗାଇବା – କେଉଁ କାମଟି କିଭଳି କରିବାକୁ କହିବା । ସେଥିପାଇଁ ଗାନ୍ଧି – ଅନୁଷ୍ଠାନମାନେ ଏକ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ତିଆରି କରିଛନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ରାଶି ରାଶି ବହି, ଲେଖା ପ୍ରକାଶ ପାଉଛି ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱରେ – ଆମ ପୂର୍ବରୁ ବହୁ ଗାନ୍ଧିବାଦୀଙ୍କ ଜୀବନ କାହାଣୀ ଲେଖା ଚାଲିଛି – ଗ୍ରନ୍ଥାଳୟମାନଙ୍କରେ ରହୁଚି । କିନ୍ତୁ କିଛି କାମରେ ଆସୁନି କିଆଁ ? ପୁଣି ଆତଙ୍କବାଦ, ସନ୍ତ୍ରାସବାଦ, ହିଂସାର ବିସ୍ତାର ଘଟୁଛି । କାରଣ କଣ ଲେଖି ବସିଲେ ମହାଭାରତ ହୋଇଯାଇପାରେ । କାରଣ ଆମେସବୁ ମୁଖାପିନ୍ଧା ମଣିଷ ହୋଇଯାଇଛୁ । କେବଳ ମୁଖା ବଦଳ କରି ଚାଲିଛୁ । ଏ ଭିତରେ କିଛି ବିଦେଶୀ ଓଡ଼ିଆ ମୋ ଘରକୁ ବୁଲି ଆସିଥିଲେ – ସେମାନେ ମୁନ୍ନାଭାଇ ଦେଖି, ଗାନ୍ଧିଙ୍କୁ ବେଶି ଚିହ୍ନିଛନ୍ତି । ତେଣୁ ଆଜିର ଯନ୍ତ୍ର ଯୁଗରେ ମନ୍ତ୍ର ଆଉ କାମ ଦେଉନାହିଁ । ଆଖିରେ ଦେଖିଲେ, କାନରେ ଶୁଣିଲେ, ହୃଦୟକୁ ଛୁଉଁଚି । ଅନ୍ତତଃ ଯୁବ ସଂପ୍ରଦାୟଙ୍କର । ଖାଲି ସେତିକି ନୁହେଁ – ଏ ଭିତରେ ସମାଜ ବଦଳି ଯାଇଛି, ପ୍ରଶାସନର ଧାରା ବଦଳି ଯାଇଛି । ତେଣୁ କେବଳ ଶପଥ ଗ୍ରହଣର ଉତ୍ସବ କିମ୍ୱା ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଦିବସ ପାଳନ ବି ଯୁବ ମାନସକୁ ଆକୃଷ୍ଟ କରୁନାହିଁ ।

ଗାନ୍ଧି ଆମକୁ ଗାଁରୁ ସବୁକଥା ଗଢ଼ିବାକୁ କହୁଥିଲେ । ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ବେଳର ଗାଁ ଓ ଏବର ଗାଁରେ ବହୁତ ତଫାତ୍ । ଏବେ ଆମେସବୁ ପୁଣି ପରାଧୀନ ହୋଇଯାଇଛୁ ।

ସବୁକଥା ସରକାର କରିବେ, ମନ୍ତ୍ରୀ କରିବେ, ଦଳ କରିବ, ଏମ୍.ଏଲ୍.ଏ ବା ଏମ୍.ପି କରିବେ, ତେଣୁ ଯୋଜନାର ସୀମା ଯେତେ ବଢ଼ି ବଢ଼ି ଯାଇଛି, ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ଆତ୍ମୀୟତା, ବନ୍ଧୁତ୍ୱ, ସହଯୋଗର ମନୋଭାବ ସେତିକି କମି କମି ଯାଉଛି । ସେ ନିଶା ନିବାରଣ ହେଉ, ଖଦୀ ପ୍ରସାର ହେଉ, ଗାଁର ନିଶାପ ହେଉ, ସବୁର ସହଯୋଗ ମୂଳକ କର୍ମପନ୍ଥା ବିଲୁପ୍ତ ପ୍ରାୟ । କେବେ କେଉଁଠି କାଁ ଭାଁ ଗୋଟାଏ ଯୋଡ଼ାଏ ଗାଁରେ ଟିକେ ଟିକେ ଉଙ୍କି ମାରୁଛି । ସମସ୍ୟା ବଦଳି ଚାଲିଛି । ତେଣୁ ଯେଉଁମାନେ ଗାନ୍ଧିକାମ କେମିତି ହେବ, ସେ ନେଇ ଚିନ୍ତିତ (ମୁଁ କିଛିମାତ୍ରାରେ ଏ ଚିନ୍ତାର ଦାସ), ସେମାନେ ଏକାଠି ବସି କାମର ଯୋଜନାକୁ କେମିତି ଲୋକଙ୍କ ରୁଚି ଓ ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁରୂପ ତିଆରି କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ, ସେଥିପାଇଁ ବିଚାରବିମର୍ଶ କଲେ ହେବନାହିଁ, ବରଂ କାମରେ ଦେଖାଇ ଦେବାକୁ ହେବ । ସେ କାମ ପୁଣି କିଏ କରିବେ, ଯୁବସଂପ୍ରଦାୟ । ତାଙ୍କୁ କିଏ ତିଆରି କରିବେ । ମୁଁ ଗତ କିଛି ବର୍ଷ ହେବ ଯେତେ ଲୋକଙ୍କୁ (ଯୁବ ସଂପ୍ରଦାୟଙ୍କୁ) ଗାନ୍ଧିକାମର ବାଟକଥା କହିଆସିଛି—ସେଥିରୁ ଯେଉଁ କେତେଜଣ ଏ କାମ କରିବାକୁ ଆଗଭର ହୋଇଛନ୍ତି – ସେମାନଙ୍କୁ ବାରଣ କରି ଆସିଛି । ଭାଗବତକାରଙ୍କ ଭାଷାରେ – ଅନ୍ନ ବିହୁଁନେ ହଂସହାନୀ । ଯୋଗ ସାଧୁକୁ କାହା ଘେନି । ଗାନ୍ଧିକାମ ଏକ ଯୋଗ ସାଧନ । ଯେତେବେଳେ ଅନ୍ନଚିନ୍ତା ଚମତ୍କାର, ସେତେବେଳେ ଯୁବ ସଂପ୍ରଦାୟଙ୍କ ଆଗରେ ଗୋଟିଏ ଏପରି ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ, ଯାହା ତାଙ୍କୁ ମୁଣ୍ଡଟେକି ବଂଚିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିପାରୁଥିବ, ସରଳ ଜୀବନ ଯାପନ ପାଇଁ ଅନୁପ୍ରେରଣା ଯୋଗାଇ ପାରୁଥିବ । ଏ କାମର ତାଲିକା ଲମ୍ବା : ଏ ନିଶା ନିବାରଣ ହୋଇପାରେ, ଶୃଙ୍ଖଳା ଶିକ୍ଷା ହୋଇପାରେ, ନିୟମାନୁବର୍ତ୍ତିତା କିମ୍ବା ତିନି ମାଙ୍କଡ଼ଙ୍କ ଉଦାହରଣ ହୋଇପାରେ –ପୁଣି ସ୍ୱଦେଶୀ ଚିନ୍ତା ହୋଇପାରେ କିମ୍ବା ଜମିଜମାର ଆପୋଷ ସମାଧାନର ବ୍ୟବସ୍ଥା ହୋଇପାରେ । ସୁସ୍ଥ ଜୀବନ ଯାପନ କରିବା ପାଇଁ ଯେତେ ଯେତେ ଆବଶ୍ୟକୀୟ ଉପାଦାନ ଦରକାର ହୋଇପାରେ, ସବୁଠି ଗାନ୍ଧିବାଣୀକୁ ପହଞ୍ଚାଇବା ହିଁ ଏକ କାମ । ଏବେ ମୋ ଅନୁଭବର ଗୋଟିଏ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ (ଉପରେ କ୍ରମିକ.୨) ଓ ଜଣେ ଝିଅର ଗାନ୍ଧିବାଦୀଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ଧାରଣା (ଉପର କ୍ରମିକ ୧) ମତେ ପୁଣିଥରେ ଦୋହରାଇବାକୁ ପଡୁଛି । ସୁଦୀର୍ଘ ଭବିଷ୍ୟତରେ କଣ ଘଟିବ, କିଭଳି ଏକ ବିରାଟ ସେତୁବନ୍ଧ ତିଆରି ହୋଇପାରିବ, ସେ

ଯୋଜନା ଚାଲୁ ରହୁ, କିନ୍ତୁ ଗୁଣ୍ଡୁଚି ମୂଷାର ଧର୍ମକୁ କଣ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ ।

ଏବେ ଟାଇମ୍ସ ଅଫ୍ ଇଣ୍ଡିଆରେ ସାମାଜିକ ଦୁର୍ନୀତି ସଂପର୍କରେ ଯେଉଁ ସର୍ଭେ ବାହାରିଥିଲା, ସେଥିରେ ଦର୍ଶାଯାଇଥିଲା ଯେ, ଜୀବନର ଏପରି ବିଭାଗ ନାହିଁ, ଯେଉଁଠିକି ଦୁର୍ନୀତି ପହଞ୍ଚି ନପାରିଛି – ସେହି ସର୍ଭେରେ ଦର୍ଶାଯାଇଛି ଯେ, ସବୁଠାରୁ ବେଶି ଦୁର୍ନୀତି ଆରକ୍ଷୀ (ପୋଲିସ୍) ପ୍ରଶାସନରେ – ଶତକଡ଼ା ୮୦%ରୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ । ଏବେ ଗଣମାଧମର ପ୍ରସାର ଫଳରେ ବହୁ ଗୋପନ ତଥ୍ୟ ଆଲୋକକୁ ଆସୁଛି । ଏସବୁ କଥା ତୁରନ୍ତ ବିଜୁଳି ପ୍ରାୟ ଗାଁ ଗହଳିରେ ପହଞ୍ଚିଯାଉଛି । ତେଣୁ ଯୁବ ସଂପ୍ରଦାୟଙ୍କୁ କିଛି ଅମାଲୁମ୍ ରହୁନାହିଁ । କେବଳ ବୋଧହୁଏ କହିବା ସାର ହେବ—'ଭଲ ମଣିଷ' ହେବାପାଇଁ । ସେ ଭଲର ସଂଜ୍ଞା ବି ବଦଳି ଚାଲିଛି । କିନ୍ତୁ ଏଥିରେ ହତାଶ ହେବାର ନାହିଁ । କୌଣସି ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନ ବେଶି ସମୟ ଶୂନ୍ୟତାରେ ରହେନାହିଁ । ସେଠି ଗାନ୍ଧିକାମକୁ କେମିତି ପହଞ୍ଚେଇ ହେବ ସେ କଥା ସେହି ଯୁବ ସଂପ୍ରଦାୟ ସ୍ଥିର କରନ୍ତୁ । ସେମାନେ ତାଙ୍କ ଜୀବନ ଜିଇଁବେ । ଆମ କଥାରେ ପଡ଼ି ସେ ହଇରାଣ କାହିଁକି ହେବେ ? ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଅଭିଜ୍ଞତା ସହିତ ଗାନ୍ଧିକାମକୁ କେମିତି ଯୋଡ଼ିବାକୁ ହେବ, ତାର କୌଣସି କୂଳ କିନାରା ନାହିଁ – କିନ୍ତୁ କାମ ଚାଲୁ ରହୁ – ଅନ୍ତତଃ ଏକାଦଶ ବ୍ରତ ଓ ସାତୋଟି ପାପ କଥା ଚେତେଇ ଦେଇ ସେ ବାଣୀକୁ ଜୀବନ ସହିତ ମିଳେଇ ପଢ଼ିବାକୁ, କାମରେ ଲଗେଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରାଯାଉ । ମୋର ଧାରଣା – ଏବର ମୁଖ୍ୟ ସମସ୍ୟା ଗୁଡ଼ିକ ହେଲା : (୧) ନାରୀମାନଙ୍କର ସମସ୍ୟା (୨) ନିଯୁକ୍ତିର ସମସ୍ୟା (୩) ପରିବେଶର ସମସ୍ୟା (୪) ଦାରିଦ୍ର୍ୟର ସମସ୍ୟା । ଏହି ଚାରୋଟି ପ୍ରଧାନ ସମସ୍ୟାକୁ ଗାନ୍ଧି ଚିନ୍ତାରେ ଅନୁଗାମୀମାନେ ଗାନ୍ଧି ବାଟରେ କେମିତି ଆଗେଇ ନେବେ, ସେକଥା ମିଳିମିଶି ସ୍ଥିର କରନ୍ତୁ । ବୋଧହୁଏ ଏହାହିଁ ସାଂପ୍ରତିକ ସମାଜ ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିକର୍ମ ହୋଇପାରେ ।

* * *

ଗାନ୍ଧି-ପନ୍ଥା ସଂଧାନରେ ଜାପାନ ଗବେଷକ ୟାମାଗୁଚି

ଶ୍ରୀ ୟାମାଗୁଚି ଜାପାନରେ ଏକ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଅବସରପ୍ରାପ୍ତ ଅଧ୍ୟାପକ । 'ରାଜନୀତି ବିଜ୍ଞାନ ଓ ଆନ୍ତଃ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ସଂପର୍କ' ବିଷୟରେ ଦୀର୍ଘଦିନ ଅଧ୍ୟାପନା ଓ ଗବେଷଣା ଫଳରେ "ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଦୂରଦୃଷ୍ଟି" ସଂପର୍କରେ ପରିଚିତ । ସେ ଭାରତବର୍ଷର ବିଭିନ୍ନ ଗାନ୍ଧି ଅନୁଷ୍ଠାନ ସହିତ ସହଯୋଗ ରଖି ଆସିଛନ୍ତି । ଏବେ ଅଳ୍ପ କେତେଦିନ ପାଇଁ ଓଡ଼ିଶା ଆସିଥିଲେ – ଜଣେ ପରିବ୍ରାଜକ ଭାବରେ । ଓଡ଼ିଶାକୁ ଆସିବା ଥିଲା ପ୍ରଥମ ଥର । କିଂତୁ ଏ ଥରକୁ ମିଶାଇ ସେ ଭାରତକୁ ଦଶ ଥର ଆସିଛନ୍ତି । ପ୍ରତିଥର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନ ଭ୍ରମଣ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଭିତରେ "ଗାନ୍ଧି"ଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ଅଧ୍ୟୟନର ନିଶା ତାଙ୍କର ତୁଟିନାହିଁ —ତାଙ୍କର ପତ୍ନୀ ମଧ୍ୟ "କୁଷ୍ଠ ନିରାକରଣ" ସମସ୍ୟା ସଂପର୍କରେ ଭୁବନେଶ୍ୱର ଆସିଥିଲେ । ଅବସର ପରେ ସେ "କୁଷ୍ଠ ନିରାକରଣ" ସମସ୍ୟା ସଂପର୍କରେ ଧ୍ୟାନ ଦେଉଥିବା ବେଳେ (ଗାନ୍ଧିଙ୍କର "କୁଷ୍ଠ ସେବା"କୁ ବିଚାରକୁ ନେଇ) ତାଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ ପ୍ରଫେସର ୟାମାଗୁଚି ସାଂପ୍ରତିକ ସମସ୍ୟା ବିଜଡ଼ିତ ପୃଥିବୀରେ "ଗାନ୍ଧି-ପନ୍ଥା" କିପରି କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୋଇପାରିବ ସେ ସଂପର୍କରେ ଅଧ୍ୟୟନ ଓ ଗବେଷଣା କାର୍ଯ୍ୟରେ ମନୋନିବେଶ କରିଛନ୍ତି ।

ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ୟାମାଗୁଚି ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର କୁଳପତିଙ୍କ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ ଆଲୋଚନା କଲାପରେ, ତାଙ୍କରି ପରାମର୍ଶରେ ମୋ ଘରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ତାଙ୍କୁ ଏବେ ବୟସ ୭୫ବର୍ଷ । ବାକୀ ଜୀବନ ଗାନ୍ଧି-ଅଧ୍ୟୟନରେ ନିୟୋଜିତ କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି । ସେହି 'ଅନ୍ୱେଷା'ର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ମୋ ସହିତ ପ୍ରାୟ ତିନି ଘଣ୍ଟା କଟାଇଲେ । ଏହାଥିଲା ଏକ ପାରସ୍ପରିକ କଥାବାର୍ତ୍ତାର ସୁଯୋଗ ମୋ ପାଇଁ ଓ ତାଙ୍କ ପାଇଁ – ମୁଁ ତାଙ୍କୁ କହିଲି – "ମୁଁ ଯେତେବେଳ ଦ୍ୱିତୀୟ ମହାଯୁଦ୍ଧ ବେଳେ ଗାଁରେ ରହୁଥିଲି – ସେତେବେଳେ ଗାଁର ଦୋଳଯାତ୍ରାରେ ଓଡ଼ଣ ପେନ୍‌ସିଲ (Woodenର ଅପଭ୍ରଂଶ) ଓ ଟେନିସ୍ ବଲ୍ ଜାପାନରୁ ଆସୁଥିଲା – କାଳକ୍ରମେ ସ୍ୱାଧିନତା ଆନ୍ଦୋଳନ ସମୟରେ ଜାପାନବାସୀ ନେତାଜୀ ସୁଭାସ ବୋଷଙ୍କୁ ସ୍ଥାନ ଦେଇଥିଲେ । ଏକଦା ଜାପାନ ବି

ଭାରତ ଆକ୍ରମଣ କରିବାର ସମ୍ଭାବନା ଥିଲା । ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମ ଭାରତରୁ ନିର୍ବାସିତ ହୋଇ ଜାପାନର ଏକ ମୁଖ୍ୟ ଧର୍ମ । ଏପରିକି ଜାପାନରେ ପାରଂପରିକ ଧର୍ମ ''ସିଣ୍ଟୋ''ରେ ମଧ୍ୟ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମର ଅନେକ ଉପାଦାନ ରହିଛି ବୋଲି, ସେ ମୋତେ ବୁଝାଇଥିଲେ । ମୁଁ ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକାରେ ଅଧ୍ୟୟନ କାଳରେ ଜାପାନର ଲୋକସଂସ୍କୃତି କିଛି ମାତ୍ରାରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିଲି ଓ ଜାପାନରୁ ପ୍ରକାଶିତ Asian Folklore Studies ର କିଛି ଦିନ ପାଇଁ ସଂପାଦନା କାର୍ଯ୍ୟରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲି ।

ସ୍ୱାଧିନତା ପରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ''ଧଉଳି'' ଠାରେ ଯେଉଁ ଶାନ୍ତିସ୍ତୁପ ଗଠିତ ହୋଇଛି – ତାହା ଜାପାନର ଅବଦାନ । ଏବେ ଜଗତୀକରଣ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ''ମାରୁତି ସୁଜୁକି'' ଗାଡ଼ି ଜାପାନର ପ୍ରଜ୍ଞାନ କୌଶଳରେ ନିର୍ମିତ । ହୀରୋସିମା ଓ ନାଗାସାକୀର ଭୟାବହତା ''ୟାମାଗୁଚି''ଙ୍କର ମନରୁ ଦୂର ହୋଇନାହିଁ । ସେହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ସେ ''ଗାନ୍ଧି''ଙ୍କର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ମନେ ରଖିଛନ୍ତି ।

ଜାପାନରେ ପ୍ରାୟ ୫୦୦ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଅଛି । ଏ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟଗୁଡ଼ିକର ପରିଚାଳନା କ୍ଷେତ୍ରରେ କୌଣସି ସରକାରୀ ଅଙ୍କୁଶ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଓଡ଼ିଶାରେ ''ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ''ର ଇତିହାସ ସହିତ ''ଜାପାନର'' ସଂପର୍କ ରହିଛି । କିନ୍ତୁ ଓଡ଼ିଶାର କୌଣସି ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଛାତ୍ର ଓ ଅଧ୍ୟାପକମାନେ ''ଜାପାନର ସଂସ୍କୃତି ଓ ସଭ୍ୟତା'' ସଂପର୍କରେ କୌଣସି ପାଠ୍ୟକ୍ରମର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରି ନାହାନ୍ତି । ଜାପାନରେ ୪/୫ଟି ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ହିନ୍ଦୀ ପଢ଼ାଇବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଅଛି । ତାଙ୍କ ଜାଣିବାରେ ଜାପାନରେ କିଛି ଅଧ୍ୟାପକ ଓ ଗବେଷକ ସ୍ୱଇଚ୍ଛାରେ ''ଓଡ଼ିଆ'' ଜାଣିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ''ଓଡ଼ିଶାର ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ'' ସହିତ ଜାପାନ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର କୌଣସି ସାମୟିକ ବା ଦୀର୍ଘସୂତ୍ରୀ ଯୋଜନା ନାହିଁ । ଏ ସଂପର୍କରେ ଏକ ଯୋଜନା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ''ସାମୟିକ ଭାବରେ'' ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଜାପାନର ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ଓଡ଼ିଶାର ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ମଧ୍ୟରେ କିଛି ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାକୁ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କଲି । ସେ କିନ୍ତୁ ସ୍ୱୀକାର କଲେ ଯେ ''ମୁଁ ସେପରି ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ବ୍ୟକ୍ତି ନୁହେଁ – କିନ୍ତୁ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଏ ଦିଗରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବି'' । ଏ ଦିଗରେ କଲିକତାଠାରେ ଥିବା ''ଜାପାନର ଦୂତାବାସ'' ସହିତ

ଯୋଗସୂତ୍ର ସ୍ଥାପନ କରାଯାଇପାରେ । ଏବେ ଜାପାନରେ "ସଫ୍ଟଓୟାର" କାର୍ଯ୍ୟରେ ଆନୁମାନିକ ୧୦ହଜାର ଭାରତୀୟ କାମ କରୁଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶାରୁ ସେ ଭିତରେ କିଏ ଅଛନ୍ତି କି ନାହିଁ ଜଣାନାହିଁ । ତେବେ ଯଦି ଓଡ଼ିଶାରେ (ଉତ୍କଳ ବା ସଂସ୍କୃତି ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ) ଏଭଳି ୩/୬ ମାସର ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଇ ପାରନ୍ତା, ତେବେ ଓଡ଼ିଶାର ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନେ ନୂତନ ଦିଗର ସଂଧାନ ପାଆନ୍ତେ ଓ କ୍ରମଶଃ ସାଂସ୍କୃତିକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ "ଓଡ଼ିଶା ଓ ଜାପାନ" ମଧ୍ୟରେ ସଂପର୍କ ଦୃଢ଼ୀଭୂତ ହୁଅନ୍ତା ।

"ୟାମାଗୁଚି" ମୋ ସହିତ ୨/୩ଘଣ୍ଟା ବିତାଇବା ପରେ ଆମେ ପରସ୍ପର ଠାରୁ ଅନେକ କଥା ଜାଣିଲୁ – ଭବିଷ୍ୟତରେ ସେ ପୁଣି ଓଡ଼ିଶା ଆସିବାକୁ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବରେ ଅନୁରୋଧ କରିଛି ।

ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର କୁଳପତି ଏ ଦିଗରେ ଧ୍ୟାନ ଦେବେ । ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଏକ ସୂଚନାତ୍ମକ ପତ୍ର ଲେଖି ସାରିଛି – "ୟାମାଗୁଚି"ଙ୍କର "ଜାପାନ" ସଂପର୍କରେ ଏକ ପୁସ୍ତକ NBT ପ୍ରକାଶ କରିସାରିଛି ଓ 'ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ସଂପର୍କରେ' ତାଙ୍କର ଲେଖା କେତେକ ସଂକଳନରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇ ସାରିଛି । ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ସେ "ଗାନ୍ଧିବାଦ" ନ କହି "ଗାନ୍ଧିପନ୍ଥା"କୁ ଗ୍ରହଣ କରି, ତା'ର ପ୍ରସାର ସଂପର୍କରେ ଧ୍ୟାନ ଦେବେ ।

ଆଶା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର କୁଳପତିମାନେ ଓ କୁଳାଧିପତି ଏ ଦିଗରେ 'ପନ୍ଥା' ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରିପାରିବେ – "ଜାପାନ ଓ ଓଡ଼ିଶା"ର ସଂପର୍କ ଦୃଢ଼ କରାଯାଇ ପାରିବ ।

* * *

‘ମିଛ–ମହାତ୍ମା’ ପଢ଼ିଲା ପରେ...

ଡ଼କ୍ଟର ବିବୁଧ ରଂଜନ ‘ମିଛ ମହାତ୍ମା’ର ଲେଖକ । ଏ ଲେଖକୀୟ ସତ୍ତା ଭିତରୁ ଡ଼କ୍ଟର ଶବ୍ଦଟି ଯୋଡ଼ାହେଲା ବହୁପରେ ଓ ମହାପାତ୍ର ଶବ୍ଦଟି ସେ ପରିହାର କରିଛନ୍ତି ଲେଖକୀୟ ସତ୍ତାକୁ ପରିଚିତ କରେଇବା ପାଇଁ – ଏହା ତାଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅଧିକାର, ରୁଚି ଓ ଲକ୍ଷ୍ୟ । ଯେକୌଣସି ଲେଖକ ତାର ବେଦନା, କାମନା, ବାସନାକୁ କିଭଳି ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରିବ ଓ କେଉଁ ଭାଷାରେ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବ ତାହା ଯେପରି ତାର ଅଧିକାର, ସେଇଭଳି କେଉଁ ଲେଖକ ସେ ସଂପର୍କରେ କିଭଳି ବିଚାର କରିବ, ତାହା ମଧ୍ୟ ସେଇଭଳି ସଂପୃକ୍ତ ଲେଖକର ଅଧିକାର ।

ମୋ ବିଚାରରେ ଗାନ୍ଧି ଏପରି ଏକ ମଣିଷ ଯେ, ତାଙ୍କ ସପକ୍ଷରେ, ବିପକ୍ଷରେ ଓ ନିରପେକ୍ଷ ଭାବରେ ଯେତେ ଲେଖିଲେ ବି ଲେଖା ସରେନାହିଁ । ସରୁନାହିଁ, ସରିବ ନାହିଁ ବୋଧହୁଏ । ଗାନ୍ଧି ଯଦି ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଘଟଣା ଓ ଆକର୍ଷଣ ବିକର୍ଷଣ କଥା ଲେଖିରଖି ନଥାନ୍ତେ (ସେ ଚିଠିରେ ହେଉ ବା ବହିରେ ହେଉ ବା ସାମ୍ବାଦିକତା ନ୍ୟାୟରେ ହେଉ) – ତେବେ ତାଙ୍କ ଉପରେ ଏତେ ବହି ଲେଖା ହୋଇଥାନ୍ତା କି ନାହିଁ ସଂଦେହ । ବିବୁଧରଜନଙ୍କର (ଏଠାରେ ତାଙ୍କ ଡକ୍ଟର ଉପାଧି ଓ ମହାପାତ୍ର ତ୍ୟାଗପତ୍ର ଯୋଡୁନାହିଁ) ଲେଖା ସହିତ ଊଣା ଅଧିକେ ବହୁଦିନ ଧରି ପରିଚିତ । ମନେପଡୁଛି ସେ ନାଥୁରାମ ନଥି ଲେଖିଲା ବେଳେ ସେ ସଂପର୍କରେ ଦୀର୍ଘ ଲେଖାଟିଏ ଲେଖିଥିଲି । କଥା ହେଉଛି ଗାନ୍ଧିଙ୍କର ନାରୀମାନଙ୍କ ସହିତ ଯେଉଁ ସଂପର୍କ ଥିଲା, ସେ କଥା ସେ ଯେତେ ନିଜେ ଲେଖିଯାଇଛନ୍ତି, ତା’ଠୁ ଅଧିକ ବିବୁଧରଂଜନ ବା ରାଜମୋହନ ଗାନ୍ଧି ଲେଖିପାରିବେ କି ? ନାଁ ତାଙ୍କର ସହକାରୀ ନିର୍ମଳ କୁମାର ଅଧିକା କହିପାରିବେ କି ? ମନେ ହେଉଛି ଗାନ୍ଧି ଯେତେ ମୁକ୍ତ, ତାଙ୍କ ଉପରେ ଲେଖୁଥିବା ଲୋକେ, ସେତିକି ମୁକ୍ତ ହୋଇପାରି ନାହାଁନ୍ତି – ହବା ସମ୍ଭବ କି ନାହିଁ କହିପାରିବିନି – ଇଂରାଜୀରେ ଲେଖିବା ଓ ଭାରତ ବାହାରେ ଲେଖିବାର ଯେଉଁ ସ୍ୱାଧୀନତା ରହିଛି, ସେ ସ୍ୱାଧୀନତା ରାଜମୋହନ ଗାନ୍ଧୀ ବା କକ୍କରଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯାହା, ଓଡ଼ିଶାରେ, ଓଡ଼ିଆରେ ସେ ସ୍ୱାଧୀନତା ଆଶା କରିବା ବିବୁଧ ରଂଜନଙ୍କର ଭୁଲ୍ । ‘ମିଛ ମହାତ୍ମା’ ସଂପର୍କରେ ସ୍ୱର୍ଗତ ବିଭୁତି ମିଶ୍ରଙ୍କର ଲେଖାଟି ବୋଧହୁଏ ଗାନ୍ଧିମାନସ ଚିହ୍ନିତ କରିବା ଦିଗରେ, ମୋ ବିଚାରରେ ଖୁବ୍

ନିକଟତର ଓ ବୋଧହୁଏ ଏକ ଉତ୍ତମ ସମୀକ୍ଷା । ବିବୁଧରଂଜନ କିନ୍ତୁ ସତ୍ୟପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ନିଜେ ବି କୁଣ୍ଠିତ – ନିଜ ବିଷୟରେ ନୁହେଁ – ଘଟଣା ବିଷୟରେ –ଏ ଭୟ, ସଂକୋଚ କାହିଁକି ? ଯେଉଁ ଉନ୍ମୋଚନ ସଭା କଥା ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି ସେଥିରେ ସେ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ନେତା ଡକ୍ଟର ଦାମୋଦର ରାଉତ, ରବି ସିଂ, ପ୍ରଖ୍ୟାତ ସାହିତ୍ୟିକ ଦୁଇଜଣ କିଏ, ଜାଣେ ନାହିଁ— ଅବଶ୍ୟ ମୁଁ ଜଣେ ସମୀକ୍ଷକ ଭାବରେ ଯୋଗ ଦେବାକୁ ସମ୍ମତି ଦେଇଥିଲି । କିନ୍ତୁ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଭଳି ସେ ଯଦି ମତେ ଗାନ୍ଧିବାଦୀ ବୋଲି ଧରି ନେଇଥାନ୍ତି, ତାହା ତାଙ୍କର ଭୁଲ୍ । ମୁଁ ବାରମ୍ବାର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ଲେଖିଛି ଓ କହିଛି ଯେ, ମୁଁ ଆଦୌ ଗାନ୍ଧିବାଦୀ ନୁହେଁ (ଯେପରି ଅନେକ ନିଜକୁ ମାର୍କ୍ସବାଦୀ କହିଥାନ୍ତି !) ମୁଁ ଗାନ୍ଧିଙ୍କୁ ଓ ତାଙ୍କ ଉପରେ ଲେଖା ହେଉଥିବା ଲେଖକମାନଙ୍କ କୃତିକୁ ପଢ଼ିବାକୁ ଅଗ୍ରାଧିକାର ଦେଇଥାଏ ଓ ଏବେ ବି ଗାନ୍ଧି ଚିନ୍ତାନର ଜଣେ ଛାତ୍ର ।

ମୋ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଗ୍ରନ୍ଥାଗାରରେ ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ଅନେକ ବହି ଅଛି – କିଛି ମଧ୍ୟ ଅର୍ଥାଭାବରେ ବିକ୍ରି କରିଦେଇଛି – କିନ୍ତୁ ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ସଂପର୍କରେ କୌଣସି ବହି ବାହାରିଲେ, ଅର୍ଥାଭାବ ନଥିଲେ କିଣି ପଢ଼ିବାର ସୁଯୋଗ ଛାଡ଼ି ନାହିଁ – କାରଣ ମୋ ଜାଣିବାରେ ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଓ ଏକବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଏ ପ୍ରଥମ ଦଶକର ପୃଥିବୀରେ ଗାନ୍ଧି ଏଭଳି ଏକ ବ୍ୟକ୍ତି, ଯାହାଙ୍କ ଉପରେ ଲେଖା ସରୁନାହିଁ – ବରଂ ଆଲୋଚନା ତୀବ୍ର, ତୀକ୍ଷ୍ଣ, ସହାନୁଭୂତିମୂଳକ, ଭାକ୍ତିକ, ଏଭଳି କେତେ ବ୍ୟାଖ୍ୟାକାରଙ୍କ ଉପାଦାନ ହୋଇ ଆସିଛି ।

ବିବୁଧ ରଂଜନଙ୍କ ଲେଖାରେ, କେତେକ ତଥ୍ୟଗତ ତ୍ରୁଟି ରହିଛି । କେବଳ ସରଳାଦେବୀ ନୁହଁନ୍ତି, ବହୁ ନାରୀ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇଛନ୍ତି । ସେ ଜଣେ ସାଧାରଣ ମଣିଷ ହୋଇଥିଲେ, ଏପରି ହୋଇଥାନ୍ତା କି ନାହିଁ କହିପାରିବି ନାହିଁ – ସେ ନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ଏକ ଅସାଧାରଣ ବା ମହାପୁରୁଷ ଥିଲେ । ମହାତ୍ମା ଶବ୍ଦଟିର ବ୍ୟବହାର ସେ ପସନ୍ଦ କରିନଥିଲେ, ପୁଣି ଯେତେବେଳେ ଲୋକେ ବ୍ୟବହାର କରିଚାଲିଲେ, ସେ ତାର ବାରମ୍ବାର ପ୍ରତିବାଦ କଲେନାହିଁ କାହିଁକି ? ଏ ପ୍ରଶ୍ନର ମୁଁ ବା କି ଉତ୍ତର ଦେଇପାରିବି – ଓଡ଼ିଶାରେ, ଭାରତରେ, ବିଦେଶରେ – ଏସବୁ ଏତେ ଗଭୀର ଗବେଷଣାର ବିଷୟବସ୍ତୁ ନୁହେଁ – ପୁଣି ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ରାଜଶାସନ (ଗଣତନ୍ତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ)ର ପ୍ରଭାବକୁ ଏଡ଼ାଇଯିବା କଣ ସହଜେ ସମ୍ଭବ ? ଅବଶ୍ୟ ପ୍ରତିବାଦ, ପ୍ରତିରୋଧ ଆଦି ଆଦର୍ଶ

ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଗଣତନ୍ତ୍ର ସମ୍ମତ ହେଲେ ବି ବାସ୍ତବରେ ଏହାକୁ କେତେ ପ୍ରତିଶତ ଲୋକ ଆଦର କରନ୍ତି ?

କେଉଁ ବହିକୁ ସୋନିଆ ଗାନ୍ଧୀ ବା ଲାଲକୃଷ୍ଣ ଆଡ଼ଭାନୀ ଉନ୍ମୋଚନ କଲେ, ସେ ବହିଟିର ସବୁ ଶବ୍ଦ ବାକ୍ୟ ଯେ ସତ୍ୟ ହୋଇଗଲା, ଏ ମଧ୍ୟ ଏକ ଅର୍ବାଚୀନ ଯୁକ୍ତି । ଭାରତ ବାହାରେ ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ଏଭଳି ବହୁ ପୁସ୍ତକ ରଚନା କରାଯାଇଛି – ମୁଁ ଏଥିରୁ ଦୁଇଟି ପୁସ୍ତକର ନାମ ଉଲ୍ଲେଖ କରୁଛି –(୧) ମାର୍ଟିନ୍ ଗ୍ରୀକ୍ ଗାନ୍ଧୀ (ଏଥିରେ ସରଳା ଦେବୀ ଚୌଧୁରାଣୀଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ଅନେକ ଉଦ୍ଧୃତି ରହିଛି) (୨) ବେଦ ମେହେତାଙ୍କ ବହି । ଏହାଛଡ଼ା ଅନେକ 'ପତ୍ର'ର ସଂକଳନରେ ଏ ସଂପର୍କରେ ସୂଚନା ରହିଛି – ସେ ସବୁକୁ ସଂଗ୍ରହ କରି ଲେଖିବସିଲେ ମିଛ ମହାତ୍ମା ଭଳି ଅନ୍ୟୁନ ପାଞ୍ଚ ଖଣ୍ଡ ବହି ହେବ । ମୁଁ ଗାନ୍ଧିଙ୍କୁ ଯେତିକି ପଢ଼ିଛି ଓ ଏବେ ବି ଯେତେ ପଢୁଛି, ସେଥିରେ ଗାନ୍ଧିଙ୍କର ନାରୀମାନଙ୍କ ସହିତ ସଂପର୍କ ଠିକ୍ କି ନାରୀମାନଙ୍କର ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ସହିତ ସଂପର୍କ ଠିକ୍ ସେକଥା ବିବୁଧରଂଜନ ଦୃଢ଼ତାର ସହିତ କହିପାରିବେ କି ? ପୁଣି ଏଠାରେ ପ୍ରେମ, ଗୁପ୍ତପ୍ରେମ, ଶବ୍ଦ ସବୁ ସେହି ବ୍ୟାଖ୍ୟାକାରମାନଙ୍କର କଳନା ବା କଳ୍ପନା — ବରଂ ଏହାକୁ ଆକର୍ଷଣ କୁହାଯାଇପାରେ । ବିବୁଧରଂଜନ ଯେଉଁ ବିଷୟରେ ଅଧିକ ଆଗ୍ରହୀ, ତାଙ୍କ ଭାଷାରେ ତଥାକଥିତ ଗାନ୍ଧିଭକ୍ତ, ସତ୍ୟର ପୂଜାରୀ, ଶ୍ରଦ୍ଧାଚାରୀ ସାହିତ୍ୟିକ ଏବଂ ବୁଦ୍ଧିଜୀବି (ଯଦି ଏପରି କେହିଥାନ୍ତି) ସେମାନେ କାହିଁକି ବିବୁଧରଂଜନଙ୍କର ବିଷୟ ପ୍ରତି ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରିବେ ? ବା ସେମାନେ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ କି ?

ମଣିଷ ଭାବରେ ଦେଖୁ ଦେଖୁ କେହି ମହାତ୍ମାକୁ ଆବିଷ୍କାର କରିପାରେ କିମ୍ବା ମହାତ୍ମା ଭାବରେ ବିଚାର କରୁ କରୁ କେହି ମଣିଷକୁ ଭୁଲିଯାଇପାରେ – କେଉଁ ମଣିଷକୁ ଚିହ୍ନିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା – ରକ୍ତମାଂସର, ସମୟର ଘଟଣା ପ୍ରବାହର । ମଣିଷ ବି ବଦଳି ଚାଲେ – ଇତିହାସ କେତେ ତଥ୍ୟ, ତର୍କ ଜରିଆରେ ମଣିଷକୁ ଚିହ୍ନିପାରେ – ବିବୁଧରଂଜନଙ୍କ ସମେତ ଆମେ ସମସ୍ତେ ବେପାରୀ, ଐତିହାସିକ, ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱ ବିଜ୍ଞାନୀ ଓ ଏପରିକି '*କାମସୂତ୍ର*'ର ଅସରନ୍ତି ପ୍ରକାଶନ କଣ ସବୁ ସତ୍ୟକୁ ଉଦ୍‌ଘାଟନ କରିବା ପାଇଁ ? ପୁଣି କେଉଁ ସତ୍ୟକୁ – ସତ୍ୟରୁ ସତ୍ୟକୁ ଡ଼େଇଁ ଚାଲି ଚାଲି, ହାତଗୋଡ଼ ନ

ଭାଙ୍ଗିଲେ, ଶାସନ କଳର ଅତ୍ୟାଚାର ନ ସହିପାରିଲେ 'ଈଶ୍ୱରୀୟ ନ୍ୟାୟ' (ସେ ପୁଣି କିମିତିକା ?) ପାଇବା କଣ ସମ୍ଭବ ? ଗାନ୍ଧି ବି ସେମିତି ସତ୍ୟକୁ ଖୋଜୁ ଖୋଜୁ 'ସତ୍ୟ ହିଁ ଭଗବାନ' ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ପହଞ୍ଚିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସତ୍ୟକୁ ଖୋଜୁଥିଲେ – ବିବୁଧରଂଜନ ନାରୀମାନଙ୍କର ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ପ୍ରତି ଆକର୍ଷଣ ଉପରେ ବହି ଲେଖନ୍ତୁ । ସତ୍ୟ ଉଦ୍‌ଘାଟନ ଏକ ଜୀବନ ବ୍ୟାପୀ ସାଧନା ।

'ମିଛ ମହାତ୍ମା'ରେ ଅବଶ୍ୟ ଅନେକ ଅଶାଳୀନ ଶବ୍ଦ ଓ ବାକ୍ୟ ରହିଛି, ଯାହା ବ୍ୟବହାର କରିବା ଉଚିତ୍ ନଥିଲା । ଆଉ ସରକାର କଣ କରିବେ ନ କରିବେ ସେକଥା ସରକାର ଚଳାଉଥିବା ଲୋକ କହିବେ । ମୋଟାମୋଟି ମୋ ପାଇଁ ଏ ପୁସ୍ତକରେ ଏପରି କିଛି ନାହିଁ – ଯାହା ଆଗରୁ ପ୍ରକାଶ ପାଇନଥିଲା । ଅବଶ୍ୟ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଏଭଳି ପୁସ୍ତକ ପ୍ରଥମ । ମୋର ବିଶ୍ୱାସ, ଏ ବହିର ପ୍ରସାର ଆପଣା ଛାଏଁ ବଢ଼ିବ । କାରଣ ସାଧାରଣ ମଣିଷର ମାନସିକତା ଏଭଳି ବହି ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇଥାଏ – ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଏହାର ଇତିହାସରେ ଏହାର ଭୁରି ଭୁରି ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ରହିଛି ।

ବିବୁଧ ରଂଜନ ଯଦି ରାଜଦ୍ରୋହ ବା ଦେଶଦ୍ରୋହ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥାନ୍ତି, ତାର ବିଚାରକ ସାହିତ୍ୟିକ ବା ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀ ନୁହଁନ୍ତି – ସରକାରଙ୍କର ବିଶେଷଜ୍ଞମାନେ । ସେମାନଙ୍କୁ ସେ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରି ପାରନ୍ତି ? ତେଣୁ ବିବୁଧ ରଂଜନଙ୍କର ସତ୍ୟାନୁସଂଧାନର ଅଭିପ୍ରାୟକୁ ମୁଁ ସ୍ୱାଗତ କରୁଛି । କିନ୍ତୁ ସେ ବହିଟିରେ, ମୋ ପାଇଁ କୌଣସି ନୂତନତା ନାହିଁ । ବିବୁଧରଂଜନ ଆର୍ଥିକ ସହଯୋଗ ଯୋଗାଇ ଦେଲେ ପୃଷ୍ଠା ପରେ ପୃଷ୍ଠା ସମାଲୋଚନା ଲେଖି ମୁଁ ସେତିକି ବଡ଼ ବହିଟିଏ ଲେଖିପାରିବି 'ମିଛ ମହାତ୍ମା' ଭଳି । କିନ୍ତୁ ମୋ ପାଖରେ ସେ ସମୟ ବି ନାହିଁ । ଯେଉଁମାନେ ସତ୍ୟର ଅନୁସନ୍ଧିତ୍ସୁ, ସେମାନଙ୍କୁ ମୁଁ ସବୁବେଳେ ସ୍ୱାଗତ କରି ଆସିଛି । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଓକିଲାତି କରିବାକୁ ମୋର ସମ୍ବଳ ବା ସୁଯୋଗ ଓ ସମୟ ନାହିଁ । '*ବହି ଫହି*' ବିବୁଧରଂଜନଙ୍କର ଲେଖା ଛାପି ଥିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ଶୁଭେଚ୍ଛା ଓ ଧନ୍ୟବାଦ । ବିବୁଧ ରଂଜନଙ୍କ ଲେଖନୀକୁ ଶୁଭେଚ୍ଛା ଜଣାଉଛି ।

* * * *

ଅରଟ (ଚରଖା)ରୁ ଲାପ-ଟପ୍

ଯଦି ଗାନ୍ଧୀ ଏବେ ବଂଚିଥାନ୍ତେ ତେବେ ଅରଟ ଜାଗାରେ "ଲାପ୍-ଟପ୍" ଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତେ କି ? ନାରାୟଣ ମୂର୍ତ୍ତୀ ଯେତେବେଳେ "ଇନ୍‌ଫୋସିସ୍" କମ୍ପାନୀ ଗଠନ କଲେ – ତାଂକ ଚିନ୍ତନର ଅନ୍ତରାଳରେ ଥିଲା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର କେତେକ ମୌଳିକ ନୀତି – ସେଗୁଡ଼ିକ ଆଜିର "ଲାପ୍-ଟପ୍" ଯୁଗରେ କଣ ? ଗାନ୍ଧୀ ଚିନ୍ତନର କେଉଁ ନୂତନ ପରିଭାଷା ତାକୁ "ଆଜିର ଭାରତ ବା ଓଡ଼ିଶାରେ" ଯୁବକ ଯୁବତୀମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିବ ଓ ଏ ନୂଆ ଦୁନିଆକୁ ଭେଟିବାକୁ ସେମାନେ କିପରି ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇପାରିବେ ।

ବର୍ଣ୍ଣାଡ୍ ଇମ୍ ହାସଲି ଏବେ ତାଂକର ପ୍ରକାଶିତ ବହି (ପ୍ରକାଶକ ପେଙ୍ଗୁଇନ୍/ଭାଇକିଂ)ରେ ସେହି ପ୍ରଶ୍ନ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିଛନ୍ତି । ତାଂକ ମତରେ ଗାନ୍ଧୀ ଓ ତାଂକର ଅନୁଗାମୀମାନେ ସେତେବେଳେ ଯେଉଁ ଚିନ୍ତନର ସମର୍ଥକ ଥିଲେ, ତାହା ବର୍ଣ୍ଣାଡ୍‌ଙ୍କ ଭାଷାରେ–'ସତ୍ୟ ପ୍ରତି ଆସକ୍ତି', ସାହସ, କର୍ମପ୍ରେରଣା ଓ ଅନ୍ୟକୁ ସାହାର୍ଯ୍ୟ କରିବାର ମନୋବୃତ୍ତି (Caring) । ଏ ସବୁ ଯଦି ଚରଖା ଜରିଆରେ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ପାରୁଥିଲା, "ତେବେ ଲାପ୍-ଟପ୍" ଜରିଆରେ ସମ୍ଭବ ନହୋଇ ପାରିବ କାହିଁକି ?

ବର୍ଣ୍ଣାଡ୍‌ଙ୍କର ବହିର ନାମ *Good Bye Gandhi* ? । ଅନୁଗ୍ରହ କରି ଏହି ପ୍ରଶ୍ନବାଚୀଟିକୁ ଭୁଲିବେ ନାହିଁ । ସତେ କଣ ଆମେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ବିଦାୟ ଦେଇ ସାରିଛୁ ? ନା' ବିଦାୟ ଦେଇ ପାରିବୁ । ବର୍ଣ୍ଣାଡ୍ ତାଂକ ବହିରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଛନ୍ତି ଯେ "ମନୁଷ୍ୟର ବ୍ୟବହାର"ରେ ଏପରି ବହୁମୁଖୀ ଉପାଦାନ ରହିଛି, ଯାହା କିପରି ଗୋଟିଏ "ମଣିଷ" (ଗାନ୍ଧୀ) ଭିତରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇ ପାରିଲା ?

ବର୍ଣ୍ଣାଡ୍ ଜଣେ ମାନବ ବିଜ୍ଞାନୀ, ସାମ୍ବାଦିକ ଓ ଲେଖକ । ତାଂକର ଜନ୍ମ ସୁଇଜରଲ୍ୟାଣ୍ଡରେ, ଜୁରିଚ୍ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ୧୯୭୨ରେ ପିଏଚ୍.ଡ଼ି ଲାଭ (ଏଠି କହି ରଖେ ଯେ ଶିଳ୍ପୀ ଦିନନାଥ ପାଠୀଙ୍କ ସୌଜନ୍ୟରୁ ଏହି ଚାରିଶହ ପଚିଶ ଟଂକାର ପୁସ୍ତକ

ପଢ଼ିବାକୁ ପାଇଲି) । କିଛି କାଳ ସେ ଜୁରିଚ୍‌ରେ ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନ ପଢ଼ାଉଥିଲେ ଓ "ବାଂଲାଦେଶର ଆଧୁନିକୀକରଣ" ସଂପର୍କରେ ବହି ଲେଖିଛନ୍ତି । ସେ କିଛି ଦିନ ସୁଇଜର୍‌ଲାଣ୍ଡର ବୈଦେଶିକ ବିଭାଗରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ଲଣ୍ଡନ, ଜେନେଭା, ବର୍ଣ୍ଣ ଓ ଦିଲ୍ଲୀରେ କଟାଇଛନ୍ତି । ଶେଷକୁ ସେ ଦିଲ୍ଲୀରେ ରହିବାକୁ ସ୍ଥିର କରି ସେଠାରେ ତାଂକର ପତ୍ନୀ "ରସନା" (ଜଣେ ୟୁଙ୍ଗିୟାନ୍ ମନୋବିଜ୍ଞାନୀ)ଙ୍କ ସହିତ ବାସ କରୁଛନ୍ତି ।

ବର୍ଣ୍ଣାଡ୍ ଏବର "ନୂଆ ଭାରତରେ" ଭ୍ରମଣ କରିବା ପରେ "ଗୁଡ୍‌ବାଇ ଗାନ୍ଧୀ ?" ପୁସ୍ତକ ପ୍ରଣୟନ କରିଛନ୍ତି । ତାଂକର ଗ୍ରନ୍ଥ ଇମ୍ଫାଲ୍‌ରୁ ସାଇବରବାଦ୍ ଓ ବାଙ୍ଗାଲୋର, ପୁଣି ଚମ୍ପାରଣରୁ ପୋର୍ ବନ୍ଦର ଯାତ୍ରା ଜନିତ ଅନୁଭବର ପରିଣତି । ମନେ ହେଉଛି, ସେ ବୁଲିଲା ବେଳେ ଓ ବେଳେ ବେଳେ ଦୁଃସାହସିକ ଯାତ୍ରା କଲାବେଳେ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ ଯେ ଗାନ୍ଧୀ ତାଂକ ସାଙ୍ଗରେ ଅଛନ୍ତି । ବୋଧହୁଏ ଏହି ଅନୁଭବ ହିଁ ନରେନ୍ଦ୍ର ମୋଦି, ତୋଗୋଡ଼ିଆଙ୍କ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ନାତି "ରାମୁ" ଓ ଗୋପାଳ ଗାନ୍ଧୀ (ପଶ୍ଚିମବଙ୍ଗର ରାଜ୍ୟପାଳ)ଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ କରି ସେମାନଙ୍କର ମତାମତ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ସେଇଥି ପାଇଁ "ଅନ୍ଧମାନଙ୍କର ହାତଦେଖା" ଭଳି "ଗାନ୍ଧୀ"ଙ୍କୁ କିଏ କେଉଁ ଭାବରେ ଦେଖିଛି, ତାହା ସାବଲୀଳ ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ପାରିଛନ୍ତି । ନିର୍ଭୀକତା ସହିତ, ଗାନ୍ଧୀ ଚିନ୍ତନ ପ୍ରତି ତାଂକର ଅନୁରକ୍ତି ପାଇଁ ଏ ପୁସ୍ତକ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଧରଣର "ଭ୍ରମଣ ପୁସ୍ତକ" ।

ମୋର ମନେହେଉଛି – ଏ ବହିଟି ଆଧୁନିକ ଭାରତର ଯୁବଶ୍ରେଣୀ, ଶିଳ୍ପାୟନର ପ୍ରସାରକ, ପରିବେଶବିଦ୍‌ଙ୍କ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଯେଉଁମାନେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଏବର "ନୂଆ ଭାରତ"ରେ ବି ଛାଡ଼ିପାରି ନାହାନ୍ତି, ବା ଯେଉଁମାନେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ହତାଦାର କରି ଆଗେଇଯିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି, ସେ ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ଏକ ପଠନୀୟ, ଅନୁଭବନୀୟ, ଚିନ୍ତନୀୟ ପୁସ୍ତକ । ଏ ବହି ଓଡ଼ିଆ ପାଠକ କେବେ ପଢ଼ିବେ ଜାଣେନାହିଁ – ଯଦି କେହି ଏହାକୁ ଅନୁବାଦ କରିପାରନ୍ତା, ନୂଆ ଭାରତର ଯୁବକ ଯୁବତୀମାନେ (ଯେଉଁମାନେ ଇଂରେଜୀ ପଢ଼ିବାରେ ଅସମର୍ଥ) ନିଶ୍ଚିତ ଉପକୃତ ହୁଅନ୍ତେ । କିଂତୁ ଏ କାମ କରିବ କିଏ ?

⁂

ପରିବେଶର ଅବକ୍ଷୟ : ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଠାରୁ ଆମେ କ'ଣ ଶିଖିପାରିବା

ଅନେକ ହୁଏତ ଜାଣି ନଥିବେ ବା ଜାଣି ମଧ୍ୟ ଅବହେଳା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରୁଥିବେ ଯେ ସେମାନଙ୍କର ଭବିଷ୍ୟତ କର୍ମଯୋଜନାକୁ ବିଚାରକୁ ନେବାର ସମୟ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇନାହିଁ । ବରଂ ଯେଉଁମାନେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଦୂରଦୃଷ୍ଟିକୁ ସମ୍ମାନ ଦେଇ ଆସିଛନ୍ତି, ସେହିମାନଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଓ ପନ୍ଥା ମଧ୍ୟରେ ସମନ୍ୱୟ ସ୍ଥାପନ କରିବାକୁ ହେଲେ “ପରିବେଶର ଅବକ୍ଷୟକୁ” ଆମର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ, ସାମୂହିକ ଜୀବନରେ କିପରି ରକ୍ଷା କରାଯାଇ ପାରିବ, ସେଥିପାଇଁ ଆଗ୍ରହ ବୃଦ୍ଧି କରିବା ହିଁ ଏ ଲେଖାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ପରିବେଶ ସମ୍ପର୍କୀୟ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀକୁ ମାତ୍ର ଦଶଟି “ନିଶ୍ଚିତ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ” ଭାବରେ ଅଗ୍ରାଧିକାର ଦେବାକୁ ହେବ । କାରଣ ‘ଅର୍ଥନୈତିକ ଅଭିବୃଦ୍ଧି’ ଆମର ବଂଶଧରଙ୍କ ପାଇଁ ସମସ୍ୟା ସୃଷ୍ଟି କରିପାରିବାର ଯଥେଷ୍ଟ ସମ୍ଭାବନା ଅଛି । ତେଣୁ ନେଡ଼ିଗୁଡ଼ କହୁଣୀକୁ ବୋହିଯିବା ପୂର୍ବରୁ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବୀ ଅନୁଷ୍ଠାନମାନେ ଓ ‘ସଭ୍ୟ ସମାଜ’ (Civil Society)ର ପରିଚାଳକମାନେ ଏ ଦିଗରେ ଚିନ୍ତା କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଏହି ଚିନ୍ତନଗୁଡ଼ିକ କ'ଣ ?

୧. ପୃଥିବୀର ପ୍ରାକୃତିକ ସମ୍ପଦକୁ ବ୍ୟବହାର କଲାବେଳେ ଆମେମାନେ “ଲୋଭ” ପରିହାର କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ।

୨. କେତେକ ନେତୃବୃନ୍ଦ ଓ କର୍ମଚାରୀଙ୍କର ନିଷ୍ପତ୍ତି ବଦଳରେ ସଂଖ୍ୟା ଗରିଷ୍ଠ ଜନସାଧାରଣଙ୍କର “ମିଳିତ ନିଷ୍ପତ୍ତି” ପ୍ରତି ଧ୍ୟାନ ଦେବା ଆବଶ୍ୟକ ।

୩. ‘ପରିବେଶ’ ସହିତ ସଖ୍ୟ (environment friendly) ସ୍ଥାପନ କରି (ବନ, ଜଙ୍ଗଲ, ଜଳ ଆଦି) ବିକାଶର ଧାରାକୁ ତ୍ୱରାନ୍ୱିତ କରିପାରିବା । ଅର୍ଥାତ୍ “ଅର୍ଥ ନୈତିକ ଅଭିବୃଦ୍ଧି” ଓ “ପାରିବେଶିକ ସୁରକ୍ଷା” ମଧ୍ୟରେ ଏକ ସନ୍ତୁଳନ ସୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏଥିପାଇଁ ତତ୍କାଳିକ ନିଷ୍ପତ୍ତି ବଦଳରେ ଏକ ଦୂରଦୃଷ୍ଟି ସମ୍ପନ୍ନ ନିଷ୍ପତ୍ତିର ଆବଶ୍ୟକତା ବେଶୀ ।

୪. ଦରିଦ୍ର ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଆବଶ୍ୟକତା ପ୍ରତି ଆମକୁ ଅଧିକ ସମ୍ବେଦନଶୀଳ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । “ପରିବେଶର ଅବକ୍ଷୟ” ଯେଭଳି ତାଂକର ଜୀବନ ଓ ଜୀବିକାକୁ କ୍ଷତିଗ୍ରସ୍ତ ନକରେ ସେଭଳି ଯୋଜନାକୁ ଅଗ୍ରାଧିକାର ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ନଚେତ୍ “ହିଂସାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ” ବୃଦ୍ଧି ପାଇବାର ସମ୍ଭାବନା ଅଧିକ ଓ ଏହା ପରୋକ୍ଷରେ “ଅର୍ଥନୈତିକ ଅଭିବୃଦ୍ଧି” ପ୍ରତି ଆହ୍ୱାନ ସୃଷ୍ଟି କରିପାରେ ।

୫. ଆମ୍ଭେମାନେ ଯଥାସମ୍ଭବ ସରଳ ଓ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ ଜୀବନଯାପନ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା ଉଚିତ । ଏହାହିଁ ‘‘ସୁଖ ଓ ଶାନ୍ତି’’ ଯୋଗାଇବାରେ ଆମକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବ ।

୬. ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିକାଶମୂଳକ ଯୋଜନା, ପ୍ରାକୃତିକ ପରିବେଶ ପ୍ରତି ଧ୍ୟାନ ଦେବା ସଂଗେ ସଂଗେ ‘‘ଆତ୍ମ-ନିର୍ଭରଶୀଳତା’’ ସୃଷ୍ଟିପାଇଁ ପ୍ରାକୃତିକ ସମ୍ପଳର ଉପଯୁକ୍ତ ବିନିଯୋଗ ପାଇଁ ଅଗ୍ରାଧିକାର ଦେବା ପ୍ରୟୋଜନୀୟ ।

୭. ପ୍ରାକୃତିକ ସମ୍ପଳ ବ୍ୟବହାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆମକୁ ‘‘ଶୃଙ୍ଖଳା’’ର ନୈତିକ ଦିଗପ୍ରତି ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

୮. ‘‘ପରିବେଶର ଅବକ୍ଷୟ’’ ବିଶେଷ ଭାବରେ ନାରୀ ଓ ପିଲାମାନଙ୍କ ଜୀବନ ପ୍ରତି ବାଧକତା ସୃଷ୍ଟି କରିପାରେ । ତେଣୁ ଯେଉଁ ଅଞ୍ଚଳରେ କୌଣସି ଯୋଜନା କାର୍ଯ୍ୟ କରାଯିବ, ସେଠାରେ ନାରୀମାନଙ୍କର ପରାମର୍ଶ ଓ ସହଯୋଗ ଆବଶ୍ୟକ । ପ୍ରାକୃତିକ ସମ୍ପଳର ସୁରକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ନାରୀମାନେ ଆମକୁ ଓ ସମାଜକୁ ଯେପରି ସାହାଯ୍ୟ କରିପାରିବେ, ସେ ଦିଗରେ ଅଗ୍ରାଧିକାର ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ । କାରଣ ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନ ଓ ଜୀବିକା ଉପରେ ପରିବାରର ଶ୍ରୀ ଓ ସମୃଦ୍ଧି ନିର୍ଭର କରେ ।

୯. ‘‘ପ୍ରାକୃତିକ ସମ୍ପଳର’’ ଅସଦୁପଯୋଗ ଫଳରେ ଜୀବଜଗତର ଭାରସାମ୍ୟ ରକ୍ଷା କରାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଆମକୁ ସର୍ବଦା ମନେ ରଖିବାକୁ ପଡ଼ିବ ‘‘ପ୍ରାକୃତିକ ସମ୍ପଳ’’ର ଯଥେଚ୍ଛା ଓ ‘‘ଲୋଭଗ୍ରସ୍ତ’’ ବ୍ୟବହାର (ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର) ଅହିଂସ ନୀତିର ବିରୁଦ୍ଧାଚରଣ କରୁଛି ।

୧୦. ଆମକୁ ଏପରି ଯୋଜନା କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ (ସେ ପରିବାରର ହେଉ, ଗ୍ରାମର ହେଉ ବା ସମାଜର ହେଉ) ଯାହା ଫଳରେ ଆମେ ‘‘ପ୍ରକୃତିକୁ ଜୟ କରିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ’’ ‘‘ପ୍ରକୃତିକୁ ପ୍ରତିପୋଷଣ’’ କରିବାକୁ ଶିକ୍ଷା କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଏହି ଦୂରଦୃଷ୍ଟି ସମ୍ପନ୍ନ ଚିନ୍ତନକୁ ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରରୁ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏପରି ସନ୍ନିବେଶିତ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ଯେପରି ‘‘ନୂଆ ଭାରତ’’ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ଦିଗରେ ‘‘ଯୁବସମାଜ’’ ଆମକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିପାରିବେ । ସେମାନଙ୍କର କଥା ଶୁଣିବା ଦିଗରେ ଆମକୁ ଅଗ୍ରାଧିକାର ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

* * *

ଗାନ୍ଧି ଏବେ କେଉଁଠି ?

ସେତେବେଳେ ମୁଁ ଗାଁରେ ରହୁଥାଏ । ଗାଁ ନାଁ ମଉଦା । କଟକ ଜିଲ୍ଲା ସାଲେପୁର/ମାହାଙ୍ଗା ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ଏକ ବିରାଟ ଗାଁ । ଲୋକସଂଖ୍ୟା ସେତେବେଳେ ପ୍ରାୟ ୪/୫ହଜାରରୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ । ଏ ବୋଧହୁଏ ୧୯୫୩–୫୪କଥା । ଗାଁରେ ବିଭିନ୍ନ ସାହି–ଶାସନ (ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କର), ବାଉରୀ, ପାଣ, ଚମାର, ଚଷା ଇତ୍ୟାଦି ଇତ୍ୟାଦି । ସେତେବେଳକୁ ଏ ହିନ୍ଦୁ ଶବ୍ଦ ବା ହରିଜନ/ଦଳିତ ଆଦି ଶବ୍ଦର ବ୍ୟବହାର ନଥାଏ । ଗାଁକୁ କେଉଁକାଳରୁ ଚଳେଇ ଆସୁଥାନ୍ତି ଏକ ଜମିଦାର ପରିବାର – ମୋ ବେଳକୁ ସେ ଅଞ୍ଚଳର ଡ଼ାକ ନାଁ ଥିଲା ଉଆସ–ସାତଭାଇଙ୍କ ଜମିଦାରୀ ବଣ୍ଟୁଆରା ହୋଇ ଜଣେ ଜଣେ ପୋଖତ ମାଲିକ ବନି ସାରିଥିଲେ ।

ସେତେବେଳକୁ ଆମ ଗାଁରେ, ଶାସନ ଭିତରେ ଆମରି ଘର – ଏକ ବିରାଟ କୋଠା – ଏ କୋଠା ପୁଣି କାଳକ୍ରମେ କେତେ ବଡ଼ ହୋଇଥିଲା ତାର ଇତିହାସ ବି କହିବସିଲେ ପୁରାଣ ହେବ । ମୁଁ ଗାଁରେ ରହୁଥିଲି – କଲେଜ ପାଠଛାଡ଼ି – ଚାଷବାସରେ ଲାଗି ପଡ଼ିଥିଲି । ଆଉ କଲେଜ ପାଠ ସାଙ୍ଗକୁ ରାଜନୀତିଆଙ୍କ ଗହଣରେ ଏକ ଛୋଟକାଟିଆ ବା ଆଜିକାଲି ଭାଷାରେ କୁଜି ନେତା ସାଜି ସାରିଥିଲି । ତେଣୁ ସେ କାଳରେ ଯେଉଁ ରାଜନୀତିଆ ନେତାସବୁ ଥିଲେ ଭୈରବ ମହାନ୍ତି, ସୁରେନ୍ଦ୍ର ପଟ୍ଟନାୟକ, ସୁରେନ୍ଦ୍ର ଦ୍ୱିବେଦୀ, ବିଶ୍ୱନାଥ ପଣ୍ଡିତ, ପ୍ରଦୀପ୍ତ ଦାସ ଆଦି ସବୁ ଯିଏ ଭୋଟ ବେଳେ ଗାଁକୁ ଯାଉଥିଲେ, ସମସ୍ତଙ୍କଠୁ ଡ଼କରା ପାଉଥିଲି – ସତେ ଯେମିତି ସାଧୁ ଭାଷାରେ କହିଲେ, ଜଣେ ଉଦୀୟମାନ ଯୁବନେତା । ହଠାତ୍ ଦିନେ ଏଇ ତଥାକଥିତ ଯୁବନେତାଙ୍କ ଉପରେ ଏକ ରାଜନୀତିଆ ଦାୟିତ୍ୱ ପଡ଼ିଗଲା ଅବା ଦାୟିତ୍ୱ ମୁଣ୍ଡେଇ ନେଲି ।

ଆମ ଗାଁ ମଉଦା ଓ ପଙ୍ଗାମୁଣ୍ଡେଇ କେନାଲ ସେପାଖ ଗାଁ ଭେଡ଼ା ଭିତରେ ଗାଁ ଗହୀର ଭିତରେ ଗୋଟାଏ ରାସ୍ତା (କାଦୁଅ ଚକଟି ବିଲ ଭିତରେ ଚାଲି ଚାଲି ଯିବାପାଇଁ ବ୍ୟବସ୍ଥା) ଥିଲା । ତାକୁ ଗାଁ ଲୋକେ ତାଙ୍କ ଭାଷାରେ କହୁଥିଲେ ଗୋଦଣ୍ଡା –ଏହାର ଦୈର୍ଘ୍ୟ ଓ ପ୍ରସ୍ଥ ବା ଏହାର ମାଲିକାନା କାହାର ମତେ ବି ଜଣାନଥିଲା । ହଠାତ୍ ଆମ ଗାଁରେ ଦିନେ ଗୋଟାଏ ବୁଲଡ଼ୋଜର୍ ପହଞ୍ଚିଗଲା – ଜଣେ ଜମିଦାର ସେ ଗୋ ଦଣ୍ଡାକୁ ବିକ୍ରି କରିଦେଇଥାନ୍ତି ଜଣେ ପୋଲିସ ବିଭାଗ କର୍ମଚାରୀଙ୍କୁ – ତାଙ୍କ ନାଁ ଶଶିବାବୁ । ସେ ପୁଣି କୁଆଡ଼େ ଲେଖା ଯୋଖାରେ ମୋର ମାମୁଁ ହେବେ । କିନ୍ତୁ

ମତେ ଏ କାରବାର ଭଲ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ତେଣୁ ବୁଲଡ଼ୋଜର ଗୋଦଣ୍ଡା ଅକ୍ତିଆର କରିବା ପାଇଁ ଯେତେବେଳେ ଚାଲିବା ଆରମ୍ଭ କଲା – ତାରି ସାମ୍ନାରେ ଶୋଇ ରହିଲି ମୁଁ – ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପନ୍ଥା । ସେତେବେଳକୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ନାଁ ଛଡ଼ା, ତାଙ୍କର ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଦର୍ଶନ ଜାଣିବାର ବୟସ ବା ଶ୍ରଦ୍ଧା ବି ଜାଗିନଥିଲା । ସେ ଯାହାହେଉ – ବୁଲ୍‌ଡ଼ୋଜର୍ ବନ୍ଦ ହେଲା, ଗୋଦଣ୍ଡା ରକ୍ଷା ପାଇଲା ।

ଏବେ ୨୦୦୭ ମସିହାରେ ଅଧ୍ୟାପକ ବିଶ୍ୱରଂଜନଙ୍କୁ ଧରି ଗାଁ ବୁଲି ଯାଇଥିଲି । ଆମ ଘର ଯୋଉ କୋଠା, ତାର କୌଣସି ଟେର୍ ପାଇଲି ନାହିଁ । ସବୁ କେବଳ ମାଟିକୁଡ଼ । ମୋ ବେଳର ପୁଅ–ଝିଅମାନେ ବୁଢ଼ା ବୁଢ଼ୀ ହୋଇ, କେତେ ବି ଚାଲିଗଲେଣି । ହଠାତ୍ ମନେହେଲା – ସେ କାଳର କମାରଶାଳ । ପାଖରେ ଥିବା ରାଉତସାହିକୁ ଗଲି – ବିଶ୍ୱରଂଜନଙ୍କ ସହିତ ସେ ଗାଁ ବୁଲିଲି । ସନେଇ ରାଉତଙ୍କ ଘରେ ପହଞ୍ଚିଲି । ତାଙ୍କ ପିଲାଏ ଏବେ ଚାଷ କରୁଛନ୍ତି ପାୱାର ଟିଲରରେ । ଘରସବୁ କୋଠା କରିସାରିଛନ୍ତି । ହଠାତ୍ ଜଣେ କେହି କହିଲେ, ହାଡ଼ିବନ୍ଧୁ ରାଉତେ ତମ ସହିତ ଦେଖା କରିବାକୁ ଚାହୁଁଛନ୍ତି – ତାଙ୍କ ଆଖିକୁ ଦେଖାଯାଉ ନାହିଁ । ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଦେଖା କରିବାକୁ ଚାଲିଲି । ରାସ୍ତା ମଝିରେ (ସେହି ରାଉତସାହି ଗଳିରେ) ପରସ୍ପରକୁ ଭେଟିଲୁ । ତାଙ୍କ ଆଖିକୁ ଦିଶୁନି – କାନକୁ ଭଲ ଶୁଭୁନି – ଅଣ୍ଡଳା ଅଣ୍ଡଳିକରି ମୋ ଦେହରେ ହାତ ବୁଲାଇଲେ – ମୁଁ ବି ଭାବାବେଗକୁ ରୋକି ପାରିଲିନି । ପରସ୍ପରକୁ କିଛି ସମୟ କୁଣ୍ଢେଇ ଧରିଲୁ । ମୋ ଆଖିରେ ଗଡ଼ି ଆସୁଥିବା ଲୁହକୁ ଚାପି ରଖିଲି । ରାଉତେ କହିଲେ, “ବାପା ତୁ ଆମ ଗୋଦଣ୍ଡା ରଖିଦେଲୁ – ଏବେ ସେଠି ଗୋଟିଏ ଛୋଟିଆ ପୋଲ (ଯାହା ଉପରେ ବର୍ଷାଦିନେ ବଢ଼ି ପାଣିଯିବ – ପୁଣି ବର୍ଷାଦିନ ପରେ ଲୋକେ ଓ ଗାଇବଳଦ ଚାଲି ପାରିବେ) ଦରକାର – ତୁ ଟିକେ କାହାକୁ କହିବୁ – ସେ କାମଟି କେମିତି ହୋଇଯାଉ” । ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଆଶ୍ୱାସନା ଦେଲି ସତ, ଏବେ କାହାକୁ କହିବି ? ଗାଁରୁ ଫେରି ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଜଣେଇ ଦେଇଛି – ଆମ ଗାଁର ଲୋକପ୍ରତିନିଧି । ଏବେ ମାହାଙ୍ଗାର ଲୋକ ପ୍ରତିନିଧି । କିଏ ଏ କାମ କରିବ ? ବୋଧହୁଏ ଏ କାମ ଗ୍ରାମ୍ୟ ପୁନର୍ଗଠନ ମନ୍ତ୍ରୀ ମାନ୍ୟବର ବିଶ୍ୱଭୂଷଣ ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କର କି କାହାର କେମିତି ଜାଣିବି ? କେବଳ ଭାବୁଥିଲି – ଗାନ୍ଧି ଏବେ କୋଉଠି ?

* * *

ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର "ଗାନ୍ଧୀ ବହି"

ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ ଗାନ୍ଧୀ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ନାତି ଓ ଏବେ ପଶ୍ଚିମବଂଗର ରାଜ୍ୟପାଳ । କିଛି ଦିନ ତଳେ ତାଂକଠାରୁ "ଓଡ଼ିଶାରେ ଗାନ୍ଧୀ" ପୁସ୍ତକ ପ୍ରଣୟନ କରିବା ସଂପର୍କରେ ଚିଠିଟିଏ ପାଇଥିଲି । ସେଥିରେ ସେ ଦର୍ଶାଇଥିଲେ ଯେ ଆମେରିକାର ସିଗଲ୍ ପ୍ରକାଶକ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଅବିଭକ୍ତ ବଂଗର କ୍ରମ ଓ ସେ ସଂପର୍କରେ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ପ୍ରକାଶିତ ସେ କାଳର ବିବରଣୀ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ସେ ମତେ ପରାମର୍ଶ ଦେଇଥିଲେ 'ସିଗଲ୍' ଦ୍ୱାରା ପ୍ରକାଶିତ ଏହି ବହିରୁ ଓଡ଼ିଶା ସଂପର୍କରେ କିଛି ତଥ୍ୟ ମିଳିପାରେ ।

ବହିଟିର ନାମ "ଏ ଫ୍ରାଙ୍କ୍ ଫ୍ରେଣ୍ଡସିପ୍" – "ଗାନ୍ଧୀ ଆଣ୍ଡ ବେଙ୍ଗଲ : ଏ ଡ଼େସ୍କ୍ରିପଟିଭ କ୍ରନୋଲଜି" । ଏ ବହିଟିର ମୂଲ୍ୟ ଭାରତରେ ଟ.୯୫୦ଙ୍କା । ବହିଟିର ମୁଖବନ୍ଧ ଲେଖିଛନ୍ତି ଅମର୍ତ୍ତ୍ୟ ସେନ୍ । ବହିର କିଛି ପ୍ରଧାନ ଅଂଶ ପଢ଼ି ଦେଖିଲି । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଜୀବନ, ଭ୍ରମଣ ଓ ମନ୍ତବ୍ୟ ଆଦି ସଂପର୍କରେ ଏତେ ତଥ୍ୟ ରହିଛି ଯେ ବହିଟି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ବିଷୟରେ ଗଭୀର ଆଲୋଚନା କରୁଥିବା ପ୍ରଫେସର ଓ ଗବେଷକମାନେ ପଢ଼ିବା ଆବଶ୍ୟକ ।

ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ବହୁ "ଖବରକାଗଜୀୟ" ଭୁଲ୍ ତଥ୍ୟ ବାରମ୍ବାର ପ୍ରକାଶ ପାଉଥିବାର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଆସୁଛି । ଅବଶ୍ୟ ଅମର୍ତ୍ତ ସେନ୍‌ଙ୍କର 'ମୁଖବନ୍ଧ' ସଂପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରିବା ଏ ଲେଖାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନୁହେଁ । କାରଣ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଜୀବନ ଓ ତାଂକ ସଂପର୍କରେ ପ୍ରକାଶିତ ତଥ୍ୟ ବାରମ୍ବାର ପ୍ରମାଣ ସହ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବାର ଆଭିମୁଖ୍ୟ କ୍ରମଶଃ ଭାରତବର୍ଷ ବାହାରେ "ଆଲୋଚନା"ର ନୂତନ ଦିଗନ୍ତ ସବୁ ଉଦ୍‌ଭାସିତ କରି ଚାଲିଛି । ଦୁଃଖ ଓ କ୍ଷୋଭର କଥା ଯେ, ଭାରତରେ ବା ଓଡ଼ିଶାରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ତଥ୍ୟ ଓ ତତ୍ତ୍ୱ ସମ୍ବଳିତ ଆଲୋଚନାରେ ବିଶେଷ ପ୍ରଗତି ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁନାହିଁ । ଭାରତବର୍ଷ ବାହାରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ଯେଉଁ ଗଭୀର ଓ ଗମ୍ଭୀର ଆଲୋଚନା ସବୁ ଅକାଟ୍ୟ ଯୁକ୍ତି ଜରିଆରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରାଯାଉଛି, ତାହା ଭାରତରେ ଏବେ ପହଞ୍ଚିବା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି ମାତ୍ର । ଓଡ଼ିଶାରେ କୌଣସି ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ଚର୍ଚ୍ଚା କରିବା ପାଇଁ କୌଣସି କେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇପାରିନାହିଁ । ବହୁ କାରଣମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କର କୁଳପତି ଓ ପ୍ରଫେସରମାନେ ଏ ଦିଗରେ ନେତୃତ୍ୱ ଦେଇପାରି ନାହାନ୍ତି କିମ୍ବା ରାଜନୈତିକ ନେତୃତ୍ୱ ମଧ୍ୟ ଏ ଦିଗରେ ବୀତସ୍ପୃହ । ଏହା

ଅତ୍ୟନ୍ତ ପରିତାପର ବିଷୟ । ଭାରତ ଓ ଓଡ଼ିଶାର ବହୁ ରାଜନୈତିକ ଦଳ ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କୁ "ରାଷ୍ଟ୍ରର ଜନକ" ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ଦିଗରେ ଚର୍ଚ୍ଚାର ପରିସର ବୃଦ୍ଧି କରିବା ଦିଗରେ ବିତସ୍ପୃହ । ଏହା ଭବିଷ୍ୟତ ବଂଶଧରଙ୍କୁ ଜୀବନ ଜୀଇବାର ମାର୍ଗ ଦର୍ଶାଇ ପାରନ୍ତା । ଆମ୍ଭେମାନେ ସମସ୍ତେ ତାତ୍‌କାଳିକ ରାଜନୈତିକ ସ୍ୱାର୍ଥରେ ଏପରି ବ୍ୟସ୍ତ ରହୁଛୁ ଯେ ବୌଦ୍ଧିକ ଓ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଚିନ୍ତାଧାରା ଆମକୁ ଓ ଆମ ବଂଶଧରମାନଙ୍କୁ କିପରି ସାହାଯ୍ୟ କରିପାରନ୍ତା, ସେ ଦିଗରେ ଚିନ୍ତିତ ନୋହୁଁ । ବେଳେବେଳେ ମନେହୁଏ ଯେ ଜାନୁୟାରୀ ୩୦, ଅକ୍ଟୋବର ୨ ବା ଅଗଷ୍ଟ ୯ ବା ବିଭିନ୍ନ ସମ୍ୱତ୍ସର ପାଳନ ବେଳେ ଓ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ "ନୋଟ୍" (ଟଂକାର କାଗଜ ରୂପ) ରେ ତାଂକର ଛବି ଛାପି ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ରହିଯାଉଛୁ । ଏ ଦିଗରେ ପ୍ରଶାସନିକ କଳ କୌଣସି କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ ଯୋଜନା ଭିତରେ "ଗାନ୍ଧୀ ମଣିଷ"ଟିକୁ ଓ "ଐତିହାସିକ ଗାନ୍ଧୀ"ଙ୍କୁ ବେଳେବେଳେ ବିଭିନ୍ନ ଭାବରେ ବାଖ୍ୟା କରୁଛନ୍ତି । "ଗାନ୍ଧୀ ଚିନ୍ତନ" କିଂତୁ ବର୍ତ୍ତମାନର ପରିସ୍ଥିତି (ସାମାଜିକ, ରାଜନୈତିକ, ଅର୍ଥନୈତିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ) ଓ ସମୟରେ ସମାଜ, ରାଜ୍ୟ, ରାଷ୍ଟ୍ର ଗଠନ କ୍ଷେତ୍ରରେ କିପରି ସଦୁପଯୋଗ କରାଯାଇପାରିବ ସେ ଦିଗରେ ଚିନ୍ତିତ ନୁହଁନ୍ତି ।

ବିଶ୍ୱର୍ ବହୁରାଷ୍ଟ୍ରରେ (ଏପରିକି ପୁଂଜିବାଦୀ ଓ ସାମ୍ୟବାଦୀ ରାଷ୍ଟ୍ରମାନଙ୍କରେ ମଧ୍ୟ) ଗାନ୍ଧୀ ଚିନ୍ତନର ତଥ୍ୟ ଓ ତତ୍ତ୍ୱ ସମ୍ୱଳିତ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ବଢ଼ି ବଢ଼ି ଚାଲିଛି । ଏ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଭାରତବର୍ଷ ବାହାରେ ଯୁବମାନସକୁ ଯେପରି ପ୍ରଭାବିତ କରିପାରୁଛି, ଓଡ଼ିଶାରେ ବା ଭାରତରେ ଏହା ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରୁନାହିଁ । ଏ ଦିଗରେ ମଧ୍ୟ ଭାରତର "ପୁଂଜି ଲଗାଣ" ସଂସ୍ଥାମାନେ ବିଶେଷ ଧ୍ୟାନ ଦେଇ ନାହାନ୍ତି (ଅନ୍ତତଃ ଯେତିକି ହବା କଥା) । ଓଡ଼ିଶାର ରାଜ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥାଗାର ଯେଉଁ ଅଟ୍ଟାଳିକାରେ ସ୍ଥାପିତ, ତାହାର ନାମ "ଗାନ୍ଧୀ ଭବନ" । ୧୯୬୯ ଗାନ୍ଧୀ ଶତବାର୍ଷିକ ପାଳନ ଅବସରରେ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥାଗାରର ଅଟ୍ଟାଳିକା ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଥିଲା – ଭାରତ ସରକାରଙ୍କର ସାହାଯ୍ୟରେ । କିଂତୁ ସେ ଗ୍ରନ୍ଥାଗାରରେ "ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସଂପର୍କ"ରେ 'ଭଲ ବହି' ମଧ୍ୟ ନାହିଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବର୍ଷ ଭାରତ ବାହାରେ ଏତେ "ଗାନ୍ଧୀ ସଂପର୍କିତ" ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରକାଶ ପାଉଛି ଯେ ସେ ସବୁ ରାଜ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥାଗାରରେ କେବେ ସ୍ଥାନ ପାଇପାରିବ – ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ତ କାହିଁ ଆନ୍ଦୋଳନ ହେଉନାହିଁ !

ଏବେ ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ବହି ପାଖକୁ ଫେରିଆସେ । ଏପରି ନିର୍ଭରଯୋଗ୍ୟ, ତଥ୍ୟ ସମ୍ୱଳିତ, ପ୍ରାମାଣିକ ଗ୍ରନ୍ଥ ଖୁବ୍ କମ୍ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ନାହିଁ କହିଲେ ଚଳେ । ଏ ବହି ଭଳି ଅନ୍ତତଃ ୧୦୦ଖଣ୍ଡି ଗ୍ରନ୍ଥ ରଖିବାକୁ ରାଜ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥାଗାରରେ

ଯେ ଅର୍ଥର ଅଭାବ ଅଛି, ସେ କଥା ମୁଁ ବିଶ୍ୱାସ କରୁନାହିଁ । କାରଣ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବର୍ଷ ଗ୍ରନ୍ଥାଗାର ପାଇଁ ଯେତେ ଟଙ୍କାର ବରାଦ୍ ହୁଏ, ତାହାର ୧/୧୦ମାଂଶ ‘ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ’ ସଂପର୍କରେ ତଥ୍ୟ ଓ ତତ୍ତ୍ୱ ଭିତ୍ତିକ ବହି ରଖିପାରିଲେ, ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯୁବ ମାନସକୁ ପ୍ରକୃତ ତଥ୍ୟ ଯୋଗାଯାଇ ପାରନ୍ତା । କିଂତୁ ଏସବୁ କରିବ କିଏ ?

ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ କୁହାଯାଉଛି ଯେ ଜଗତୀକରଣ ପରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ପୁଂଜିର ଅଭାବ ନାହିଁ । ରାଜ୍ୟ ସରକାର ଯଦି ରାଜ୍ୟର ବିକାଶ ପାଇଁ ୩୫ହଜାର କୋଟି ଟଙ୍କା ଋଣ କରିପାରୁଛନ୍ତି, ସେହି ରାଶି ସହିତ ଆଉ ଏକଶହ କୋଟି ଟଙ୍କା ଖର୍ଚ୍ଚ କରି ଅନ୍ତତଃ ରାଜ୍ୟ ଓ ଜିଲ୍ଲା ଗ୍ରନ୍ଥାଗାର ମାନଙ୍କୁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ରଚନା ଓ ତାଂକ ସଂପର୍କୀୟ ରଚନାରେ ସମୃଦ୍ଧ କରାଯାଇ ପାରନ୍ତା । ଏଥିପାଇଁ ଦୂରଦୃଷ୍ଟି ଓ ନେତୃତ୍ୱର ଅଭାବ ପରିଲକ୍ଷିତ ହେଉଛି । କିଂବା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ବିଷୟରେ ଅଧିକ ଜାଣିଲେ ଯୁବଶକ୍ତିର ପ୍ରତିବାଦ ଓ ପ୍ରତିରୋଧ କରିବାର ଶକ୍ତି ବଢ଼ିବ, ଏ ଆଶଙ୍କା ବୋଧହୁଏ ଆମକୁ ଅଗ୍ରସର ହେବାକୁ ଦେଇନାହିଁ । ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ ଗାନ୍ଧୀ ଯେଉଁ ବହିଟି ରଚନା କରିଛନ୍ତି ବା ସଂକଳନ କରିଛନ୍ତି, ସେ ଭଳି ଗ୍ରନ୍ଥଟିଏ ରଚନା କରିବାକୁ ହେଲେ (ଅନ୍ତତଃ ଓଡ଼ିଶାରେ ଗାନ୍ଧୀ ଚର୍ଚ୍ଚାକୁ ପ୍ରାମାଣିକ ରୂପ ଦେବା ପାଇଁ) ମୋର ଅନୁମାନ ଅନ୍ତତଃ ଖୁବ୍ କମ୍‌ରେ ୨/୩ ବର୍ଷ ସମୟ ଲାଗିବ ଓ ଆନୁମାନିକ ଖର୍ଚ୍ଚ ହେବ ପ୍ରାୟ ‘‘ପଚାଶ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା’’ । ଯେଉଁ ରାଜ୍ୟ ୩୫ହଜାର କୋଟି ଟଂକା ଋଣ କରି ପାରୁଛି, ସେ ପ୍ରଶାସନ ପକ୍ଷରେ ‘‘ପଚାଶ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଟଙ୍କା’’ କିଛି ନୁହେଁ । ମୋର ମନେହୁଏ କେବଳ ଓଡ଼ିଶାରେ କାହିଁକି, ଭାରତର ଯେଉଁ ଅଞ୍ଚଳରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ପଦଯାତ୍ରା କରିଥିଲେ, ସେ ସବୁ ରାଜ୍ୟରେ ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ‘‘ବହି ଭଳି’’ ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନା କରାଯାଇ ପାରିବ । କିଂତୁ କିଏ କରିବ ଓ କାହିଁକି କରିବ ?

ଏ ଦିଗରେ ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରଶାସନର ମୁଖ୍ୟ ‘‘ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ’’ ବେଦାନ୍ତ, ପୋସ୍କୋ ବା ଯେଉଁ ବିଦେଶୀ ପୁଂଜି ଲଗାଣକାରୀ ସଂସ୍ଥା ଆସୁଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କୁ କହିଲେ – ସେମାନେ ଆନନ୍ଦରେ ଏହି ସାମାନ୍ୟ ‘ପଚାଶ ଲକ୍ଷ’ ଟଂକା ଖର୍ଚ୍ଚ କରି ପାରିବେ । ଏହା ଆମ ଉତ୍ତରପୁରୁଷଙ୍କ କାମରେ ନିଶ୍ଚୟ ଲାଗିବ – ଯେପରି ଭାରତ ବାହାରେ ବହୁ ରାଷ୍ଟ୍ରରେ ଘଟୁଛି । ‘‘ଜଗତୀକରଣ’’ର ଏହି ‘ଉପାଦେୟତା’ ଆମକୁ ଅନ୍ତତଃ ମାର୍ଗ ଦର୍ଶାଉ ।

ଓଡ଼ିଶାର ଗାନ୍ଧୀ ଚିନ୍ତନର ଅନୁରକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି ବିଶେଷ ଓ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଅନୁଗାମୀ ମାନେ କେବଳ ‘ସାମୟିକ’ ସ୍ଲୋଗାନରେ ନ ମାତି ଏ କାର୍ଯ୍ୟ କିପରି ହୋଇପାରିବ,

ସେଥିପାଇଁ ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଉପରେ ନୈତିକ ଚାପ ପକାଇବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏ ସଂପର୍କରେ ମୋ ମନରେ ଯେତେବେଳେ ଯେଉଁ ଭାବନାର ଉଦ୍ରେକ ହୋଇଛି, ତାହା କ୍ରମାଗତ ଭାବରେ ଗତ ୩୫ବର୍ଷରୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ହେବ ରାଜ୍ୟ ସରକାରଙ୍କର ମୁଖ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଜଣାଇ ଆସିଛି ଓ ଏବେ ବି ଜଣାଉଛି ।

ଏ ଲେଖାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଉଛି ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ‘‘ଫ୍ରାଙ୍କ ଫ୍ରେଣ୍ଡସିପ୍’’ (ସ୍ୱଚ୍ଛ ବଂଧୁତା) ନାମକରଣ ହିଁ ଗାନ୍ଧିଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ମାପିବା ଦିଗରେ ଅନ୍ୟ ଏକ ଉଦ୍ୟମ । ଗଣତନ୍ତ୍ରରେ ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କର ଉକ୍ତି ଅନୁଯାୟୀ ପାରସ୍ପରିକ (ମ୍ୟୁଚୁଆଲ) ‘‘ବିଶ୍ୱାସ ଓ ସମ୍ମାନ’’ ନ ବଢ଼େଇ ପାରିଲେ ଏ ରାଜ୍ୟର ଓ ରାଷ୍ଟ୍ରର ଭବିଷ୍ୟତକୁ ‘‘ଜନଗଣାଭିମୁଖୀ’’ କରିବା ସମ୍ଭବ ହେବନାହିଁ ।

ଏହି ଅବସରରେ କହିରଖେ ଯେ ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଏହି ପୁସ୍ତକ ପାଇଁ ଭବିଷ୍ୟତ ବଂଶଧର ନିଶ୍ଚୟ ରଣୀ ରହିବେ । ଏ ରଣ ପରିଶୋଧର ଆବଶ୍ୟକତା ମଧ୍ୟ ନାହିଁ । ଓଡ଼ିଶା ସରକାର ଏ ଦିଗରେ ଧ୍ୟାନ ଦେଇପାରିଲେ, ମୋ ଭଳି ଜଣେ ବରିଷ୍ଠ ନାଗରିକ ଅନ୍ତତଃ ଏ ରାଜ୍ୟର ଅର୍ଦ୍ଧାଧିକ ଯୁବ ସଂପ୍ରଦାୟଙ୍କର ଭବିଷ୍ୟତ ମାର୍ଗ ସଂପର୍କରେ ସାନ୍ତ୍ୱନା ପାଇପାରିବ ଓ ବୋଧହୁଏ ଏହା ମୋର ଏକ ଆତ୍ମିକ କାମନା ପୂରଣ କରିପାରିବ । ଅର୍ଥଶକ୍ତି ସବୁ କିଣିପାରେ କିଂତୁ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିର ହୃଦୟ ଓ ଆତ୍ମାକୁ କିଣି ପାରିବାର ନଜିର କୌଣସି ସଭ୍ୟତାର ଇତିହାସ ଲିପିବଦ୍ଧ କରିଥିବା ଅନ୍ତତଃ ମତେ ଜଣାନାହିଁ । ଅବଶ୍ୟ ଏ କଥା ଲେଖିଲା ବେଳେ ମୁଁ ସ୍ୱୀକାର କରୁଛି ଯେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ମୋର ପଢ଼ି ଆସିଥିବା ଗ୍ରନ୍ଥରାଜିର ପରିସର ସୀମିତ । ଯଦିଓ ଏହି ପରିସରର ବୃତ୍ତ ଗୁଡ଼ିକ କ୍ରମଶଃ ବଢ଼ି ବଢ଼ି ଚାଲିଛି ।

ଆଶା କରୁଛି, ଯେଉଁମାନେ ଏ ଲେଖା ପଢ଼ିବାକୁ ସମୟ ପାଇବେ, ସେମାନେ ମତେ ଗାଳି ଦିଅନ୍ତୁ ପଛକେ, କି ଭଳି ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ବହି ଭଳି ଏକ ଗ୍ରନ୍ଥ ‘‘ଓଡ଼ିଶା’’ରେ ପ୍ରଣୟନ କରାଯାଇପାରିବ, ସେ ଦିଗରେ ଚେଷ୍ଟିତ ହେବେ । ଏହା କୌଣସି ତାତ୍‌କାଳିକ ରାଜନୈତିକ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଲେଖୁନାହିଁ ବୋଲି ଆପଣମାନଙ୍କ ଆଗରେ, (ଅନ୍ତତଃ ଯେଉଁମାନେ ସମ୍ବିଧାନର ଶପଥ ନେଇ ଜୀବିକା ନିର୍ବାହ କରନ୍ତି) କୌଣସି ‘କୂଟ କପଟତା’ ନରଖି ପ୍ରକାଶ କରୁଛି । ଏହା ହିଁ ଆମକୁ ‘‘ଫ୍ରାଙ୍କ୍ ଫ୍ରେଣ୍ଡସିପ୍’’ର ମୂଳଦୁଆ ପକାଇବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିପାରିବ । ଯେଉଁମାନେ ମୋର ଏ ଲେଖା ପଢ଼ି ବ୍ୟଥା ଅନୁଭବ କରିବେ, ସେମାନଙ୍କଠାରୁ କ୍ଷମା ମାଗି ନେଉଛି ।

* * *

ଗାନ୍ଧୀ ସାହିତ୍ୟ : ଏକ ସୂଚନା

ଓଡ଼ିଶାରେ "ଗାନ୍ଧୀ ସାହିତ୍ୟ" ସଂପର୍କରେ ବିଶେଷ ଆଲୋକପାତ ହୋଇଛି ବୋଲି ମୋର ହୃଦବୋଧ ହେଉନାହିଁ-ଅବଶ୍ୟ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ରଚନାବଳୀ (୧୦୦ ଖଣ୍ଡ) କିଛି କିଛି ଗ୍ରନ୍ଥାଗାରରେ ଥାଇପାରେ । କିଂତୁ ଓଡ଼ିଶାର ବିଭିନ୍ନ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ "ଗାନ୍ଧୀ ସାହିତ୍ୟ" ବିଶେଷ ଆଲୋଚନାର ଧାରା ସୃଷ୍ଟି କରିପାରିନାହିଁ । ତା'ର ଏକମାତ୍ର କାରଣ ହୋଇପାରେ, ଯେ ସେଥିପାଇଁ ଆମର "ମନୋଭାବ" ନାହିଁ । 'ଗାନ୍ଧୀ ସାହିତ୍ୟ' କହିଲେ ମୁଁ ତାଂକର ସମଗ୍ର ରଚନାବଳୀ କଥା କହୁନାହିଁ – କହୁଛି "ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ"ର ଅଧ୍ୟାପକ, ଗବେଷକ ଓ ଛାତ୍ର/ଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କର କଥା । କୌଣସି 'ପାଠ୍ୟକ୍ରମ'ରେ 'ଗାନ୍ଧୀ ସାହିତ୍ୟ' କାହିଁକି ପ୍ରବେଶ ଲାଭ କରିପାରୁନାହିଁ, ସେ କଥା 'ବରିଷ୍ଠ ଅଧ୍ୟାପକ'ମାନେ ହିଁ କହିପାରିବେ । ମନେହେଉଛି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ, କର୍ମଜୀବନ ଓ ରଚନାବଳୀ ଏତେ ବ୍ୟାପକ ଯେ, ସେ ଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାକୁ 'ସାହିତ୍ୟ' ଅଧ୍ୟାପକମାନେ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରିନାହାନ୍ତି । "ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ରଚନାବଳୀ"କୁ ପଢ଼ିବା ଓ ତା'କୁ ଆୟତ୍ତ କରି ତାଂକର "ସାହିତ୍ୟିକ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ" ଆବିଷ୍କାର କରିବା ଏକ କଠିନ କାର୍ଯ୍ୟ । ଏପରିକି ସାହିତ୍ୟ ଅନୁଷ୍ଠାନମାନେ ଏ ଦିଗରେ ଯେଉଁ ମାର୍ଗ ଦେଖାଇପାରନ୍ତେ ତାହା କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା ମଧ୍ୟ କରିନାହାଁନ୍ତି (ଏ ସଂପର୍କରେ ବହୁ ସରକାରୀ ଅର୍ଦ୍ଧ ସରକାରୀ ବା ସ୍ୱେଚ୍ଛାସେବୀ ସାହିତ୍ୟ ଅନୁଷ୍ଠାନକୁ ଲେଖିଲେଖି ମୁଁ ନିରାଶ ହୋଇଛି) ।

ପ୍ରଶ୍ନ ହେଉଛି "ଗାନ୍ଧୀ ସାହିତ୍ୟ" ଆମେ କାହିଁକି ପଢ଼ିବା ଓ ତାଦ୍ୱାରା ଆମର କି "ଲାଭ" ହେବ । ଏବେ ବି ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ଏକ ପରିବେଶ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇନାହିଁ । କେବଳ 'ବିଜ୍ଞାପନ' ଜରିଆରେ, ଅକ୍ଟୋବର ବା ଜାନୁୟାରୀ ୩୦ ବା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦିନରେ, ସପ୍ତାହରେ, ସମ୍ବତ୍ସର ପାଳନରେ ଆମର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ସୀମିତ ରହିଯାଉଛି । ଏବେ ଯତୀନ୍ ନାୟକଙ୍କ ସଂକଳିତ *Meeting the Mahatma* ବହି ପଢୁଥିଲି । ସେଥିରେ ଥିବା "ସ୍ମୃତିକଥା" ସବୁ କିଛି ପରିମାଣରେ 'ସାହିତ୍ୟିକ'ଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିପାରେ । କିଂତୁ ସେ "ସ୍ମୃତିକଥା" କେତେ ପରିମାଣରେ ଠିକ୍, ତାହା ଆଲୋଚନା କରିବା ପାଇଁ ଆମର ଆଗ୍ରହ ନାହିଁ ବା ସେ ଆଗ୍ରହ ସୃଷ୍ଟି ହେବାର ସମ୍ଭାବନା ନାହିଁ ।

ଓଡ଼ିଶାରେ "ଗାନ୍ଧୀ ରଚନା" ବା ତାଂକ ସଂପର୍କୀୟ ରଚନା ବିରଳ ନୁହେଁ । କିଂତୁ ସେ ସବୁ ସଂଗୃହୀତ ହେବାର ଉଦ୍ୟମ ମଧ୍ୟ ଆରମ୍ଭ ହୋଇନାହିଁ । ଏ ଭିତରେ Gandhi : Disciples and Mentors ବହି ଖଣ୍ଡିକ ପଢୁଥିଲି । ସେ ଭଳି ଗାନ୍ଧୀ ସାହିତ୍ୟ ସଂପର୍କରେ ମଧ୍ୟ ପୁସ୍ତକ ରଚିତ ହୋଇଛି । ଏ ସବୁକୁ ଅଧ୍ୟାପକ/ଶିକ୍ଷକମାନେ ପଢ଼ିବା ଆବଶ୍ୟକ କାରଣ ତାହା 'ପାଠ୍ୟକ୍ରମ' ଜରିଆରେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ବଂଶଧାରମାନଙ୍କୁ ପ୍ରେରଣା ଯୋଗାଇ ପାରନ୍ତା ।

ଏ 'ସୂଚନା'ର ପରିସରକୁ ଫେରିଆସେ । ଗାନ୍ଧୀ ୪ଟି ପତ୍ରିକା ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ – (୧) ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ଓପିନିୟନ୍ (୧୯୦୪–୧୫) (୨) ୟଙ୍ଗ ଇଣ୍ଡିଆ (୧୯୧୯–୩୨) (୩) ନବଜୀବନ (୧୯୧୯–୩୨) (୪) ହରିଜନ (୧୯୩୩–୪୦) । ଏହି ଚାରୋଟି ପତ୍ରିକାରୁ କେତେକ ଅଂଶ ପଢ଼ିବାର ସୁଯୋଗ ମିଳିଥିଲା ଓଡ଼ିଶା ବାହାରେ । ଏବେ ଓଡ଼ିଶାର "ସମ୍ବାଦପତ୍ର" ମାନେ ଯେଉଁ ସାହିତ୍ୟର ବିପଣି ଖୋଲି ସାରିଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଚାହିଁଲେ ବି ଏହି ପତ୍ରିକାର ଅଂଶବିଶେଷ (ଯେଉଁଗୁଡ଼ିକ ଅନୁଭବ ସିଦ୍ଧ ଓ ଅଭିଜ୍ଞତାରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ) ପ୍ରକାଶ କରିପାରନ୍ତେ । ସେଥିରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର 'ସୃଜନଶୀଳ' ପ୍ରତିଭା ଉଦ୍‌ଘାଟିତ ହୋଇପାରନ୍ତା । "ଭାଷାକ୍ଷେତ୍ରରେ" ତାଂକର ଅବଦାନ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଗବେଷଣା, ଅଧ୍ୟୟନ, ଅଧ୍ୟାପନାର ମାର୍ଗକୁ ଉନ୍ମୋଚନ କରିପାରନ୍ତା । ଗାନ୍ଧୀ ଥରେ ଲେଖିଥିଲେ – "There are none so blind as those who do not wish to see "– ଏହାର ମର୍ମାର୍ଥ ହେଉଛି "ଆମେ ଦେଖିବାକୁ ଚାହୁଁନାହୁଁ, ତେଣୁ ଆମେ ପ୍ରାୟ ଅନ୍ଧ" । ଏ ବିଷୟରେ ଓଡ଼ିଶାର ସମ୍ବାଦପତ୍ରମାନେ ଯୁବ ସମାଜକୁ ଉପାଦାନ ଯୋଗାଇପାରନ୍ତେ ।

ସେହିଭଳି "ତିନୋଟି ବହିମାତ୍ର" ଯାହା ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଅଧ୍ୟାପକମାନେ ଓ ଗବେଷକମାନେ ପଢ଼ିବା ଆବଶ୍ୟକ ତାହା ହେଉଛି (୧) ହିନ୍ଦ୍ ସ୍ୱରାଜ (ଗୁଜୁରାଟୀରେ ୧୯୦୯ରେ ପ୍ରକାଶିତ) । ଏହା ଓଡ଼ିଆରେ ଅନୁଦିତ ହୋଇଛି । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଭାଷାରେ ହୋଇଛି କି ନାହିଁ ଜାଣିନାହିଁ । (୨) ଅନ୍ୟଟି ହେଉଛି ତାଂକର "ଆତ୍ମ ଜୀବନୀ" । ଗୁଜୁରାଟୀରେ "ସାଥିୟ ସୋଧାନୀ" –ଇଂରାଜୀରେ ଏହା 'The Story of my Experiments with Truth' (ଏହାର ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ ପ୍ରକାଶ ପାଇ ସାରିଛି) (୩) ଏ ବହି ପ୍ରଥମେ ଗୁଜରାଟୀରେ 'ମଙ୍ଗଲ୍ ପ୍ରଭାତ୍' ନାମରେ ଓ ପରେ ଏହା

‘‘ୟେରଓ୍ୱାଡ଼ା ମନ୍ଦର’’ ନାମରେ ପ୍ରକାଶିତ । ଏହି ଶେଷ ପୁସ୍ତକଟିରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ‘ପ୍ରତ୍ୟୟ ଗୁଡ଼ିକ’ (concepts) ସଂକଳିତ ହୋଇଛି । ଓଡ଼ିଆ ଅଧ୍ୟାପକ ଓ ଗବେଷକମାନେ ଏ ‘ପ୍ରତ୍ୟୟ ଗୁଡ଼ିକର’ ସାହିତ୍ୟିକ, ଭାଷାତାତ୍ତ୍ୱିକ ଦିଗକୁ ଆଦି ବିଭିନ୍ନ ଭାବରେ ଆଲୋଚନା କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଅବଶ୍ୟ ଏହା ‘‘ଆଶ୍ରମ ରଚନାବଳୀ’’ ନାମରେ ପ୍ରସାର ଲାଭ କରିଛି । କିଂତୁ ସାହିତ୍ୟିକ, ଗବେଷକ ଓ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନେ ଯେଉଁମାନେ ‘‘ପ୍ରତ୍ୟୟଗତ ସମାଲୋଚନା’’ର ଧାରା ସହିତ ପରିଚିତ ସେମାନେ ସାହିତ୍ୟ ଆଲୋଚନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହାର ଉପଯୋଗ କରିପାରନ୍ତେ ।

ଓଡ଼ିଆରେ ‘‘ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସଂପର୍କ’’ରେ ଅସଂଖ୍ୟ କବିତା ରଚନା କରାଯାଇଛି । ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ । ଏବେ ମୁଁ ‘‘ଗାନ୍ଧୀ କବିତା’’ର ଏକ ସଂକଳନ (ଏହାକୁ ଠିକ୍ ନିର୍ବାଚିତ କୁହାଯାଇପାରିବନି – ବରଂ ଯାହା ପାଇଲି ତା’ର ସଂକଳନ) ପ୍ରକାଶ କରିସାରିଛି । ଏଥିରୁ ସାହିତ୍ୟିକ, ସାହିତ୍ୟ ଅଧ୍ୟାପକ ଓ ଗବେଷକମାନେ ନିଶ୍ଚିତ ଉପାଦାନ ପାଇବେ, ‘ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ସାହିତ୍ୟିକ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ’କୁ ଆବିଷ୍କାର କରିବା ପାଇଁ ।

ଯେଉଁ ତିନୋଟି ବହି ଓ ଚାରୋଟି ପତ୍ରିକା କଥା ଉଲ୍ଲେଖ କଲି, ତାହା ସଂଗ୍ରହ କରିବା ଓ କେବଳ ସାହିତ୍ୟିକ ଦୃଷ୍ଟଭଙ୍ଗୀରୁ ବିଚାର କରିବା ଫଳରେ ବର୍ତ୍ତମାନର ସାମାଜିକ ପରିବେଶ, ପରିସ୍ଥିତି ଓ ହତାଶା ହାର ଆଉ ଅଧିକ ନ ବଢ଼ିବାକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିପାରେ ।

ସେହିଭଳି ଯେଉଁମାନେ ‘ଶିଶୁ ସାହିତ୍ୟ’ ଚର୍ଚ୍ଚା କରନ୍ତି, ସେମାନେ ଓଡ଼ିଆରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ରଚିତ ଅଜସ୍ର କବିତା ସଂକଳନ କରିପାରନ୍ତେ । ଅବଶ୍ୟ ଏ ସବୁ କରିବା ପାଇଁ ଅର୍ଥର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି । କିଂତୁ ସମ୍ମିଳିତ ଉଦ୍ୟମରେ ଏହା ହୋଇପାରନ୍ତା – ସେଥିପାଇଁ ଆଗ୍ରହ ସୃଷ୍ଟି ହେଉ, ଏହା ହିଁ ଏ ସୂଚନାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ।

* * * *

ଅହିଂସା : ତତ୍ତ୍ୱ ଓ ପ୍ରୟୋଗ

କେବଳ ଭାରତ ବା ଓଡ଼ିଶା ନୁହେଁ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱରେ, ପ୍ରାୟ ଅନେକ ରାଷ୍ଟ୍ରରେ ହିଂସାର ବ୍ୟାପକତା ଦେଖାଦେଇଛି । ଭ୍ରୂଣହତ୍ୟା ଠାରୁ ସତୀଦାହ, ଶ୍ରମ ଠାରୁ ଅର୍ଥର ନିର୍ଲଜ ଉପଯୋଗ, ନିଯୁକ୍ତି ସମସ୍ୟାଠାରୁ ଉଚ୍ଚପଦବୀ ଓ କ୍ଷମତାସଂପନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ଅହମିକା, ପ୍ରଦୂଷଣଠାରୁ ପାଣିପାଗର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଫଳରେ ସମଗ୍ର ପ୍ରାଣୀଜଗତ ଉପରେ ଏହା ଯେପରି ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର କରିଚାଲିଛି, ତାହା ମାନସିକ ଭାରସାମ୍ୟ ରକ୍ଷା କରିବା କ୍ଷେତ୍ରରେ କେବଳ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ସୃଷ୍ଟି କରୁନାହିଁ, ବରଂ ମାନବୀୟ ସ୍ନେହ, ପ୍ରେମ ଓ ସମ୍ବେଦନଶୀଳତା କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ଯେଉଁ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦିତା ସୃଷ୍ଟି କରିଚାଲିଛି । ତାହା କ୍ଷମତା ଓ କ୍ଷମତାଧରଙ୍କର ଔଦ୍ଧତ୍ୟ ଓ କ୍ଷମତାବିହୀନ ପ୍ରାଣୀଜଗତ ମଧ୍ୟରେ ଆଶାକୁ ସୁଦୂର ପରାହତ କରି ଆଶଙ୍କା, ସନ୍ଦେହ ଓ ସଂଶୟର ଧାରାକୁ ବହୁଗୁଣିତ କରିଛି । ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ରର ପ୍ରୟୋଗ ପରୀକ୍ଷଣଠାରୁ ଆଣବିକଶକ୍ତିର ଦୁରୂପଯୋଗ ଯେଉଁ ଅବସ୍ଥା ଭିତରକୁ ଆମକୁ ଟାଣିନେଇ ସାରିଛି, ସେହି ପରିବେଶରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଚିନ୍ତନ କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଫେରି ଚାହିଁବାକୁ ଓ ସେଥିରୁ ଆବଶ୍ୟକୀୟ ଶିକ୍ଷଣୀୟ ତତ୍ତ୍ୱ ଓ ତାହାର ପ୍ରୟୋଗ ସଂପର୍କରେ ଅନୁଧାନ କରିବାକୁ ଯୁବ ଶ୍ରେଣୀକୁ ଆହ୍ୱାନ ଦେବା ଏ ଲେଖାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ।

କୌଣସି ତତ୍ତ୍ୱର ପ୍ରୟୋଗ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅସଫଳ ହେଲେ ଯେ ସେ ତତ୍ତ୍ୱ ଅସଫଳ ଏ ବିଶ୍ୱାସ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ନଥିଲା । ସେ ଏଥିପାଇଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୃଢ଼ତାର ସହିତ କହିଥିଲେ – ଏକଥା ମନେ ରଖିବାକୁ ହେବ ଯେ “ଅହିଂସାର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ କେବଳ ସେତିକିବେଳେ ଆରମ୍ଭ ହୁଏ ଯେତେବେଳେ ଏହା ହିଂସାର ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଆସେ । ଯେତେବେଳେ କେହିଜଣେ ହିଂସାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟର ସୂଚନା ଦେଖେନାହିଁ, ସେତେବେଳେ ତା’ର କାର୍ଯ୍ୟ ଅଣହିଂସା ହୋଇପାରେ, କିନ୍ତୁ ଅହିଂସା ନୁହେଁ । ତେଣୁ ସେ ହିଂସାତ୍ମକ ପରିସ୍ଥିତିରେ ସମ୍ମୁଖୀନ ନହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅହିଂସ ଆଚରଣର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଲାଭ କରିପାରିବ ନାହିଁ ।”

ଏଥିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟମନେ ହୁଏ ଯେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ ଯେ ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ କେବଳ ହିଂସାତ୍ମକ ପରିସ୍ଥିତି ଉପୁଜିଲେ ହିଁ ଯେ କୌଣସି ଲୋକ ଅହିଂସ ଆଚରଣ

ପ୍ରଦର୍ଶନ କରାଇବାକୁ ସୁଯୋଗ ପାଏ । ଅର୍ଥାତ୍ ତତ୍ତ୍ୱର ପରୀକ୍ଷା କେବଳ ପ୍ରୟୋଗର ଉତ୍କର୍ଷତା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ । ତେଣୁ ଅହିଂସାର ତାତ୍ତ୍ୱିକ ବାଖ୍ୟା କରିବାକୁ ହେଲେ, ସେଥିପାଇଁ ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ପ୍ରତିଷ୍ଠାର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି ତା ଉପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦେଇଥିଲେ ଓ ଏହି ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ଓ ଆବଶ୍ୟକୀୟ ସାଂଗଠନିକତାର ସୃଷ୍ଟି ପାଇଁ, ସେ ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଆଶ୍ରମମାନଙ୍କରେ ଅନୁରୂପ ଶିକ୍ଷା ଓ ଶୃଙ୍ଖଳା ପାଇଁ ଏକ ଆଚରଣବିଧି ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ସେ କହିଥିଲେ– "ମୁଁ ନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ବିଶ୍ୱାସ କରେ ଯେ ଯେଉଁଠାରେ କାପୁରୁଷତା ଓ ହିଂସା ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିକୁ ବାଛିବା ଦରକାର ପଡ଼ିବ, ସେଠାରେ ମୁଁ ହିଂସା ପାଇଁ ଉପଦେଶ ଦେବି । ୧୯୦୮ ମସିହାରେ ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ପ୍ରାୟ ମୃତ୍ୟୁ ଭୋଗିବା ଅବସ୍ଥାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଥିଲି, ସେତେବେଳେ ମୋର ବଡ଼ପୁଅ ମତେ ପ୍ରଶ୍ନ କରିଥିଲା ଯେ ଯଦି ସେ ସେହି ସମୟରେ ମୋ ପାଖରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥାନ୍ତା କ'ଣ ମୋ ପାଖରୁ ଦୌଡ଼ି ପଳାଇଯାଇଥାନ୍ତା, ନା ସେ ତା'ର ସମସ୍ତ ଶାରୀରିକ ଶକ୍ତି ପ୍ରୟୋଗ କରି ମତେ ରକ୍ଷା କରିଥାନ୍ତା ? ମୁଁ ତାକୁ କହିଥିଲି ଯେ, ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ସେ ହିଂସାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଆରେ ମତେ ରକ୍ଷା କରିବା ତା'ର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୋଲି ବିଚାର କରିଥାନ୍ତା ।"

ତେଣୁ ପ୍ରାୟୋଗିକ ଦିଗରୁ ବିଚାର କଲେ, ଏକଥା ଗାନ୍ଧିଜୀ ସ୍ୱୀକାର କରୁଥିଲେ ଯେ ଦେଶ କାଳ ପାତ୍ରର ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ସେଭଳି ପରିସ୍ଥିତି ଉପୁଜିଲେ ହିଂସାର ବ୍ୟବହାର ଅସମୀଚିନ ନୁହେଁ । ତତ୍ତ୍ୱ ଓ ପ୍ରୟୋଗ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯେଉଁ ବିଭେଦ କିମ୍ବା ଆଦର୍ଶ ଓ ବାସ୍ତବତା ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ସମୟ ନିର୍ଭର ଅବସ୍ଥା ଉପୁଜେ, ସେ ବିଷୟରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି ସଚେତନ ରହିବା ଆବଶ୍ୟକ । କିନ୍ତୁ ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଦିଗରୁ ଅହିଂସା ଏକ ଉଚ୍ଚତର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ସେଇଥିପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଜୀ କହିଥିଲେ "କିନ୍ତୁ ମୁଁ ବିଶ୍ୱାସ କରେ ଯେ ଅହିଂସା ନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଉଚ୍ଚ ପର୍ଯ୍ୟାୟର ଆଦର୍ଶ । ଦଣ୍ଡଦେବା ଠାରୁ କ୍ଷମା ପ୍ରଦାନ କରିବା ଅଧିକ ପୁରୁଷୋଚିତ କାର୍ଯ୍ୟ । ଜଣେ ସୈନିକ ପକ୍ଷରେ କ୍ଷମାପ୍ରଦାନ କରିବା ତା'ର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ପରାକାଷ୍ଠା ପ୍ରଦାନ କରିଥାଏ । ଯେତେବେଳେ ଦଣ୍ଡଦେବାର କ୍ଷମତା ରହିଛି, ସେତିକିବେଳେ ସେଥିରୁ ନିବୃତ୍ତ ରହିବା ହିଁ କ୍ଷମା ପ୍ରଦାନ । କିନ୍ତୁ ଯେତେବେଳେ ଏକ ଅସହାୟ ବ୍ୟକ୍ତି ଏପରି କରିବାର ଛଳନା କରିଥାଏ, ଏହାର କୌଣସି ଅର୍ଥ ନଥାଏ । ଗୋଟିଏ ମୂଷା ବିରାଡ଼ି ଦ୍ୱାରା ଆକ୍ରମିତ ହେଲେ ତାକୁ କ୍ଷମାପ୍ରଦାନ କରି ନଥାଏ ।

ଏହି ସାଧାରଣ ଉଦାହରଣରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବ୍ୟକ୍ତିର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ, ସମୟ ଭିତ୍ତିକ ଆଚରଣ ଓ ଅବସ୍ଥାର ତୁଳନାତ୍ମକ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରି ଆଦର୍ଶ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅହିଂସ ଆଚରଣ ଗ୍ରହଣୀୟ ବୋଲି ପରାମର୍ଶ ଦେଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ବ୍ୟକ୍ତିର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଉପରେ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦେଇଛନ୍ତି ।

'କେହି ଯେପରି ନ କହୁ, ଯେ ମୁଁ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଅନୁସରଣ କରୁଛି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜର ଶକ୍ତିକୁ ନିଜେ ଅନୁସରଣ କରୁ ।'(ଗାନ୍ଧିଜୀ)

ରାଜନୀତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ହିଂସା ଓ ଅହିଂସ ଆଚରଣ ଭିତରେ ଥିବା ପ୍ରଭେଦକୁ ସରଳ ଓ ଏପରି ସୁନ୍ଦର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ କେହି ଦେଇଥିବାର ମୋ ଦୃଷ୍ଟିରେ ପଡ଼ିନାହିଁ । ତେଣୁ ଯେଉଁମାନେ 'ସ୍ୱରାଜ' ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖିଛନ୍ତି, ସେମାନେ ପ୍ରଥମେ ନିଜ ଭିତରେ ଥିବା ଶକ୍ତିକୁ କିପରି ପ୍ରୟୋଗ କରିବେ ସେଥିପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତୁ । ସେମାନଙ୍କୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଅହିଂସ ଆଚରଣରେ ଦୀକ୍ଷିତ ହେବାକୁ ପରାମର୍ଶ ଦେଇଛନ୍ତି । ହିଂସାର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଲେ କାପୁରୁଷ ଭଳି ସେ ସ୍ଥାନରୁ ପଳାଇ ଯିବାକୁ ଅହିଂସ ଆଚରଣ କୁହାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ତେଣୁ ପ୍ରକୃତ 'ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ' ପକ୍ଷରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ କରିବା ପାଇଁ 'ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କଷ୍ଟ ସ୍ୱୀକାର କରିବା' ହିଁ ପ୍ରଧାନ ଆବଶ୍ୟକତା । ଏହିପରି ଭାବରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀମାନେ ହିଁ ଅହିଂସ ସମାଜ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ଦିଗରେ ସହାୟକ ହୋଇପାରିବେ । ଏଥିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ମନେହୁଏ ଯେ, ଗାନ୍ଧିଜୀ ସାଧାରଣ ମଣିଷର ପ୍ରକୃତି ଓ ପ୍ରବୃତ୍ତି ସମ୍ପର୍କରେ ସଚେତନ ଥିଲେ ଓ ସେମାନଙ୍କୁ ନିର୍ଭୀକ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ହେବାକୁ ଏକ 'ଉଚ୍ଚତର ଲକ୍ଷ୍ୟ' ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲେ । ଏହା ହିଁ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଦିଗରେ ସହାୟକ ହୋଇଥାଏ । ଏହିଭଳି ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ସହଯୋଗରେ ହିଁ ଅହିଂସ ସମାଜ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ସମ୍ଭବ । ସେଥିପାଇଁ କହିଥିଲେ, 'ଜଣକ ପାଇଁ ଯାହା ଖାଦ୍ୟ ଅନ୍ୟ ଜଣକ ପାଇଁ ତାହା ବିଷ ହୋଇପାରେ । ମୋ ପକ୍ଷରେ ମାଂସାହାର ଏକ ପାପ । କିନ୍ତୁ ଅନ୍ୟ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ପକ୍ଷରେ ଯେ ସାରା ଜୀବନ ମାଂସାହାରୀ ତାହା ତ୍ୟାଗ କରିବା ପାପ । 'ଭଲ' ଓ 'ଭେଲ' କେବଳ ଆପେକ୍ଷିକ ଶବ୍ଦ । ଭଲଓ ଭେଲ ମଧ୍ୟରେ ଯା ଆଦର୍ଶ ଓ ବାସ୍ତବ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ସୂକ୍ଷ୍ମ ପ୍ରଭେଦ ରହିଛି ଓ ତାହାର ଆପେକ୍ଷିକତାକୁ ବିଚାରକୁ ନେବା ହିଁ 'ଅହିଂସା'ର ତାତ୍ତ୍ୱିକ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆମକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥାଏ । ତେଣୁ ଅହିଂସା

କେବଳ ଏହା ଦାର୍ଶନିକ ବିଶ୍ଳେଷଣ ନୁହେଁ । ଏହା 'କାର୍ଯ୍ୟ କାରଣ' ସମ୍ପର୍କ ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ତେଣୁ ଯେଉଁମାନେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କୁ ବାସ୍ତବବାଦୀ ରାଜନୀତିଜ୍ଞ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ କୁଣ୍ଠା ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି, ସେମାନେ ତାଙ୍କର ରାଜନୈତିକ ଦର୍ଶନର ଉପଯୁକ୍ତ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି । ସେ 'ବ୍ୟକ୍ତି ସ୍ୱାଧୀନତା'ରେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିବାରୁ 'ଆତ୍ମ ସମ୍ମାନ' ଉପରେ ଗଭୀର ଆସ୍ଥା ସ୍ଥାପନ କରିଛନ୍ତି । ଜଣକର ଏହି 'ସମ୍ମାନବୋଧ' ନଥିଲେ, ସେ ଅହିଂସର ତାତ୍ତ୍ୱିକ ବିଚାର ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଅନ୍ୟ ଭାଷାରେ କହିଲେ ଜଣେ 'ଆତ୍ମସମ୍ମାନବୋଧ' ଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିର 'ସହନଶୀଳତା' ହିଁ ଅହିଂସ ଆଚରଣର ପ୍ରଧାନ ସୂତ୍ର । ସେଥିପାଇଁ ଜଣେ ତା'ର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟକୁ ଲୁଚେଇ ରଖିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ । କାରଣ ଅନ୍ତରରେ ଯାହା ଉପଲବ୍ଧ ହୁଏ, ସେଭଳି ଭାବନା ଯଦି କାର୍ଯ୍ୟରେ ରୂପାନ୍ତରିତ ନହୁଏ, ତେବେ ତାହା 'ପ୍ରତାରଣା' ବା 'ଛଳନା'—ଅହିଂସ ଆଚରଣ ନୁହେଁ । ତେଣୁ ଅନ୍ତରରେ ଉପଲବ୍ଧ ଭାବନାକୁ ଶୁଦ୍ଧ କରି ନପାରିଲେ ଅହିଂସ ହେବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଭାଷାରେ 'ସତ୍ୟର ଉପାସକ' ବା ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ କେବଳ ସେତିକିବେଳେ ଅହିଂସ ହୋଇପାରିବ, ଯଦି ସେ ଆବଶ୍ୟକ ପଡ଼ିଲେ ନିଜକୁ ସଂଶୋଧିତ କରିପାରିବ ଓ ନିଜର ଦୋଷ ସ୍ୱୀକାର କରି ନିଜକୁ ପରିବର୍ତ୍ତିତ କରିପାରିବ । ଏଭଳି ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ନେତୃତ୍ୱ ହିଁ ସୁଶାସନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିପାରିବ । କାରଣ 'ସତ୍ୟ' ଓ 'ଅହିଂସା' ଗୋଟିଏ ମୁଦ୍ରାର ଦୁଇପାଖ । ଆଉ ଏହି ମୁଦ୍ରାଟି ହେଉଛି 'ଅନାସକ୍ତ ଯୋଗ' । କିନ୍ତୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏହା ମଧ୍ୟ କହିଥିଲେ ଯେ ''ସତ୍ୟର ଉପାସକ ପ୍ରଚଳିତ ପରମ୍ପରାର ବିରୁଦ୍ଧାଚରଣ କରିବା ଉଚିତ୍ ହେବନାହିଁ । ଏହି ପରମ୍ପରାର ସଂଶୋଧନ କରିବା ବେଳେ ବେଳେ ଆବଶ୍ୟକ ମନେ ହେବ । ସତ୍ୟର ଉପାସକ ଏ ଦିଗରେ ସଚେତନ ରହିବା ଉଚିତ୍ । ଯେତେବେଳେ ସେ ଜାଣିବ ଯେ ସେ ଭୁଲ୍ କାମ କରିଛି, ତାହା ସେ ସ୍ୱୀକାର କରିବା ଯୋଗୁଁ ନିଜର କ୍ଷତି ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଏହା କରଣୀୟ । ଭବିଷ୍ୟତରେ ଏପରି ଭୁଲ୍ ଯେପରି ନହେବ ସେଥିପାଇଁ ସଦାସର୍ବଦା ପ୍ରସ୍ତୁତ ରହିବାକୁ ହେବ ।

⁂

ହିନ୍ଦ୍-ସ୍ୱରାଜର ଶତବାର୍ଷିକୀ

ଗୋଟିଏ ବହିର ଶତବାର୍ଷିକୀ ପାଳନ ଅବଶ୍ୟ ଆନନ୍ଦର କଥା । କିନ୍ତୁ ଏହି ଆନନ୍ଦ ଅନ୍ତରାଳରେ ଆମର ଦୋଷଦୂର୍ବଳତା, ଅନୁକରଣପ୍ରିୟ ମନୋଭାବ ଯେତିକି ବଢ଼ିଯାଇଛି ତାହା ମଧ୍ୟ ଆମକୁ ବିସ୍ମୟାଭୂତ କରିଥାଏ ।

ବହୁ ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ଗ୍ରନ୍ଥ ମଧ୍ୟରେ ହିନ୍ଦ୍-ସ୍ୱରାଜ ତା'ର ସ୍ଥାନ ଆପଣାଛାଏଁ ହାସଲ କରିସାରିଛି । କିନ୍ତୁ ଏପରି ଅନେକ ସମସ୍ୟା ଉପୁଜି ସାରିଛି, ସେ ସବୁର ସନ୍ତୋଷଜନକ ସମାଧାନ ପାଇଁ ଆମେ ଚେଷ୍ଟିତ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ହିନ୍ଦ୍ସ୍ୱରାଜରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଯେଉଁ ସନ୍ଦେଶ ଦେଇଥିଲେ, ଏବେ ବି ତା'ର ପ୍ରୟୋଜନୀୟତା ଉଣା ହୋଇଛି ବୋଲି ମନେ ହୁଏ ନାହିଁ । ଅବଶ୍ୟ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସମୟର ଭାଷା ଓ ଏବର ଲୋକମାନଙ୍କର ଭାଷାର ବ୍ୟବହାର ଭିତରେ ଅନେକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିସାରିଛି । କିନ୍ତୁ ମନେ ରଖିବାକୁ ହେବ ଯେ, ଭାଷାର ଏହି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଓ ଗତିଶୀଳତା ତାହାର ମୌଳିକ ଅର୍ଥରେ ଯେପରି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟାଇ ନପାରେ ସେଥିପ୍ରତି ଆମେ ସଚେତନ ରହିପାରିଲେ, ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ସନ୍ଦେଶକୁ କାଳୋପଯୋଗୀ ବ୍ୟବହାର କରିବାରେ ସକ୍ଷମ ହୋଇପାରିବା ।

୧୯୦୯ ମସିହାରେ ଲଣ୍ଡନରୁ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକା ଫେରିବା ବାଟରେ ମାତ୍ର କେତେଘଣ୍ଟା ଭିତରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏହି ବହିଟି ଲେଖିଥିଲେ । ପ୍ରଥମେ ଏହା ଗୁଜୁରାଟୀ ଭାଷାରେ ଲିଖିତ ହୋଇଥିଲା ଓ 'ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ଓପିନିୟନ୍'ରେ କ୍ରମାଗତ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ଏହି ବହି ସଂପର୍କରେ (୧) ହିଂସାବାଦୀ ଓ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସମାଧାନର ମାର୍ଗକୁ ଅନୁସରଣ ବା ଅନୁକରଣ କରୁଥିବା ଲୋକେ, (୨) ଅହିଂସବାଦୀ ଓ ଭାରତ ତାହାର ନିଜସ୍ୱ ପନ୍ଥା ଅବଲମ୍ବନ କରିବା ଭାବଧାରାର ଲୋକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ବିଚାରବୋଧ ଗତ ପାର୍ଥକ୍ୟ ରହିଛି, ତାହା କେବଳ ସେ ସମୟରେ ନୁହେଁ, ଏବେ ବି ବଳବତ୍ତର ।

ସର୍ବମୋଟ କୋଡ଼ିଏଟି ଅଧ୍ୟାୟରେ ପାଠକ ଓ ସଂପାଦକଙ୍କ ପ୍ରଶ୍ନୋତ୍ତର ଛଳରେ ଏ ବହିଟି ଲିଖିତ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଏକଥା ମଧ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି ଯେ, ଏ ବହିର ଅର୍ଥ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିବାକୁ ହେଲେ ଅନ୍ତତଃ କେତେଜଣ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଚିନ୍ତାନାୟକଙ୍କର ଲେଖା ପଢ଼ିବା ଆବଶ୍ୟକ । ସେ ଲେଖାଗୁଡ଼ିକ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ପ୍ରେରଣାର ଉତ୍ସ । କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କର ଲେଖାର ଏହା ଠିକ୍ ଅନୁକରଣ ବା ଅନୁସରଣ ନୁହେଁ । ବରଂ ସ୍ୱକୀୟ ଚିନ୍ତାଧାରା ଓ ଭାରତୀୟ ସଭ୍ୟତା ବା ଭାରତର ଆତ୍ମା ସହିତ ଏହା ଆମକୁ ପରିଚିତ କରାଇଥାଏ । ଯେଉଁ ଲେଖକମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ, ସେମାନଙ୍କର ନାମ ହେଉଛି - ଟଲଷ୍ଟୟ, ସେରଓ୍ୱାଡ଼, କାରପେଣ୍ଟର, ଟେଲର, ବ୍ଲାଉଣ୍ଟ, ଥୁରୋ, ରସ୍କିନ, ମାଜିନି, ପ୍ଲାଟୋ, ନରଡ଼ାଉ ଓ ମେଇନ୍ । ଏହାଛଡ଼ା ନାରୋଜୀ ଓ ଦତ୍ତଙ୍କର ପୁସ୍ତକ କଥା ମଧ୍ୟ ସେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି ।

ସଭ୍ୟତା ଓ ସଂସ୍କୃତିରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଅହରହ ଚାଲି ଆସିଛି । କିନ୍ତୁ ଏହି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଯଦି ଜନମାନସରେ ଆତ୍ମିକ, ନୈତିକ ମନୋଭାବ ଜାଗ୍ରତ କରାଇ ନପାରେ ତେବେ ତାହା ଚିରନ୍ତନ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ଅନ୍ୟ ଭାଷାରେ କହିଲେ, ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ନୈତିକ, ନୀତିଧର୍ମ (ethics) ଗତ ମତ ପ୍ରତି ଧ୍ୟାନ ନଦେଇ ପାରିଲେ ସମସ୍ତ ବିକାଶ ଧୂଳିସାତ୍ ହେବାର ସମ୍ଭାବନା ଊଣା ନୁହେଁ । ଏହି ଚିରନ୍ତନତା ପ୍ରତି ଆହ୍ୱାନ ଓ ଆଦର୍ଶବାଦୀ ଭାବରେ ଜୀବନଯାପନକୁ ସେ ଶ୍ରେୟ ମନେ କରି ତଦନୁଯାୟୀ ଜନସମାଜକୁ ପରିଚାଳିତ ହେବାକୁ ଯେଉଁ ସୂଚନା ଦେଇଥିଲେ, ତାହା ଏବେ ବି ପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ଓ ପ୍ରଣିଧାନଯୋଗ୍ୟ ।

ଯେଉଁ କୋଡ଼ିଏଟି ଅଧ୍ୟାୟରେ ଏହାର ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଥିଲା ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଲା, କଂଗ୍ରେସ ଓ କଂଗ୍ରେସର ହର୍ତ୍ତାକର୍ତ୍ତା, ବଙ୍ଗଭଙ୍ଗ, ଅଶାନ୍ତି ଓ ଅସନ୍ତୋଷ, ସ୍ୱରାଜ କ'ଣ, ଇଂଲଣ୍ଡର ଅବସ୍ଥା, ସଭ୍ୟତାର ସ୍ୱରୂପ, ଭାରତ ପରାଧୀନ ହେଲା କାହିଁକି ? ଭାରତବର୍ଷର ଅବସ୍ଥା – ୧ରୁ ୫, ପ୍ରକୃତ ସଭ୍ୟତା କ'ଣ ? ଭାରତ କିପରି, ସ୍ୱାଧୀନ ହୋଇପାରିବ, ଇଟାଲୀ ଓ ଭାରତବର୍ଷ, ପଶୁବଳ (ଗୋଳାବାରୁଦ), ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ବା ଆତ୍ମବଳ, ଶିକ୍ଷା, କଳକବ୍‌ଜା, ଉପସଂହାର ।

ଏହି କୋଡ଼ିଏଟି ଅଧ୍ୟାୟର ବିଷୟବସ୍ତୁକୁ ନେଇ କୋଡ଼ିଏଟି ଆଲୋଚନା ଗ୍ରନ୍ଥ ଏବେ ବି ରଚନା କରାଯାଇପାରେ । କାରଣ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ରଚନା ସମୟ ଅର୍ଥାତ୍ ୧୯୦୯ ଓ ୨୦୦୯ ମଧ୍ୟରେ ଏହି ବିଷୟ ଗୁଡ଼ିକ ସଂପର୍କରେ ଯେଉଁ ଜ୍ଞାନରାଶିର ବିସ୍ଫୋରଣ ଘଟିଛି ଓ ତା'ର ପରିଣତି ସ୍ୱରୂପ ଆମକୁ ଯେଉଁ ସଂଶୟାତ୍ମକ ଓ ସନ୍ଦେହର ବାତାବରଣ ଭିତରେ ଜୀବନ ଚଳାଇବାକୁ ପଡ଼ୁଛି, ସେ ଦିଗରେ ହିନ୍ଦସ୍ୱରାଜ ବା ଭାରତୀୟ ସ୍ୱାୟତ୍ତଶାସନ ଏବେ ବି ଆମକୁ ଉତ୍ତମ ମାର୍ଗର ଅନ୍ୱେଷକ କରିପାରେ ।

ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଓଡ଼ିଆରେ ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା ମହାରଣାଙ୍କର ହିନ୍ଦ୍ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ, ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ମହାପାତ୍ରଙ୍କର ସ୍ୱରାଜ ସଂହିତା ଓ ସ୍ୱରାଜ ପାଲା ଛଡ଼ା ଉତ୍କଳ ଗାନ୍ଧି ସ୍ମାରକ ନିଧିର ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରକାଶନ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଗାନ୍ଧି ରଚନାବଳୀର ଅନୁଧ୍ୟାନ କରିବା ମଧ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକ ।

ତେଣୁ ଏହି ବହିର ଶତବାର୍ଷିକୀ ପାଳନ କେବଳ ଆମକୁ 'ଅତୀତପ୍ରୀତି' ମଧ୍ୟରେ ବାନ୍ଧି ନରଖି ଭବିଷ୍ୟତ ବଂଶଧରମାନଙ୍କର ଜୀବନ ଓ ଜୀବିକା ଯେପରି 'ସନ୍ତୋଷ, ଶାନ୍ତି ଓ ସଦ୍‌ଭାବନା' ସୂଚକ ହେବ ଏହା ହିଁ ଆଶାକରିବା ଅସମୀଚିନ ହେବ ନାହିଁ । ଏହି ଅବସରରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଚିନ୍ତନ ପ୍ରତି ମୋର ସମ୍ମାନ, ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ସୁମନାସ ବ୍ୟକ୍ତ କରି ଏହି କ୍ଷୁଦ୍ର ପ୍ରବନ୍ଧର ଉପସଂହାର କରୁଛି ।

⁂

ଗାନ୍ଧି ଚିନ୍ତନର ମୁଗ୍ଧ ପ୍ରେମିକ

ରାଜକିଶୋର ନାୟକଙ୍କୁ କେବେ ପ୍ରଥମେ ଭେଟିଲି ବା କେବେ ତାଙ୍କ ସହିତ ପ୍ରଥମ ପରିଚୟ ହେଲା ସେ କଥା ମନେ ପଡୁନି । କିନ୍ତୁ ପ୍ରାୟ ୫୦ବର୍ଷରୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ହବ ତାଙ୍କୁ ଜାଣିଥିଲି । ସେ ଏକଦା ପାଟକୁରାର ଜନପ୍ରତିନିଧି ବା ଜନନେତା ଥିଲେ । ମୁଁ ଯୁବକ ଅବସ୍ଥାରେ ପାଟକୁରା ଥରେ ଦୁଇଥର ଯାଇଛି – ମୋର ଭଉଣୀ ଘରକୁ । ସେହି କାଳରୁ ରାଜକିଶୋର ନାୟକଙ୍କ ନୀତିନିଷ୍ଠା, ନୀତିଧର୍ମ ନିର୍ଭର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ସଂପର୍କରେ ଶୁଣି ଆସିଥିଲି । ସେ ଶିକ୍ଷକତା ଛାଡ଼ି ରାଜନୀତିରେ ଯେତେବେଳେ ପ୍ରବେଶ କଲେ, ସେତେବେଳକୁ ମଧ୍ୟ ଗାନ୍ଧୀ ଚିନ୍ତନ ଏତେ ମାତ୍ରାରେ ହ୍ରାସ ପାଇନଥାଏ । ବିଶେଷତଃ ସେ କାଳରେ ଯେଉଁମାନେ ରାଜନୀତିକୁ ଆସୁଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କ ସେ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଥିଲା 'ନୀତି'କୁ ନେଇ । କାଳକ୍ରମେ ଏହି ନୀତି ନିର୍ଭର ରାଜନୀତି 'ଅର୍ଥନୀତି–ନିର୍ଭର' ହୋଇଗଲା । ତା'ଠାରୁ ନିରପେକ୍ଷ ଦୂରତ୍ୱରେ ରହି 'ରାଜୁ' ନାୟକ (ବା ସାଥୀ ନାୟକ ବା ରାଜୁଭାଇ –ଏସବୁ ସେକାଳରେ ସମ୍ବୋଧନ ରୀତି ଥିଲା) ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସଂପର୍କରେ ସଚେତନ ଥିଲେ । ସ୍ୱଭାବରେ ସେ ଥିଲେ ଭଦ୍ର, ମେଳାପୀ, ମିଷ୍ଟଭାଷୀ ଓ ଗାନ୍ଧୀ ଚିନ୍ତନ ପ୍ରତି କେବଳ 'ଉଚ୍ଚାରଣ'ରେ ନୁହେଁ 'ଆଚରଣ'ରେ ଜଣେ ବିରଳ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଅଧିକାରୀ ଖୋଲା ମଣିଷ । ମାନବିକତାର ଏହି ଉଦାହରଣ ସ୍ୱଭାବତଃ ଅଧିକାଂଶ ରାଜନେତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଖୋଜି ପାଇବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ବହୁ ନେତାଙ୍କ ଭିତରେ ସେ ବାରି ହୋଇ ପଡୁଥିଲେ । ସାରା ଜୀବନ ଖଦୀ ପ୍ରେମ, ଗୋସେବା, ଆପୋଷ ଆଲୋଚନା ଭିତରେ ସେ ଆଗେଇ ଚାଲିଥିଲେ, ପଛକୁ ଫେରି ନ ଚାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ସେ ବିଧାନସଭାକୁ ଦୁଇଥର ନିର୍ବାଚିତ ହୋଇଥିଲେ । ଦୁଃଖର କଥା ତାଙ୍କର ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଜୀବନୀ ଲେଖିବା ପାଇଁ କେହି ପ୍ରୟାସ କରି ନାହାନ୍ତି । ବିଧାନସଭାରେ ବିବରଣୀ ଭିତରେ ବିଧାୟକ ଭାବରେ ତାଙ୍କର ଅବଦାନ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସଂଗୃହୀତ, ସଙ୍କଳିତ ଓ ସମ୍ପାଦିତ ହୋଇ ପ୍ରକାଶ ପାଇଁ ନାହିଁ ।

ମୋଠାରୁ ସେ ବୟସରେ ବୋଧହୁଏ ସାତ ଆଠ ବର୍ଷ ବଡ଼ଥିଲେ । କେବଳ ଏହି ବୟସାଧିକ୍ୟ ଯୋଗୁଁ ନୁହେଁ, ବରଂ ଆନ୍ତରିକତା ପାଇଁ ଜୀବନରେ ଅଳ୍ପ କେତେ ଦିନ ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାର ସୁଯୋଗ ମୋତେ ମିଳିଥିଲା । ସେ ଦୁଇଥର ଖଦୀ ବୋର୍ଡ଼ର ସଭାପତି ହୋଇଥିଲେ । ମୋର ମନେ ପଡୁଛି ଦ୍ୱିତୀୟ ଥର ସଭାପତି ହେବା ପରେ, ଅନେକ ଥର ମୋତେ ସେ ଡକାଇ ପଠାଇଛନ୍ତି ବା କେବେ ଆସି ମୋ ଘରେ ପହଁଚି ଯାନ୍ତି, ଗାନ୍ଧି ବିଚାରକୁ କିପରି ଆଗେଇ ନେଇ ହେବ ସେ ସଂପର୍କରେ ଆଲୋଚନା ବା ପରାମର୍ଶ କରିବା ପାଇଁ । ତାଙ୍କର ଧାରଣା ହୋଇଥିଲା (କେମିତି କେଜାଣି ମୁଁ ଜାଣେ ନା) ଯେ ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ଚିନ୍ତନର ପ୍ରୟୋଗାତ୍ମକ ଦିଗ ପ୍ରତି ମୋର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ସମ୍ମାନ ଥିଲା (ଏବେ ବି ତାହା କମିନାହିଁ) !

ଥରେ ଖଦୀ ବୋର୍ଡ଼ରେ ହଠାତ୍ ପହଁଚି ମୁଁ ରାଜୁବାବୁଙ୍କୁ କହିଲି – 'ବଡ଼ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା ଯେ ଖଦୀ ବୋର୍ଡ଼ ଅକ୍ଟୋବର ୨, ଗାନ୍ଧୀ ଜୟନ୍ତୀରେ କିଛି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ କରୁନାହିଁ କିପରି ? ସେ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ ଓ ପ୍ରଥମଥର ପାଇଁ ସେଥିରେ ଗାନ୍ଧୀ ଜୟନ୍ତୀରେ ଏକ ପ୍ରଦର୍ଶନୀ ସେହି 'ଖଦୀ ବୋର୍ଡ଼' ସାମନାରେ 'କନା ଘେରେଇ' ଆରମ୍ଭ କରା ହୋଇଥିଲା । ଏହି ପ୍ରଦର୍ଶନୀ କରିବା ପାଇଁ ବଜେଟ୍‌ରେ ସେପରି ବ୍ୟବସ୍ଥା ନଥିଲା । ପ୍ରଶାସନିକ ଅଧିକାରୀ ଏ ପ୍ରସ୍ତାବକୁ 'ଲକ୍ଷେ ଟଙ୍କାରୁ କମ୍ ଅନୁଦାନ' ମିଳିଲେ କରାଇ ନଦେବାକୁ ନାନା ଉପାୟ ଅବଲମ୍ବନ କଲେ । 'ରାଜୁବାବୁ' ସେ ସବୁକୁ ଅପେକ୍ଷା ନ କରି, ମୋ ପରାମର୍ଶକୁ ଗ୍ରହଣ କରି କୌଣସି ମତେ ପ୍ରଦର୍ଶନୀ କରିବାରେ ସକ୍ଷମ ହୋଇଥିଲେ । ସେ ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ ଯେ ସେହି ପ୍ରଦର୍ଶନୀ ଫଳରେ ଖଦୀବସ୍ତ୍ର ବିକ୍ରୟ କରି ବୋର୍ଡ଼ ଆଶାତୀତ ଲାଭ କରିଥିଲା । କାଳକ୍ରମେ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଏ ପ୍ରଦର୍ଶନୀ ଜାକଜକମରେ ହେଉଛି ବୋଲି ମୁଁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଆସିଛି ।

'ଖଦୀ ବୋର୍ଡ଼' ପଛରେ ଥିବା ହଲ୍‌ଟିକୁ ପରିଷ୍କାର କରାଇ, ସେଠାରେ 'ଗାନ୍ଧି ଚର୍ଚ୍ଚା'ର ଅନେକ ଗୁଡ଼ିଏ ଛୋଟବଡ଼ ଆଲୋଚନା ଚକ୍ରର ମଧ୍ୟ ସେ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଥିଲେ । ଖଦୀବୋର୍ଡ଼ ତରଫରୁ ସେ ଏକ 'ସାମୟିକ ପତ୍ରିକା' (ବୋଧହୁଏ, 'ସ୍ମରଣିକା') ପ୍ରକାଶ କରାଇଥିଲେ । ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ତାଙ୍କର ଖଦୀବୋର୍ଡ଼ ସଭାପତି ଥିବା ସମୟରେ, ସେ ମୋର ଯେତିକି ସହଯୋଗ ଚାହୁଁଥିଲେ ତାହା ଦେବାକୁ ମୁଁ କୁଣ୍ଠା କରିନାହିଁ । କାରଣ ତାଙ୍କର ଆନ୍ତରିକତା ଓ ଯେକୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟକୁ ସଫଳ କରିବାରେ ଯେଉଁ କୌଶଳ ଆବଶ୍ୟକ, ତାହା ସେ ଅଭିଜ୍ଞତାରୁ ଶିଖି ନେଇଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ସେ ମୋର ବଂଧୁ ଥିଲେ ।

ସେ ଖଦୀବୋର୍ଡ଼ର କାର୍ଯ୍ୟରୁ ଅବସର ନେବାପରେ 'ଗୋ ସେବା' କାର୍ଯ୍ୟରେ ଶେଷ ଜୀବନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିଜକୁ ନିୟୋଜିତ କରି ରଖିଥିଲେ । ମୁଁ ଥରେ ଦୁଇଥର ତାଙ୍କ 'ସତ୍ୟ ନଗର' ଘରକୁ ଯାଇଛି – କେବଳ ତାଙ୍କର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟାବସ୍ଥା ବୁଝିବା ପାଇଁ । ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଏକ ଯୌଥ ପରିବାରକୁ ଚଳାଇ ରଖି ପାରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଦକ୍ଷତା, କର୍ମନୈପୁଣ୍ୟ, ଆନ୍ତରିକତା ଓ ଭଲ ମଣିଷ ପଣିଆ ପାଇଁ ସେ ଅନେକ ଦିନ ପାଟକୁରାବାସୀ ଓ ତାଙ୍କ ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଆସିଥିବା ଲୋକମାନଙ୍କର ପ୍ରଶଂସା ଓ ସମ୍ମାନ ଭାଜନ ହୋଇ ରହିବେ । ଗାନ୍ଧି ଚିନ୍ତନର ଜଣେ ମୁଗ୍ଧ ପ୍ରେମିକ ଥିଲେ ସେ । ତାଙ୍କର କଥା, କାର୍ଯ୍ୟ, ଆଚରଣ, ଚିନ୍ତା ଓ ଚେତନାରେ ଗାନ୍ଧିଭାବର ଯେଉଁ ଆଦର୍ଶ ପ୍ରତିଫଳନ ଦେଖିବାକୁ ମିଳୁଥିଲା, ତାହା ଥିଲା ଅନନ୍ୟ । ମୋର ଆଶା ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଛାତ୍ର, ମୁଗ୍ଧ ସମର୍ଥକ ଓ ପୁତ୍ର କନ୍ୟାମାନେ ତାଙ୍କର ଏକ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଜୀବନୀ ଲେଖାଇବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରି ତାଙ୍କର ସ୍ମୃତିକୁ ଜୀବନ୍ତ ରଖିବେ ।

* * *

ସର୍ବଗ୍ରାହୀ ଅର୍ଥନୀତିର ଦ୍ୱାରଦେଶରେ

'ସର୍ବଗ୍ରାହୀ ଅର୍ଥନୀତି' ଏକ ନୂତନ ପାରିଭାଷିକ ପ୍ରତ୍ୟୟ । କାରଣ 'ଇନ୍‌କ୍ଲୁସିଭ୍ ଇକୋନୋମିକ୍ସ'ର କୌଣସି ଓଡ଼ିଆ ପରିଭାଷା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିବାର ମୋ ଦୃଷ୍ଟିରେ ପଡ଼ିନାହିଁ । ସର୍ବଗ୍ରାହୀ ଅର୍ଥନୀତି ସମ୍ପର୍କରେ ନରିନ୍ଦର ପାଣିଙ୍କର ଏକ ବହି ଏବେ ପଢୁଥିଲି । ସେ ପ୍ରମାଣ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି ଯେ, ଭାରତରେ ଅର୍ଥଶାସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଆଡ଼ାମ୍ ସ୍ମିଥ୍‌ଙ୍କର ଦିଗ୍‌ବଳୟ ବାହାରକୁ ଯାଇନାହାନ୍ତି ଓ ଗାନ୍ଧିଙ୍କର ମାର୍ଗ ଏକ ଉତ୍ତମ ଅର୍ଥନୀତି ବିଶ୍ଲେଷଣର ମାର୍ଗ ।

ଏବେ ଓଡ଼ିଶାରେ 'ଜଗତୀକରଣ' ଉପରେ ଆଲୋଚନା ଚାଲିଛି । ବଜାର-ଅର୍ଥନୀତି ଆଲୋଚନାରେ ସେହି ଆଡ଼ାମ ସ୍ମିଥ୍‌ଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କରାଯାଉଛି । କିନ୍ତୁ ଆଡ଼ାମ ସ୍ମିଥ୍ ଯେଉଁ ବଜାର ଅର୍ଥନୀତି କଥା କହିଥିଲେ ତାହା ଏବର ଜଗତୀକରଣର ବଜାର ଅର୍ଥନୀତିଠାରୁ ଭିନ୍ନ । ଅର୍ଥଶାସ୍ତ୍ରମାନେ ଭୁଲିଯାନ୍ତି ଯେ, ଆଡ଼ାମ ସ୍ମିଥ ଅର୍ଥନୀତି ସମ୍ପର୍କରେ 'ରାଷ୍ଟ୍ର ସମୂହର ସମ୍ପତ୍ତି' (ୱେଲ୍‌ଥ୍ ଅଫ୍ ନେଶନସ୍) ରଚନା କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଅର୍ଥନୀତି ପୁସ୍ତକରେ ''ନୈତିକ ବ୍ୟବହାରର ତାତ୍ତ୍ୱିକତା'' ସ୍ୱର ପ୍ରତିଫଳିତ । ଅର୍ଥାତ୍ ନୈତିକତାକୁ ବିଚାରକୁ ନନେଇ କୌଣସି ଅର୍ଥନୀତି ସ୍ୱୟଂସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଅଭିଚର୍ଚ୍ଚା ବିଶାରଦ ହାବରମାସ୍ ମଧ୍ୟ ସେହି ନୈତିକତା ଉପରେ ଆସ୍ଥା ସ୍ଥାପନ କରିଛନ୍ତି । ମୋର ମନେ ହେଉଛି ଭାରତରେ ଗାନ୍ଧି ହେଉଛନ୍ତି ପ୍ରଥମ ବ୍ୟକ୍ତି ଯିଏ ନୈତିକତା ଓ ନୀତିଧର୍ମର ପାର୍ଥକ୍ୟ ଦର୍ଶାଇ ଅର୍ଥନୀତି ସେହି ଭିତ୍ତିଭୂମି ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେବା କାମ ବୋଲି ବିଚାର କରୁଥିଲେ । ଏବେ ଜଗତୀକରଣ ବଦଳରେ ଏକ ନୂତନ ପ୍ରତ୍ୟୟ 'ଜଗସ୍ଥାନୀୟକରଣ' (ୟେ ଏକ ନୂତନ ପରିଭାଷା ବ୍ୟବହାର କରୁଛି glocalisation ପାଇଁ)ଏବେ ୟୁରୋପର ଅର୍ଥନୀତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଉଛି ।

ଏହାର ଅର୍ଥ ହେଲା 'ଜଗତୀକରଣ'ର ପ୍ରୟୋଗ କ୍ଷେତ୍ରରେ 'ସ୍ଥାନୀୟ ସମ୍ବଳ' ସମ୍ପର୍କରେ ସଚେତନତା ନ ରହିଲେ ଉଭୟ ଜଗତୀକରଣ ଓ ବଜାର ଅର୍ଥନୀତି ବିଫଳ

ହେବ । ତେଣୁ ଭାରତ ବା ଓଡ଼ିଶାରେ 'ଜଗସ୍ଥାନୀୟକରଣ'ର ଆଲୋଚନା ବିଶେଷ ଆବଶ୍ୟକ ହୋଇପଡ଼ିଛି । ବିକାଶର ଧାରାକୁ ଲୋକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଗୃହୀତ ହେବାପାଇଁ ଆମର ଯୋଜନା, ବିଚାର ଓ ତା'ର ବିଶ୍ଳେଷଣ ବଜେଟ୍, ଅର୍ଥନୀତିର ଦୀର୍ଘସୂତ୍ରୀ ବ୍ୟବସ୍ଥା ସହିତ ନ ଜୋଡ଼ି ପାରିଲେ କିଛି ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷ ବା ସମାଜର କେତେକ ଅଂଶ ଉପକୃତ ହୋଇପାରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଏହା ସମସ୍ତଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଗୃହୀତ ଅର୍ଥନୀତି ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ସମସ୍ତଙ୍କଦ୍ୱାରା ଗ୍ରହଣୀୟ ଅର୍ଥନୀତିକୁ 'ସର୍ବଗ୍ରାହୀ ଅର୍ଥନୀତି' ଭାବରେ ଏହି ନୂତନ ପ୍ରତ୍ୟୟ ପ୍ରୟୋଗ କରୁଛି । ଏହାଛଡ଼ା ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଚିନ୍ତନ ଏବେ ବିଭିନ୍ନ ରାଷ୍ଟ୍ରରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଆଲୋଡ଼ନ ସୃଷ୍ଟି କରୁଥିବାବେଳେ ଓଡ଼ିଶାର କୌଣସି ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଏହା ଏକ 'ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର' ବିଷୟ ଶୃଙ୍ଖଳା ଭାବରେ ସ୍ଥାନ ପାଇନାହିଁ ଯଦିଓ ଭାରତ ସରକାରଙ୍କ ଅନୁଦାନରେ ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକାରେ ଭର୍ଜିନିୟାର ଜେମ୍ସ ମାଡ଼ିସନ୍‌ଠାରେ ଏଥିପାଇଁ ଏକ ନୂତନ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛି । ମନେହେଉଛି ଆମେରିକାରୁ ଗାନ୍ଧି ବିଚାର ଆସିଲେ ହିଁ ଓଡ଼ିଶାର ଅଭିଚର୍ଚ୍ଚା ବିଶାରଦମାନେ ସେଭଳି ଚର୍ଚ୍ଚା ଆରମ୍ଭ କରିପାରନ୍ତି । ଅନ୍ୟ ଭାଷାରେ କହିଲେ 'ଲୋକସଂସ୍କୃତିର ବିଶ୍ଳେଷଣ ସହିତ ଅର୍ଥନୀତିକୁ' ସଂଯୁକ୍ତ ନ କଲେ ଆମ ପିଲାଏ ପୁରୁଣା କଥାକୁ ଘୋଷି ଚାଲିଥିବେ । ସ୍ଥାନୀୟକରଣର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ଲୋକ ସଂସ୍କୃତିର ଅଧ୍ୟୟନ ଓ ବିଶ୍ଳେଷଣ । ସେ ଦିଗରେ ଉଚିତ୍ ପଦକ୍ଷେପ ନ ନେଇ ପାରିଲେ, ଆମର ଯୁବ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ବିଦେଶୀ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ (ଏବେ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଭାରତ ଆସିବା ପଥ ଉନ୍ମୁକ୍ତ) ଅଧ୍ୟାପକମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କେତେ ପରିମାଣରେ ଆକୃଷ୍ଟ ହେବେ ତାହା ଭବିଷ୍ୟତ କହିବ ।

ତେଣୁ ମନେହେଉଛି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର 'ସର୍ବଗ୍ରାହୀ ଅର୍ଥନୀତି' ହିଁ ଏବର ଅର୍ଥନୀତିଗତ ସମସ୍ୟାକୁ ଦୂର କରିପାରେ । ଏ ଦିଗରେ ଶିକ୍ଷାର ଭବିଷ୍ୟତ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରୁଥିବା ବିଜ୍ଞ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ସଚେଷ୍ଟ ରହିବେ ବୋଲି ଆଶା ।

⁂

ପ୍ରଶାସନ କେବେ ଅହିଂସାକୁ ନୀତି କରି ପାରିବେ କି ?

ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ତିରୋଧାନ ପରେ ଭାରତବର୍ଷରେ (ଓଡ଼ିଶାରେ ବି) ବହୁ ରାଜନୈତିକ ଦଳଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ଓ ବିଲୟ ଘଟିଛି । ସ୍ୱାଧୀନତା ପୂର୍ବରୁ ଯେଉଁ ରାଜନୈତିକ 'ଆଦର୍ଶବାଦ' ସବୁ (ପ୍ରକୃତରେ ଏହା ଭାବ ବିଜ୍ଞାନ ହେବ) ଭାରତର ଓ ଓଡ଼ିଶାର ରାଜନୈତିକ ନେତାମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଭାବିତ, ପ୍ରଚୋଦିତ ଓ ପ୍ରେରଣା ଯୋଗାଇ ଆସିଥିଲା, ସେ ଆଦର୍ଶବାଦ ସବୁ ଏବେ କାଳର ଗତି ପ୍ରବାହରେ ଲୀନ ହୋଇଯାଇଛି ବା ଏପରି ନରମ ହୋଇଯାଇଛି ଯେ, ସେହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଗାନ୍ଧିଙ୍କୁ ଅନୁସରଣ କରି ଆସିଥିବା ନେତାମାନଙ୍କ ମନରେ କେବେ ଏ ପ୍ରଶ୍ନ—'ପ୍ରଶାସନ କେବେ ଅହିଂସାକୁ ନୀତି କରିପାରିବେ କି' ? ଉତ୍‌ଥାପିତ ହୋଇଛି କି ନାହିଁ କହିପାରିବି ନାହିଁ ।

ଆମେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଜନ୍ମ, ମୃତ୍ୟୁ, ସାଧାରଣ ତନ୍ତ୍ର ଓ ସ୍ୱାଧୀନତା ଦିବସ ଛଡ଼ା ଅଗଷ୍ଟ ନ ବା ସେହିଭଳି ବହୁ ତିଥି ବାରରେ ଗାନ୍ଧିଙ୍କୁ ଓ ତାଙ୍କର ଅହିଂସା ନୀତିକୁ ଦୋହରେଇ ଆସିଛୁ । କିନ୍ତୁ କ୍ଷମତାଧିଶ ହେଲାପରେ ପ୍ରଶାସନ କଳ ଓ ତାର କାର୍ଯ୍ୟକାରୀତାକୁ କେତେ ବାଟରେ ଅହିଂସ କରିପାରିଛୁ । ବାକି ଯେତେସବୁ ଆଇନ, ନିୟମ, ବିଧି ବିଧାନ ଆମେ ଗଢ଼ି ଗଢ଼ି ଆସିଛୁ, ସେ ସବୁ ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ବିକାଶ/ ପ୍ରଗତି ଦିଗରେ କେତେ ପରିମାଣରେ ସଫଳ ହୋଇଛି, ତାର କୌଣସି ସତ୍ୟାଶ୍ରିତ ମୂଲ୍ୟାୟନ ବି ହୋଇଛି ବୋଲି ମନେ ହେଉନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ରାଜନେତାମାନେ ପରସ୍ପର ଉପରେ ଦୋଷାରୋପ କରିବାର ଆଭିମୁଖ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଭୁଲି ନାହାଁନ୍ତି – ତେବେ ତାକୁ ପ୍ରଶାସନିକ ଅହିଂସ ଉପାୟରେ ସମାଧାନ କରିବାର କୌଶଳ ମଧ୍ୟ ଶିକ୍ଷା କରିବାକୁ ଆଗ୍ରହୀ ନୁହଁନ୍ତି ।

ଏବେ ଭାରତ ସରକାରଙ୍କର ଅନୁମୋଦନ ଯୋଗୁଁ ଆନ୍ତଃରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଅହିଂସା ଦିବସ ମହାସମାରୋହରେ ପାଳିତ ହୋଇଗଲା – କିନ୍ତୁ ତା'ସତ୍ତ୍ୱେ ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ଓ ପ୍ରଶାସନର ସଂଖ୍ୟାଧିକ ମାଲିମକଦ୍ଦମା ବିଭିନ୍ନ ବିଚାଳୟରେ ବର୍ଷ ବର୍ଷ ଧରି ପଡ଼ି ରହୁଛି, ତେବେ ପ୍ରଶାସନ ଅହିଂସାକୁ ଏକ ନୀତି ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରୁନାହାଁନ୍ତି କାହିଁକି ? ଏ ସଂପର୍କରେ ଏଲ୍.କେ.କଭାଇ, ଇଣ୍ଡିଆଜ୍ କ୍ୱେଷ୍ଟ ଫର୍ ସିକ୍ୟୁରିଟି : ଡ଼ିଫେନ୍ସ ପଲିସିଜ୍ ୧୯୪୭–୬୫ (ବର୍କେଲ : ୧୯୬୭)ରେ ୧୯୫୬ ମସିହା ଲୋକସଭାରେ ଆଲୋଚିତ

ବିବରଣୀ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ସେହି ବିବରଣୀରେ ଜବାହାରଲାଲ ନେହେରୁଙ୍କର ଏହି ଉକ୍ତି ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି । ତାହା ଅନୁବାଦ ନ କରି ଉଲ୍ଲେଖ କରୁଛି :

I am not aware of our *government having ever said that they adopted the doctrine of Ahimsa, to our activities.* They may respect it, they may honour that doctrine, but as a government it is patent that we *do not consider ourselves capable of adopting the doctrine of ahimsa.* (ରେଖାଙ୍କିତ ଅଂଶଗୁଡ଼ିକ ମୋ ଦ୍ୱାରା କରାଯାଇଛି) । ତେଣୁ ୧୯୬୭ ପରେ ଲୋକସଭା, ରାଜ୍ୟସଭା ଓ ବିଧାନସଭା ବା ଯେଉଁ ରାଜ୍ୟରେ ଅଛି ବିଧାନ ପରିଷଦ ସେଠାରେ ଏ ପ୍ରଶ୍ନର କୌଣସି ସନ୍ତୋଷଜନକ ଉତ୍ତର ଦିଆଯାଇଛି କି ନାହିଁ, ତାହା ରାଜନୀତି ବିଜ୍ଞାନର ଗବେଷକମାନେ ପ୍ରକାଶ କଲେ ଜଣାପଡ଼ନ୍ତା ଯେ ଆମର ରାଷ୍ଟ୍ରରେ ଓ ରାଜ୍ୟମାନଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ରାଜନୈତିକ ଦଳ ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ପ୍ରଶାସନ, ଅହିଂସାକୁ ନୀତି କରିପାରିବେ କି ? ବା ଏ ସଂପର୍କରେ କୌଣସି ନୀତି ଗୃହୀତ ହୋଇଥିଲେ, ତାହା କେଉଁ କାରଣରୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୋଇପାରୁ ନାହିଁ ।

ତେଣୁ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ କହିବାକୁ ବାଧ ହେଉଛି ଯେ, ଆମେ ଯେତେ ଭାଷଣ ବା ଲେଖା ଜରିଆରେ, ଶାସ୍ତ୍ରବାଣୀ ଉଦ୍ଧାର କଲେ ବି ଯେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରଶାସନ ଏ ଦିଗରେ ନୀତିଗତ ଭାବରେ ଅଗ୍ରସର ହୋଇନାହାଁନ୍ତି, ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭାରତରେ ବା ଭାରତର କୌଣସି ରାଜ୍ୟରେ ଅହିଂସ-ପ୍ରଶାସନ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଏ ଦିଗରେ ଗାନ୍ଧିବାଦୀ ଅନୁଷ୍ଠାନ ସମୂହ ବା ଯେଉଁମାନେ ନିଜକୁ ଗାନ୍ଧିବାଦୀ କହିବାରେ ଆତ୍ମସନ୍ତୋଷ ଲାଭ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ଏ ଦିଗରେ ତର୍କ-ବିତର୍କ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ଗଣତନ୍ତ୍ରର ଏକ ମୌଳିକ ଧର୍ମ ବୋଲି ମନେହୁଏ । ତେଣୁ ଏକବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ପ୍ରଶାସନ କେବେ ଅହିଂସାକୁ ନୀତିଗତ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିପାରିବେ କି ? ଏ ପ୍ରଶ୍ନର ସମାଧାନ ହୋଇପାରିବ କି ? ଏ ଦିଗରେ ବିଧାୟକ, ସାଂସଦମାନେ ନିଜର ମତବ୍ୟକ୍ତ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ଓ ଏହାକୁ ମଧ୍ୟ ନିର୍ବାଚନର ଏକ ମୁଖ୍ୟ ପ୍ରଶ୍ନ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରି ବିଭିନ୍ନ ରାଜନୈତିକ ଦଳ ସେମାନଙ୍କର ଆଭିମୁଖ୍ୟ ସ୍ପଷ୍ଟ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ନୁହେଁ କି ?

* * * *

ସ୍ମୃତି ମନ୍ଥନ

ସ୍ମୃତି ମନ୍ଥନ

ଏବେ ଦୁର୍ନୀତି ନିବାରଣ ସପ୍ତାହ ସରିଗଲା – ବିଧାନସଭା ବି ଅଧାରୁ ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା । ମୋର ପିଲାବେଳେ (ଯୁବକ ବେଳର) କଥା ମନେ ପଡୁଛି । ସେତେବେଳେ ମୁଁ ଥିଲି ଆମ ଗାଁ "ମଉଦା"ର ଏକ ଚାଷୀ––ତିନି ହଳ ବଳଦ, ଗୋଟେ ଗାଈ, ଶଗଡ଼, ହଳ, ହଳିଆଙ୍କୁ ନେଇ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଥିଲି ଗାଁର ଚାଷ କାମ ଆଗେଇବ । ଗାଁର ସବୁଲୋକେ ଭଲ ଖାଇବେ, ପିନ୍ଧିବେ – ସହଯୋଗର ହାତ ବଢ଼େଇ ପରସ୍ପର ଭିତରେ ଥିବା ମତଭେଦ ଦୂର କରିବେ – ନିଶାପ ଜରିଆରେ । ଗାଁ ହାଟରୁ କଞ୍ଚା ପରିବା କିଣିବେ, ଖାଇବେ, ସ୍କୁଲରେ ପାଠ ପଢ଼ିବେ ଇତ୍ୟାଦି ଇତ୍ୟାଦି ।

ଜମିବାଡ଼ିକୁ ସବୁ ଏକାଠି କରି 'ଚକବନ୍ଦୀ' ଚାଲିଥାଏ । ମୁଁ କହୁଛି ୧୯୫୩–୫୬ କଥା । ଏଇ ତିନି ବର୍ଷ ଗାଁର କଲେଜ ପଢୁଆ ବାବୁଟିଏ, ଅଣ୍ଟାରେ ଗାମୁଛା ଭିଡ଼ି, ଲୋକଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ମିଶି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଭଲ ବାଟକୁ ଆଣିବାର ଚେଷ୍ଟା––କିନ୍ତୁ, କଣ ଏତେ ସହଜ କାମ । ତଥାପି ଯୁବକ ସୁଲଭ ଉନ୍ମାଦନାରେ ଛୋଟ ଛୋଟ ଜମି ଗୁଡ଼ିକୁ ବଦଳ କରି, ଜମି କିଣି ବଡ଼ ବଡ଼ ଜମିରେ ପରିଣତ କରିବାକୁ ବାରମ୍ବାର ସାଲେପୁର ସବ୍‌ରେଜେଷ୍ଟ୍ରି ଅଫିସ୍‌କୁ ଦୌଡ଼ିବାକୁ (ଅବଶ୍ୟ ସାଇକେଲରେ) ପଡୁଥିଲା ।

ଦିନକର କଥା । ଗୁଡ଼ିଏ ଜମି ବିକାଳୀଙ୍କୁ ଏକାଠି କରି (ଯେଝା ବିକାଳୀଙ୍କ ଘରୋଇ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରି) ସାଲେପୁର ସବ୍‌ରେଜେଷ୍ଟ୍ରି ଖାନାରେ ପହଞ୍ଚିଗଲି – ସବୁ କାଗଜପତ୍ର ମୋହରୀରମାନେ ତଦାରଖ କରି ପେଶ୍ କରି ଦେଲେ । ଶେଷକୁ ଖବର ମିଳିଲା––ବଡ଼ବାବୁ ତାଙ୍କ ହିସାବ ଫର୍ଦ୍ଦ ଦେଲେ – ସରକାରୀ ଓ ବେସରକାରୀ ପାଉଣା ପାଇଁ । ଯୁବକ ଅବସ୍ଥା – ଆଗରେ ପଛରେ ଗୁଡ଼ାଏ ଆଦର୍ଶର ବୋଝ – ସିଧା ସଳଖ କହିଲି ସରକାରୀ ପାଉଣା ଦେଇଦେବି – ବେସରକାରୀ ପାଉଣା ଦେଇ ପାରିବି ନାହିଁ – ବଡ଼ବାବୁ, ମୋହରୀରମାନଙ୍କର ଜିଦ୍ ନେବାପାଇଁ ଆଉ ମୋର ଜିଦ୍

ନ ଦେବା ପାଇଁ – ଶେଷକୁ ସେହି ସବ୍‌ରେଜେଷ୍ଟ୍ରି ଅଫିସ୍ ବାରଣ୍ଡାରେ ଆରମ୍ଭ କଲି ଧାରଣା (ଅବଶ୍ୟ ଆଜିର ଭାଷାରେ) । ଲୋକସବୁ ଜମା ହୋଇଗଲେ (ହଁ ସେତେବେଳକୁ ମୁଁ ମାହାଙ୍ଗା ଅଞ୍ଚଳର ଏକ କୁଜି ନେତା ବା ସାଧୁ ଭାଷାରେ କହିଲେ ଉଦୀୟମାନ ଯୁବନେତା) । ବହୁ ଆଲୋଚନା, ତର୍କ ବିତର୍କ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଗଲା । ବଡ଼ ବାବୁ ଓ ସବ୍‌ରେଜେଷ୍ଟ୍ରି ଅଫିସରଙ୍କୁ ଡ଼ାକି ବୁଝେଇଲେ, ସାଲେପୁର ବଜାରର ବଡ଼ ଲୋକମାନେ । ଶେଷରେ ନିଷ୍ପତ୍ତି ହେଲା – ମୋ କଥା ରହିଲା । କାହିଁକି ଝାମେଲା ହବ – ସେ ଏବେ ତାଙ୍କ କାମ କରି ଚାଲିଯାନ୍ତୁ – ନଦେଲେ ନାହିଁ – ତାଙ୍କ କାମ କରିଦିଅ – ବାକୀ ସେ ତ ସବୁଦିନେ ଆସୁ ନାହାନ୍ତି – ତା'ପରେ ଆମର ଯେମିତି ଚାଲିଥିଲା, ସେମିତି ଚାଲିବ ।

ଏବେ ସେ କଥା ମନେ ପଡ଼ିଲେ ହସ ଲାଗୁଛି ଯେମିତି, କାନ୍ଦ ବି ମାଡୁଛି ସେତିକି । ସେ ଗାଁରେ ମୋର ଆଉ ଭିଟାମାଟି ବି ନାହିଁ – କିନ୍ତୁ ଦୁର୍ନୀତି କେତେ ଆଡ଼େ ମାଡ଼ି ଗଲାଣି – ସତ କଥା ଗାଁରୁ ବୁଲି ଆସିଲେ, ସେଇ ସବ୍‌ରେଜେଷ୍ଟ୍ରି ଅଫିସକୁ ଗଲେ ବୁଝା ପଡୁଛି । ଆଉ ଆମେ ଏବେ ଦୁର୍ନୀତି ନିବାରଣ ସପ୍ତାହ ପାଳୁଛୁ । ଆଉ ଜଣେ ଜଣେ ଲୋକ ପ୍ରତିନିଧି ପଠେଇବାକୁ (ବିଧାନସଭାକୁ) ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ଖର୍ଚ୍ଚ ହଉଛି – ସେ ଟଙ୍କା ଆସୁଛି କୁଆଡୁ ? ଧନ୍ୟ ଏହି ଭାରତବର୍ଷ ଆଉ ତାର ମଉଡ଼ମଣି 'ଓଡ଼ିଶା ରାଜ୍ୟ' । ଏବେ ଦୁର୍ନୀତି ନିବାରଣ ସପ୍ତାହ ପାଳିବାରେ କେତେ ଦୁର୍ନୀତି ହେଉଛି, ସେ କଥା ତ ଗ୍ରାମ ବିକାଶ ବିଭାଗ ବା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ସମାଜ ବିଜ୍ଞାନ ପ୍ରଫେସରମାନେ କହିପାରିବେ ? ଧନ୍ୟ ଗାନ୍ଧିଙ୍କୁ ମନେ ପକାଇବା !

* * * *

ମୋ ପିଲାବେଳ

ମୋର ମନେପଡୁଛି ପିଲାବେଳେ ପ୍ରଥମେ ଖଡ଼ି ଛୁଇଁଥିଲି ମହମ୍ମଦିଆ ବଜାର ନି.ପ୍ରା. ସ୍କୁଲରେ । ଅର୍ଥାତ୍ ବ୍ରହ୍ମା, ବିଷ୍ଣୁ, ମହେଶ୍ୱରଙ୍କର ତିନିଟି 'ଠ'ରୁ ଖଡ଼ିଛୁଆଁ ହେଉଥିଲା । ତା' ପୁଣି ସିଲଟ ଆଉ ଖଡ଼ିରେ ।

ପିଲାବେଳେ ମୁଁ ଖୁବ୍ ଭଲ ପିଲା ନଥିଲି । ଟିକେ ଗେଲବସରରେ ବଢ଼ିଥିବାରୁ ବୋଧହୁଏ ଟିକେ ଅବାଗିଆ ହୋଇଯାଇଥିଲି । (ଆଜି କାଲି ବି କେହି କେହି କହନ୍ତି, ସାଧୁଭାଷାରେ–ଯେ ମୋର ଯୁବକ ସୁଲଭ ଚପଳତା ଯାଇନି) ମନେ ପଡୁଛି ସେହି ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପଢୁଥିଲାବେଳେ ବାପା ସକାଳୁ ଘୋଡ଼ା ସାଜି, ପିଠିରେ ବସେଇ ମତେ ଇଂଲିସ୍ ଘୋଷାଉଥିଲେ, ପ୍ୟାରୀମୋହନ ସରକାରଙ୍କର 'ଫାଷ୍ଟ ବୁକ୍'ରୁ । ମୁଁ କିଛି ନ ବୁଝି ପାରିଲେ ବି ଗଧଭଳି ଘୋଷୁଥିଲି । ମନେ ହେଉଛି ସେ 'ଘୋଷବିଦ୍ୟା' ଏବେ ବି ଚାଲିଛି – ଉ.ପ୍ରା. ବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ।

ଦିନକର କଥା ମନେପଡୁଛି । ମୁଁ ସ୍କୁଲକୁ ଯିବାକୁ ରାଜି ହେଲି ନାହିଁ । ବାପା ତ ସହଜେ ବଦ୍‌ରାଗୀ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ କଥା ଅମାନ୍ୟ କରିବାକୁ କାହାର ବି ସାହସ ହବ । ସେ ମୋ ଗୋଡ଼ ହାତକୁ ପାଟଲୁଗାରେ ବାନ୍ଧି ସେହି ଘରର 'କଡ଼ିରେ' (ସେତେବେଳେ କଡ଼ି ବରଗାରେ ଘର ହଉଥିଲା । (ଆର୍.ବି.ର ଯୁଗ, ଆର.ସି ବହୁ ପରେ ଆସିଲା) ଝୁଲେଇ ଦେଇ ଚାଲିଗଲେ । ବୋଉ ଯେତେ କାନ୍ଦିଲେ ବି, ନେହୁରା ହେଲେ ବି ଶୁଣିଲେ ନାହିଁ । ସେମିତି ବନ୍ଧା ହୋଇ ଝୁଲି ରହିବାକୁ ପଡ଼ିଲା, କେତେ ଘଣ୍ଟା । ତାଙ୍କ ଅଫିସ୍‌ରୁ ପିଅନଟିଏ ଆସି ମତେ ତଳକୁ ଆଣିଲା – ପୁଣି କହିଗଲା, ବାପା କହିଛନ୍ତି, କାଲିଠାରୁ ସ୍କୁଲ ନ ଗଲେ ଏମିତି ଟଙ୍ଗା ହୋଇରହିବ ।

ସେହିଦିନୁ ବାପାଙ୍କୁ ଡରି ଡରି କଲେଜକୁ ଆସିବା ଯାଏ ସେମିତି ରହିଗଲି । ତାଙ୍କରି ସାଙ୍ଗରେ ଝଗଡ଼ା କରି ପରେ, ଘର ଛାଡ଼ିଥିଲି । ମନେ ହେଉଛି ମୋର 'ଅମାନିଆ ପ୍ରକୃତିଟା' ବହୁଦିନ ରହିଯାଇଛି । ଏବେ ବି ସେ 'ବଦ୍‌ଗୁଣ' ଛାଡ଼ି ପାରିଛି କି ନାହିଁ ଜାଣେନି । ଆଗରୁ ବୋଧହୁଏ କେବେ କହିଛି କି ନାହିଁ, ଆମ ବଂଶ 'କୌତ୍ସସ'ଗୋତ୍ରବାଲା । ସେ ଗୋତ୍ରରେ ଜାତ ଯେତେ, ସମସ୍ତଙ୍କର ଏମିତିଆ ଗୁଣ ଅଳ୍ପ ବହୁତେ ରହିଛି – ତେଣୁ ସଂସ୍କୃତ ପଣ୍ଡିତମାନେ କହନ୍ତି – 'କ୍ଷଣେ ତୁଷ୍ଟ, କ୍ଷଣେ ରୁଷ୍ଟ, ରୁଷ୍ଟତୁଷ୍ଟ କ୍ଷଣେ କ୍ଷଣେ । ଅବ୍ୟବସ୍ଥିତ ଚିତ୍ତସ୍ୟ ପ୍ରସାଦୋପି ଭୟଙ୍କର ।'

ଏମିତି କଟିଗଲା ମୋର କଟକରେ ପାଠପଢ଼ା । ତା'ପରେ ଚାଲିଲି – ପିପିଲି ମିଶନ ସ୍କୁଲକୁ ।

⁂

ମୋ ଗାଁ ପୋଖରୀର କାହାଣୀ

ବର୍ଷେ ଦେଢ଼ବର୍ଷ ତଳେ ଅଧ୍ୟାପକ ବିଶ୍ୱରଞ୍ଜନ ମୋ ସାଙ୍ଗରେ ମୋ ଗାଁ ଦେଖିବାକୁ ଯାଇଥିଲେ । ସେଇଦିନ (ପ୍ରାୟ ୩୦ ବର୍ଷ ପରେ ମୁଁ ଗାଁ ଦେଖିବାକୁ ଯାଇଥିଲି) ମୋ ଗାଁରେ ମୋ ହେପାଜତରେ ଯେଉଁ ପୋଖରୀଟି ଖୋଳା ହୋଇଥିଲା, ସେଥିରୁ ଗାଁ ବାଲାଏ ମାଛ ମାରୁଥିବାର ଖବର ପାଇଲି । ଏପରିକି କେହି କେହି କହିଲେ ସେ ପୋଖରୀକୁ ଦେଖି ଆସିବା ପାଇଁ – ଧରା ହଉଥିବା ମାଛରୁ କିଛି ଭାଗ ଦାବି କରିବା ପାଇଁ । ଚୁପ୍ ରହିଲି ।

ସେ ପୋଖରୀ ଏବେ କାହାର କହି ପାରିବିନି । ଅବଶ୍ୟ ମୋ ନାଁରେ ସେ ପୋଖରୀ ଥିଲା । ମୁଁ ତା'କୁ ଖୋଳେଇଥିଲି । ମାଛଚାଷ ବି କରୁଥିଲି । ଆଉ ପୋଖରୀ ହୁଡ଼ାରେ ପଣସ ଓ ନଡ଼ିଆ ଗଛ ଲଗେଇଥିଲି । ସେତେବେଳେ ମୁଁ ଥିଲି ଗାଁର ଜଣେ ମା... ଚାଷୀ । ସେହି ପୋଖରୀକୁ ଲଗେଇ ଦୁଇ ଗୁଣ୍ଠର ପଡ଼ିଆଟିଏ କିଣିଥିଲି । ଆଶା କରିଥିଲି ମୋ ଜୀବନ ଶେଷରେ ସେଇ ପଡ଼ିଆରେ ମୋର ଶବଦାହ ହେବ ଓ ପୋଖରୀରେ ଗାଧୋଇ ପାଧୋଇ ଲୋକେ ତାଙ୍କ ଘରକୁ ଯିବେ । ସେ ସୁଯୋଗ ମିଳିଲାନି, କି ମିଳିବାର ନାହିଁ ।

ଅଳ୍ପ କେତେ ବର୍ଷତଳେ ସେଇ ଗାଁରୁ ଜଣେ ମାମଲତ୍‌କାର ମତେ ଆସି କହିଲେ, ତମେ ତ ସବୁ ଚାଷଜମି ତମ ମୂଲିଆ ପାନିଆ, ଭାଗ ଚାଷୀଙ୍କୁ ଅଳ୍ପ ଦାମ୍‌ରେ ଦେଇଦେଲ । ଆଉ ସେ ପୋଖରିଟି କାହିଁକି ରଖିଛ । ୫୦୦ଟଙ୍କା ନିଅ ସେଇଟା ମୋ ନାଁରେ ଲେଖିଦିଅ । ଭାବିଲି, ଆଉ ୫୦୦ଟଙ୍କା ପାଇଁ ଲୋଭ କାହିଁକି ? (ଯେ ବି ପ୍ରାୟ ୩୦ବର୍ଷ ତଳର କଥା) । ସେ ପୋଖରୀ ସେଇଠି ଅଛି, ଖଜଣା ତ ମୁଁ ଦେଇ ନାହିଁ । ଆଉ କେହି ଦେଇଛି କି ନାହିଁ ଜାଣେ ନାହିଁ । ସେ ପୋଖରୀଟିକୁ ଗାଁର ସ୍କୁଲକୁ ମାଗଣାରେ ଦେବାକୁ ଚାହିଁଲି । କେହି ବାହାରିଲେ ନାହିଁ । ପୁଣି ଶୁଣିଲି, ଖଜଣା ନ ଦିଆ ହୋଇଥିବାରୁ ସେ 'ସରକାରୀ' ହୋଇ ଯାଇଥିବ ? ହଉ ! ସେଠୁ କ'ଣ ସରକାର ସେ ପୋଖରୀକି ଉଠେଇ ନେଇ ପାରିବେ । ବିଚାରା ଗାଁ ବାଲା (ଯେଉଁମାନେ ଏବେ ବି ବିଚାରା !) ବ୍ୟବହାର କରୁଛନ୍ତି । ଖରାଦିନେ ଗାଧୁଆ ପାଧୁଆ, ମାଛମାରି, ପୋଖରୀ ହୁଡ଼ାରେ ମନ୍ଦୁରାରେ ଧାନ ଶୁଖଉଛନ୍ତି । ଆଉ ସେ ଗଛରୁ କୁଆଡ଼େ ସବୁ ପଣସ, ନଡ଼ିଆ ଖାଉଛନ୍ତି । ସତ କେତେ ମିଛ କେତେ ମାପିବାକୁ ମୋର ବି ଆଗ୍ରହ ନାହିଁ । ହଁ ! ଏ ଭିତରେ ସେ ଅଞ୍ଚଳର (ମାହାଙ୍ଗା) ଯେତେ

ପ୍ରତିନିଧି ମନ୍ତ୍ରୀ ହୋଇଛନ୍ତି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସେ ପୋଖରୀକୁ ନେଇ କେମିତି ହେଲେ ତାକୁ ସର୍ବସାଧାରଣଙ୍କ ପାଇଁ (ସ୍କୁଲ, ପଞ୍ଚାୟତ, ଯାହା କରିଆରେ ହେଉ) ବ୍ୟବହାର ଉପଯୋଗୀ କରିବାକୁ କହିଛି, ଲେଖିଛି । କେହି କେହି ଉତ୍ତର ଦେଇଛନ୍ତି — ପ୍ରଶାସନିକ କଳର ଆଇନ୍ କାନୁନ୍ ମତେ ଜଣେଇ ଦେଇଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସେ ପୋଖରୀ ଏବେ କାହାର ମୁଁ କହି ପାରିବିନି । ନଥିପତ୍ର କ'ଣ କହିବ ଜାଣେ ନାହିଁ । ତା'କୁ କ'ଣ ଏବର କୃଷି, ମତ୍ସ୍ୟ, ରାଜସ୍ୱ ଓ ଗଣଶିକ୍ଷାମନ୍ତ୍ରୀ ମିଶି ସମାଧାନ କରି ପାରିବେ ? କେଜାଣି ଯଦି ସେମିତି କିଛି ଅଲୌକିକ କଥା ନ ଘଟେ ।

ସେଇ ପୋଖରୀ କଡ଼ରେ ଯେଉଁ ସୁକଭଦ୍ରା ନଈ (ଏବେ ତାକ ନାମ ସୁକୁନଈ – ସୁକୁ ସୁକୁ ହଉଛି) ସେ ବି ମହାନଦୀ ତନୟା – ବହୁଗ୍ରାମ ଦେଇ ତା' ବାଟ କାଢ଼ି କାଢ଼ି ମୋ ଗାଁ (ମଉଦା) ପାଖରେ ଆଉ ଗୋଟାଏ କୋଉ ନଈ ସାଙ୍ଗରେ ମିଶିଛି । ସେହି ନଈ ଦିନେ ଚାଷୀଙ୍କ ମୁହଁରେ ହସ ଫୁଟାଉଥିଲା । ଆଉ ସେ ନଈକୁ ତୁମେ କେହି ଉଦ୍ଧାର କରି ତା'ର ହୃତ ଗୌରବ ଫେରାଇ ଆଣିପାରିବ ? ଏ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର କିଏ ଦବ ? କୃଷିମନ୍ତ୍ରୀ ନା ଜଳସେଚନ ମନ୍ତ୍ରୀ ନା ମାହାଙ୍ଗାର ବିଧାୟକ ମନ୍ତ୍ରୀ । କିନ୍ତୁ ସେ ପୋଖରୀ ଓ ନଈ ସେଇଠି ଅଛି ? ଆଉ ତା'କୁ ଛାଡ଼ି ଆସିଥିବା ମୋ ଭଳି ଲୋକ ବୋଧହୁଏ ଭୁବନେଶ୍ୱର କଟକରେ ହଜାରେ ହବ ଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଛୋଟ ମୋର ଗାଁ, ଆଉ ଏଇ ଛୋଟ ପୋଖରୀଟି (୬ଗୁଣ୍ଠର) ଓ ଛୋଟ ସେଇ ନଈକୁ କ'ଣ କେହି ହେଜି ପାରିବେ –ତା'ର ରୂପାନ୍ତର ଘଟିପାରିବ ? ସେ କଥା ବିଶ୍ୱରଂଜନଙ୍କ ଲେଖା କ'ଣ ଦୂର କରିପାରିବ ? ଆଶା କରାଯାଉ, ସେ ପୋଖରୀ ବଂଚିବ ଓ ବଂଚିବେ ସେଇ ପୋଖରୀ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି ଚଳୁଥିବା (ବେଶୀ ଭାଗ ହଂସୀ ସାହିର ଲୋକେ–ଯାହାଙ୍କୁ ଆମେ 'ତନ୍ତୀ' କହୁଛୁ ଓ ସେମାନଙ୍କର ହାତବୁଣା ଲୁଗାର ଉଦ୍ଧାର ପାଇଁ ବିଧାୟକ, ମନ୍ତ୍ରୀ ଅଞ୍ଜଳି ବେହେରା ଆଗେଇଛନ୍ତି) କିନ୍ତୁ ସେ ହଂସୀ ସାହିଆଏ ଏବେ ତନ୍ତବୁଣା ଛାଡ଼ି, ପର ଘରେ ମୂଲ ଲାଗୁଛନ୍ତି । ଆଉ ଭଙ୍ଗା ତନ୍ତରୁ ଖଣ୍ଡେ ଖଣ୍ଡେ ବାଡ଼ରେ 'କାମଡ଼ା' ଦିଆ ହଉଛି ।

ଏମିତି କେତେ କାଳ ଚାଲିବ – କିଏ କହିବ ? ଆସନ୍ତା ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ ଆଗ ଏହି ଗରିବ ଗୁରୁବାଙ୍କ କଥା ବୁଝିବାରେ କଟୁ । ଏମିତି ଓଡ଼ିଶାରେ କେତେ ପୋଖରୀ/ ନଈ ଅଛି ତା' ଖବର ରଖନ୍ତୁ – ଆମ ସରକାର ଓ ଜନପ୍ରତିନିଧି ମାନେ ! ।

* * * *

ବୋଇତାଲୁ ପଖିଆ ବିହନ

ମୁଁ କିଛି ଦିନ ଚାଷ କାମରେ ସମୟ କଟେଇଛି ପ୍ରାୟ ୨/୩ବର୍ଷ । ସେତେବେଳେକୁ ମୋର କଲେଜ ପଢୁଆ ମନ ଗାଁ ଲୋକଙ୍କର ଚିନ୍ତା ଚେତନାକୁ ଆୟତ୍ତ କରିବା ଶିଖି ନଥାଏ । ଆମର ଚାଷଜମି ଥିଲା ପ୍ରାୟ ୨୨ଏକର । ସେ ସବୁକୁ ଚାଷ କରିବାକୁ ତିନି ହଳ ବଳଦ, ଶଗଡ଼ ଆଦି ଯେତେ ସରଞ୍ଜାମ ଯୋଗାଡ଼ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । କିନ୍ତୁ କୋଉ ଜମିରେ କୋଉ ବିହନ ବୁଣାଯିବ, ସେ କଥା କେବଳ ସେହି ହଳିଆ, ମୂଲିଆମାନଙ୍କୁ ପଚାରି ବୁଝିବାକୁ ପଡୁଥିଲା । କାରଣ ସେମାନଙ୍କ ଅଭିଜ୍ଞତା ପାଖରେ ଆମ ପାଠ ପଢୁଆ ମନ କେତେ ବାଟ ଯାଇପାରିବ ?

ତେଣୁ ବିଭିନ୍ନ ଜାଗାରୁ ବିହନ ସଂଗ୍ରହ କରି ପ୍ରଥମ ବର୍ଷ କାମ ଚଳାଇନେଲି । କେତେ ପ୍ରକାର ବିହନ ତା'ର ନାଁ ବି ମନେ ପଡୁନି । କିନ୍ତୁ ସେ ବିହନର ନାମ ତାଲିକା ଏବେ ମିଳିବା କଷ୍ଟ । କୋଉଠି କେମିତି ସେ ବିହନ ବି ଥାଇପାରେ । ସେ ସବୁ ସଂଗ୍ରହ କରି ସେ ବିଷୟରେ ଗବେଷଣା କଲେ ମନେ ହେଉଛି, ସେହି ପରମ୍ପରା ଓ ଅପାଠୁଆ ଲୋକଙ୍କ ଜ୍ଞାନ ଆମର କାମରେ ଲାଗିପାରେ ।

ଏଇ 'ବୋଇତାଲୁ ପଖିଆ' କେବଳ ଖାଲ ଜମିରେ ବୁଣାଯାଇଥାଏ । ଅଭିଜ୍ଞତାରୁ ଦେଖିଛି ଜମିରେ ୨/୩ମାସ ପାଣି ଜମି ରହିଲେ ବି ଧାନଗଛ ବଂଚିଯାଏ ଓ ପ୍ରଚୁର ଧାନ ଆମଦାନୀ ହୁଏ । ମନେ ହେଉଛି ଏହି ବିହନର ପ୍ରାକୃତିକ ଦୁର୍ବିପାକ ପ୍ରତିରୋଧ ଶକ୍ତି ଥିଲା । ଆଉ ସେ ବିହନର ନାଁ କାହିଁକି ଏପରି ଦିଆ ହୋଇଥିଲା, ସେ କଥା ଭାଷାବିଜ୍ଞାନୀ ବି ବିଚାରକୁ ନେବା ଦରକାର ।

ମନେପଡୁଛି ସେ ଧାନଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରାୟ ଆଙ୍ଗୁଠି ପବ ହେଲାଭଳି ଲମ୍ବା ଓ ବେଶ୍ ମୋଟା–ସେଇଥିରୁ ବାସି ପଖାଳ ପାଇଁ ବେଶ୍ ଖାଦ୍ୟସାର ମିଳୁଥିଲା । ଏବେ କଟକର

ଧାନ ଗବେଷଣା କେନ୍ଦ୍ର ଏକ ନୂଆ ଧାନ ବିହନ ବାହାର କରିଛନ୍ତି । 'ଗୁଣସୂତ୍ର' (ଜିନ୍)କୁ 'ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ' ବିହନ ସହିତ ମିଶେଇ ଏ ନୂଆ ବିହନ ବାହାରିଛି । ନାଁ ହଉଛି ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ–୧ । ଆଉ ସେହି ବିହନ ବିଷୟରେ ଗବେଷଣା କରିବାକୁ କାଲିଫର୍ଣ୍ଣିଆରୁ ଗବେଷକ ଆସି ଏହି ନୂଆ ବିହନ ୨/୩ମାସ ବନ୍ୟାବେଳେ ବୁଡ଼ି ରହିଥିଲେ ବି ଅଧିକ ଉତ୍ପାଦନକ୍ଷମ ବୋଲି ଜଣାଇଛନ୍ତି । ଭାରତ ସରକାର ଏଇ ଧାନ ବିହନରେ ବିତରଣ ବିପଣନ ପାଇଁ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ଖବର ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି । ଆମ ଓଡ଼ିଶାରେ ବନ୍ୟା ଓ ମରୁଡ଼ି ମୋ ଦେଖିବାରେ ଲାଗି ରହିଛି । ଏଥିରୁ ଉଦ୍ଧାର ପାଇବାକୁ ଏଇଭଳି ପାରମ୍ପରିକ ବିହନ ଓ ତା'ର ଗୁଣ ଲୋକ ମୁଖରେ ବା ଜନଶ୍ରୁତିରେ ଏବେ ବି ଜୀବିତ ଥାଇପାରେ । ଏ ଦିଗରେ କୃଷି ବିଭାଗ ଓ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଅଧିକ ତଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରି ଜନସାଧାରଣ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚାଇ ପାରିଲେ ପାରମ୍ପରିକ ଜ୍ଞାନର ମୂଲ୍ୟାୟନ ହୋଇପାରନ୍ତା ଓ ଅନେକ ସମସ୍ୟାରୁ ଗାଁ ଗହଳିର କୃଷିଜୀବୀମାନେ ଉଦ୍ଧାର ପାଇପାରନ୍ତେ ।

ଏଠି ମୋ ଅଭିଜ୍ଞତାର ଉଦାହରଣ ଦେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରି ଏ ଲେଖା । କାରଣ ପାରମ୍ପରିକ ଲୋକବିଦ୍ୟା ଅଧ୍ୟୟନ ଏବେ ବି ଆବଶ୍ୟକ । ଏହାଫଳରେ ବିକାଶର ଧାରା ଜନମାନସକୁ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ଓ ପରିବର୍ଦ୍ଧିତ କରିପାରିବ । ଏବେ ଜାଣିବାକୁ ପାଇଲି ଯେ ଏ 'ବିହନ'କୁ ସବୁ ସଂଗୃହୀତ ହୋଇ ଫିଲିପାଇନସ୍‌ର 'ମାନିଲା'ଠାରେ ଧାନ ଗବେଷଣା କେନ୍ଦ୍ରରେ ଗଚ୍ଛିତ ଅଛି । ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ଜାଣିଲି ଯେ କୋରାପୁଟରେ ଜଣେ ସଂଗ୍ରାହକଙ୍କ ପାଖରେ ଏହିପରି 'ଧାନର ବିହନ' ଅଛି ପ୍ରାୟ ୩୦୦ପ୍ରକାରରୁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ହେବ । କିନ୍ତୁ ତା'ଙ୍କୁ ବ୍ୟବହାର କରାଯିବ କେବେ ଓ କାହା ଦ୍ୱାରା ? ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ପ୍ରତିନିଧିମାନେ ଏ ଦିଗରେ ଧାନ ଦେବେ କି ?

✣✣✣✣

ମୋ ଗାଁର ଇତିହାସ କାହିଁ ?

ଓଡ଼ିଶାରେ ଇତିହାସକୁ ନେଇ ଯେଉଁମାନେ ଚର୍ଚ୍ଚା କରନ୍ତି, ସେମାନେ ପ୍ରାୟ ପୁରୁଣା ଦଲିଲ ଖୋଜି ଇତିହାସର ଧାରାକୁ ଲିପିବଦ୍ଧ କରନ୍ତି । ଅନେକଙ୍କର ଲେଖା ଅବଦାନ ଓ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ତଥାପି ଲୁଚି ରହିଥାଏ । ସେହିଭଳି ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ମୋ ଗାଁରେ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ନାଁ ଥିଲା ଆର୍ତ୍ତତ୍ରାଣ ମିଶ୍ର । ଜଣେ ଜମିଦାର ଥିଲେ କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ଇତିହାସ ପ୍ରୀତି ଯେତିକି ଥିଲା ତା'ଠାରୁ ଅଧିକ ଥିଲା ଉଦ୍ୟାନ କରିବା । ମୋ ପିଲାବେଳେ ତାଙ୍କ ଘରକୁ ଯିବାକୁ ଆମକୁ ଡର ଲାଗୁଥିଲା । ତାଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥାଗାରରେ ଅସଂଖ୍ୟ ପୁସ୍ତକ ଓ ପତ୍ରପତ୍ରିକା ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ ଗଛ ଲଗାଇବା ଓ ତା'ର ହେପାଜତ୍ କରିବା । ତାଙ୍କର ଐତିହାସିକ କୃତି ବିଷୟରେ ପ୍ରାଧ୍ୟାପକ କୈଳାସ ଦାଶ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ଉଦ୍ୟାନରେ ବହୁ ପ୍ରକାର ଗଛଥିଲା – ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ମନ୍ଦାର, ଗୋଲାପ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ବ୍ରାୟୋନିଆ, ଡାଲ୍‌ଚିନି, ଗୋଲମରିଚ, ଲବଙ୍ଗ ଆଦି ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଗଛ ଥିଲା । ଏପରିକି ଗୋରା ସାହେବମାନେ ତାହା ଦେଖିବାକୁ ଆସୁଥିଲେ । ସେ 'ଗଛ' ସଂପର୍କରେ ସେ ଏକ ବିରାଟ ଗ୍ରନ୍ଥ ମଧ୍ୟ ଲେଖିଥିଲେ । ମନେପଡୁଛି କୌଣସି ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ଉଦ୍ଭିଦ ବିଜ୍ଞାନୀଙ୍କୁ ତାହା ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ସେ ପାଣ୍ଡୁଲିପି ଦେଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ତାହା ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା କି ନାହିଁ ଜାଣିନାହିଁ । ପାଣ୍ଡୁଲିପି ଅଛି କି ହଜିଗଲାଣି ତା'ର ବି କୌଣସି ଖବର ନାହିଁ । ଆର୍ତ୍ତତ୍ରାଣ ମିଶ୍ରଙ୍କର ପିଲାଏ ଏବେ କିଏ କୁଆଡ଼େ ରହିଲେଣି । ତାଙ୍କର ବଡ଼ପୁଅ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର କାଳୀଗଳିରେ ଓକିଲାତି କରି ଜୀବନ କଟେଇଲେ । ଐତିହାସିକ ପ୍ରଭାତ ମୁଖାର୍ଜୀଙ୍କ ସହିତ ମିଶି ଓଡ଼ିଶାରେ ମହାବୋଧି ସୋସାଇଟି ଗଠନ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ସମୟରେ ବର୍ମାର ୟୁନୁ ତାଙ୍କରି ପ୍ରଚେଷ୍ଟାରେ ଲଳିତଗିରି ଓ ରତ୍ନଗିରି ଆଦି ଦେଖିବାକୁ ଆସିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଏବର ଓଡ଼ିଶା ମହାବୋଧି ସୋସାଇଟି ଉପେନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର ଓ ପ୍ରଭାତ ମୁଖାର୍ଜୀଙ୍କ

ଅବଦାନକୁ ଲିପିବଦ୍ଧ କରିଛନ୍ତି କି ନାହିଁ ସନ୍ଦେହ । ତାଙ୍କରି ସମୟରେ ଓଡ଼ିଶା ବୌଦ୍ଧ କୀର୍ତ୍ତି ଉପରେ ଏକ ଆଲବମ୍ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ମନେପଡୁଛି ମୁଁ ଶାନ୍ତିନିକେତନରେ ଥିଲାବେଳେ ସେ ଆଲବମ୍‌ରୁ ଖଣ୍ଡେ ନେଇ ସେ କାଳର ତିବ୍‌ବତୀୟ ଅଧ୍ୟୟନର ବିଶାରଦ 'ପାଠକ' ମହାଶୟଙ୍କୁ ଦେଇଥିଲେ ।

ଆର୍ତ୍ତତ୍ରାଣ ମିଶ୍ରଙ୍କର ସାନପୁଅ ମଉଦା ମଧ୍ୟ ଇଂରାଜୀ ବିଦ୍ୟାଳୟର ବହୁଦିନ ପ୍ରଧାନ ଶିକ୍ଷକ ଥିଲେ । ମୁଁ ଗାଁରେ ଥିବାବେଳେ ତାଙ୍କ ସହିତ ମିଶି ବହୁ ଗାଁ କଜିଆରେ ନିଶାପ କରିଛୁ । ଏବେ ସେସବୁ ମୌଖିକ ଇତିହାସର ବିଷୟବସ୍ତୁ । କିନ୍ତୁ ଦୁଃଖ ଓ କ୍ଷୋଭର କଥା 'ମଉଦା' ଗ୍ରାମର ଇତିହାସ କେହି ଲେଖିନାହାଁନ୍ତି । ଯଦିଓ ସେ ଗାଁର ବହୁ ଅଧିବାସୀ ଭାରତ ବାହାରେ ଯାଇ ସୁନାମ ଅର୍ଜନ କରିଛନ୍ତି ।

ମନେ ହେଉଛି, ଓଡ଼ିଶା ବୋଧହୁଏ ଏକ ଅଭିଶପ୍ତ ଭୂଇଁ । ଏଠି ଇତିହାସ, ସମାଜ ଜୀବନର ପରିବର୍ତ୍ତନର ଧାରାକୁ ସ୍ୱୀକାର କରି ମୌଖିକ ଇତିହାସର ଲିପିକରଣ କରିବା କାର୍ଯ୍ୟରେ ଆମେ ବୋଧହୁଏ ଭାରତର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ରାଜ୍ୟ ତୁଳନାରେ ଅନେକ ପଛରେ । ଏହି ସ୍ମୃତି ମନେପଡ଼ିଲେ କେବଳ ଦୁଃଖ ଆସୁଛି । କିନ୍ତୁ ଜଗତୀକରଣରେ ଏହି ଲୋକ ସଂସ୍କୃତିରଧାରାକୁ ପୁନରୁଦ୍ଧାର କରିବା ପାଇଁ ସାହିତ୍ୟିକ, ଇତିହାସକାର ଚିନ୍ତାର ପରିସରକୁ ମଧ୍ୟ ଆଣୁ ନାହାଁନ୍ତି । ବୋଧହୁଏ କିଛି ବର୍ଷ ପରେ ଏ ସବୁ ଖୋଜିଲେ ବି ମିଳିବ ନାହିଁ ।

* * * *

ମୋ ଗାଁର ପାଞ୍ଚଜଣ ମଣିଷ

ଏମାନଙ୍କୁ ସାଧୁଭାଷାରେ 'ଚରିତ୍ର' ନକହି 'ମଣିଷ' କହିବା, ଭାବୁଛି ବୋଧହୁଏ ଠିକ୍ ହେବ । କାରଣ ଏମାନଙ୍କର ଭିତରେ କୂଟକପଟତା ନଥିଲା, ଭରପୂର 'ମଣିଷ ପଣିଆ'ରେ ଜୀବନରେ ଯାହା ପାଇଲେ, ତାହାକୁ ଆମର ଏବର ଅର୍ଥନୈତିକ ମାନଦଣ୍ଡରେ ବିଚାର କଲେ, ସେମାନଙ୍କୁ ବୋଧହୁଏ 'ଗରିବ' କହି ଆମେ ତାଙ୍କର ମଣିଷପଣିଆକୁ ଅପମାନିତ କରିପାରୁ ।

ଏହି ପାଞ୍ଚଜଣ ମଣିଷଙ୍କ ନାଁ ହେଲା – ପଦନ ମଳିକ, ଗୋପାଳିଆ ସଅର, ରାଧୁ ଜେନା ଓ ବରଜୁ ହଂସୀ, ସନେଇ ରାଉତ – ଏଥିରୁ ତିନିଜଣ ହେଲେ 'ଦଳିତ' ବା 'ହରିଜନ' ସଂପ୍ରଦାୟର, ବରଜୁ ହଂସୀ ଏକ ନିଆରା ଜାତି – ଯାହାଙ୍କୁ ପରମ୍ପରା ତନ୍ତୀ ଶ୍ରେଣୀଭୁକ୍ତ କରିଛି । ଯଦିଓ ତାଙ୍କର ଜାତିର ଇତିହାସ ଏବେ ବି ଅମୀମାଂସିତ ବୋଧହୁଏ, ସେମାନେ ବୁଦ୍ଧଙ୍କ କାଳର ଧର୍ମରେ ଦୀକ୍ଷିତ ଥିଲେ । ବାକି ପଞ୍ଚମ ମଣିଷଟି ହେଉଛି – ସନେଇ ରାଉତ – ଆଜିର ଭାଷାରେ ବୋଧହୁଏ ଓବିସି ପର୍ଯ୍ୟାୟଭୁକ୍ତ କିମ୍ବା 'ଖଣ୍ଡାୟତ' ହୋଇପାରନ୍ତି ।

ଏହି ପାଞ୍ଚଟି ମଣିଷଙ୍କ ବିଷୟରେ ଅତୀତରେ ପାଞ୍ଚଟି ଗଳ୍ପ ଲେଖିସାରିଛି । ସେଗୁଡ଼ିକ କଳ୍ପନାର ମଣିଷ ନଥିଲେ – ଥିଲେ ବାସ୍ତବ ଜୀବନରେ ମୋର ସହଯୋଗୀ ।

ପ୍ରାୟ ଦେଢ଼ବର୍ଷ ତଳେ ଯେତେବେଳେ ଗାଁର ଶିରି ଦେଖିବାକୁ ଦିନଟିଏ ଯାଇଥିଲି, ସେମାନଙ୍କ ପରିବାରର ଲୋକଙ୍କୁ ଦେଖିବା ଇଚ୍ଛା ଥିଲା । କେବଳ ସନେଇ ରାଉତଙ୍କ ଘରେ କିଛି ସମୟ କଟେଇ ଆସିଲି । ତାଙ୍କ ପିଲାଏ ସରକାରୀ ଚାକିରୀ ପରେ ଏବେ ଅବସର ଗ୍ରହଣ କରି, ଜମିବାଡ଼ି ତଦାରଖ ଓ ଉନ୍ନତ ପ୍ରଣାଳୀରେ ଚାଷବାସ କରି କରାଇ ଭଲରେ ଅଛନ୍ତି । ଏବେ ଆଉ 'ହଳେ ବଳଦ' ରଖିବା ଦରକାର ହେଉନାହିଁ – ପାୱାର ଟିଲରରେ ବେଶ୍ ଚାଷ କରି ସ୍ୱଚ୍ଛଳ ।

ଗୋପାଳିଆ ସଅର, ପଦନ ମଳିକର ପିଲାମାନେ ଚାଷ କାମରେ ବିଲରେ ଥିବାରୁ ଦେଖା ହେଲା ନାହିଁ । ବୁଝିଲି ଏବେ ବି ସେମାନେ ଭାଗଚାଷ ବା 'ହେତା ମୂଲିଆ' ହୋଇ ସଂସାର ଚଳଉଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ପିଲାଝିଲାଏ କଦବା କେମିତି ନି. ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଦୁଆରବନ୍ଧ ମାଡ଼ି ପାରୁଛନ୍ତି କି ନାହିଁ ସନ୍ଦେହ ।

ମୋର ଜଣେ ମାମୁଁପୁଅ ଭାଇଙ୍କ ଘରେ କଥାଭାଷା ହଉ ହଉ 'ରାଧୁଜେନା' କଥା ପଚାରିଲି । ଜାଣିବାକୁ ପାଇଲି ତା'ର ପୁଅ ଏବେ ତାଙ୍କରି ଘରେ 'ହେତା ମୁଲିଆ' । ତା'କୁ ଦେଖିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହେବାରୁ ଡ଼କାଇଲି । ସେ ଲମ୍ବ ହୋଇ ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗ ପ୍ରଣାମଟିଏ କଲା । ତାକୁ ବାହା ଧରି ଉଠାଇଲି । ମୋ ଭାଇବୋହୂ ଜଣକ ସେତେବେଳକୁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଯେ ଦିନବେଳଟାରେ ଗୋଟିଏ ମଳିକ ପୁଅ (ଅର୍ଥାତ୍ ଜେନାପୁଅ)କୁ ନନା (ଓରଫ୍ ମୁଁ) କେମିତି ଛୁଇଁ ପକାଇଲେ । ହଁ ଏଇଠି ମନେ ପଡୁଛି ଯେ ରାଧୁ ଜେନା ଉପରେ ଲେଖିଥିବା ଗଳ୍ପଟି ଓ ପରେ ଇଂରାଜୀ ଏ ଭିତରେ ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ଲିଟରେଚର, ଆସାମୀ ଓ ବଙ୍ଗଳାଭାଷାରେ ଅନୁଦିତ ହୋଇ ପ୍ରକାଶ ପାଇ ସାରିଥାଏ । ପାରିତୋଷିକ ଭାବରେ ଇଂରାଜୀ ଅନୁବାଦ ପାଇଁ ହଜାର ଟଙ୍କା ପାଇଥାଏ । ସେଥିରୁ ଦୁଇଶହ ଟଙ୍କା ରାଧୁଜେନା ପୁଅକୁ ଧରେଇଲି । ସେ ନବାକୁ ପୂରା ଅମଙ୍ଗ । କହିଲା ନାଁ ବାବୁ ! ମୋ ବାପା କହିଥିଲା – ତାଙ୍କ ପରିବାର ଆମର ଯେଉଁ ଉପକାର କରିଛନ୍ତି ତୁ କେବେ ତାଙ୍କର ନିମକ ହାରାମ୍ ହେବୁନାହିଁ ।

ବହୁ କଷ୍ଟରେ ତା'କୁ ବୁଝେଇ ଟଙ୍କା ରଖିବାକୁ କହିଲି । ଏବେ ବି ତା' ମନରେ କ୍ଷୋଭ ନାହିଁ । ଦୁଃଖ ନାହିଁ । ଯଦିଓ ଗରିବୀ ତାର କଟିନାହିଁ । ବାକି 'ବରଜୁ ହଂସୀ'ର କଥା ଗଳ୍ପରେ ଲେଖିଛି । ତା'ଭଳି ନିରଳସ, ଅମାୟିକ ମଣିଷଟିଏ ଏ କାଳରେ ଖୋଜି ପାଇବା କଷ୍ଟକର । ତା' ସ୍ତ୍ରୀର ନାଁ ଥିଲା 'ଜୁଳମା' । ପିଲାବେଳେ ମୁଁ ଜୁଳମା'ଠୁ କ୍ଷୀର ଖାଇଛି । ତେଣୁ ସେ ପରିବାର ପ୍ରତି ମୋର ଏକ ଭାବପ୍ରବଣତା ଓ ମାନସିକତା ଏବେ ବି ରହିଛି । ଜୁଳମାର ଝିଅ ଗେହ୍ଲି ଏବେ ବି ପରଘରେ ବାସନ କୁସନ ମାଜି, ଘରଦ୍ୱାରା କାମ କରି ଚଳେ । ଅବଶ୍ୟ ତା'ପୁଅ ଏବେ ଏକ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଡାଉଟର ।

ଏବେ ଭାବୁଛି – ଏହି ପାଞ୍ଚଜଣ ଗାଁ ଲୋକଙ୍କୁ ଗରିବ କହି ତାଙ୍କ ମଣିଷ ପଣିଆକୁ ହତାଦାର କରିବା ମୋ ପକ୍ଷରେ ଏକ ଅକ୍ଷମଣୀୟ ଅପରାଧ ହେବ । ସେମାନଙ୍କର 'ଭାଗ୍ୟଚକ୍ର' ଆମର ଯୋଜନାର ରଥଚକ ତଳେ ସେମିତି ମାଡ଼ି ହୋଇପଡ଼ିଛି । ସେଥିରୁ ସେମାନଙ୍କର ପରିବାର କେବେ ଉଦ୍ଧାର ପାଇବ, ସେ କଥା ଯୋଜନାଧୀଶମାନେ ଜାଣନ୍ତି ।

ମୁଁ କେବଳ ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ ପକାଇ ଗାଇଁ ଛାଡ଼ିଲି । ଆଉ ଭାବୁଥିଲି ଏହି ଗାନ୍ଧିଦେଶର ମଣିଷମାନଙ୍କ କଥା ।

⁂

ଯେବେ ଯିବ ମଉଦା

‘ଯେବେ ଯିବ ମଉଦା, କରିବାକୁ ସଉଦା । ତେବେ ଜାଣିଥିବା କାଇଦା, ନହେଲେ ଉଡ଼ିଯିବ ତମ ଫାଇଦା’ ଏହି କଥାଟି ମତେ ଥରେ ଶୁଣାଉଥିଲେ ଜଣେ ପୂର୍ବତନ ମନ୍ତ୍ରୀ । ସେ ମୋ ସାଙ୍ଗରେ କୁଶୁପୁର ଯାଉଥିଲେ କୌଣସି ସଭାରେ ଭାଷଣ ଦବାକୁ ।

ସେ ମଉଦାରେ ବ୍ରିଟିଶ୍ କାଳରେ ଗୋଟିଏ ମାଇନର ସ୍କୁଲ ଥିଲା । ପାଖ ଆଖ ଗାଁରେ କୌଣସି ସ୍କୁଲ ନଥିଲା । (ଥିଲା ଆଉ ଗୋଟିଏ ମାଇନର ସ୍କୁଲ ମହାସିଂହପୁରରେ) । ସେ ସ୍କୁଲଟିର ଖର୍ଚ୍ଚବାର୍ଚ୍ଚ ଚଳାଉଥିଲେ ଜଣେ ଜମିଦାର । ତାଙ୍କ ନାଁ ଥିଲା ଜଗନ୍ନାଥ ସାମନ୍ତରାୟ । ତାଙ୍କରି ନାଁରେ ସ୍କୁଲ ନାଁ ଥିଲା – ମଉଦା ଜଗନ୍ନାଥ ମି.ଇ. ବିଦ୍ୟାଳୟ । ତାକୁ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀ ଯୋଗାଇବା ପାଇଁ ମଉଦା ଓ କ୍ଷେତ୍ରପାଳ (ପୂର୍ବତନ ବିଧାୟକ ବିକ୍ରମ ବର୍ମାଙ୍କ ଗାଁ)ରେ ଏପରି ଦୁଇଟି ନି.ପ୍ରା. ବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ସୁକୁନଇ ସେପାଖରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ନି.ପ୍ରା ବିଦ୍ୟାଳୟ । ସେହି ନି.ପ୍ରା. ସ୍କୁଲ (ମୋ ଗାଁର) ନାଁ ଥିଲା – କ୍ଷେତ୍ରମଣି ନି.ପ୍ରା. ସ୍କୁଲ । ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ କ୍ଷେତ୍ରମଣି ସାମନ୍ତରାୟ ।

ମୁଁ ମାଇନର ସ୍କଲର ଜଣେ ଛାତ୍ର ଥିଲି ସପ୍ତମ ଶ୍ରେଣୀରେ ଛ’ମାସ । ସେତେବେଳେ ଛ’ମାସିଆ ବର୍ଷଟିକୁ ବର୍ଷେ ଧରା ହୋଇଥିଲା । କାରଣ ସ୍କୁଲ ଜାନୁୟାରୀରୁ ଡିସେମ୍ବର ବଦଳରେ ସେହି ବର୍ଷଠାରୁ ଜୁନ୍‌ରୁ ମେ’ରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରାଗଲା । ମୁଁ ସେଠି ମାଇନର ପାସ୍ କରି ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲା ସ୍କୁଲକୁ ଚାଲିଗଲି । ସେତେବେଳେ ବଡ଼ଦିନ ଛୁଟି ଥିଲା — ଧାନ କଟା ଛୁଟି ।

ଏବେ ଗାଁ ବୁଲି ଗଲାବେଳେ କେତେକ ମୋ ସମୟର ଲୋକ ମତେ ଦେଖାଇ ଦେଇଥିଲେ ଯେ, ସେହି କ୍ଷେତ୍ରମଣି ନି.ପ୍ରା. ସ୍କୁଲର କାନ୍ଥ ତିଆରି କରିବାକୁ କଞ୍ଚାମାଟିରେ ଇଟା ତିଆରି କରି ମୁଁ ସେହି ସ୍କୁଲ ଘର ତିଆରି କରିଥିଲି । ଗାଁ ମଝିରେ ଗୋଟିଏ ହାଟ ବସୁଥିଲା । ତା’ପାଖରେ ପଥରରେ ତିଆରି ଦୋଳମଣ୍ଡପ ଥିଲା ।

ସେଠାରେ କେତେ ବିମାନ ଆଖ ପାଖ ଗାଁରୁ ଦୋଳ ପୁନେଇଁରେ ସେଠି ଜମା ହେଉଥିଲା । ସେଠି ଯାତ୍ରା ହେଉଥିଲା ପାଞ୍ଚଦିନ । ରାତିରେ ନାଟ ତାମ୍‌ସା ବି ହଉଥିଲା । ମନେପଡୁଛି ସେଇଠି ପ୍ରଥମେ ଗାଁ ମେଲଣରୁ ମୁଁ କିଣିଥିଲି ଟେନିସ୍ ବଲ୍ ଆଉ 'ଓଡ଼ଣ' ପେନ୍‌ସିଲ୍ (Wooden) । ଏସବୁ ଜାପାନରୁ ଆସୁଥିଲା ଆଉ ହାଟ ବସୁଥିଲା ସପ୍ତାହର ଦୁଇ ଦିନ । ମନେପଡୁଛି ଦୋଳ ମେଲଣରେ ଆମେ ପିଲାଏ ପ୍ରଥମେ 'ବାଇସ୍କୋପ୍' ଦେଖିଥିଲୁ ।

ଏବେ ସେ ମେଲଣ ନାହିଁ । ଜମିଦାର ଘର ଏବେ ବିଭିନ୍ନ ଆଡ଼େ ଗଲେଣି । କିନ୍ତୁ ମାଇନର ସ୍କୁଲଟି ହାଇସ୍କୁଲ ହୋଇଛି । ଗାଁରେ ଯେଉଁ ହାଟ ହଉଥିଲା ସେ ଭାଙ୍ଗିଗଲାଣି । ଏବେ ହାଟ ହଉଛି ତ୍ରିବେଣୀଶ୍ୱରରେ । ଗାଁ ମଝିରେ ଯେଉଁ ବିରାଟ ବରଗଛ ଥିଲା, ତା'ରି ତଳେ କେତେ ନ୍ୟାୟ ନିଶାପ ହଉଥିଲା । ସଭାସମିତି ବି ହଉଥିଲା । ସେ ଗାଁକୁ ରାଜକୃଷ୍ଣ ବୋଷ, ଭୈରବ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ଠାରୁ ମତଲୁବ୍ ଅଲ୍ଲୀଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କେତେ ନେତା ଭୋଟ୍‌ବେଳେ ଦେଖା ଦେଉଥିଲେ । କିଛିଦିନ ପତିଆରା ଜମେଉଥିଲା । ଭାଗଚାଷୀ ଆନ୍ଦୋଳନ ପାଇଁ ଉସ୍‌କୋଉଥିଲେ । ସୁରେନ୍ଦ୍ର ଦ୍ୱିବେଦୀଙ୍କ ଠାରୁ ବିଶ୍ୱନାଥ ପଣ୍ଡିତ, ପ୍ରଦୀପ୍ତ ଦାସଙ୍କ ଭଳି ବହୁ ମହାରଥୀ ଆମ ଗାଁରେ ପହଞ୍ଚିଲେ, ଆମ ଘରେ (ଡାକ ନାଁ ପଣ୍ଡିତ ଘର) ଖାଇବା ପିଇବା ପାଇଁ, ସଭା ସମିତି ଆୟୋଜନ ପାଇଁ ମତେ ଧରି ବୁଲୁଥିଲେ । ସେମାନେ ସମସ୍ତେ କିନ୍ତୁ 'ଫାଇଦା ନେଇଗଲେ' । 'କାଇଦା' ଶିଖିଥିଲେ ବୋଲି । ସେହି ମଉଦାରେ ମୋର କିଛି ସମୟ କଟିଛି । କିନ୍ତୁ ଗାଁର ନାଁ କାହିଁକି 'ମଉଦା' ହେଲା ତା'ର ସୂତ୍ର ମୁଁ ଏବେ ବି ପାଇନି । କେହି କେହି କହନ୍ତି, ଗାଁର ଦେବତା ଥିଲେ କାଳିଆ ଦିଅଁ —ସାଧୁଲୋକଙ୍କ ଭାଷାରେ 'ମଧୁସୂଦନ'ଙ୍କ ନାଁରୁ କାଳକ୍ରମେ 'ମଉଦା' ହୋଇଛି । ଆଉ କେହି କେହି କହନ୍ତି, ନାଁ ଥିଲା 'ମହୁଦା' । ଏଠି କୁଆଡ଼େ 'ମହୁ ଚାଷ' ହଉଥିଲା । ସେଇଥିରୁ ନାଁ ହୋଇଛି 'ମଉଦା' । ଆଉ କେହି କେହି କହନ୍ତି, 'ମୌଜା'କୁ ଇଂରେଜ ଲୋକ 'ମଉଦା' କହି ଚଳେଇ ଦେଲେ । ହେଇଥିବ କୋଉଟା ଠିକ୍ ସେ କଥା ଭାଷା ବିଶାରଦମାନେ ବିଚାର କରନ୍ତୁ ।

* * *

କପି ଧରିବା ମୋର ଅପରାଧ

ସେ ବହୁବର୍ଷ ତଳର କଥା । ସେତେବେଳେ ଏକ ସରକାରୀ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଅଧ୍ୟାପନା କରୁଥିଲି । ପରୀକ୍ଷାରେ 'ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଜଗିବା'କୁ ପଡୁଥାଏ । ହଠାତ୍ ଦେଖିଲି ଜଣେ ଛାତ୍ର ଗୋଟିଏ ବହି ପକେଇ ଉତାରି ଚାଲିଛି । ମୋର ଅପରାଧ ହେଲା, ମୁଁ କପି ଛଡ଼ାଇ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଅନୁଯାୟୀ 'କେନ୍ଦ୍ର ପରିଦର୍ଶକ'ଙ୍କୁ (ଅର୍ଥାତ୍ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ ଅଧ୍ୟକ୍ଷଙ୍କ) ଦେଇଦେଲି ଓ ଗୋଟାଏ ବଡ଼ କାମ କରିଛି ଓ ସରକାରଙ୍କଠାରୁ 'ବାହବା' ପାଇବି ବୋଲି ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲି ।

କିନ୍ତୁ ସଂଧ୍ୟାବେଳେ ଜଣେ ଚତୁର୍ଥ ଶ୍ରେଣୀ କର୍ମଚାରୀ ମୋ ଘରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ କହିଲେ, ଆଜ୍ଞା, ପ୍ରିନ୍ସିପାଲ ଡାକୁଛନ୍ତି ଜରୁରୀ କାମରେ । ତା'କୁ କହିଲି ଯା' ପ୍ରିନ୍ସିପାଲଙ୍କୁ କହିବୁ ମୁଁ କାଲି ତାଙ୍କୁ ଅଫିସ୍ ସମୟରେ ଦେଖା କରିବି ।

ତା'ପରଦିନ ପହଞ୍ଚିଲି ପ୍ରାୟ ଦଶଟାରେ । ପ୍ରିନ୍ସିପାଲ ମତେ କହିଲେ ତମେ କପି କାଗଜପତ୍ର ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ନ ପଠେଇ ଫେରେଇ ଦିଅ । ଉତ୍ତରରେ କହିଲି – ମୁଁ ସେପରି କରି ପାରିବି ନାହିଁ । ସେ ଟିକେ କଡ଼ାସ୍ୱରରେ କହିଲେ, ତାହେଲେ ତମେ ଅଧ୍ୟାପକମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଯେଉଁ ଅଘୋଷିତ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ ସବୁ ଅଛି, ଯେଉଁଠିକି କଥା ମାନୁ ନଥିବା ଅଧ୍ୟାପକଙ୍କୁ 'ଦଣ୍ଡସ୍ୱରୂପ' ବଦଳି କରାଯାଏ, ସେଠିକି ପଠେଇ ଦିଆଯିବ । ଏହା ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ । ମୁଁ ଉତ୍ତରରେ କହିଲି, ମୁଁ ତ ଆଗରୁ ବିକ୍ରମଦେବ କଲେଜରେ ରହିଆସିଛି । ବାକି ପଠେଇଲେ ପାରାଳାଖେମୁଣ୍ଡି କଲେଜକୁ ପଠାଇଲେ ଯିବି । (ସେତେବେଳେ ଜୟପୁର ଓ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି କଲେଜକୁ ଦଣ୍ଡବିଧାନ ସ୍ୱରୂପ ପଠାଯାଉଥିଲା) ।

ଘରକୁ ଫେରିଆସିଲି – ସମସ୍ତ କାଗଜପତ୍ର ରେଜେଷ୍ଟ୍ରି ଡାକରେ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ପଠାଇଦେଲି ଓ ଲେଖିଦେଲି ଯେ କେନ୍ଦ୍ର ପରିଦର୍ଶକ, ଏହା ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ରାଜି ନହେବାରୁ ମୁଁ ଏପରି କରୁଛି । ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷା ନିର୍ଦ୍ଦେଶାଳୟ (ସେତେବେଳେ

କେବଳ ଶିକ୍ଷା ନିର୍ଦ୍ଦେଶାଳୟ ଥିଲା)ଙ୍କୁ ଜଣାଇ ଦେଲି ଯେ ମୋର 'ନିଯୁକ୍ତି ପତ୍ର'ରେ ସରକାରୀ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଥିଲା । 'ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ'ର ଏ କାର୍ଯ୍ୟରୁ ମତେ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଅବ୍ୟାହତି ମିଳିଲେ ଖୁସିହେବି । ଫଳରେ ଆଇନ ସଂଶୋଧିତ ହୋଇଗଲା ଓ ସରକାରୀ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ସମସ୍ତ ଅଧ୍ୟାପକ ପରୀକ୍ଷା କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ହୋଇଗଲା ।

ଏ ଗୋଟିଏ ଘଟଣା ମୋର ଜୀବନକୁ କିପରି କ୍ଷତ ବିକ୍ଷତ କଲା ସେ କଥା ମନେ ଅଛି । ଘଟଣାଟି ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୁଲି ଯାଇଥିଲି । ତା'ର ବହୁବର୍ଷ ପରେ ସେ କାଳର 'ମନ୍ତ୍ରୀ'ଙ୍କର କୌଣସି ଏକ ସଭା ହେଉଥାଏ 'ସୂଚନା ଭବନ'ରେ । ଯୋଗଦେବାକୁ ଗଲାବେଳେ (ପ୍ରାୟ ୧୦ ବର୍ଷ ପରେ) ସେ 'ଛାତ୍ର'ଟିର ଅଭିଭାବକ ମତେ ଦେଖି ଥଟାରେ କହିଲେ – କ'ଣ ଆପଣ ସେ 'କପି ଧରିବା' ଅଭ୍ୟାସ ଛାଡ଼ିଲେଣି ନା ସେମିତି ଜିଦ୍‌ଖୋର ଅଛନ୍ତି ? ଏବେ ପରା ଆପଣଙ୍କର 'ଇସ୍ତଫା ପତ୍ର' ଆମ ପାଖରେ ଅଛି । କେମିତି ଆପଣ ସେଇଟା କରେଇ ନେବେ ଦେଖିବା ।'

ସତକୁ ସତ ସେ 'ମହାପୁରଷ'ଙ୍କ କଥା ପୁଣି ମତେ ଶୁଣେଇଲେ ଜଣେ 'ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ'ଙ୍କ ପ୍ରଶାସନିକ (ଭାରତୀୟ) ସେବା ଅଧିକାରୀ । ଏବେ ବି ସେ ପ୍ରଶ୍ନ ଅସମାହିତ ରହିଛି – ତଥାକଥିତ 'ଆଇନର ଶାସନ' ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ । ଏବେ ଭାବୁଛି 'କପି ଧରିବା ମୋର ଅପରାଧ' ରହିଗଲା, ସୁଶାସନର ଅଧିକାରୀଙ୍କ ହାତରେ ।

⁂

ଆଉ ଏକ ଅପରାଧ

ଆଉ ଦିନକର କଥା – ବସି ପରୀକ୍ଷା ଖାତା ଦେଖୁଥାଏ । ବୋଧହୁଏ ୧୯୬୫ ମସିହା କଥା । ଜଣେ ଅଧ୍ୟାପକ ବନ୍ଧୁ ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ମୋ ହାତକୁ ଖଣ୍ଡିଏ କାଗଜରେ ଗୋଟିଏ ରୋଲ ନମ୍ବର ବଢ଼ାଇଦେଲେ ଓ କହିଲେ ଏ ମୋର ବଡ଼ ଭାଇଙ୍କର ଝିଅର ରୋଲ ନମ୍ବର । ଟିକେ ଖାତା କାଢ଼ନ୍ତୁ । ସେ ଫାଷ୍ଟକ୍ଲାସ ପାଇବା କଥା । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବି ।

ମୁଁ କହିଲି ଦେଖନ୍ତୁ, ଆପଣଙ୍କ ନମ୍ବର ରଖିଲି । ଯାହା କରିବା କଥା ମୁଁ ଦେଖିବି । ସେ ନଛୋଡ଼ବନ୍ଧା–ମୁଁ ବି । ଶେଷକୁ ସେ ବିରକ୍ତ ହୋଇ ମୋ'ଘର ଛାଡ଼ିଲେ । ପ୍ରକାରନ୍ତରେ କେତେ ଧମକପୂର୍ଣ୍ଣ କଥା କହିଗଲେ । ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ ଆମେରିକା ଯାତ୍ରା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଉଥିବା ବେଳେ, ସେହି ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗ ଉଚ୍ଚ ଅଧିକାରୀଙ୍କ ହାବୁଡ଼ରେ ଫାଇଲଟି ପଡ଼ିଲା । ସେ କେମିତି ଦାଉ ସାଧିଲେ ସେ କଥା ବଖାଣିବାକୁ ଗଲେ କେବଳ କାଗଜ କଲମ ଖର୍ଚ୍ଚ ହେବ । ସଂପାଦକ ୟାକୁ ଛାପି ସତ୍ୟ ଉଦ୍‌ଘାଟନ କରିଥିବାରୁ ବାହାବା ପାଇ ପାରନ୍ତି ଓ ଆଜିର ସ୍କ୍ୱାଡ୍‌ରେ ଯାଉଥିବା ଅଧ୍ୟାପକମାନେ ମୁରୁକି ହସା ମାରି ପାରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଇଏତ ପ୍ରାକ୍‌ଟିକାଲ ପଲିଟିକ୍ସ । କିନ୍ତୁ ଏଠି ନୀତି କଥା, ନୀତିଧର୍ମ (ଏଥିକ୍ସ) କଥା କହିବା ଖାଲି ମୂଳା ରାଶୁ ରାଶୁ କରି ଚୋବାଇବା ସାର ହେବ ସିନା । କିଏ ଏକଥା ଶୁଣିବ–ଶୁଣିବାକୁ ଗୁଣିବାକୁ ବେଳ କାହିଁ ?

ଶାସ୍ତ୍ର କହୁଛି ଅପରାଧୀ ଦଣ୍ଡ ପାଇବା କଥା – ମୁଁ ତ ଏମିତି ଦଣ୍ଡ ଭୋଗି ଭୋଗି ଚାଲିଛି । ଆଉ ଆମର 'ସାଆନ୍ତପଣିଆ' ବି ବଢ଼ି ବଢ଼ି ଚାଲିଛି । ତେଣୁ ଓଡ଼ିଆଏ ଠିକ୍ କହିଥିଲେ – ଏ ଯୁଗରେ 'କାନ୍ଦୁ ଥା, ଯାହା ପାରୁଛ ବାନ୍ଧୁଥା' । ଏ କଥା ସେକାଳ ଆଉ ଏକାଳ ଭିତରେ ଚିରନ୍ତନ ନୀତି ରହି ଆସିଛି ।

* * *

ଲିହାଇ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଗୋଟିଏ ଦିନ

ଏବେ ରାଜନୀତି ବିଜ୍ଞାନ ଅଧ୍ୟାପିକା ପ୍ରିୟମ୍ବଦା ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ସହିତ କଥା ହଉଥିଲି । ସେ ଅବସରପ୍ରାପ୍ତ । କିନ୍ତୁ ସ୍ମୃତି ମୋର ସିନା କମିବାରେ ଲାଗିଛି, ତାଙ୍କର ଏବେ ବି ସଜାଗ ଅଛି ।

ସେତେବେଳେ (୧୯୭୦-୭୧)ରେ ଲିହାଇ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଏମ୍.ଏ କରୁଥାନ୍ତି । ଲିହାଇ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଫିଲାଡ଼େଲଫିଆର ବେଥେଲହାମ୍ ସହରରେ ଅବସ୍ଥିତ– ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏକ ଇଞ୍ଜିନିୟରିଂ ପାଇଁ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଥିଲା । ସେତେବେଳେ ନୂଆ ନୂଆ ମାନବୀୟ ବିଦ୍ୟାର ବିଭାଗ ଖୋଲୁଥାଏ । ମୁଁ ସେତେବେଳେ ହାର୍ଟଫୋର୍ଡ଼ରେ ମାନବ ବିଜ୍ଞାନ ଓ ଦେବ–ବିଶ୍ୱାସ ବିଦ୍ୟାର ଅଧ୍ୟାପକ ଥାଏ । ୧୯୭୧ ମସିହାରେ ସପରିବାରେ ଭୁବନେଶ୍ୱର ଆସି, ଏଠି ମୋର ପୂର୍ବତନ ଚାକିରିରେ ଯୋଗ ଦେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରି ବିଫଳ ହୋଇ ଆମେରିକା ଫେରିଯାଇଥାଏ । ହଠାତ୍ ଆମେରିକାନ୍ ଆନ୍ଥ୍ରୋପୋଲଜି ଆସୋସିଏସନ ପକ୍ଷରୁ ମୋ ପାଖରେ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ପହଞ୍ଚିଲା । ସେମାନଙ୍କର ଅତିଥି ହୋଇ କୌଣସି ଏକ ବିଷୟ ଉପରେ ବକ୍ତୃତା ଦେବାକୁ । ବିଷୟଟି ମାନବବିଜ୍ଞାନ ସମ୍ପର୍କିତ ହେବା ଜରୁରୀ । ହାତରେ ସମୟ ଅଳ୍ପ । ତୁରନ୍ତ ଲେଖାଟିଏ ଲେଖି ବସିଲି – Culture of Democracy : India, A Case Study ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ସମୟରେ ଲିହାଇରେ ପହଞ୍ଚିଲି । ସେଠି ଏହି ବକ୍ତୃତା ସଭାକୁ ଆସିଥାନ୍ତି ଇଂଜିନିୟରିଂର ଛାତ୍ରମାନେ । ହଁ ମନେ ପଡୁଛି ସେତେବେଳକୁ ଲିହାଇରେ ଝିଅ/ମହିଳା/ନାରୀମାନଙ୍କୁ ପଢ଼ିବାର ସୁଯୋଗ ଦିଆଯାଉ ନଥିଲା । ମନେ ହେଉଛି ସେତେବେଳେ ପ୍ରିୟମ୍ବଦା ବୋଧହୁଏ ପ୍ରଥମ ବା ଦ୍ୱିତୀୟ ବର୍ଷର ନିୟମ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସମୟରେ ସେଠି ଛାତ୍ରୀ ଥିଲେ ।

ସେ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଡିନ୍ (ନାଁ ମନେପଡୁନି) ବକ୍ତୃତାରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥା'ନ୍ତି । ଅନେକ ଅଧ୍ୟାପକ ବି ଥାନ୍ତି । ବକ୍ତୃତାପରେ ସ୍ୱାଭାବିକ ପ୍ରଶ୍ନ ଉତ୍ତର ଛଳରେ ନାନା ପ୍ରଶ୍ନର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ଭାରତବର୍ଷ କଥା କହିଲେ ସବୁ ତଥ୍ୟ ସ୍ମରଣ

ଥିବା ଆବଶ୍ୟକ-ଜନସଂଖ୍ୟା, ରାଜନୀତି, ସମାଜ ବ୍ୟବସ୍ଥା, ନାରୀ-ପୁରୁଷ ଭେଦ ଆଦି ।

ଏ ସବୁର ଯଥାଯଥ ଉତ୍ତର ଦେବା ପରେ ରାତ୍ରି ଭୋଜନର ବ୍ୟବସ୍ଥା -ସେଠି ବି ଆଲୋଚନା — ଆମିଷ (ମୁଖ୍ୟତଃ ଗୋମାଂସ), ନିରାମିଷର ବୈଜ୍ଞାନିକ ଭିତ୍ତିଭୂମି ଆଦି । ମନେ ପଡୁଛି - ଡିନ୍ ବକ୍ତୃତା ପରେ ପ୍ରକାରନ୍ତରରେ ମୁଁ ସେଠାରେ ଅଧ୍ୟାପକ ଭାବରେ ଯୋଗ ଦେବାର ସମ୍ଭାବନା ବିଷୟରେ ପରୋକ୍ଷରେ ପ୍ରଶ୍ନ କରିଥିଲେ । ମୁଁ ଏଥିପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନୁହେଁ ବୋଲି ଜଣାଇ ଦେଇଥିଲି । ଏ ଥିଲା ଇଂଜିନିୟରିଂ ଛାତ୍ରଙ୍କ ପାଇଁ ମାନବୀୟ ବିଦ୍ୟାର ଆବଶ୍ୟକ ଭିତ୍ତିକ ନିଯୁକ୍ତି । ମୁଖ୍ୟତଃ ସଂସ୍କୃତିର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଓ ସେଥିରେ ବୈଷୟିକ ବା ପ୍ରଜ୍ଞାନର ଭିତ୍ତିଭୂମି ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା । ଏହା ଏକ ଆହ୍ୱାନ ଥିଲା - ସେ ଆହ୍ୱାନକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ, ମୋର ଜୀବିକା ବଦଳି ଯାଇଥାନ୍ତା ।

ଏବେ ଭାବୁଛି ଓଡ଼ିଶାର ବୈଷୟିକ ଶିକ୍ଷାର ଯେଉଁ ପରିସର ବୃଦ୍ଧି ପାଉଛି - ସେଥିରେ ମାନବୀୟ ବିଦ୍ୟାର ବିଭାଗ କେବେ ଖୋଲିବ । ପ୍ରଜ୍ଞାନର ବିଚାର ଫଳରେ ସଂସ୍କୃତିର ଯେଉଁ ରୂପାନ୍ତର ଘଟିଚାଲିଛି, ସେଥିରେ ଆମ ପିଲାଙ୍କ ବେଳକୁ ବୈଷୟିକ ଶିକ୍ଷା/ ବିଦ୍ୟା ବି ତାଙ୍କ ଜୀବନକାଳର 'ସଂସ୍କୃତି' ହେବାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରି ହେବ କି ? ତେଣୁ ବିଜ୍ଞାନ ଓ ମାନବୀୟ ବିଦ୍ୟା ମଧ୍ୟରେ ଭାରସାମ୍ୟ ରଖାଯାଇ ପାରନ୍ତା ନାହିଁ କି ? ଅନ୍ତତଃ ଓଡ଼ିଶାରେ । ଏ ବିଷୟରେ ଆମର ଶିକ୍ଷା-ଅଧିକାରୀ ଓ ଯୋଜନା-ବିଶାରଦ ଚିନ୍ତା ଓ ଯୋଜନା କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଅନ୍ତତଃ ମୋର ତ ଏଇ ଆଶା, କିନ୍ତୁ କରିବ କିଏ ? ଏ ପ୍ରଶ୍ନ ତୁହାକୁତୁହା ମନକୁ ଆନ୍ଦୋଳିତ କରୁଛି ।

* * * *

‘ସାନ୍‌ହୋସେ’ରେ ଆଲୋଚନାଚକ୍ର

୨୦୦୧-୦୨ ମସିହାରେ ଆମେରିକାରେ ବାସ କରୁଥିବା ମୋର ଦୁଇ କନ୍ୟା ଓ ତାଙ୍କ ପରିବାରକୁ ଦେଖିବାକୁ ଯାଇଥିଲି । ୨୦୦୨ ଜାନୁଆରୀ ୪-୯ ‘ସାନ୍‌ହୋସେ’ ଠାରୁ ଆନ୍ତଃରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ସମ୍ମିଳନୀଟିଏ ଚାଲିଥାଏ – ବିଶ୍ୱ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ବିଜ୍ଞାନ ଓ ରିଲିଜିଅନ୍ କିପରି ‘ପଢ଼ାଇବା’ ଆବଶ୍ୟକ, ସେଥିପାଇଁ ବହୁ ରାଷ୍ଟ୍ରର ଅଧ୍ୟାପକମାନେ ଏକତ୍ରିତ ହୋଇଥାନ୍ତି । ସେଠାରେ ଭାଗ ନେଉଥିବା କେତେକ ମୋର ପୂର୍ବତନ ଛାତ୍ର ମୁଁ ଆମେରିକା ଆସିଛି ଜାଣି, ଏହି ସମ୍ମିଳନୀରେ ଭାଗ ନେବାକୁ ଆମନ୍ତ୍ରଣ ଜଣାଇଲେ । ‘ସାନ୍‌ହୋସେ’ରେ କେତେକ ଓଡ଼ିଆ ବନ୍ଧୁ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ କାର୍ଯ୍ୟରତ । କୌଣସି ଭାରତୀୟ ‘ବିଜ୍ଞାନ ବା ରିଲିଜିଅନ୍’ର ଅଧ୍ୟାପକ ଉପସ୍ଥିତ ନଥିଲେ । ତେଣୁ ସମ୍ମିଳନୀ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ ଭାବିଲେ ଯେ ମୁଁ ଜଣେ ‘ଭାରତୀୟ’ ହୋଇଥିବାରୁ ମୋର ମତାମତ ଜାଣିବା ଆବଶ୍ୟକ । ମୁଁ ଠିକ୍ ବିଜ୍ଞାନର ଅଧ୍ୟାପକ ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ ସମାଜ-ବିଜ୍ଞାନୀମାନେ କିଛି ବିଜ୍ଞାନ ନିଶ୍ଚୟ ପଢ଼ିଥିବେ ଓ ସେହି ଭିତ୍ତିଭୂମିରେ ‘ସମାଜ ବିଜ୍ଞାନ’ ର ପାଠ୍ୟକ୍ରମକୁ ପରିବର୍ତ୍ତିତ କରିପାରିବେ ଏହା ଥିଲା ସେମାନଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ ।

ସେଠାରେ ମୋର ରହିବା ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କୁ ‘ମୋର ଦେୟ’ (ପଞ୍ଜିକରଣ ବାବଦ)କୁ ମଧ୍ୟ ଛାଡ଼ କରି ଦିଆଗଲା । ସେମାନଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା ମୁଁ ଭାରତ ଫେରି ବିଭିନ୍ନ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଏଥିପାଇଁ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିପାରେ । ଅବଶ୍ୟ ସେଠୁ ଫେରିବା ପରେ ଅନେକ କୁଳପତିଙ୍କୁ ଏଥିପାଇଁ ଅନୁରୋଧ କରି ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବି ସକ୍ଷମ ହୋଇ ପାରିଲି ନାହିଁ । ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା ଏଥିପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଲେ ପ୍ରାୟ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠୁଛି – ଏଥିପାଇଁ କେତେ ଟଙ୍କା ମିଳିବ ? ଏ ପ୍ରଶ୍ନର କୌଣସି ଉତ୍ତର ମୁଁ ସେତେବେଳେ ଦେଇପାରି ନଥିଲି – ଏବେ ବି ପାରିବି ନାହିଁ । ‘ବିଜ୍ଞାନର ଇତିହାସ’ ଓଡ଼ିଶାର କୌଣସି ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଚର୍ଚ୍ଚାହୁଏ ନାହିଁ ବା ଏଥିପାଇଁ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଉଥିବା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ହେଉନାହିଁ । ଠିକ୍ ସେହିଭଳି ଭାବରେ ‘ରିଲିଜିଅନ୍‌ସ’ର ‘ବିଶ୍ୱରେ’ ଯେଉଁ ବିଭିନ୍ନ ଧାରା ରହିଛି ସେ ସଂପର୍କରେ କୌଣସି ଚର୍ଚ୍ଚା ବା ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ଏଯାବତ୍ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇପାରିନାହିଁ ।

ଦୁଃଖର କଥା, ମୋ କଥା ଓ ପ୍ରସ୍ତାବଗୁଡ଼ିକ ସେହିଭଳି ‘କୁମ୍ଭୀର କାନ୍ଦଣା’ରେ ରହିଯାଇଛି । ଏ କଥା ଲେଖିବାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଉଛି ଯେ ଭାରତବର୍ଷର ଓ ଓଡ଼ିଶାରେ ଏବେ ‘ଜଗତିକରଣ’ର ବନ୍ୟା ଛୁଟୁଛି ଓ ତାହା ସହିତ ଆମର ‘ରକ୍ଷଣଶୀଳ’ ମନୋଭାବ

ମଧ୍ୟ ଆମରି ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ବିଶ୍ୱର ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳରେ ନିଯୁକ୍ତି ପାଇବାର ସୁଯୋଗ ସୃଷ୍ଟି କରି ପାରୁନାହିଁ କିମ୍ବା ଓଡ଼ିଶା ବା ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳରେ ମଧ୍ୟ ଏଭଳି 'ପାଠ୍ୟକ୍ରମ'ର ଆବଶ୍ୟକତା ଉପଲବ୍ଧ କରି ହେଉନାହିଁ । ୟୁଜିସି ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସଂସ୍ଥାଗୁଡ଼ିକ ଏଥିପାଇଁ ଯେତେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶନାମା ଦେଲେ ବି ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ପରିବର୍ତ୍ତନ ପାଇଁ ଯେତେ ପରାମର୍ଶ ଦେଲେ ବି ତାହାକୁ ଆମ ପରିସ୍ଥିତିକୁ ଚାହିଁ, ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ଚାହିଁ, ଯୁବକ ଯୁବତୀଙ୍କର ଭବିଷ୍ୟତକୁ ଚାହିଁ, ଯଦି ଆମ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାର ପରିବର୍ତ୍ତନ ନକରୁ, ତେବେ ଅନ୍ତତଃ ଓଡ଼ିଶାରେ ଭୟାବହ ପରିସ୍ଥିତି ସୃଷ୍ଟି ହେବାର ସମ୍ଭାବନା ରହିବ ନାହିଁ ।

'ସାନ୍‌ହୋସେ' ସହରର ଏହି ପାଞ୍ଚ ଦିନିଆ କର୍ମଶାଳାରେ ଯୋଗଦେଇ ନିଜେ ଅନେକ ଉପକୃତ ହେଲି । କିନ୍ତୁ ଦୁଃଖ ରହିଗଲା ଯେ, ଓଡ଼ିଶାର କୌଣସି ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଏ ଦିଗରେ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ସୃଷ୍ଟି କରୁ ନାହାଁନ୍ତି । ଏହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ କଥା ସେଠି ବି ମନେ ପଡୁଥିଲା ଓ ଆଲୋଚନା ପରିସରକୁ କିଛିମାତ୍ରାରେ ଆଣିପାରିଥିଲି, ଏବେ ଏଠି ବି ସେଇ କଥା ମନକୁ ଘାରୁଛି । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ 'ବିଶ୍ୱଜନନୀ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ' – ଏପରିକି 'ପିଲାଙ୍କ ପୋଥି', 'ନୟୀ ତାଲିମ୍'ର ରଚନାଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ସମସ୍ୟାକୁ ବିଶ୍ୱ ବା ଜଗତ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଉତ୍‌ଥାପନ କରି ଭବିଷ୍ୟତ ବଂଶଧରଙ୍କୁ ସେଥିପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ଆମର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୋଲି ମନେ ହେଉନାହିଁ ।

ମୋର ଦୁଇ କନ୍ୟା ଓ ଜାମାତା, ଏଇଠି ପାଠ ପଢ଼ିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସେଠି ପହଞ୍ଚିବା ପରେ ସେଠି ମଧ୍ୟ ଡିଗ୍ରୀ ହାସଲ କରି ନିଯୁକ୍ତି ପାଇ ରହିଗଲେ । କାରଣ ସେମାନେ ଉପଲବ୍‌ଧି କଲେ ତାଙ୍କର ବିଶ୍ୱଜନୀନ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ଯେପରି ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଛି ଏଠି ସେ ସୁଯୋଗ ମିଳିବ ନାହିଁ । ଏବେ ଭାବୁଛି, ଆମର ଜଗତିକରଣ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ଆମର ଛାତ୍ର/ଛାତ୍ରୀମାନେ ଯେତେ ଭ୍ରମଣ କରିପାରିବେ, ବିଶ୍ୱର ବିଭିନ୍ନ ରାଷ୍ଟ୍ରର ଜୀବନଧାରା ବିଷୟରେ ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ବା ଅଣଆନୁଷ୍ଠାନିକ ଶିକ୍ଷା ଲାଭ କରିପାରିବେ, ଓଡ଼ିଶାର ଭବିଷ୍ୟତ ସେତିକି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହେବ । ଏଥିପାଇଁ ଏକ ରାଜନୈତିକ ଇଚ୍ଛାଶକ୍ତିର ପୁନର୍ବିନ୍ୟାସ, ଚିନ୍ତାଧାରାର ସଂପ୍ରସାରଣ ଆବଶ୍ୟକ ।

ମୋ କାଳ ତ ସରି ଆସିଲାଣ । କେବଳ ଦୁଃଖ ରହିଯାଇଛି ଯେ, ମୋର ଏ ଭ୍ରମଣ ମତେ ଅନେକ ଜ୍ଞାନ ଆହରଣର ସୁଯୋଗ ଦେଇଛି–ଯାହା ମୋର ପରବର୍ତ୍ତୀ ବଂଶଧରଙ୍କ ଜୀବନରେ ଜୁଟିବ କି ? ତେଣୁ ଏ ସବୁ ସ୍ମୃତି କେବଳ ମତେ ହିଁ ଦଂଶନ କରୁଛି ।

* * *

ନରେନ୍ଦ୍ର ନାଥ ମିଶ୍ରଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ମୋର ସ୍ମୃତିକଥା

୧୯୫୮ ମସିହା ଜୁଲାଇ ମାସରେ ମୁଁ ଶାନ୍ତିନିକେତନରେ ପହଞ୍ଚିଲି । ସେତେବେଳକୁ ନରେନ୍ଦ୍ରବାବୁ ଶାନ୍ତିନିକେତନର ଜଣେ ଗବେଷକ ଭାବେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ପିଏଚ୍.ଡ଼ି. ନିବନ୍ଧ ପ୍ରସ୍ତୁତିରେ ଲାଗିଥିଲେ । ତାର କିଛି ମାସ ପରେ ଓଡ଼ିଶା ପବ୍ଲିକ ସର୍ଭିସ କମିଶନ ଦ୍ୱାରା ମନୋନୀତ ହୋଇ ଫକୀରମୋହନ କଲେଜରେ ଜଣେ ଓଡ଼ିଆ ଅଧ୍ୟାପକ ରୂପେ ଯୋଗଦେଲେ । ଏଇ ଅଳ୍ପ କେତେ ମାସ ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ କୁଞ୍ଜବାବୁଙ୍କ ଘରେ ଦେଖା ସାକ୍ଷାତ ହେଉଥିଲା । ବେଳେବେଳେ ସେ ଆମ ସହିତ ସାନ୍ଧ୍ୟ ଭ୍ରମଣରେ ଯୋଗ ଦେଉଥିଲେ ।

ସେତେବେଳେ ଶାନ୍ତିନିକେତନରେ ଅନ୍ନଦା ଶଙ୍କର ରାୟ ଓ ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୀଳା ରାୟ ରହୁଥାନ୍ତି । ନରେନ୍ଦ୍ରବାବୁ ଲୀଳା ରାୟଙ୍କ ସହିତ ମଝିରେ ମଝିରେ ଓଡ଼ିଆରୁ ଇଂରାଜୀ ଅନୁବାଦ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥାନ୍ତି । ସେ ଫକୀରମୋହନ କଲେଜରେ ଯୋଗଦେଇ ପରେ ଆମ ସହିତ ଆଉ ବିଶେଷ ସଂପର୍କ ରହିଲା ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ସେ ସମୟରେ ଯେଉଁମାନେ ଓଡ଼ିଆ ସମାଲୋଚନା ସାହିତ୍ୟ ଲେଖୁଥିଲେ ସେମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣଠାରୁ ନରେନ୍ଦ୍ରବାବୁଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭିନ୍ନ ଥିଲା । ଓଡ଼ିଆ ସମାଲୋଚନା ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖିଲା ବେଳେ ସେ ବିଶ୍ୱ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସର ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ବିଷୟ ଉପସ୍ଥାପନା କରିବା ଦିଗରେ ବୋଧହୁଏ ପ୍ରଥମ ସମାଲୋଚକ ।

ଦଶହରା ଛୁଟିରେ ମୁଁ ଗାଁକୁ ଫେରିଲି । ଗାଁରେ ହଠାତ୍ ଜଣଙ୍କ ଘରକୁ ବୁଲି ଯାଇଥିଲି । ସେଠାରେ ଦେଖିଲି କିଛି ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ଗୁଡ଼ିଏ ପୁରୁଣା ପତ୍ରିକା ଚିରି ଗୁଣ୍ଡି ମସଲା ଶୁଖାଉଥାନ୍ତି । ଦେଖିଲି – ସେଗୁଡ଼ିକ 'ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ'ର ପ୍ରାଚୀନ ସଂଖ୍ୟା । ସେଗୁଡ଼ିକ ସଂଗ୍ରହ କରି କୁଞ୍ଜବାବୁଙ୍କୁ ଚିଠି ଲେଖିଲି । କୁଞ୍ଜବାବୁଙ୍କ ଠାରୁ ଉତ୍ତର ପାଇଲି –''ପତ୍ରିକାଗୁଡ଼ିକ ନେଇ ଆସ । ଶାନ୍ତିନିକେତନକୁ ଫେରିଲା ପରେ ନରେନ୍ଦ୍ରର ଥେସିସ୍ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ବାଲେଶ୍ୱର ହୋଇ ଆସିବ ।''

ତେଣୁ 'ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ' ପତ୍ରିକା ତକ ବେତପେଡ଼ିର ପୂରାଇ ବାଲେଶ୍ୱରରେ ନରେନ୍ଦ୍ରବାବୁଙ୍କ ଘରେ ପହଞ୍ଚିଲି । ସେଠାରେ ମୋର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଥିଲା – ତାଙ୍କ ଥେସିସ୍ ପାଇଁ ଉପାଦାନ ସଂଗ୍ରହ କରିବା ଓ ତାଙ୍କୁ ଲେଖିବା ପାଇଁ ଯୋଗାଇଦେବା । ମୁଁ ତାଙ୍କ ଘରେ ରହିଥିଲି ଓ ଭାଉଜ (ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ) ପ୍ରତିଦିନ ସକାଳୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥିବା ପରଟା, ଭଜା, ମୋହନଭୋଗ ଜଳଖିଆ ଖାଇ କାମରେ ଲାଗୁଥିଲି । ନରେନ୍ଦ୍ରବାବୁ କଲେଜ କାମ ସାରି ଫେରିଲେ ପୁଣି ତାଙ୍କ ଥେସିସ୍ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବସୁଥିଲି । କାରଣ ବିଶ୍ୱଭାରତୀ ତାଙ୍କୁ ସେ ବର୍ଷ ଡିସେମ୍ବର ସୁଦ୍ଧା ଥେସିସ୍ ଦାଖଲ କରିବାକୁ ଶେଷ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଇଥାନ୍ତି । 'ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ' ପତ୍ରିକା ଖୋଲାଇ ଖୋଲାଇ ଅନେକ ଗୁଡ଼ିଏ ଗୌଣ କବିଙ୍କର ତାଲିକା ଓ ତାଙ୍କ କୃତି ସଂପର୍କରେ ଉପାଦାନ ମିଳିଲା । ତେଣୁ ନରେନ୍ଦ୍ରବାବୁ ତାଙ୍କ ନିବନ୍ଧରେ ଏହି ଗୌଣ କବିମାନଙ୍କର କୃତି ସଂପର୍କରେ ଏକ ପରିଚ୍ଛେଦ ଲେଖିଥିଲେ । ପୂଜାଛୁଟି ସରିବା ପୂର୍ବରୁ ମୁଁ ଶାନ୍ତିନିକେତନ ('ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ' ପତ୍ରିକା ସହ) ଫେରିଲି ।

ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ନରେନ୍ଦ୍ରବାବୁ ଥେସିସ୍ ଦାଖଲ କଲେ ଓ ପିଏଚ୍.ଡ଼ି ଯଥା ସମୟରେ ପାଇଲେ । ଦାଖଲ କରିବାକୁ ଯାଇ ସେ ଶାନ୍ତିନିକେତନରେ କିଛିଦିନ ରହିଲେ । ସେତେବେଳେ ମୁଁ କୁଞ୍ଜବାବୁଙ୍କ ପରାମର୍ଶରେ 'ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଭୂମି ଓ ଭୂମିକା' ପାଇଁ ପାଣ୍ଡୁଲିପି ପ୍ରସ୍ତୁତ କରୁଥାଏ । ସେହି କାର୍ଯ୍ୟରେ ଆମକୁ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ପରାମର୍ଶ ଦେଇଥାନ୍ତି ଓ ମୋ ଲିଖିତ ପ୍ରବନ୍ଧ ସଂଶୋଧନ କରୁଥାନ୍ତି ।

କିଛିଦିନ ପରେ ସେ ଶାନ୍ତିନିକେତନରେ ଅଧ୍ୟାପକ ପଦ ପାଇଁ ଦରଖାସ୍ତ କଲେ । ଡି.ପି.ଆଇ. ବାମାଚରଣ ଦାସ ତାଙ୍କ ଦରଖାସ୍ତ ଫରଓ୍ୱାଡ଼ କରିବାକୁ ମନ କଲେ । କାରଣ ଶାନ୍ତିନିକେତନର ଦରମା ହାର ଓଡ଼ିଶା ସରକାରଙ୍କ ଦରମା ହାରଠାରୁ କମ୍ ଥିଲା । ମୋର ଯାହା ମନେ ପଡୁଛି – ଶାନ୍ତିନିକେତନର କମ୍ ଦରମା ହାର ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ରାଜି ଅଛନ୍ତି ବୋଲି ନରେନ୍ଦ୍ରବାବୁ ଜଣାଇଦେଲେ । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ସେ ଓଡ଼ିଶା ସରକାରଙ୍କ ଚାକିରି ଛାଡ଼ି ଶାନ୍ତିନିକେତନରେ ଯୋଗଦେଲେ । ସେତେବେଳକୁ ମୁଁ ଶାନ୍ତିନିକେତନ ଛାଡ଼ିଥାଏ । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କାରଣ ଯୋଗୁଁ (ଉପାଚାର୍ଯ୍ୟ ସୁଧୀରଞ୍ଜନ

ଦାସଙ୍କ ଅବିଚାର) ମୋର ଶାନ୍ତିନିକେତନରେ ଚାକିରି ନୋହିଲା । ଏହାପରେ ନରେନ୍ଦ୍ରବାବୁଙ୍କ ସହିତ ମୋର ବିଶେଷ ଯୋଗସୂତ୍ର ନଥିଲା । 'ଡଗର' ପତ୍ରିକା ପ୍ରକାଶନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମୁଁ କାର୍ଯ୍ୟଭାର ନେବା ପୂର୍ବରୁ ବହୁ ଶାନ୍ତିନିକେତନ ଛାତ୍ର ଅକ୍ଲାନ୍ତ ପରିଶ୍ରମ କରିଥିଲେ, ଯଥା – କୃଷ୍ଣଚରଣ ବେହେରା, ବିନୋଦ ରାଉତରା, ନରେନ୍ଦ୍ର ନାଥ ମିଶ୍ର, ନରେନ୍ଦ୍ର ବେହେରା, ଦୁର୍ଗାଚରଣ ପରିଡ଼ା ।

ମୁଁ ଆମେରିକାରେ ଥିଲାବେଳେ ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ତାଙ୍କ ସହିତ ପତ୍ର ଯୋଗେ ଯୋଗାଯୋଗ ରଖୁଥିଲି । ଆମେରିକାରୁ ଶାନ୍ତିନିକେତନର ପ୍ରାଧ୍ୟାପକ ଚାକିରି ପାଇଁ ନରେନ୍ଦ୍ରବାବୁଙ୍କ ପ୍ରତିଯୋଗୀ ଥିଲି । ଆମେରିକାରୁ ଫେରିବା ପରେ କେବଳ ନରେନ୍ଦ୍ରବାବୁ ହିଁ ଶାନ୍ତିନିକେତନରେ ବକ୍ତୃତା ଦେବାପାଇଁ ମୋତେ ପ୍ରଥମେ ଡାକିଥିଲେ । ଭୁବନେଶ୍ୱର ଆସିଲେ ସେ ବେଳେବେଳେ ମୋର ଅତିଥି ହେଉଥିଲେ । ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ସ୍ମୃତି ସମିତି ସହିତ ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ନିବିଡ଼ ଭାବେ ସଂପୃକ୍ତ ହେଲି, ସେତେବେଳେ ମୁଁ ନରେନ୍ଦ୍ରବାବୁଙ୍କୁ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ ଉପରେ ଯୋଡ଼ିଏ ପୁସ୍ତକ ଲେଖିବା ପାଇଁ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରି ଦେଇଥିଲି । ଫଳରେ ନୀଳକଣ୍ଠ ସ୍ମୃତି ସମିତି ତାଙ୍କ ରଚିତ 'ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ : ଜୀବନ ଓ ବୃତ୍ତି' ଓ ଇଂରାଜୀରେ 'ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ' (ଲୀଳା ରାୟଙ୍କ ସହ) ଦୁଇଟି ବହି ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ଶାନ୍ତିନିକେତନର ବିଭିନ୍ନ ସଂସ୍ଥାନ ଓ ପିଏଚ୍.ଡ଼ି ଥେସିସ୍‌ର ପରୀକ୍ଷକ ଭାବେ ଗଲାବେଳେ ତାଙ୍କ ସହିତ ଆଳାପ ଆଲୋଚନା ହେଉଥିଲା ।

* * * *

ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରାଣ, ବିଦେଶୀ ମନ

ଅଳ୍ପ କେତେଥର ଦେଖାହୋଇଛି । ଦୁଇ ଚାରିପଦ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇଛି । ବାକୀ କିଛିଟା ଭାବ ବିନିମୟ ହୋଇଯାଇଛି ବିନା ବାକ୍ୟ ବ୍ୟୟରେ । ବିନା ଭାଷା ପ୍ରୟୋଗରେ । ଏମିତି କ୍ୱଚିତ ଭାବ ବିନିମୟ ସମ୍ଭବ, କ୍ୱଚିତ୍ ବି ଏମିତିଆ ଲୋକଙ୍କ ସହିତ ପରିଚୟ ହୁଏ, ଆନ୍ତରିକତା ବଢ଼େଇ ହୁଏ – ଆଉ ଘନିଷ୍ଠତା ଆସିଲା ବେଳକୁ ବେଳ ମିଳେନାହିଁ । କେତେ ଅକୁହା କଥା ରହିଯାଏ । କେତେ ବେଦନା ପ୍ରକାଶ ପାଇପାରେ ନାହିଁ, ଆଉ କେତେ ଆଦର୍ଶ ଧୂଳିସାତ୍ ହୋଇଯାଏ । ମଣିଷ ସହିତ ମଣିଷର ରକ୍ତାକ୍ତ ସଂଗ୍ରାମ ବାକ୍ ଯୁଦ୍ଧ, ଈର୍ଷା ପ୍ରଣୋଦିତ ସଂଘର୍ଷ ଭିତରେ ଜୀବନ କାଳ କଟିଯାଏ । ହୁଏତ କେତେ କେତେ ଜୀବନ କାଳର ଦରକାର ପଡ଼େ ମଣିଷକୁ ବଂଧୁ କରିବାକୁ, ସହଦୋର କରିବାକୁ, ଆଦର କରିବାକୁ, ସ୍ନେହ କରିବାକୁ ପୁଣି ଯାହାପାଇଁ କାନ୍ଦି ହେବା ସେମିତିଆ ଲୋକଟିଏ ଖୋଜି ପାଇବାକୁ । କାନ୍ଦି ବସିଲେ ତ ସମସ୍ତଙ୍କପାଇଁ କାନ୍ଦିହେବ ବା କାନ୍ଦିବାର ଅଭିନୟ କରିହେବ ବା ଲୋକ ଦେଖାଣିଆ କାନ୍ଦର ବାହାନା କରିହେବ । କିନ୍ତୁ କର୍କଶ ଏଇ ପୃଥିବୀରେ, ରୁକ୍ଷ ଏଇ ଓଡ଼ିଶା ଭୂଇଁରେ ଯେଉଁଠି କାନ୍ଦିବା ଏକ ଚିରଦିନିଆ ବ୍ୟାପାର, ସେଠି କଣ ଜଣକ ପାଇଁ କାନ୍ଦିବା ଆବଶ୍ୟକ ପଡ଼େ ନାହିଁ – କାନ୍ଦି ହୋଇଯାଏ, ଅଜାଣତରେ, ଭାବାବେଗରେ । ହୁଏତ ଏହା ପଛରେ ଭାବପ୍ରବଣତାର ମାତ୍ରାଧିକ ଥାଇପାରେ କିମ୍ବା ଆଦର୍ଶଗତ ସାମ୍ୟ ଥାଇପାରେ ।

ମୋ ଜୀବନକାଳରେ ମୁଁ ଅନେକ କାନ୍ଦିଛି । ବୋଧହୁଏ ଆହୁରି ଅନେକ ଥର କାନ୍ଦିବାପାଇଁ ପଡ଼ିବ । କାରଣ ମଣିଷକୁ ଭଲ ପାଇବା ମୋର ଏକ ଧାତୁଗତ ଦୁର୍ବଳତା ଓ ସେଇଥିପାଇଁ ମୁଁ ଥରେ କାନ୍ଦିଥିଲି । ସେ କାନ୍ଦିବାର ସ୍ମୃତି ଏବେ ବି ମୋ ମନରେ ରହିଛି । ସ୍ମୃତି ଲିଭେ ନାହିଁ, ହଜିଯାଏ ନାହିଁ । କେବଳ ଅଲିଭା ଦାଗ ରଖି ଦେଇଯାଏ । ଏମିତି ମୁଁ କାନ୍ଦିଥିଲି ଗୋଲୋକବାବୁଙ୍କ ବିୟୋଗ ସମ୍ବାଦରେ । କଥା କହୁ କହୁ, ଭାଷଣ ଦେଉ ଦେଉ, ଗୋଲୋକବାବୁଙ୍କ ପ୍ରଥମ ଶ୍ରାଦ୍ଧ ଦିବସରେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଭବନରେ ମୋର ବାକ୍ ଶକ୍ତି ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ମୁଁ ଭାବପ୍ରବଣ ହୋଇପଡ଼ିଥିଲି ଓ ହଠାତ୍ ସଭାମଞ୍ଚରୁ ଓହ୍ଲାଇ ସଭାଗୃହରେ ବସିପଡ଼ିଲି । ଆଉ ଭାବୁଥିଲି ''ଗୋଲକବାବୁ''ଙ୍କ କଥା ।

"ଗୋଲକବାବୁ" ମୋଠୁ ବୟସରେ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶାର ପାରଂପରିକ ସଂଶୋଧନ ରୀତିରେ ସେ ହୁଏତ ମୋଠୁ "ସାର୍" ଡାକ ଶୁଣିବାକୁ ଦାବୀ କରିପାରିଥାନ୍ତେ ଓ ବୋଧହୁଏ ମୋର ଅନିଚ୍ଛା ସତ୍ୱେ ମତେ ବାଧ କରି ପାରିଥାନ୍ତେ, କିନ୍ତୁ ସେ ମତେ ଭାବଗ୍ରାହୀ ବାବୁ ବୋଲି ସମ୍ବୋଧନ କରୁଥିଲେ ଓ ମୁଁ ବି କହୁଥିଲି "ଗୋଲାକବାବୁ" ବୋଲି । ଏହି ସମ୍ବୋଧନର ରୀତିରେ ଥିବା ପରମ୍ପରାରର ବିଚ୍ୟୁତି ତାଙ୍କୁ ବ୍ୟଥିତ କରିନଥିଲା । କିମ୍ବା ମତେ "ଅହଙ୍କାରୀ" କରିପାରିନଥିଲା । କାରଣ ବୋଧହୁଏ ଏତିକି ହୋଇପାରେ ଯେ ତାଙ୍କ ମୋ ଭିତରେ କିଛି ଗୋଟାଏ ଆଦର୍ଶଗତ ସାମ୍ୟ ଉଭୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ନେଇଥିଲୁ – ଅକୁହା ଭାଷାରେ, ଅବ୍ୟକ୍ତ ବେଦନାରେ ଆଉ ଅବୁଝା ବୁଝାମଣା ଭିତରେ । ଆଉ ସେଇଥିପାଇଁ ଘଣ୍ଟା ଘଣ୍ଟା କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେବାର ଆବଶ୍ୟକତା ନଥିଲା କିମ୍ବା ପରସ୍ପରକୁ ବୁଝାଇବାକୁ ହେବାର ବା କୈଫୟତ ଦେବାର କୌଣସି ଅଯଥା ଆଳଙ୍କାରିକତାର ପ୍ରୟୋଜନୀୟତା ନଥିଲା ।

"ଗୋଲକବାବୁ" କିମିତିଆ ଲୋକ ଥିଲେ କହିବା ଭଳି ଶକ୍ତି ମୋର ନାହିଁ । ଦୁଇ ତିନି ଥର ଦେଖା – ୨/୪ମିନିଟ୍ କଥାବାର୍ତ୍ତା । ତାରି ଭିତରେ ସତେ ଯେମିତି ଗୋଟାଏ ଆନ୍ତରିକତା ଆପଣା ଛାଏଁ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାରିଯାଇଥିଲା । ଏଭଳି ଆନ୍ତରିକତା ଆପଣାଛାଏଁ ଆସିଯାଏ । ଏଥିପାଇଁ କୌଣସି ଆୟୋଜନର ଆବଶ୍ୟକତା ନଥାଏ । ମନେପଡୁଛି ୧୯୭୧ ମସିହା କଥା । ମାତ୍ର ଦୁଇମାସପାଇଁ ଓଡ଼ିଶା ଆସିଥାଏ – ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକାରୁ । ନାନା ବଂଧୁଙ୍କୁ ସନ୍ଧୋଳିବାର ଥାଏ । ତାରି ଭିତରେ ଦେଖା କରିବାକୁ ଗଲି ରେଭେନ୍‌ସା କଲେଜ ମୁଖ୍ୟ ଓଡ଼ିଆ ଅଧ୍ୟାପକ ପ୍ରକୋଷ୍ଠକୁ । କେହି ଜଣେ ଓଡ଼ିଆ ଅଧ୍ୟାପକ ମତେ 'ଗୋଲୋକବାବୁଙ୍କ' ସହିତ ପରିଚିତ କରେଇଦେବାକୁ ଆଗଭର ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ଗୋଲୋକବାବୁ କହିଲେ, "ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଜାଣିଛି ।" "ଆଉ କଣ ଆପଣ ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକାରେ ରହିଯିବେ ? ଏଠି ତେବେ ଅନେକ କାମ ରହିଛି – କରିବ କିଏ ?" "ଏବେତ ବିଦେଶରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ମିଳିଗଲା – ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ସାହିତ୍ୟକୁ ଆଗେଇ ନବ କିଏ ? "କଣ ଫେରିବେ ତ ?" ମୋର ଉତ୍ତର ଥିଲା – "ଦେଖାଯାଉ କଣ ହେଉଛି ?" ଏବେ ଦେଖାଯାଇ ସାରିଲାଣି ଅନେକ କଥା । ଏଇ ସେଇ ଗୋଲକବାବୁ ଯିଏ ମତେ ଆହ୍ୱାନ ଦେଇଥିଲେ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଫେରିବାପାଇଁ । ସେ ସେଇ ଗୋଲକବାବୁ – "ଓଡ଼ିଆ କେବେ ?"ର ଲେଖକ "ଗୋଲକବାବୁ" – "ମଣିଷର ଭାଷା"ର ଲେଖକ ଗୋଲକବାବୁ ଆଉ ମୋ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ପାଠାଗାରରେ ଥିବା "ବନ୍ଦୀ ନେହେରୁ"ର ଅନୁବାଦକ "ଗୋଲକବାବୁ" । କାହିଁ କେତେବର୍ଷ ତଳେ

ଦେଖାହେଇଥିଲେ ଅନୁଗୁଳ କଲେଜରେ । ଏକାଠି ବ୍ୟାଟମିଣ୍ଟନ ଖେଳୁଥିଲୁ – ପୁଣି, ଏକାଠି ଭାଷଣ ଦେଇଥିଲୁ ଅନୁଗୁଳ ପଞ୍ଚାୟତ ପରିଷଦ ଗୃହରେ । ସେତେବେଳେ ସିଏ କହୁଥିଲେ ଆମେରିକା କଥା, ଲଣ୍ଡନ କଥା, ଆଉ ଭାଷଣ ଭିତରେ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଥିଲେ ଓଡ଼ିଶାର 'ବିଦେଶୀ ମନ' ନେଇ । ଏବେ ମୁଁ କହିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଛି 'ଆମେରିକା କଥା' ଭାରତ କଥା – ଆଉ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଦେଖୁଛି, ଓଡ଼ିଆଙ୍କଠାରୁ ଶିଖୁଛି – ମଣିଷ ପ୍ରକୃତି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ।

ମୋ ଅକୁହା କଥା ବୋଧହୁଏ ଏମିତି ଅକୁହା ରହିଯିବ, ବେଦନା ହୁଏତ ଅବ୍ୟକ୍ତ ରହିଯିବ "ଗୋଲକବାବୁ" ଆଉ ନାହାନ୍ତି – ମୁଁ ଅଛି । ମୁଁ ହୁଏତ ଚାଲିଯିବି । କିନ୍ତୁ "ମଣିଷର ଭାଷା" ରହିଯିବ ବୋଧହୁଏ ବହୁକାଳ । ଆଉ "ଗୋଲକବାବୁ"ଙ୍କ ସ୍ମୃତି ରହିଯିବ ମୋ ନିକଟରେ – ଜଣେ "ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରାଣ, ବିଦେଶୀ ମନର" ପ୍ରତୀକ ଭାବରେ ।

ସ୍ୱପ୍ନ ସବୁବେଳେ ସତ୍ୟ ହୁଏ ନାହିଁ । ସତ୍ୟକୁ ବି ସ୍ୱପ୍ନ ଭିତରେ ସବୁବେଳେ ଦେଖି ହୁଏ ନାହିଁ । ସ୍ୱପ୍ନ ଓ ସତ୍ୟ ଭିତରେ ଏକ ଦୀର୍ଘ ପଥ । ଏଇ ପଥରେ 'ଗୋଲକବାବୁ' କେତେ ପଦଚିହ୍ନ ଛାଡ଼ି ଦେଇ ଯାଇଛନ୍ତି । ସେ ଚିହ୍ନକୁ ଚିହ୍ନିବ କିଏ ? କେବେ ଅବା ଓଡ଼ିଆଏ ଚିହ୍ନିବେ । ସେ କଥା କିଏ କହିବ ?

ଗୋଲକବାବୁ ଚାଲିଗଲେ – ଗୋଟାଏ ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରାଣ, ବିଦେଶୀ ମନର ଚିହ୍ନ ଓଡ଼ିଶା ଭୂଇଁରୁ ନିଶ୍ଚିହ୍ନ ହୋଇଗଲା – ବୋଧହୁଏ ଏହାହିଁ ଥିଲା ବିଧିର ବିଧାନ । ଗୋଲକବାବୁ ଚାଲିଗଲେ କେତେ ଅଳ୍ପ ଦିନରେ କେତେ ଲେଖିଗଲେ, କେତେ କଥା କହିଗଲେ – ଆଉ ରହିଗଲା କେତେ ଅକୁହା କଥା – ଅବ୍ୟକ୍ତ ବେଦନା – ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରାଣର, ବିଦେଶୀ ମନର । ଯେ ଥିଲେ ସେହି 'ଗୋଲକବାବୁ' – ସିଏ ମୋର ବେଶ ଭୁଷାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଥରେ ଥଟ୍ଟା କରିଥିଲେ – 'ଯେ ଜୟପୁର ମହାରାଜାଙ୍କ କୋଟ ପିନ୍ଧା କାହିଁକି ?' ଏବେ ସେ କୋଟ ପିନ୍ଧା ମୁଁ ଛାଡ଼ିଦେଇସାରିଛି, ସୁଟ୍ ଟାଇ ବି ଛାଡ଼ିସାରିଛି । ଗୋଲକବାବୁ ଆଉ ନାହାନ୍ତି – କିନ୍ତୁ ସେ ସୋଦର ପଣିଆ, ସେ ଆଦର, ସେ ସ୍ନେହ, ସେ ଆନ୍ତରିକତା, ସେ ଆଗ୍ରହ ଭୁଲି ହୋଇନାହିଁ । ଭୁଲି ହେବ ନାହିଁ ବୋଧହୁଏ । କାରଣ ଯେ ଥିଲା ଏକ ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରାଣର ବିଦେଶୀ ମନର ଆଉ "ମଣିଷର ଭାଷା" ।

* * *

ସ୍ମୃତିରେ ସୁରେନ୍ଦ୍ରନାଥ ଦ୍ୱିବେଦୀ

ସମ୍ବିଧାନ ପ୍ରଣୟନ ପରେ ପ୍ରଥମ ସାଧାରଣ ନିର୍ବାଚନ ହେଉଥାଏ । ସେତେବେଳେ ମୁଁ ପାଠପଢ଼ା ଛାଡ଼ି ଗାଁରେ ରହି ଚାଷବାସ କାର୍ଯ୍ୟ ତଦାରଖ କରିବା ସହିତ ବିଭିନ୍ନ ସଂସ୍କାରମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ୟସ୍ତ ରହୁଥାଏ । ମାହାଙ୍ଗାର ନିର୍ବାଚନରେ ପ୍ରାର୍ଥୀ ଥାଆନ୍ତି ପ୍ରଦୀପ୍ତ କିଶୋର ଦାସ । ତାଙ୍କୁ ଓ ବିଶ୍ୱନାଥ ପଣ୍ଡିତଙ୍କୁ ସାଙ୍ଗରେ ଧରି ସୁରେନ୍ଦ୍ରନାଥ ଦ୍ୱିବେଦୀଙ୍କର ଜିପ୍ ଆସି ଆମ ଘର ସାମନାରେ ରହିଲା । ସେମାନଙ୍କର ଖାଇବା ପିଇବା ବ୍ୟବସ୍ଥା ଆମ ଘରେ ବରାଦ ହୋଇଥାଏ । ସେତେବେଳକୁ ଭାଗଚାଷୀମାନଙ୍କୁ ଓ ସେମାନଙ୍କର ଅଧିକାରକୁ ଆଇନାନୁମୋଦିତ କରିବା ଓ ଜମି ପୁନର୍ବଣ୍ଟନ କରି ଭୂସଂସ୍କାର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ପାଇଁ ଆନ୍ଦୋଳନ କରିବା ସମାଜବାଦୀ ପାର୍ଟିର ଏକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଥାଏ । ସେହି ନିର୍ବାଚନରେ ଭୂସଂସ୍କାର, ଭାଗଚାଷୀଙ୍କ ନ୍ୟାଯ୍ୟ ଅଧିକାର ସଂପର୍କରେ ଲୋକଙ୍କୁ ସଚେତନ କରି ଭୋଟ ପାଇବା ପାଇଁ ସମାଜବାଦୀ ନେତାମାନେ ଗାଁ ଗହଳରେ ବୁଲି ପ୍ରଚାର କାର୍ଯ୍ୟ ଚାଲୁ ରଖିଥାଆନ୍ତି । ସେହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ସୁରେନ୍ଦ୍ରନାଥ ଦ୍ୱିବେଦୀଙ୍କ ସହିତ ମୋର ପ୍ରଥମ ସାକ୍ଷାତ – ତା' ପୁଣି ଆମ ଗାଁରେ ଓ ଆମ ଘରେ । ଏହାପରେ ଅନେକ ଦିନ ବିତିଯାଇଛି – ମୁଁ ଗାଁ ଛାଡ଼ିଲି ୧୯୫୬ ମସିହା ଜୁନ୍‌ମାସରେ । ତା'ର କେତେ ମାସ ପୂର୍ବରୁ ମୋର "ଜମିବାଡ଼ିରେ ଭାଗଚାଷୀଙ୍କ ପ୍ରତି ସମବେଦନାର ସୁରାକ ପାଇ ବାପା ସୁରେନ୍ଦ୍ର ଦ୍ୱିବେଦୀଙ୍କୁ ଚିଠିଟିଏ ଲେଖିଥାନ୍ତି – ମୋ ବିରୁଦ୍ଧରେ – ଅର୍ଥାତ୍ ମତେ ନ ବୁଝେଇଲେ ମୁଁ ଜମିବାଡ଼ି ସବୁ ଭାଗଚାଷୀଙ୍କୁ ଦେଇଦେବି ।" ଏ ଚିଠିଟି ମୋ ପାଖକୁ ଆସିଲା – "ପୁଣି ମୁଁ ତାଙ୍କୁ 'କୃଷକ' ପତ୍ରିକାରେ ଛପାଇଦେଲି ।" ଏ କଥା ମୁଁ ଭୁଲି ଯାଇଥିଲି । ଏଇ ଅଳ୍ପ ଦିନ ତଳେ ଅଧ୍ୟାପକ ଦେବେନ୍ଦ୍ର କୁମାର ଦାଶ ମତେ ଶୁଣେଇ ଦେଲେ ଯେ ସେ ମୋ ସଂପର୍କରେ ଏକଥା ଶୁଣିଥିଲେ ରାଉରକେଲାରେ ।

୧୯୫୬ ରୁ ୧୯୬୬ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୋର ଛାତ୍ରାବସ୍ଥା ଓ ଅଧ୍ୟାପନା କାଳରେ ବିଭିନ୍ନ ସଭାସମିତିରେ ଭାଷଣ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଓ ନିର୍ବାଚନ ଆଦିରେ ପ୍ରଜାସମାଜବାଦୀ ଦଳର ନେତାମାନେ ବାରମ୍ବାର ମୋର ସାହାଯ୍ୟ ଲୋଡୁଥିଲେ । ସେହି ସମୟ ଭିତରେ ସୁରେନ୍ଦ୍ରନାଥ ଦ୍ୱିବେଦୀଙ୍କ ସହିତ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ଦେଖା ହେଉଥିଲେ । ସେତେବେଳକୁ

ସେ ଲୋକସଭାକୁ ବାରମ୍ବାର ନିର୍ବାଚିତ ହେଉଥିଲେ – କେନ୍ଦ୍ରାପଡ଼ା ନିର୍ବାଚନ ମଣ୍ଡଳୀରୁ ଜଣେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ସମାଜବାଦୀ ନେତା ଭାବରେ ଜଣାଶୁଣା ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ସହିତ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ପରିଚୟ ମୋର ବୃତ୍ତିଗତ ଜୀବନରେ ମତେ ନାନା ବାଧାବିଘ୍ନର ସମ୍ମୁଖୀନ କରାଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ସ୍ୱୀକାର କରିବି 'ସମାଜବାଦ'ର ଅର୍ଥନୈତିକ, ଆଦର୍ଶବାଦ ସଂପର୍କରେ ଗଭୀର ଅଧ୍ୟୟନ ନକରି ମଧ୍ୟ ମୁଁ ପ୍ରଜାସମାଜବାଦୀ ଦଳର ସଭ୍ୟ ନଥାଇ ମଧ୍ୟ ସମର୍ଥକ ଭାବରେ ଧରି ନିଆ ଯାଇଥିଲା ।

ଏହାପରେ ମୁଁ ଆମେରିକା ଚାଲିଗଲି ଓ ସେଠାରେ ପାଠପଢ଼ା ସାରି ଅଧ୍ୟାପନା କାଳ ମଧ୍ୟରେ ଭାରତବର୍ଷର ରାଜନୈତିକ ଖବର ରଖୁଥିଲି । ସେହିଥିରୁ ଖବର ପାଇଥିଲି ଯେ ସୁରେନ୍ଦ୍ରନାଥ ଦ୍ୱିବେଦୀ ଭାରତର ଏକ ତୁଙ୍ଗ ନେତାଭାବରେ ବିଦେଶ ଭ୍ରମଣ କରି ଯେଉଁ ଅଭିଜ୍ଞତା ଅର୍ଜନ କରିଥିଲେ, ତାହା ତାଙ୍କୁ ଭାରତର ଜଣେ ଅଦ୍ୱିତୀୟ ସମାଜବାଦୀ ଭାବରେ ସ୍ୱୀକୃତି ଦେଇଥିଲା । ୧୯୭୩ ମସିହାରେ ମୁଁ ଓଡ଼ିଶା ଫେରିଲି । ଫେରିବା ପରେ ତାଙ୍କ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ ଆଲୋଚନା ହେଉଥିଲା । ସେ ନିଜଘରେ ଶହୀଦନଗରରେ ରହୁଥିଲେ ଓ ଓଡ଼ିଶା ରାଜ୍ୟ ଯୋଜନା ବୋର୍ଡ଼ର ଉପାଧ୍ୟକ୍ଷ ଥାଆନ୍ତି । ସେତେବେଳକୁ ସେ କଂଗ୍ରେସ ଦଳକୁ ଫେରି ସାରିଥାନ୍ତି । ଏହି ସମୟରେ ଜଣାଶୁଣା ମହଲରେ ଆଲୋଚନା ହେଉଥାଏ ଯେ ତାଙ୍କୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ ନିର୍ବାଚନ ପରେ ଓଡ଼ିଶାର ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ କରାଯାଇପାରେ । ସେଥିପାଇଁ ସେ ବରୀ ନିର୍ବାଚନ ମଣ୍ଡଳୀରୁ ପ୍ରାର୍ଥୀ ଥାଆନ୍ତି । ସେହି ସମୟରେ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଖଣ୍ଡିଏ ଚିଠି ଲେଖିଥିଲି ଓ ସେଥିରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଥିଲି ଯେ ସତର୍କ ନରହିଲେ, ଓଡ଼ିଶା କଂଗ୍ରେସ ଦଳର ନେତୃବର୍ଗ ଓ ତାଙ୍କର ପୂର୍ବତନ ସମାଜବାଦୀ ସହଯୋଗୀମାନେ କଳକୌଶଳ କରି ତାଙ୍କୁ ହରାଇଦେବେ । ତାହା ହିଁ ସତ୍ୟରେ ପରିଣତ ହେଲା । (ଏ ଚିଠି ଖଣ୍ଡିକ ସେ ସାଇତି ରଖିଥିଲେ ଓ ୧୯୮୪ ମସିହାରେ ମୋତେ ଦେଖାଇଥିଲେ) ଓଡ଼ିଶା କଂଗ୍ରେସ ଦଳ ଭିତରେ ଥିବା ଅନ୍ତଃର୍ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଓ ଜାତିଗତ ବିଦ୍ୱେଷର ସେ ଶୀକାର ହେଲେ । କିନ୍ତୁ ସେଥିରେ ବିଚଳିତ ନ ହୋଇ ତାଙ୍କର ରାଜନୈତିକ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ଆଗେଇ ଚାଲିଲା । ସେତେବେଳକୁ ଇନ୍ଦିରା ଗାନ୍ଧୀ ଓ ଜଗଜ୍ଜୀବନ ରାମଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମତଭେଦ ଦେଖାଦେଇଥାଏ । ଏହି ମତଭେଦକୁ ଦୂରକରି ଜଗଜ୍ଜୀବନ ରାମଙ୍କୁ ଇନ୍ଦିରା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ କରାଇବାପାଇଁ ସୁରେନ୍ଦ୍ର ଦ୍ୱିବେଦୀ ଭାରତ ସରକାରଙ୍କର "ଭୂସଂସ୍କାର

ଉପଦେଷ୍ଟା" ଭାବରେ କ୍ୟାବିନେଟ୍ ପାହ୍ୟା ପାଇ ଦିଲ୍ଲୀ ଚାଲିଗଲେ । ତା'ପରେ ପ୍ରେସ୍ କମିଶନ୍‌ର ସଭ୍ୟ ରହିଲେ । ଭାରତର ଜଣେ ଜଣାଶୁଣା ସମାଜବାଦୀ ନେତା ଭାବରେ ତାଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ତାଙ୍କୁ ଏହିସବୁ ପଦ ପଦବୀ ଅଧିକାର ପାଇଁ ଯୋଗ୍ୟ ବିବେଚନା କରିଥିଲା ।

ଭୁବନେଶ୍ୱରରେ ଥିବାବେଳେ ସେ ଅନେକ ଯୋଜନା କରିଥିଲେ । ଏକ ପ୍ରେସ୍ ସ୍ଥାପନ କରି ଦୈନିକ ଖବରକାଗଜ ଛାପିବାର ଯୋଜନା କରି ଜାଗା ଓ ପ୍ରେସ କିଣିସାରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ କଂଗ୍ରେସଦଳର ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ଚାପରେ ତାହା ବିକ୍ରୀ କରିବାକୁ ବାଧ ହୋଇଥିଲେ । ଭାରତର ଆପଦକାଳୀନ ଅବସ୍ଥାରେ ଜୟପ୍ରକାଶଙ୍କ ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ସମର୍ଥନ କରୁଥିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ତତ୍କାଳୀନ ଓଡ଼ିଶାର ରାଜନୀତିଜ୍ଞ ସନ୍ଦେହ କରି ନଜରବନ୍ଦୀ ରଖିଥିଲେ । ମନେ ପଡୁଛି, ଏହି ସମୟରେ ଦିନେ ସଂଧ୍ୟାରେ ସେ ମୋର ଭୁବନେଶ୍ୱର ଘରେ ପହଞ୍ଚିଲେ ଓ କହିଲେ, "ତୁ ଆମେରିକା ଫେରି ଯା । ଏଠି ତତେ ବହୁତ ହଇରାଣ କଲେଣି । ସେ ପିଲାଛୁଆଙ୍କୁ ବି ହଇରାଣ କରିବେ । ତୋର ବହୁତ ଶତ୍ରୁ । ତୁ ଶୀଘ୍ର ଫେରିଯା" । ପୁଣି ମନେ ପଡୁଛି ଏହି ସମୟରେ ମୋର ଚିଠିପତ୍ର ଯାଞ୍ଚ ହେଉଥିବାରୁ ମୋର ଅନେକ ଗୁଡ଼ିଏ ଚିଠି ସେ ନେଇ ଦିଲ୍ଲୀରୁ ଡାକଯୋଗେ ପଠାଉଥିଲେ । ମୋର ଫେରିବା ସମ୍ଭବ ହେଲାନାହିଁ । କାରଣ ଓଡ଼ିଶା ସରକାର ମୋତେ ମୋର ଚାକିରୀରେ ଯୋଗଦେବାକୁ ଦେଲେନାହିଁ । କିମ୍ବା ମୋର ଇସ୍ତଫା ମଧ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କଲେନାହିଁ (ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେହି ଇସ୍ତଫାପତ୍ର ନିୟମାନୁଯାୟୀ ଗୃହୀତ ହୋଇନାହିଁ ଓ ସରକାରଙ୍କୁ ବାରମ୍ବାର ଲେଖିଲେ ମଧ୍ୟ ରାଜ୍ୟପାଳଙ୍କ ଚିଠିପରେ ମଧ୍ୟ ଏହା ଗୃହୀତ ହୋଇନାହିଁ) ।

ତେଣୁ ମତେ ଅଗତ୍ୟା ଭୁବନେଶ୍ୱରରେ ରହିବାକୁ ପଡ଼ିଲା ଓ ନାନାଦି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ହାତକୁ ନେଇ, ସେଇଥିଲେ ସମୟ ଅତିବାହିତ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ୧୯୮୧ରେ ମୁଁ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ହରିହର ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରି ସେଇଥିରେ ଧ୍ୟାନ ଦେଲି । ସୁରେନ୍ଦ୍ରବାବୁ ୧୯୮୧ରେ ରାଉରକେଲା ଫେରି 'ବରୁଆ ସ୍ମୃତିସଦନ'ର ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମକୁ ଆଗେଇ ନେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା ଅବ୍ୟାହତ ରଖିଲେ । ସେହି ସମୟରେ ସେ ଭୁବନେଶ୍ୱର ଆସିଲେ ବିଭିନ୍ନ ସଭାସମିତିରେ ଦେଖା ହେଉଥିଲା ଓ ତାଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ସଂପର୍କରେ ଜଣାଉଥିଲେ । ଏସିଆ ଶ୍ରମିକ ବିଶେଷ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନ ଗଠନ ହେବାପରେ ରାଉରକେଲାରେ ସେ ଏକ ଆଲୋଚନାଚକ୍ରକୁ ମତେ ଡକାଇଥିଲେ । ସେହି ଆଲୋଚନାଚକ୍ରକୁ ଶ୍ୟାମାଚରଣ

ଦୁବେ (ସମାଜବିଜ୍ଞାନୀ) ଆସିଥିଲେ ଓ ସେଠାରେ ମୋର ପ୍ରବନ୍ଧ ଉପସ୍ଥାପନ କରିବାର ଥିଲା – 'ଆଦିବାସୀ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା' ସଂପର୍କରେ । ଏହା ଉପସ୍ଥାପନ କରିବାପରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦୁବେ ମତେ ପ୍ରସ୍ତାବିତ ଏସିଆ ଶ୍ରମିକ ବିକାଶ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନରେ ଯୋଗଦେବାପାଇଁ ସୁରେନ୍ଦ୍ର ଦ୍ୱିବେଦୀଙ୍କୁ ପରାମର୍ଶ ଦେଲେ । ସେ ସମୟରେ ଦିଲ୍ଲୀରେ ଥାଇ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମନୋରଞ୍ଜନ ମହାନ୍ତି ଏ.ଶ୍ର.ବି. ପ୍ରତିଷ୍ଠାରେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ ଦାୟିତ୍ୱରେ ଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ "ସାମ୍ୟବାଦୀ" ଶ୍ରମିକ ୟୁନିଅନମାନଙ୍କ ସହିତ ସହଯୋଗ କାରଣରୁ ସୁରେନ୍ଦ୍ର ଦ୍ୱିବେଦୀଙ୍କର ମନୋନୀତ ହେଉ ନଥାଏ । ଏହି ପରିସ୍ଥିତରେ ନାନାଦି ଆଲୋଚନା, ବିରୋଧ ପରେ ମତେ ଏସିଆ ଶ୍ରମିକ ବିକାଶ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନରେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ ଭାବରେ ଯୋଗଦେବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ମନୋରଞ୍ଜନ ମହାନ୍ତି ଇସ୍ତଫା ଦେଲେ ଓ ମୁଁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ ଭାବରେ ଯୋଗଦେଲି ୧୯୮୪ ମସିହାରେ । ୧୯୮୪-୮୬ ଏହି ଦୁଇବର୍ଷ ଏସିଆ ଦେଶ ବିକାଶ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନର ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ ଭାବରେ ରହି ଅନେକେ ଗୁଡ଼ିଏ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ଓ ଗବେଷଣା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ହାତକୁ ନେଇ, ସମ୍ବଲପୁର ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ସହିତ ସହବନ୍ଧନ କରାଇ, ବିଭିନ୍ନ ସୂତ୍ରରୁ ଅନୁଦାନ, ପାଣ୍ଠି ସଂଗ୍ରହ ଆଦି କରାଇ, ଗୁଡ଼ିଏ ପୁସ୍ତକର ପ୍ରକାଶନ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରି ପାରିଥିଲି । ଏ ସବୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସୁରେନ୍ଦ୍ର ଦ୍ୱିବେଦୀଙ୍କର ପରାମର୍ଶ ଓ ସହଯୋଗ ଯୋଗୁଁ କାର୍ଯ୍ୟ ସବୁ ସମ୍ପାଦିତ ହୋଇପାରିଥିଲା । ଏପରିକି ଜର୍ମାନରୁ ଏଥିପାଇଁ ଏକ ସଂସ୍ଥାରୁ ମଧ୍ୟ ଅର୍ଥ ଆଣିବା ସମ୍ଭବ ହୋଇଥିଲା । ତା'ଛଡ଼ା ଭାରତ ସରକାର, ଅକ୍ସଫାମ୍, ଓଡ଼ିଶା ସରକାରଙ୍କ ଯୋଜନା ବିଭାଗ ଆଦିରୁ ମଧ୍ୟ ଅନୁଦାନ ଆଣିବା ସମ୍ଭବ ହୋଇଥିଲା । ଏହା ଫଳରେ ବରୁଆ ସ୍ମୃତି ପ୍ରତିଷ୍ଠାନର କେତେକ କର୍ମକର୍ତ୍ତାଙ୍କର ବିରୋଧ ଯୋଗୁଁ ୧୯୮୬ ମସିହାରେ ମୁଁ ରାଉରକେଲା ଛାଡ଼ିଲି । ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ମତେ ସେ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଯୋଗଦେବାକୁ ସୁରେନ୍ଦ୍ର ଦ୍ୱିବେଦୀ ଅନୁରୋଧ କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ମୋର ବିରୋଧିମାନଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ତାଙ୍କର ହୃଦବୋଧ ହେବାରୁ ସେ ଥରେ ମତେ କହିଥିଲେ, "ଏଠି ବି ତୋ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଲୋକ ଲାଗିଗଲେଣି, ତୁ ଭୁବନେଶ୍ୱର ଫେରିଯା । ଏଠି ତତେ ହଇରାଣ କରିବେ" । ଏହାପରେ ଅନ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ମୁଁ ବାରମ୍ବାର ରାଉରକେଲା ଯାଇଛି । ସୁରେନ୍ଦ୍ରବାବୁ ମତେ ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ବସ୍ତିଆ ସ୍ମୃତି ଟ୍ରଷ୍ଟ ବା ଏସିଆ ଶ୍ରମିକ ବିକାଶ ସଂସ୍ଥା ତରଫରୁ ବକ୍ତୃତା ଦେବାକୁ ଅନୁରୋଧ କରିଛନ୍ତି ଓ ମୁଁ ସେଭଳି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ଯୋଗ ଦେଇଛି ।

ଣାଚଳ ପ୍ରଦେଶର “ରାଜ୍ୟପାଳ ହୋଇ ଫେରିବା ପରେ ଭାରତସରକାର ତାଙ୍କୁ ୧୨୫ତମ ଗାନ୍ଧୀ ଶତବାର୍ଷିକୀ ସମିତିର ଆବାହକ (କ୍ୟାବିନେଟ ପାହ୍ୟା) ଭାବରେ ନିଯୁକ୍ତି ଦେଇଥିଲେ । ସେହି କାର୍ଯ୍ୟରେ ସେ ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳରେ ଆଲୋଚନା ଚକ୍ରର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଇଥିଲେ ଓ ଭୁବନେଶ୍ୱର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ମତେ ଯୋଗଦେବାକୁ ଅନୁରୋଧ କରିଥିଲେ । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ସେ ଅନେକ ଗୁଡ଼ିଏ ପ୍ରବନ୍ଧ ଓ ଉପାଦାନ ସଂଗ୍ରହ କରିଥିଲେ । ମୁଁ ରାଉରକେଲା ଗଲେ ସେହି ଲେଖା ସବୁକୁ ସଂପାଦନା କରିବାକୁ ନେଇଥିଲେ । ଏ ସବୁ କାମକୁ ଶେଷ କରିବାକୁ ଥରେ ମତେ ରାଉରକେଲାରେ ମାସାଧିକ କାଳ ରହିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା ଓ ସେ କାର୍ଯ୍ୟ ଶୁଣିଥିଲି ଯେ ସେ ପାଣ୍ଡୁଲିପି ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଅଭିଲେଖାଗାରରେ ରହିଛି । ସୁରେନ୍ଦ୍ରନାଥ ଦ୍ୱିବେଦୀ ରାଜ୍ୟ ଶତବାର୍ଷିକ କମିଟି ସେହି ଗ୍ରନ୍ଥଟି ପ୍ରକାଶ କରିବା ଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କର ଚିନ୍ତାଧାରା ଓ କର୍ମପନ୍ଥା ପ୍ରତି ଏକ ଶ୍ରଦ୍ଧାଞ୍ଜଳି ହେବ । ଏହାଛଡ଼ା ତାଙ୍କର ଚିଠିପତ୍ର ଆଦି ସଂଗ୍ରହ କରି ସମ୍ପାଦନା କରି ପ୍ରକାଶ କଲେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ଜୀବନ ସଂପର୍କରେ ଅନେକ ଉପାଦାନ ମିଳିପାରିବ । ଏହାଛଡ଼ା ତାଙ୍କର ଲୋକସଭା, ରାଜ୍ୟସଭାର ଆଲୋଚନା, ବକ୍ତୃତା ସବୁ ମଧ୍ୟ ଏକତ୍ର କରି ପ୍ରକାଶ କରିବା କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପନ୍ନ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ ।

ସୁରେନ୍ଦ୍ର ଦ୍ୱିବେଦୀ ଜଣେ ନିର୍ଭୀକ, ସଂଗ୍ରାମୀ ନେତା ଥିଲେ ଓ ଭାରତବର୍ଷ ତଥା ଓଡ଼ିଶାର ଜନଜୀବନକୁ ବିଭିନ୍ନ ଭାବରେ ଚଳଚଞ୍ଚଳ ରଖି ପାରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ରଚନାବଳୀ ସବୁ ଅଭିଲେଖାଗାରରେ ସଂଗୃହୀତ ହୋଇରହିଲେ । ଭାରତବର୍ଷ ଓ ଓଡ଼ିଶାର ପରବର୍ତ୍ତୀ ବଂଶଧରେ ଏସବୁର ଅଧ୍ୟୟନର ସୁବିଧା ପାଇପାରିବେ । ଏହାଛଡ଼ା ତାଙ୍କ ସଂପର୍କୀୟ ଗୋଇନ୍ଦା ବିଭାଗ ବିବରଣୀ ସବୁ ମଧ୍ୟ କ୍ରମଶଃ ପ୍ରକାଶ ପାଇବା ଆବଶ୍ୟକ (ଅନ୍ତତଃ ଯେଉଁଗୁଡ଼ିକ ୨୫ବର୍ଷରୁ ଅଧିକ କାଳ ପୁରୁଣା) । ସୁରେନ୍ଦ୍ର ଦ୍ୱିବେଦୀଙ୍କ ସମକାଳୀନ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ କ୍ରମଶଃ ବିଦାୟ ନେଲେଣି । କିନ୍ତୁ ବିଭିନ୍ନ ଗାଁ ଗହଳିରେ ଓ ସହରରେ ତାଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ଅନେକ କାହାଣୀ ଥିବ । ସେ ସବୁକୁ ସଂଗ୍ରହ କରିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରାଯିବା ଆବଶ୍ୟକ ଓ ଏ ଦିଗରେ ଗଣମାଧ୍ୟମ ଓ ଦୂରଦର୍ଶନର ସାହାଯ୍ୟ ନେବା ମଧ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକ ।

* * *

ସ୍ମୃତିର କଥା : ସରୋଜ କାନୁନ୍‌ଗୋ

ଯେ ଅନେକ ଦିନର ତଳର କଥା – ପ୍ରାୟ ୧୯୪୫–୪୬ରେ ବା ତା'ର ପୂର୍ବରୁ କିଛିଦିନ ପାଇଁ ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲା ସ୍କୁଲର ଛାତ୍ର ଥିଲି । ସେତେବେଳେ ଜିଲ୍ଲା ସ୍କୁଲମାନଙ୍କରେ ଜଣେ ଡାକ୍ତର ରହୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଦୁଇ ପ୍ରକାର କାମ ଥିଲା । ପ୍ରଥମ କାମଟି ଥିଲା ପିଲାମାନଙ୍କର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ବିଷୟରେ ଡାକ୍ତରୀ ସାହାଯ୍ୟ ଓ ଅନ୍ୟଟି ଥିଲା କ୍ଲାସରେ 'ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟରକ୍ଷା' ବିଷୟରେ ପଢ଼ାଇବା । ସେତେବେଳେ ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲା ସ୍କୁଲରେ ଏହି ଦୁଇଟି କାର୍ଯ୍ୟ ତୁଲାଉଥିଲେ ଡାକ୍ତର ସରୋଜକାନ୍ତ କାନୁନ୍‌ଗୋ – ଏଲ୍.ଏମ୍.ପି । କେତେ ଦିନ ସେ ଶିକ୍ଷକତା ସହିତ ଡାକ୍ତରୀ କାମରେ ସେଠି ଥିଲେ କହି ପାରିବି ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଆଜି ଯେଉଁଠାରେ ସାମନ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର କଲେଜ ଚାଲିଛି, ତା'ର ଉପର ମହଲାରେ ରାସ୍ତାକଡ଼କୁ ଲାଗି ଗୋଟିଏ ବଖରା ଥିଲା – ଛାତ୍ରଙ୍କ ପାଇଁ ଡାକ୍ତରଖାନ ସେଇଠି ସେ ବସୁଥିଲେ ଓ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ସମୟରେ ଯାଇ କ୍ଲାସରେ 'ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟରକ୍ଷା' ପଢ଼ାଉଥିଲେ । 'ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟରକ୍ଷା' ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ଦୁଇଟି ବହି ଲେଖିଥିଲେ ଓ ତାହା ସେତେବେଳେ ସ୍କୁଲମାନଙ୍କରେ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ଥିଲା । ସେତେବେଳକୁ ସ୍କୁଲ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ସବୁ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟକରଣ ହୋଇନଥିଲା)

କିଛି ବର୍ଷପରେ ସେ କେନ୍ଦ୍ରାପଡ଼ା ଫେରିଲେ ଓ ସେଇଠି ଡାକ୍ତରୀ କାର୍ଯ୍ୟ କଲେ । ଧୋତି, ପଞ୍ଜାବୀ ପିନ୍ଧି, ମୁଣ୍ଡରେ ଗୋଟେ ସୋଲ ଟୋପି (ତା'କୁ ସେତେବେଳେ 'ହ୍ୟାଟ୍' କୁହାଯାଉଥିଲା) ଗାଁ ଗଣ୍ଡାରେ ବୁଲି ରୋଗୀସେବା କରିବା ଥିଲା ତାଙ୍କ ବେଉସା । ଗରୀବ ଗୁରୁବା ଲୋକଙ୍କ ଘରେ ଆପଦ ଅବସ୍ଥାରେ ପହଞ୍ଚି ସେବା ଯୋଗାଇଦେବା ସେ କାଳରେ ଖୁବ୍ କମ୍ ଲୋକ କରିପାରୁଥିଲେ । ସେତେବେଳକୁ ଆଜିକାଲି ପରି 'ପିଲ୍'ର ଏତେ ବ୍ୟବସ୍ଥା ନଥିଲା । ତେଣୁ 'ମିକ୍ସଚର' ତିଆରି କରି ତା'କୁ ଯୋଗାଇଦେବାରେ ଡାକ୍ତର ସିଦ୍ଧହସ୍ତ ଥିଲେ । କ୍ରମଶଃ ସେ ଅଞ୍ଚଳରେ ଜଣେ ନାମଜାଦା ଡାକ୍ତର ହୋଇପାରିଥିଲେ ।

ଶିକ୍ଷକତାରୁ ଡାକ୍ତରୀ ପୁଣି ତା'ପରେ ଦେଶସେବା ପାଇଁ ବିଧାୟକ (ଏମ୍.ଏଲ୍.ଏ) ହବା ଓ ତା'ପରେ ପୁଣି ବ୍ୟବସାୟ ପ୍ରତି ଧାନ ଦେଇ ଡାକ୍ତରୀ କାମକୁ

ତଦାରଖ କରି ନିଜର ଓ ପଡ଼ୋଶୀଙ୍କର ପ୍ରିୟଭାଜନ ହେବା କମ୍ ପ୍ରଶଂସନୀୟ କାର୍ଯ୍ୟ ନୁହେଁ । ଏକ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଜୀବନର କାହାଣୀ ବା ଜଣେ କର୍ମଯୋଗୀର ସାଧନା କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବନାହିଁ ।

ମୁଁ ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲା ସ୍କୁଲ ଛାଡ଼ିଲାପରେ ପୁଣି ୧୯୪୯–୫୧ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ (ରେଭେନ୍ସା କଲେଜ ଛାତ୍ର ଥିଲାବେଳେ) ତାଙ୍କ ସହିତ କୌଣସି ସମ୍ପର୍କ ନଥିଲା । ମୋର ବାପା କେନ୍ଦ୍ରାପଡ଼ାରେ ପି.ଡବ୍ଲ୍ୟୁ.ଡ଼ି ଅଫିସର (ଆଜିର ଭାଷାରେ ପୂର୍ତ୍ତବିଭାଗର ଉପଖଣ୍ଡ ଅଧିକାରୀ) ଥିଲେ ଓ ଛୁଟିରେ ପ୍ରାୟ କେନ୍ଦ୍ରାପଡ଼ାରେ କାଟୁଥିଲି । ସେହି ସମୟରେ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟଗତ କାରଣରୁ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ଯାଇଥିଲି । ତା'ର କିଛିଦିନ ପରେ ମୁଁ ପାଠପଢ଼ା ଛାଡ଼ି ଗାଁରେ ରହିଲି । ଚାଷବାସ ବୁଝାବୁଝି କରିବା ପାଇଁ ଓ ସେହି ସମୟରେ ପ୍ରଜା ସମାଜବାଦୀ ପାର୍ଟି (ପିଏସପି)ର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ସହିତ ସହଯୋଗ କରୁଥିଲି । ସେତେବେଳେ ପିଏସପି ଏକ ବିରୋଧୀଦଳ ଭାବରେ ସୁନାମ ଅର୍ଜନ କରିଥିଲା । ସେହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ସରୋଜ ବାବୁଙ୍କ କଥା ବେଳେବେଳେ ଆଲୋଚନା ହେଉଥିଲା । ସେ ଜଣେ ନୀରବ କର୍ମୀ, ମାର୍ଗଦର୍ଶକ ଓ ଜନପ୍ରିୟ ନେତା ଭାବରେ ନିଜ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ବଳରେ ସ୍ୱନାମଧନ୍ୟ ଡାକ୍ତର ଓ ପ୍ରଜା ସମାଜବାଦୀ ଦଳର ଜଣେ ତୁଙ୍ଗ ବ୍ୟକ୍ତି ଭାବରେ ଗଣା ହେଉଥିଲେ ।

ଏହାପରେ ଅନେକ ବର୍ଷ ବିତିଗଲା । ମୋ ଜୀବନରେ ମଧ୍ୟ ନାନା ଘାତ ପ୍ରତିଘାତ ପରେ ୧୯୬୧ ମସିହାରେ ଜଣେ ଓଡ଼ିଶା ଅଧ୍ୟାପକ ଭାବରେ ଅନ୍ୟ ଏକ ମାର୍ଗ ଧରି ନେଇଥିଲି । କିନ୍ତୁ ପି.ଏସ.ପିର ନେତାମାନଙ୍କ ସହିତ ସମ୍ପର୍କ ତୁଟି ନଥିଲା । ହଠାତ୍ ମୋର ବିବାହ ସ୍ଥିର ହେଲା, କେନ୍ଦ୍ରାପଡ଼ା ସ୍କୁଲର ଶିକ୍ଷକ ରମାନାଥ ପତିଙ୍କ ଝିଅ ଶାନ୍ତିଲତା ପତିଙ୍କ ସହିତ । ପୁଣି ସରୋଜ ବାବୁଙ୍କ ସହିତ ସମ୍ପର୍କ ଜୋଡ଼ି ହୋଇଗଲା । ସେ ଥିଲେ ପତି ପରିବାରର ସୂର୍ଯ୍ୟ ମୈତ୍ରି ବନ୍ଧୁ । ଏପରିକି ବନ୍ଧୁ ଭାଉ ବେଭାର ବି ଚଳୁଥିଲା । ତେଣୁ ସେ ହୋଇଗଲେ ମୋର ମଉସାଶୁର । ଏଭଳି ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ଦେଖା । ତା'ପରେ ମୁଁ ଆମେରିକା ଚାଲିଗଲି ଓ ସେଠୁ ଫେରିବା ପରେ ରାଜନୀତିର ରଣାଙ୍ଗନରେ ଯୋଗଦେବା ପାଇଁ ସ୍ଥିର କରି ନେଇଥିଲି । ସେହି ଅବସରରେ କେନ୍ଦ୍ରାପଡ଼ା ଗଲେ ମଉସା, ମାଉସୀଙ୍କ ଘରକୁ ବାରମ୍ବାର ଯାଇଛି । ମୋର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନ,

ସାଂସାରିକ ଜଂଜାଳ ଓ ରାଜନୀତି ଅଭୀପ୍ସା ସମ୍ପର୍କରେ ବାରମ୍ବାର ତାଙ୍କ ଘରକୁ ଯାଇଛି । ମୋର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନ, ସାଂସାରିକ ଜଞ୍ଜାଳ ଓ ରାଜନୀତିକ ଅଭୀପ୍ସା ସମ୍ପର୍କରେ ବାରମ୍ବାର ତାଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନା ହେଉଥିଲା । କେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ଘରେ କିମ୍ବା ଶ୍ୱଶୁରଙ୍କ ଘରେ । ସେ ଜଣେ ପୋଖତ ବ୍ୟକ୍ତି ଥିଲେ । ଜୀବନର ଅଭିଜ୍ଞତାରୁ ସେ ମତେ ଅନେକ ପରାମର୍ଶ ଦେଇଥିଲେ । ଏପରିକି ରାଜନୀତିଜ୍ଞ ଜୀବନର ଗତିଧାରା ସମ୍ପର୍କରେ ସୂଚନା ବି ଦେଇଥିଲେ । ସେ ସୂଚନାଗୁଡ଼ିକ ଜୀବନରେ ଅନେକ ସାହାଯ୍ୟ କରିଛି – ଯଦିଓ ତଥାକଥିତ ରାଜନୀତିଜ୍ଞ ନେତା ହେବାର ଆକାଂକ୍ଷା ଆପଣା ଛାଏଁ ଦୂରେଇ ଯାଇଛି । ସେ କାଳର ରାଜନୀତି ଓ ୧୯୭୩ ପରର ରାଜନୀତି ଭିତରେ ଆକାଶ ପାତାଳ ପ୍ରଭେଦ । ଦେଶସେବା ଏବେ ବ୍ୟବସାୟରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି ଓ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ମୁଁ ଦୂରେଇ ଯାଇଛି । କିନ୍ତୁ ସରୋଜକାନ୍ତ କାନୁନ୍‌ଗୋ ଜଣେ ସଫଳ ଶିକ୍ଷକ, ଡାକ୍ତର, ଗୃହସ୍ଥ ଓ ରାଜନୀତିଜ୍ଞ ଭାବରେ ଯେଉଁ ଆଦର୍ଶ ରଖିଯାଇଛନ୍ତି, ତାହା ଏବର ଦୁନିଆଁର ଲୋକଙ୍କୁ ଆକର୍ଷିତ କରିବ କି ନାହିଁ ତାହା ମୋ ପକ୍ଷରେ କହିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଭଲ ଓ ଭେଲ, ସତ ଓ ମିଛ ଭିତରେ ଯେଉଁ ଲଢ଼େଇ ସଂସାରରେ ଚିରନ୍ତନ ଲାଗି ରହିଛି, ସେଥିରେ କିଏ ଉପରକୁ ଉଠିବ କିମ୍ବା ତରାଜୁର ତଳକୁ ରହିବ । ସେ ବିଚାର ଆଦର୍ଶ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଓ ବାସ୍ତବତା ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ । ବାସ୍ତବତା ଓ ଆଦର୍ଶ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ଭାରସାମ୍ୟ ରକ୍ଷା କରିବା ଦିଗରେ ସରୋଜକାନ୍ତ କାନୁନ୍‌ଗୋ ଏକ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ପୁରୁଷ ହୋଇ ରହିଯିବ ବୋଧହୁଏ ଅନେକ କାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ । ଅବଶ୍ୟ ଯେଉଁମାନେ ତାଙ୍କ ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଆସିଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କର ଅନୁଭୂତି ହିଁ – ତାହା ଉତ୍ତରପୁରୁଷଙ୍କୁ ଜଣେଇଦେବ ।

ବିଧାୟକ ଭାବରେ ବିଧାନସଭାରେ ତାଙ୍କର ବକ୍ତବ୍ୟ, ମନ୍ତବ୍ୟ ଆଦି ଆକଳନ କଲେ, ତାଙ୍କର ରାଜନୀତିକ ପରିଚୟ ଜଣାପଡ଼ିବ । ସଂକ୍ଷେପରେ ମୁଁ ଏତିକି କହିବାକୁ ଚାହେଁ ଯେ ସାହିତ୍ୟିକ କୃତି ଭିତରେ ତାଙ୍କୁ ଆବିଷ୍କାର କରିବାକୁ ହେଲେ, ତାଙ୍କର କନ୍ୟା ମାନସୀ ଦାସଙ୍କ 'ଗୁପ୍ତ ଜୟଦେବ' ଉପନ୍ୟାସରେ ସରୋଜକାନ୍ତ ଯେପରି ଚିତ୍ରିତ ହୋଇଛନ୍ତି, ତାହା ହିଁ ବୋଧହୁଏ ତାଙ୍କର ଚରିତ୍ର ବୁଝିବାକୁ ଆମକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିପାରିବ ।

ମୋର ଏହି କ୍ଷୁଦ୍ର ଆଲେଖ୍ୟ ତାଙ୍କ ସ୍ମୃତି ପ୍ରତି ଏକ ଶ୍ରଦ୍ଧାଞ୍ଜଳି ମାତ୍ର ।

* * *

ମୋର ନିକଟତମ ପଡ଼ୋଶୀ

'ନିତାଭାଇ' ମୋର ନିକଟତମ ପଡ଼ୋଶୀ । ତାଙ୍କର ପୁରା ନାଆଁ ଚୌଧୁରୀ ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ସାମନ୍ତରାୟ ମହାପାତ୍ର । ତାଙ୍କ ପୂର୍ବପୁରୁଷମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ଜଣେ ବିହାର ଓଡ଼ିଶା ଜେନେରାଲ କାଉନ୍‌ସିଲରେ ସଦସ୍ୟ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ବାପା ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ମହାପାତ୍ର ସାରା ଜୀବନ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରୀତିରେ ଅତିବାହିତ କରିଥିଲେ ।

ସେ ଥିଲେ 'ଡଗର' ପତ୍ରିକାର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ଓ ସଂପାଦକ । ସେ କାଳରେ 'ଡଗର' ଓଡ଼ିଶାରେ ଏକ ପାରିବାରିକ ପତ୍ରିକା ଭାବରେ ବେଶ୍ ସୁନାମ ଅର୍ଜନ କରିଥିଲେ । ମୋର ଯାହା ମନେହୁଏ, ତାହା ପ୍ରଥମେ ଭଦ୍ରକରୁ ପାକ୍ଷିକ ଭାବରେ ପ୍ରକାଶ ପାଉଥିଲା । କିନ୍ତୁ ପରେ ତାହା କଟକ ପିଠାପୁରକୁ ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ ହେଲା । ସେଇଠି ମୁଁ ପ୍ରଥମେ 'ଡଗର'କୁ ଓ ତାର ସଂପାଦକ ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ମହାପାତ୍ରଙ୍କୁ ଜାଣିଲି । ସେତେବେଳକୁ ମୁଁ କଲେଜିଏଟ ସ୍କୁଲର ଛାତ୍ର । ଆମ ପୈତୃକ ଘର ଭଗତପୁରଠାରେ ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ରହୁଥିଲି । ତେଣୁ ସେ ଥିଲେ ଏକ ପ୍ରକାର ମୋର ପଡ଼ୋଶୀ । ମୁଁ ଓ ମୋର ସମବୟସ୍କ ଆଉ ଦୁଇ ଜଣ ସାହିତ୍ୟିକ, ସୁଧାଂଶୁ ରାଉତରାୟ ଓ ମୁରାରି ମୋହନ ଜେନା ସେତେବେଳେ ଯାଇ 'ଡଗର' କାର୍ଯ୍ୟାଳୟରେ ପ୍ରାୟ ବସୁଥିଲୁ । ତା'ପରେ ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ରେଭେନ୍‌ସା କଲେଜକୁ ଗଲି ଏବଂ ତା'ର ଦୁଇବର୍ଷ ପରେ ପାଠପଢ଼ା ଛାଡ଼ି ଗାଁରେ ରହିଲି, ସେତେବେଳେ 'ଡଗର' ସହିତ ବା ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ସହ ପ୍ରାୟ କୌଣସି ସଂପର୍କ ରହିଲା ନାହିଁ । ଘଟଣା କ୍ରମେ ମୁଁ ଶାନ୍ତିନିକେତନରୁ ପାସ୍ କରି ଆସି କଟକରେ ରହିବାବେଳେ 'ଡଗର'ର ପରିଚାଳନା ଓ ସଂପାଦନା ସହ ଜଡ଼ିତ ହୋଇପଡ଼ିଲି ।

ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ମହାପାତ୍ର ଅନେକଙ୍କ ନିକଟରେ 'ନିତୁଭାଇ' ଭାବରେ ପରିଚିତ ଥିଲେ । ମୁଁ କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କୁ 'ନିତାଭାଇ' ବୋଲି ଡାକୁଥିଲି । ସେତେବେଳେ 'ଡଗର' କଟକର ସାହିତ୍ୟିକ ମହଲରେ ବେଶ୍ ସ୍ଥାନ ଜମେଇ ନେଇଥାଏ । ନିତାଭାଇ ଉଭୟ ରାଜନୀତି ଓ ସାହିତ୍ୟରେ ମନୋନିବେଶ କରୁଥିବାରୁ 'ଡଗର'ର ପରିଚାଳନା ପାଇଁ ସମୟ ଦେଇପାରୁ ନଥିଲେ । ନିଜର ସୃଷ୍ଟିକୁ ପ୍ରକାଶ କରିବା ପାଇଁ ଏକ ପ୍ରକାଶନୀ ସଂସ୍ଥା 'ପୋଥିପୀଠ' ନାମରେ ଗଠନ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ସେତେବେଳର ଅଧିକାଂଶ ଲେଖା ଏଇ 'ପୋଥିପୀଠ' ପକ୍ଷରୁ ହିଁ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା ।

ନିତାଭାଇ କଟକରେ ରହିବାବେଳେ ବହୁ ସାହିତ୍ୟିକଙ୍କ ପାଇଁ 'ଡଗର' କାର୍ଯ୍ୟାଳୟ ଏକ ଆଡ୍‌ଡ଼ାସ୍ଥଳ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ମୋର ମନେହୁଏ, ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଯେଉଁ ସାହିତ୍ୟିକମାନେ ରାଜ୍ୟସ୍ତରରେ ଚିହ୍ନିତ ଓ ଆଦୃତ ହୋଇଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅଧିକାଂଶ 'ଡଗର'ର ସଂପାଦକୀୟ ଲେଖିବା ଛଡ଼ା ଲେଖା ଇତ୍ୟାଦି ନିର୍ବାଚନ କରିବାରେ ବେଶି ମନୋନିବେଶ କରୁନଥିଲେ । ତାର କାରଣ, ଶାନ୍ତିନିକେତନରୁ ପାଠପଢ଼ା ସାରି ଫେରିଥିବା ବହୁ ଲେଖକ ଓ ସାହିତ୍ୟାନୁରାଗୀ ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ 'ଡଗର'ର ସଂପାଦନା କାର୍ଯ୍ୟ ଦେଖୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଥିଲେ ନରେନ୍ଦ୍ର ବେହେରା, ନରେନ୍ଦ୍ର ନାଥ ମିଶ୍ର, କୃଷ୍ଣଚରଣ ବେହେରା, ଶିଳ୍ପୀ ବିନୋଦ ରାଉତରାୟ ଓ ଅନ୍ୟମାନେ । ପୁଣି 'ଡଗର'ର ଅଭିବୃଦ୍ଧି କିଭଳି ଘଟିବ ଏବଂ ବିଭିନ୍ନ ସାହିତ୍ୟିକଙ୍କ ଲେଖା କିଭଳି ଆସି ସେଥିରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇବ, ତାର ମୁଖ୍ୟ ସଂଯୋଜକ ଥିଲେ ଫତୁରାନନ୍ଦ । ମୁଁ ଅଘୋଷିତ ଭାବରେ 'ଡଗର'ର ସଂପାଦନା ସହିତ ମାତ୍ର ପାଞ୍ଚମାସ ଜଡ଼ିତ ଥିଲି ଏବଂ ସେହି ସମୟରେ 'ରାଧାନାଥ ବିଶେଷାଙ୍କ' ଓ 'ରବୀନ୍ଦ୍ର ବିଶେଷାଙ୍କ' ନାମରେ ଦୁଇଟି ବିଶେଷାଙ୍କ ପ୍ରକାଶ କରିବାରେ ସକ୍ଷମ ହୋଇଥିଲି । ସେତେବେଳେ ମୋର ସମସ୍ତ ବୁଦ୍ଧିବୃତ୍ତି ଖଟାଇ 'ଡଗର ପ୍ରେସ୍'ରୁ 'ଡଗର' ପତ୍ରିକାକୁ ଅଲଗା କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲି । କିନ୍ତୁ ଏ ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ପଛରେ ସବୁପ୍ରକାରର ସହଯୋଗ ଥିଲା ଫତୁରାନନ୍ଦଙ୍କର ଏବଂ ନିତାଭାଇ ଏଥିରେ ଆଦୌ ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରୁ ନଥିଲେ । ଏପରିକି ଅନେକ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ସାହିତ୍ୟିକଙ୍କର ଲେଖା ସଂପାଦନା କରି ପ୍ରକାଶ କରିବା ପରେ ସେ ସଂପର୍କରେ କୌଣସି ଆପତ୍ତି ଉଠିଲେ ମୁଁ ତାହା 'ନିତାଭାଇ କରିଛନ୍ତି' କହି ରକ୍ଷା ପାଇ ଯାଉଥିଲି ।

ନିତାଭାଇ ବହୁଦିନ ଯାଏ ଅବିବାହିତ ଥିଲେ ଏବଂ ସେ ସମୟରେ ବୋଧହୁଏ ଚାରି–ପାଞ୍ଚଜଣ ବିବାହ ନକରି ସାହିତ୍ୟ ସାଧନାରେ ସାରା ଜୀବନ ଅତିବାହିତ କରିବାପାଇଁ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ନେଇଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ନିତାଭାଇ ତ ଜଣେ, ଆଉଜଣେ ଥିଲେ ବିଶିଷ୍ଟ କଥାଶିଳ୍ପୀ ରାଜକିଶୋର ପଟ୍ଟନାୟକ । ଉଭୟ ବିଳମ୍ବିତ ବୟସରେ ବିବାହ କରିଥିଲେ । ନିତାଭାଇ ବୋଧହୁଏ ୪୮ ବର୍ଷ ବୟସରେ ବିବାହ କରିଥିଲେ । ବୟସବେଳେ ନିତାଭାଇ ଜଣେ ସୌମ୍ୟଦର୍ଶନ ଯୁବକ ଥିବାରୁ ମୋର ଜାଣିବାରେ ବହୁ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷିତା ନାରୀ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲେ । ତା କେତେକ ପ୍ରତିଫଳନ ତାଙ୍କ ଲେଖାରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ – ଯେପରି 'ପୀରତି ପଥ ଖସଡ଼ା' ଏବଂ 'ପତ୍ର ଓ ପ୍ରତିମା' ।

ଗୋଟିଏ ପଟେ ସାହିତ୍ୟ ଓ ଅନ୍ୟପଟେ ରାଜନୈତିକ ଜୀବନ । ନିତାଭାଇ ବିଧାୟକ ଥିବାବେଳେ ଅକ୍ଳାନ୍ତ ପରିଶ୍ରମ କରୁଥିଲେ । ସେ କାଳ ବିଧାୟକମାନଙ୍କର ମାସିକ ବେତନ ଥିଲା ମାତ୍ର ୧୨୫ଟଙ୍କା । ସେମାନେ ବିଧାନସଭାକୁ ଗଲା ପୂର୍ବରୁ ନିଜେ ଯେଭଳି ଅଧ୍ୟୟନ କରୁଥିଲେ, ତାହା ଆଜିକାଲି ପ୍ରାୟ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେନାହିଁ ।

ଏ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଜଣେ ସ୍ୱାଧୀନ ସଭ୍ୟ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ନିତାଭାଇ ବିଧାନସଭାରେ ବହୁ ଲୋକଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିପାରୁଥିଲେ ।

୧୯୬୪ ମସିହାରେ ନିତାଭାଇ କଟକ ଛାଡ଼ି ଭୁବନେଶ୍ୱର ଆସିଲେ ଏବଂ ଘଟଣାକ୍ରମେ ପୁଣି ମୋର ପଡ଼ୋଶୀ ହେଲେ । ସେ ହେଲେ ମୋର ନିକଟତମ ପଡ଼ୋଶୀ । କିନ୍ତୁ ୧୯୬୬ ମସିହାରେ ମୁଁ ଆମେରିକା ଚାଲିଗଲି ଏବଂ ସେଠାରୁ ଫେରିଲି ୧୯୭୩ ମସିହାରେ । ତା'ପରେ ତାଙ୍କ ସହିତ ମୋର ପ୍ରାୟ ପ୍ରତିଦିନ ତାଙ୍କ ଘରେ ଦେଖାସାକ୍ଷାତ ଓ ଆଲୋଚନା ହେଉଥିଲା । ଅନେକ ସାହିତ୍ୟ ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ତାଙ୍କ ସହିତ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାର ସୁଯୋଗ ମଧ୍ୟ ମିଳିଥିଲା । କୌଣସି ଭଲ କାମରେ ନିତାଭାଇ ବାଧା ସୃଷ୍ଟି କରିବାର ପକ୍ଷପାତୀ ନଥିଲେ । ହରେକୃଷ୍ଣ ମହତାବଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ସୁସଂପର୍କ ଥିବାରୁ ସେ କିଛିଦିନ ପାଇଁ ଯୋଗାଣ ଓ ସଂସ୍କୃତି ବିଭାଗର ମନ୍ତ୍ରୀ ମଧ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡ଼େମୀର ସଭାପତି ମଧ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ ।

ଏଠାରେ ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡ଼େମୀ ବା କେନ୍ଦ୍ର ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡ଼େମୀର ରୀତିନୀତି ସଂପର୍କରେ କିଛି ଆଲୋଚନା କରିବି ନାହିଁ । ତାହା ପ୍ରାୟ ରାଜନୈତିକ ନେତୃବର୍ଗଙ୍କଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହେଉଥିଲା । ତେବେ ଚିନ୍ତାମଣି ବେହେରା ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡ଼େମୀର ସଂପାଦକ ଥିବାବେଳେ ତାଙ୍କ ସହିତ ମୋର ସୁସଂପର୍କ ଥିବାରୁ ବେଳେବେଳେ ଅଯାଚିତ ଭାବରେ ତାଙ୍କୁ ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡ଼େମୀ ସଂପର୍କରେ ବହୁ ପରାମର୍ଶ ଦେଉଥିଲି । ତାଙ୍କରି ସମୟରେ ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ମହାପାତ୍ରଙ୍କର 'ନାହଂ ତିଷ୍ଠାମି ବୈକୁଣ୍ଠେ' ପୁସ୍ତକ ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡ଼େମୀ ପୁରସ୍କାର ପାଇଲା । ମୋର ଯାହା ମନେପଡୁଛି, ତାହାକୁ ନେଇ ସେତେବେଳେ ବହୁ ବାଦାନୁବାଦ ହୋଇଥିଲା । କାରଣ ତାହା ଏକ ଜୀବନୀ ପୁସ୍ତକ ଭାବରେ ପୁରସ୍କୃତ ହୋଇଥିଲା । ବାଦାନୁବାଦର କାରଣ ହେଉଛି, ଅନେକ ତାକୁ 'ଜୀବନୀ' ପୁସ୍ତକ ନକହି 'ଚରିତୋପନ୍ୟାସ' ବୋଲି କହୁଥିଲେ । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ତାଙ୍କର କିଛି ପୁସ୍ତକ ମୋ ପ୍ରକାଶନୀ ସଂସ୍ଥା 'ମୟୁର ପବ୍ଲିକେଶନ' ପକ୍ଷରୁ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । 'ପୀରତି ପଥ ଖସଡ଼ା' ନାମ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରି ତାଙ୍କୁ 'ଖସରାବାଟ' ନାମରେ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ପୁନଃ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲି । କେନ୍ଦ୍ର ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡ଼େମୀଦ୍ୱାରା ପୁରସ୍କୃତ ତାଙ୍କ 'ଘରଡିହ' ଉପନ୍ୟାସ ମଧ୍ୟ 'ମୟୁର ପବ୍ଲିକେସନ' ଦ୍ୱାରା ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ଏସବୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ହରିପ୍ରିୟା ମହାପାତ୍ର ବିଶେଷ ଧ୍ୟାନ ଦେଉଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଜୀବନର ସାହିତ୍ୟ କୃତିପାଇଁ ଏବଂ ସାଂସାରିକ ଜୀବନର ସୁପରିଚାଳନାପାଇଁ ହରିପ୍ରିୟା ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ଅବଦାନକୁ ନିତାଭାଇ ବା ତାଙ୍କ ପରିବାର କେହି ଅସ୍ୱୀକାର କରିପାରିବେ ନାହିଁ ।

ତାଙ୍କ ମୋ ଭିତରେ ବୟସର ବ୍ୟବଧାନ ଅନେକ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଆମେ ଯେଭଳି ଭାବରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉ, ସେଥିରେ ଅନେକେ ବିସ୍ମିତ ହୁଅନ୍ତି । କାଳକ୍ରମେ ସେ ରାଜନୀତିଦ୍ୱାରା ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାତ ହୋଇ ପୁଣି ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଫେରିଥିଲେ ଏବଂ ଜଣେ ସ୍ତମ୍ଭକାର ଭାବରେ ମଧ୍ୟ ଲେଖନୀ ଚାଳନା କରିଥିଲେ । ଏବେ ତାଙ୍କୁ ଶହେ ବର୍ଷ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ସେ ସବୁବେଳେ ମତେ କହନ୍ତି, 'ତୁମୋ' ଠୁଁ ବାଇଶି ବର୍ଷ ସାନ ।' ମୁଁ ବି ତାଙ୍କୁ ଥଟ୍ଟାରେ କହେ, 'ବୟସରେ ସିନା ମୁଁ ତୁମଠୁଁ ବାଇଶିବର୍ଷ ସାନ, କିନ୍ତୁ ସାଂସାରିକ ଜୀବନରେ ତୁମେ ମୋ'ଠୁ ମାତ୍ର ବର୍ଷେ ବଡ଼ । କାରଣ ତୁମେ ବାହାହେଲ ୧୯୬୧ରେ ଓ ମୁଁ ବାହାହେଲି ବର୍ଷେ ବଡ଼ । କାରଣ ତୁମେ ବାହାହେଲ ୧୯୬୧ରେ ଓ ମୁଁ ବାହାହେଲି ବର୍ଷେ ପରେ, ୧୯୬୨ ମସିହାରେ ।'

ଗତ କେତେବର୍ଷ ହେବା ନିତାଭାଇ ଅସୁସ୍ଥ ରହୁଛନ୍ତି । ମୁଁ ମଧ୍ୟ ବେଳେବେଳେ ଅସୁସ୍ଥ ରହୁଥିବାରୁ ଆଉ ଆଗ ପରି ପ୍ରତିଦିନ ଆମର ଦେଖାସାକ୍ଷାତ ହୋଇ ପାରୁନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ମୁଁ କିଛିଦିନ ଅନୁପସ୍ଥିତ ରହିଗଲେ ସେ ମତେ ଖୋଜନ୍ତି । ତାର କାରଣ ହେଉଛି, ତାଙ୍କୁ ହସାଇବାପାଇଁ ମୁଁ ତାଙ୍କ ଜୀବନରେ ଘଟିଥିବା ଅନେକ ଛୋଟବଡ଼ ପୁରୁଣା କାହାଣୀର ଅବତାରଣା କରିଥାଏ ।

ନିତାଭାଇଙ୍କର ସମସ୍ତ ସାହିତ୍ୟକୃତି ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରକାଶ ପାଇନାହିଁ । ଏପରିକି ଗ୍ରାମ୍ୟ ଜୀବନ ଉପରେ ଆଧାରିତ ତାଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସ ତ୍ରୟୀ 'ହିତମାଟି', 'ଭଙ୍ଗାହାଡ଼' ଓ 'ଘରଡିହ' ଏବେ ଆଉ ମିଳୁନାହିଁ । ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ଲେଖା ଏବଂ 'ଡଗର'ର ସଂପାଦକୀୟ ସବୁକୁ ଏକାଠି କରି ପ୍ରକାଶ କଲେ, ମୋର ମନେହୁଏ ପ୍ରାୟ ୨୦ଖଣ୍ଡରେ ବିରାଟ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ ହେବ । ମୋରି ପରାମର୍ଶରେ 'ଡଗର' ଭୁବନେଶ୍ୱରକୁ ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ ହୋଇଥିଲା । ସେଥିପାଇଁ ଫତୁରାନନ୍ଦ ମତେ ଦାୟୀ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ 'ଡଗର' ଶେଷଯାଏ ନିୟମିତ ପ୍ରକାଶ ପାଇପାରିଲା ନାହିଁ । କେବଳ ଅଳ୍ପ କେତୋଟି ସଂଖ୍ୟା ଭୁବନେଶ୍ୱରରୁ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା ।

ଜୀବନକାଳରେ ନିତାଭାଇ ତାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ–ସାଧନାପାଇଁ ବିଭିନ୍ନ ଅନୁଷ୍ଠାନଦ୍ୱାରା ପୁରସ୍କୃତ ହୋଇଛନ୍ତି । ରାଜନୀତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ବେଶ୍ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଛନ୍ତି । ତେଣୁ ତାଙ୍କର ଜୀବନକୁ ଏକ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଜୀବନ କହିଲେ ମୋ ମତରେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବନାହିଁ । ତାଙ୍କର ସ୍ମୃତିଶକ୍ତି ଏବେ ପ୍ରାୟ ଦୁର୍ବଳ, କିନ୍ତୁ ଚେଷ୍ଟାକଲେ ତାଙ୍କର ସ୍ମୃତିକୁ ଲିପିବଦ୍ଧ କରାଯାଇ ପାରିବ । ତାହା କରାଯାଇ ପାରିଲେ ତାହା ହିଁ ବୋଧହୁଏ ତାଙ୍କର ଜୀବନ ଓ କୃତି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏକ ପ୍ରାମାଣିକ ଗ୍ରନ୍ଥ ହୋଇପାରିବ ।

⁂

ବିନୟୀ ସାଧକ ଅନୁସୃଜନ ଶିଳ୍ପୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ

କୌଣସି ଜଣେ ଲେଖ କୌଣସି ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଲକ୍ଷ୍ୟ ନେଇ ସାରାଜୀବନ ସାହିତ୍ୟ ଭଣ୍ଡାରକୁ ସମୃଦ୍ଧ କରିଥିବା ଲେଖକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ଥିଲେ ଜଣେ ବିଶିଷ୍ଟ ସାଧକ । ମୁଁ ଯେତେବେଳେ 'ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ' ରଚନାବଳୀ ଅନୁଧ୍ୟାନ କରୁଥିଲି, ସେତେବେଳେ ବିଭିନ୍ନ ବିଦେଶୀ ଲେଖକଙ୍କର ଅନୁବାଦ ଗ୍ରନ୍ଥ ଓଡ଼ିଶାରେ କମ୍ ପ୍ରକାଶ ପାଉଥିଲା (ବଂଗଳା ସାହିତ୍ୟ ତୁଳନାରେ) । ତେଣୁ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣଙ୍କର ରଚନାବଳୀ (ପୁସ୍ତକ ସମୂହ) କିଛି ମାତ୍ରାରେ ପଢ଼ିବାର ସୌଭାଗ୍ୟ ଘଟିଥିଲା । କିନ୍ତୁ ସେ ସବୁ ଏବେ ସ୍ମୃତି ରୋମନ୍ଥନ କଲେ ବି ସ୍ମରଣକୁ ଆସୁନାହିଁ । ତେବେ ଧାରଣା ଦୃଢ଼ୀଭୂତ ହୋଇସାରିଥିଲା ଓ ଏବେ ବି ସେ ଧାରଣାରେ ଖୁବ୍ ବେଶୀ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିନାହିଁ ଯେ ''ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ଅନୁବାଦ ସାହିତ୍ୟ' ଜଗତରେ ଜଣେ ଯଶସ୍ୱୀ ଲେଖକ ଥିଲେ । ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟର ବିଷୟ ଯେ ତାଙ୍କର କୌଣସି ପୁସ୍ତକ ମୋ ଗ୍ରନ୍ଥାଗାରରେ ନାହିଁ । (ମୁଁ ଯେଉଁ କେତେ ବର୍ଷ ଓଡ଼ିଶା/ଭାରତ ବାହାରେ ରହିଲି, ସେ ସମୟରେ ମୋର ଗ୍ରନ୍ଥାଗାରରୁ 'ଓଡ଼ିଆ ବହି' ଯାହା ସଂଗୃହୀତ ହୋଇଥିଲା – ତାହା ଉଭାନ୍ ହୋଇଯାଇଥିଲା)

ତେବେ ବିଭିନ୍ନ ସଭାସମିତିରେ ପରସ୍ପର ସହିତ ଦେଖାସାକ୍ଷାତ ହେଉଥିଲା ଓ ଆଳାପ ଆଲୋଚନା ବି ହେଉଥିଲା । କେବଳ ମନକୁ ଛୁଇଁଲା ଭଳି, ଥରୁଟିଏ ଦେଖାକଥା ଏବେ ମନେ ପଡୁଛି । ଭଦ୍ରକ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟର କୌଣସି ଏକ ବାର୍ଷିକ ସାହିତ୍ୟ ସମାରୋହରେ – ସ୍ୱର୍ଗତଃ କୁଳପତି ବିଦ୍ୟାଧର ମିଶ୍ରଙ୍କ ସହିତ ଜଣେ ମୁଖ୍ୟବକ୍ତା ଭାବରେ ଯୋଗଦେଇଥିଲି । ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ମହାନ୍ତି, ସେଠାରେ ଶ୍ରୋତା ଭାବରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲେ । ସଭାପରେ ସେ ମୋର ବକ୍ତୃତାକୁ ପ୍ରଶଂସା କରିବା ସହ, ହଠାତ୍ ତାଙ୍କ ଘରକୁ ଆମକୁ (କୁଳପତି ମିଶ୍ର ଓ ମୋତେ) ନିମନ୍ତ୍ରଣ କଲେ । ଫେରିବା

ବାଟରେ ତାଙ୍କ ଘରେ ଅଳ୍ପ କିଛି ସମୟ କଟାଇବା ବେଳେ ସେ ଆମର ଭୁରି ଭୋଜନର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିସାରିଥିଲେ । ବୟସରେ ସେ ମୋଠାରୁ ବଡ଼ଥିଲେ (ବୋଧହୁଏ) । କିନ୍ତୁ ବୟମ୍‌ତ୍ରେ ଗାରିମାକୁ ମୋ ଉପରେ ଚାପିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିନଥିଲେ । ବରଂ ଜଣେ ସହୃଦୟ ବଂଧୁଭାବରେ ଆମ ସହିତ ସାହିତ୍ୟ ଆଲୋଚନା କରିବାରେ ମନୋନିବେଶ କରି 'ଭବିଷ୍ୟତରେ' ମୋ ଠାରୁ ଲେଖା ଚାଲୁରଖିବାର ସଂକଳ୍ପ କରାଇ ସାରିଥିଲେ – ମୋର କେତେକ ଲେଖା ତାଙ୍କୁ ଭଲ ଲାଗିଥିବାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ବି ଦେଇଥିଲେ ।

ପରେ ତାଙ୍କୁ ସହିତ ଆଉ କୌଣସିଠାରେ ସାକ୍ଷାତ ଆଲୋଚନା, କଥା ମନେ ପଡୁନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଏକଥା ନିଶ୍ଚିତ ଯେ 'ଅନୁସୃଜନ' କଳାରେ ସେ ଜଣେ ବିଶିଷ୍ଟ ଲେଖକ ଥିଲେ ଓ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ତାଙ୍କର ଅବଦାନ ଏଯାବତ୍ କଳନା (ନହୋଇଥିଲେ) କରିବାର ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ସମୀକ୍ଷକମାନେ ଅଗ୍ରାଧିକାର ଦେବେ ବୋଲି ଆଶା । ପୁଣି 'ଅନୁସୃଜନ କଳା'କୁ ମୂଳ ଲେଖା ସହିତ ମିଳାଇ ପଢ଼ି ତାଙ୍କର କୃତିତ୍ୱକୁ ବିଚାର କରିବା–ଓଡ଼ିଶାର ତରୁଣ ଲେଖକଲେଖିକାମାନେ ବିଚାରକୁ ନେବା ଆବଶ୍ୟକ – ଅନ୍ତତଃ ଓଡ଼ିଶାରେ 'ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ' ଯଦି କେବେ ଲେଖାହୁଏ (ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାହା ହୋଇନାହିଁ) ତେବେ ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣଙ୍କ ସାଧନାକୁ ସ୍ୱୀକୃତି ଦେବା ଅବଶ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକ ।

✣✣✣✣

ଫକୀରମୋହନ ଆଲୋଚନା

ଏବେ 'ଅନୁପମ ଭାରତ'ରେ ହିମାଂଶୁ ମହାପାତ୍ରର ଏକ ଦୀର୍ଘ ପ୍ରବନ୍ଧ ଓ ଏ ଦିଗରେ 'ପଲ୍'ଙ୍କର ଲେଖାର ବିବରଣୀ ପଢ଼ିଲି । ମନେ ହେଉଛି "ଫକୀରମୋହନ ସାହିତ୍ୟ ପରିଷଦ" ଗଠନ କାଳରୁ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଫକୀରମୋହନଙ୍କର ସାହିତ୍ୟ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କୃତି ଉପରେ ଯେଉଁ ଆଲୋଚନାମାନ ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ହୋଇଛି, ସେଥିରେ ବିଭିନ୍ନ ଲେଖକଙ୍କର ଲେଖକୀୟ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ସାହିତ୍ୟ ଆଲୋଚନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏବେ ବିଶେଷ ଭାବରେ ପଶ୍ଚିମ ଦିଗନ୍ତରେ ଯେଉଁ 'ପରାଧୁନିକତା'ର ବିଶଦ ଆଲୋଚନା ଘଟିଛି, ତା'ର ଅନ୍ତରାଳରେ "ଜଗତୀକରଣ" କାୟା ବିସ୍ତାର କରିଥାଇପାରେ । ସଂକ୍ଷେପରେ କହିଲେ "ପରାଧୁନିକତା"ରେ (Post-Modernism) ସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ଓ କୃତି ବିଶେଷ ସ୍ଥାନ ପାଉଛି । ଅନ୍ୟ ଭାଷାରେ କହିଲେ "ସ୍ଥାନୀୟ ଜ୍ଞାନ ସମ୍ପଦ" ଏବର ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ତା'ର ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର କରିଛି । ଏ ପ୍ରକାର ତାତ୍ତ୍ୱିକତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ, ଫକୀରମୋହନ ସାହିତ୍ୟ ଆଲୋଚନା ଏବେ ବି କ୍ଷୀଣ ।

'ଫକୀରମୋହନ ସାହିତ୍ୟ'କୁ ବିଭିନ୍ନ ଦିଗରୁ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିବା ସମ୍ଭବ । ଇତିହାସ, ମାନବ ବିଜ୍ଞାନ, ଭାଷା ତତ୍ତ୍ୱ, ନାନ୍ଦନିକତା ଆଦି ଅନେକ ଦିଗରୁ ଅବଗାହନ କରିବା ସମ୍ଭବ । ସୁଖର କଥା ଫକୀରମୋହନଙ୍କର କୃତି ପ୍ରତି ଇଂରେଜୀ ସାହିତ୍ୟର ଅଧ୍ୟାପକମାନେ ବିଶେଷ ଧ୍ୟାନ ଦେଉଛନ୍ତି । ତା'ର ଅନ୍ୟତମ କାରଣ ମଧ୍ୟ ହୋଇପାରେ ଯେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଏବେ "ଓଡ଼ିଆ ଅସ୍ମିତା" ରୂପନେବାକୁ ଯାଉଛି — ସାହିତ୍ୟ ସଂସ୍କୃତି କ୍ଷେତ୍ରରେ । ତୁଳନାତ୍ମକ ଭାବରେ ଦେଖିଲେ ଆନ୍ଧ୍ର ଓ ତାମିଲ ବା ବଂଗଳା ଏ ଦିଗରେ ଆମଠାରୁ ପ୍ରାୟ ୬୦-୭୦ ବର୍ଷ ଆଗରେ । ତା'ର ପ୍ରସାରର ଅନ୍ୟତମ କାରଣ ଯେ "ଉପନିବେଶୀୟ" ଚିନ୍ତାଧାରା, ଫରାସୀ ବିପ୍ଳବ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଆଧୁନିକ ଭାରତରେ ବମ୍ବେ, ମାନ୍ଦ୍ରାଜ, ବଂଗ ଓ ଦିଲ୍ଲୀ ଚାରୋଟି ମୁଖ୍ୟ ତୀର୍ଥ ସ୍ଥାନରେ ଘଟିଛି । ସେଠି ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚନା ଆମଠୁଁ ଅନେକ ଆଗରେ ।

ପୁଣି ତୁଳନାତ୍ମକ ଭାବରେ ଦେଖିଲେ ଭାରତବର୍ଷ ବାହାରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ରାଷ୍ଟ୍ରରେ ଉପରୋକ୍ତ ଚାରୋଟି ଅଂଚଳର ସାହିତ୍ୟ ସଂସ୍କୃତି ଯେପରି କାୟା ବିସ୍ତାର କରି ସାରିଛି, ତାହା ସହିତ ଆମେ ଅନେକ ପଛରେ । ଆଜିକୁ ପ୍ରାୟ ୪୦ ବର୍ଷ ତଳେ ଏ ବିଚାର ମତେ ଘାରିଥିଲା । ବିଶେଷତଃ ଲଣ୍ଡନ ଓ ଆମେରିକାରେ ଯଦି ଆମ ସାହିତ୍ୟ ସଂସ୍କୃତିର କଳନା ନ ହୋଇ ପାରିଥାଏ, ତା'ର ଅନ୍ୟତମ କାରଣ ଭିତରେ ଆମ ରାଜନୈତିକ ପ୍ରଭାବହୀନତା ଓ ଅନ୍ୟ ରାଜ୍ୟର ସୁଯୋଗ ସୁବିଧାକୁ ଏ ରାଜ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରିପାରି

ନାହିଁ । ତେଣୁ କେବଳ 'ଫକୀରମୋହନ' ନୁହଁନ୍ତି, ଆମର ସାହିତ୍ୟର ଅନେକ 'ସଂପଦ' ଏବେ ବି ବିଦେଶରେ ଚର୍ଚ୍ଚାର ସାମଗ୍ରୀ ହୋଇନାହିଁ –ହୋଇପାରି ନାହିଁ ।

ଏବେ ଫକୀରମୋହନଙ୍କର 'ଛ'ମାଣ ଆଠଗୁଣ୍ଠ'ର ପାଞ୍ଚଟି ଇଂରାଜୀ ଅନୁବାଦ ହେଲାଣି (ଅବଶ୍ୟ ୪ଟି ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି) । ଏହାର ଦଶଟି ଅନୁବାଦ ହେଲେ ବି ବିଭିନ୍ନ ସମାଲୋଚକୀୟ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀରେ ନପକାଇଲେ ଏହା 'ଆଲୋଚନା'ର ପରିଧି ଭିତରକୁ ଆସିବ କେମିତି (ଏ ଦିଗରେ ଗଣେଶ୍ୱର ମିଶ୍ରଙ୍କର 'ବାଣୀବିହାର' ବହିରେ କେତେକ ସୂଚନା ରହିଛି) । ଯେଉଁମାନେ "ବିଶ୍ୱ ଦରବାରରେ" ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ-ସଂସ୍କୃତିକୁ ପହଞ୍ଚାଇବାକୁ ଚାହାନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର କଳ୍ପନାକୁ ରୂପ ଦେବାକୁ ଆମର ପ୍ରଶାସକୀୟ, ରାଜନୈତିକ ଓ ଆର୍ଥିକ ସମ୍ବଳକୁ ବିଚାରକୁ ନେବା ଆବଶ୍ୟକ ।

ଏବେ "ସତ୍ୟ ମହାନ୍ତି" ବା "ସୁର ରଥଙ୍କ" ଭଳି କିଛି ଇଂରେଜୀ ଅଧ୍ୟାପକ ଆମେରିକାରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି । ଏବେ "ଫକୀରମୋହନ" ସାହିତ୍ୟ ଆମେରିକାରେ ଆଲୋଚିତ ହେବା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି । ବୋଲାନ୍ ଇଂଲଣ୍ଡରେ ଚେଷ୍ଟା କରି କିଛି ଲେଖା ଥୋଇଗଲେ । କିଂତୁ ସେ ଏଥିପାଇଁ ସମର୍ଥନ ପାଇଲେ ନାହିଁ ଓ ଶେଷକୁ ଦୟନୀୟ ଭାବରେ ଜୀବନ ବିତାଇଲେ ।

ଓଡ଼ିଆରେ "ଫକୀରମୋହନ" ଆଲୋଚନା ଖୁବ୍ ବେଶୀ ହୋଇନାହିଁ । ନିକଟରେ ଗଗନେନ୍ଦ୍ର ନାଥ ଦାଶଙ୍କର ବହି ଏକ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା । ଆଲୋଚନା ପାଇଁ ଆମର ପ୍ରଥମ ବାଧକତା ହେଉଛି – ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ପ୍ରକାଶିତ ଆଲୋଚନା (ବହି ବା ପତ୍ରିକା ଲେଖା)ର "ଗ୍ରନ୍ଥ ପଂଜି"ର (Bibliography) ଅଭାବ । ଏହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ମୋର ନିଜ ଅଭିଜ୍ଞତା ସଂପର୍କରେ ସୂଚନା ଦିଏ ।

ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକାରେ ସ୍ନାତକୋତ୍ତର ଶ୍ରେଣୀରେ (ଏମ୍.ଏ. ପି.ଏଚ୍.ଡ଼ି) ଅଧ୍ୟାପନା ଆରମ୍ଭ କଲି ଦେଖିଲି ଅନୁଷ୍ଠାନର 'ପ୍ରସ୍‌ପେକଟସ୍'ରେ ମୋର ଯୋଗ୍ୟତା ଭିତରେ ଲେଖାଥିଲା - ଏମ୍.ଏ, ଓଡ଼ିଆ । ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ବହୁ ବଂଧୁଙ୍କ ଠାରୁ ଚିଠି ପାଉଥିଲି, ଓଡ଼ିଶାର ସଂସ୍କୃତି ଓ ସାହିତ୍ୟକୁ ଅଧ୍ୟାପନାର ପରିସର ଭିତରକୁ ଆଣିବାକୁ । କିଂତୁ ମୋର ନିଯୁକ୍ତି ଥିଲା ମାନବ—ବିଜ୍ଞାନ (Anthropology) ଅଧ୍ୟାପନା । ତେଣୁ ଭାରତ ଓ ଓଡ଼ିଶା ସଂପର୍କରେ ଧାରଣା ଥିବା କେତେକ ବରିଷ୍ଠ ଅଧ୍ୟାପକଙ୍କ ସହିତ ପରାମର୍ଶ କଲି । ସେମାନେ ମତେ ବୁଝେଇ ଦେଲେ ଯେ "ମାନବ ବିଜ୍ଞାନ"ର ତାତ୍ତ୍ୱିକତା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯେକୌଣସି ସାଂସ୍କୃତିକ ଅଞ୍ଚଳକୁ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ରୂପେ ନିଆଯାଇପାରେ – ସେଠି ଆପଣ ଭାରତ ଓ ଓଡ଼ିଶାର ବିଷୟବସ୍ତୁ ଆଣିପାରନ୍ତି ।

ଅନ୍ତତଃ ଆମେରିକାରେ ମାନବ ବିଜ୍ଞାନରେ ଏକ "ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ" ସଂପର୍କୀୟ "ମାନକ" ରହିଛି । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ "କୃଷକ ସମାଜଓ ସଂସ୍କୃତି"—

– (Peasant Society and Culture) ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତ ଏମ୍.ଏ, ପି.ଏଚ୍.ଡ଼ି ପାଠ୍ୟକ୍ରମରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଥାଏ । ତେଣୁ ଏହି ପାଠ୍ୟକ୍ରମରେ ୧୯୬୯ ବା ୭୦ରେ ମୁଁ ଫକୀରମୋହନଙ୍କର "ଛମାଣ ଆଠଗୁଣ୍ଠ" ଓ "ଗୋଦାନ"କୁ ଗ୍ରହଣ କରିନେଲି । ସେତେବେଳେକୁ ୟୁନେସ୍କୋ ଦ୍ୱାରା "ଗୋଦାନ" ପ୍ରକାଶ ପାଇସାରିଥାଏ । ପ୍ରକାଶିତ ଫକୀରମୋହନଙ୍କର "ଛ' ମାଣ ଆଠଗୁଣ୍ଠ"ର ଦୁଇଟି ଇଂରାଜୀ ଅନୁବାଦ ବହି ଭାରତରୁ ସେତେବେଳକୁ ମଗାଇ ନେଲି । ବୋଲାନ୍‌ଙ୍କୁ ଲଣ୍ଡନ ଚିଠି ଲେଖିଲି – ଉତ୍ତର ପାଇଲି ନାହିଁ । ଏରିବାଉଲଫ୍ ସେତେବେଳେକୁ ଏହି ବିଷୟ ଉପରେ ଜଣେ ଖ୍ୟାତନାମା ମାନବ ବିଜ୍ଞାନୀ । ତାଂକରି 'ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଆଲୋଚନା'କୁ ଅନୁସରଣ କରୁଥାଏ । ହଠାତ୍ ମନେହେଲା ଯେ 'ସାହିତ୍ୟ'ରେ ଏ ସଂପର୍କରେ ଯେଉଁ ଉପାଦାନ ରହିଛି, ତା'କୁ ମାନବ ବିଜ୍ଞାନୀ ଛାତ୍ରମାନେ ମନ୍ନୟ (Subjective) ବିଶ୍ଳେଷଣ" କରି ଅନୁଶୀଳନ କରିବାରେ ବାଧା କଣ ? ଏଠି କହିରଖେ ସେଠାରେ "ସିଲାବସ୍" ଅଧ୍ୟାପକ ନିଜେ ତିଆରି କରନ୍ତି, ପଢ଼ାନ୍ତି ଓ ମୂଲ୍ୟାୟନ ବି କରନ୍ତି । ଅଧ୍ୟାପକଙ୍କର 'ଚାକିରୀ' ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ମୂଲ୍ୟାୟନ ଉପରେ ଅନେକାଂଶରେ ନିର୍ଭର କରେ ।

ତେଣୁ ମୋର ଏଭଳି 'ପାଠ୍ୟକ୍ରମ' କିଛି ଛାତ୍ର ଛାତ୍ରୀଙ୍କୁ ଆକୃଷ୍ଟ କଲା – କାରଣ 'ମାନବବିଜ୍ଞାନ'ର ତାତ୍ତ୍ୱିକତା ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀରୁ "ସାହିତ୍ୟର କଳନା" । ଛାତ୍ରସଂଖ୍ୟା ବୋଧହୁଏ ଛ'–ସାତଜଣ । ସେଠି କୌଣସି ଅଧ୍ୟାପକ ତାଂକ ଶ୍ରେଣୀରେ ୮ଜଣରୁ ବେଶୀ ନେବା ଏକ ବେଆଇନ୍ କାର୍ଯ୍ୟ (ଆମେରିକାନ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ପ୍ରଫେସର ଆସୋସିଏସନ୍‌ର ନିୟମାବଳୀ ଅନୁଯାୟୀ) । ସେ ଯାହା ହେଉ "ଫକୀରମୋହନ" ପ୍ରଥମଥର ପାଇଁ ମୋରି ଚେଷ୍ଟାରେ "ମାନବବିଜ୍ଞାନ" ପାଠ୍ୟକ୍ରମରେ ଗୃହୀତ ହେଲେ । ଛାତ୍ରମାନେ ସେ ବିଷୟରେ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖିଲେ ଓ ବିଭିନ୍ନ ଆଲୋଚନାଚକ୍ରରେ ଉପସ୍ଥାପନ କଲେ । ସେହି ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ନାମ ମନେନାହିଁ । (କିଂତୁ ସତ୍ୟ ମହାନ୍ତି ବା ସୁର ରଥ ବା ଅନ୍ୟକେହି ଏବେ ବି ଖୋଜିଲେ, ସେ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ପରିଚୟ, 'କୋର୍ସ'ର ବିଷୟ ବସ୍ତୁ ଓ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରବନ୍ଧ ଗୁଡ଼ିକ ଖୋଜି ପାଇ ପାରନ୍ତି) । କାରଣ ଦଲୀଲକରଣ (Documentation) ରେ ଆମେରିକାକୁ ଅନ୍ୟ କେହି 'ରାଷ୍ଟ୍ର' ଟପି ପାରିବେ ବୋଲି ମୋର ହୃଦବୋଧ ହୋଇନାହିଁ । ଅବଶ୍ୟ ମୁଁ ସେ କାଳର "ସୋଭିଏତ୍ ୟୁନିୟନ" ବା ଇଂଲଣ୍ଡ ସମେତ ଅନ୍ୟ ୟୁରୋପୀୟ ଦଲୀଲକରଣ ସଂପର୍କରେ ଜାଣିନାହିଁ ।

ତେଣୁ "ଫକୀରମୋହନ" ଆଲୋଚନାର ଯେଉଁ ଅଭିନବ ମାର୍ଗ ମୁଁ ୪୦ବର୍ଷ ତଳେ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲି, ସେ ଏବେ ରୂପ ପାଉଛି ଜାଣି ଆନନ୍ଦିତ । କିଂତୁ ଏଥିପାଇଁ ମୁଁ ଭାରତର ବହୁ ଭାଷାଭାଷୀ ବିଦ୍ୱାନ ଓ ଓଡ଼ିଶାର ବିଦ୍ୱାନ୍‌ମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା, ଯେପରି 'ନିର୍ଯ୍ୟାତିତ' ହୋଇଛି (ଏହି ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ପାଇଁ) ତାହା ବି ଗବେଷଣାର ବିଷୟବସ୍ତୁ ।

ଇଂରାଜୀରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଯେତିକି ଅନୁବାଦ ହେବ ଓ ଭାରତ ଭିତରେ ଓ ବାହାରେ ଯେତିକି ପ୍ରକାଶ ପାଇବ, ତାହା ହିଁ ଆମ ସାହିତ୍ୟ ଓ ସଂସ୍କୃତିର ମୂଲ୍ୟାୟନ କରିବ ଓ ତାହା "ନିରପେକ୍ଷ" ହୋଇପାରିବ । ତା' ନହେଲେ ଆମେ ଆମର 'କୂପ ମଣ୍ଡୁକତା' ଭିତରେ ଆବଦ୍ଧ ରହି ପରସ୍ପରର କୁତ୍ସାରଟନା ଭିତରେ ବ୍ୟସ୍ତ ରହିଲେ – ଫକୀରମୋହନ କ'ଣ କୌଣସି ସାହିତ୍ୟ କୃତିର ନିରପେକ୍ଷ ଆଲୋଚନା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ ।

ସେଥିପାଇଁ ପ୍ରଶାସନୀୟ ସହଯୋଗ ଓ ପରସ୍ପରକୁ ସମାଲୋଚନା କରିବା ଓ ତା'କୁ ସହ୍ୟ କରିବା ଆମର ପ୍ରଥମ କାମ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । "ସ୍ତାବକତା" ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକତାର ପଥରୁଦ୍ଧ କରିଥାଏ ଓ ଜାତି ଗଠନରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିପାରେନାହିଁ ।

ମୁଁ ଦୁଃଖିତ ଯେ ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ଗଭୀର ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିବାକୁ ସୁଯୋଗ ପାଇନାହିଁ – ମାତ୍ର ଦୁଇଟି ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖିଥିଲି – ଅତି ସାଧାରଣ ଭାବରେ ଅନ୍ୟ ଭାଷାରେ କହିଲେ 'ଖବରକାଗଜୀୟ ମନ୍ତବ୍ୟ' । ତେଣୁ ଯେଉଁମାନେ ଏବେ "ଫକୀର ମୋହନଙ୍କୁ" ବାହାରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରୁଛନ୍ତି – ଅନୁବାଦ ଜରିଆରେ, ସେମାନଙ୍କୁ ମୋର ନମସ୍କାର । କିଂତୁ ସେମାନେ ବି 'ସହନଶୀଳତା'କୁ 'ସମାଲୋଚକ'ର ଏକ ଆବଶ୍ୟକୀୟ ଉପାଦାନ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରି ପାରିଲେ ଖୁସି ହେବି ।

'ଫକୀରମୋହନ' ଆହୁରି ଆଲୋଚିତ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ – ଅନ୍ତତଃ ତାଂକ ନାମରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଏହା କରିବା ଦରକାର । କେବଳ ସାହିତ୍ୟ ବିଭାଗ ନୁହେଁ, ଇତିହାସ, ରାଜନୀତି, ସମାଜବିଜ୍ଞାନୀ, ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱ ଆଦିରେ ସମ୍ମିଳିତ ଭାବରେ ନୂତନ ଦିଗନ୍ତ ଆବିଷ୍କାର କରିବା ଆବଶ୍ୟକ – ମୋର ଧାରଣା ଏଥିପାଇଁ ଅର୍ଥର ଅଭାବ ନାହିଁ – ଏକ ମାନସିକ ଦୃଢ଼ତା ଆବଶ୍ୟକ ଓ ଉଦାର, ସ୍ପଷ୍ଟ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି – ଆଜିର ଜଗତୀକରଣ ଦୁନିଆଁରେ ନିଜକୁ ପରିଚିତ କରାଇବା, ପ୍ରାମାଣିକତା ଓ ତାତ୍ତ୍ୱିକତାର ପରିଧି ଭିତରେ ସମ୍ଭବ —ପ୍ରଶଂସାମୂଳକ ଭାଷଣରେ ନୁହେଁ ।

ଏଠି ସୁରେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତିଙ୍କ ଠାରୁ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯେଉଁମାନେ ଫକୀରମୋହନ ସାହିତ୍ୟ ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି (ଅନେକଙ୍କୁ ହୁଏତଃ ମୁଁ ଜାଣି ନଥିବି) ସେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ମୋର ନମସ୍କାର ଜଣାଉଛି । ଜୀବନକୁ 'ଯନ୍ତ୍ରଣା', ଶୋକ, ଦୁଃଖର କଷାଘାତ ଭିତରେ ଚିହ୍ନିବା ବୋଧହୁଏ ଶ୍ରେଷ୍ଠମାର୍ଗ ।

* * *

ଲିପିଫୁଆଙ୍କର 'ଚତୁର ବିନୋଦ'ର ଇଂରାଜୀ ଅନୁବାଦ

ବହୁ ବର୍ଷ ତଳର କଥା । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା, ସାହିତ୍ୟ ଓ ସଂସ୍କୃତିକୁ ବାହାର ଜଗତରେ (ଓଡ଼ିଶା ବାହାରେ ପୁଣି ଭାରତ ବାହାରେ) ପରିଚିତ କରାଇବାର ଏକ ଭାବପ୍ରବଣତା ଥିଲା ମୋର ଉଦ୍ଧତ କର୍ମ ଯୋଜନା । ଓଡ଼ିଶା ଭିତରେ ତଥାକଥିତ ବୁଦ୍ଧିଜୀବିମାନେ ଏ ବିଷୟରେ ଖୁବ୍ ବେଶୀ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ ବି କରୁନଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ଯେଉଁ ଅଳ୍ପ କେତେଜଣ ଓଡ଼ିଆ ଭାରତ ବାହାରେ ଏଇଭଳି କାର୍ଯ୍ୟରେ ଭାଗ ନେଇଥିଲେ – ତା ଭିତରେ ମୁଁ ଥିଲି ଜଣେ ।

ତେଣୁ ଯେତେବେଳେ ଇଣ୍ଡିଆନା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ''ଲୋକ ସଂସ୍କୃତି'' ସଂପର୍କରେ ପିଏଚ୍.ଡ଼ି କରିବାକୁ ବାହାରି ଗଲି, ସେଠି ପହଞ୍ଚି ଦେଖେ ଯେ ''ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ'' ଓ ''ସଂସ୍କୃତି''ର ଚର୍ଚ୍ଚା ପାଇଁ ଖୁବ୍ ସୁଯୋଗ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ ନଥାଏ । ଫ୍ରେଡ଼େରିକ ଜି. ବେଲି ରାଜନୀତି ସମେତ ସାଂସ୍କୃତିକ ମାନବ ବିଜ୍ଞାନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅନେକ ଗୁଡ଼ିଏ ବହି ପ୍ରକାଶ କରିଥାନ୍ତି । ଉଇସ୍‌କନ୍‌ସିନ୍ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ''ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା''ର ଅଧ୍ୟୟନ ଓ ଗବେଷଣା କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରି ବିଶେଷ ଆଗେଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ । ହାର୍ଭାର୍ଡ଼ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ କୋରା ଡୁବଏ ସାଂସ୍କୃତିକ ମାନବ ବିଜ୍ଞାନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଓଡ଼ିଶାକୁ ପରିଚିତ କରାଇ ସାରିଥାନ୍ତି (ତାଙ୍କରି ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ ଆମେରିକାନ୍ ଓ ଓଡ଼ିଆ ଅଧ୍ୟାପକ ୧୮ଟି ପିଏଚ୍.ଡ଼ି ସନ୍ଦର୍ଭ କାମ ସାରିଥାନ୍ତି) । କିଂତୁ ଓଡ଼ିଶା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ରାଜ୍ୟମାନେ ଲଣ୍ଡନ, ଆମେରିକା, ଅଷ୍ଟ୍ରେଲିଆ, ଜର୍ମାନୀରେ ତାଙ୍କର ପତିଆରା ମେଲାଇ ସାରିଥାନ୍ତି । ଏ ଦିଗରେ ଅଗ୍ରଣୀ ଥାନ୍ତି ହିନ୍ଦୀ ଓ ତାମିଲ୍, କିଛି ପରିମାଣରେ ଉର୍ଦ୍ଦୁ ।

ଏଇଭଳି ଅବସ୍ଥାରେ ମୁଁ ପିଏଚ୍‌ଡ଼ି ନିବନ୍ଧ ପାଇଁ ବିଷୟ ଖୋଜୁଥାଏ । ପ୍ରଥମେ ସ୍ଥିର କଲି ଯେ ''ନାରୀମାନଙ୍କର ପର୍ବପର୍ବାଣୀ'' ଉପରେ କରିବି । କିଂତୁ ଏଥିପାଇଁ କ୍ଷେତ୍ରଜ ତଥ୍ୟ ଆକଳନ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ – ସେଥିପାଇଁ ଅର୍ଥର ସୁବିଧା ହୋଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । ତେଣୁ ମନେ ମନେ ଭାବିଲି – ବ୍ରଜନାଥ ବଡ଼ଜେନାଙ୍କ ''ଚତୁର ବିନୋଦ'' ତ ଲୋକ କଥାର ଗନ୍ତାଘର – ପୁଣି ବୋଧହୁଏ (ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହା ସ୍ଥିର ହୋଇନାହିଁ) ଭାରତୀୟ ଗଦ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରଥମ ନହେଲେ ବି ଅତି ପ୍ରାଚୀନ ପୁସ୍ତକ (ଏବେ ବି ତୁଳନାତ୍ମକ ସାହିତ୍ୟ ଅଧ୍ୟୟନର ରଥୀମାନେ ଏହା ସ୍ଥିର କରିନାହାନ୍ତି) । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଅଧ୍ୟାପକ ଥିବାବେଳେ ''ଚତୁର ବିନୋଦ'' ପଢ଼ିଥିଲି – କିଂତୁ ''ଲୋକସଂସ୍କୃତି''ର ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଧାରାରେ ତାହା ଉପସ୍ଥାପନ କରିବାକୁ ହେଲେ, ତାହାର ''ଇଂରାଜୀ ଅନୁବାଦ'' କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ – ତେଣୁ ୟୁନେସ୍କୋର ଜେନେଭା କାର୍ଯ୍ୟାଳୟ

ସହ ପତ୍ରାଳାପ କଲି । ସେମାନଙ୍କଠାରୁ ଉତ୍ତର ପାଇଲି, ଯେ ଭାରତ ସରକାରଙ୍କର ପରିଚାଳନାରେ ଥିବା “ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡ଼େମୀ” ସେଭଳି ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଇନାହାନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ “ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡ଼େମୀ”କୁ ପତ୍ର ଲେଖିଲି – ଉତ୍ତର ବି ପାଇଲି ନାହିଁ । ତେଣୁ ନିଜେ “ଅନୁବାଦ” କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କଲି – ୮/୧୦ପୃଷ୍ଠା ଅନୁବାଦ କଲାପରେ “ଭାବିଲି” ଏପରି ବିଷୟରେ ପିଏଚ୍.ଡ଼ି କଲେ ତାହା ଆମେରିକାରେ ଜୀବିକାର୍ଜନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସାହାଯ୍ୟ କରି ନପାରେ – ତେଣୁ ଶେଷରେ ଭେରିଅର ଏଲ୍‌ୱିନ୍‌ଙ୍କ ଉପରେ ଗବେଷଣା ଶେଷ କଲି ।

କିଂତୁ “ଚତୁର ବିନୋଦ” ଇଂରାଜୀରେ ଅନୁଦିତ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ ଓ ତା’ର ଉଭୟ ସାହିତ୍ୟିକ (ତୁଳନାତ୍ମକ) ଓ “ଲୋକସଂସ୍କୃତି” ଦିଗରୁ ଆଲୋଚନା ହେବା ଜରୁରୀ । ତେଣୁ ଓଡ଼ିଶା ଫେରିବା ପରେ ଢ଼େଙ୍କାନାଳର ବହୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଜନ ପ୍ରତିନିଧି ଓ କେତେକ ଅଧ୍ୟାପକଙ୍କୁ ଏ କାର୍ଯ୍ୟ ହାତକୁ ନେବାକୁ ପତ୍ର ଲେଖିଲି – କିଂତୁ ବିଫଳ ହେଲି ।

ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ଭାବୁଥାଏ ଯେ ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲି, ତା’କୁ ଆଗେଇ ନେବି । କିଂତୁ ନାନାଦି କାରଣରୁ ଏହା ସମ୍ଭବ ହେଲାନାହିଁ – ଏଥିରେ ବାଧକ ହେଲେ ସରକାରୀ ସ୍ତରରେ ଉଚ୍ଚ ପଦବୀ ମଣ୍ଡନ କରିଥିବା କେତେକ ସାହିତ୍ୟିକ ଓ ସାଧାରଣ ଭାବରେ କହିଲେ ଓଡ଼ିଆଙ୍କର କୂପ ମଣ୍ଡୁକତା –

ଏବେ “ଲିପିପୁଷ୍ପା”ଙ୍କ ଦ୍ୱାରା “ଚତୁର ବିନୋଦ”ର ଇଂରାଜୀ ଅନୁବାଦ ‘ଗ୍ରାସ୍‌ରୁଟ୍’ ପ୍ରକାଶନୀ ସଂସ୍ଥା ଦ୍ୱାରା ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି । ମୁଁ ଏହି ବହିଟି ଦୁଇଥର ପଢ଼ିସାରିଲିଣି —ଅନୁବାଦ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଲିପିପୁଷ୍ପାଙ୍କର ଦକ୍ଷତାକୁ ପ୍ରଶଂସା ନକରି ରହିପାରୁନାହିଁ । ସେ ଗ୍ରନ୍ଥର “ଭୂମିକା” ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉଚ୍ଚକୋଟୀର । କିଂତୁ ବେଳେବେଳେ ମନେହୁଏ ଯେ “ଉପନିବେଶବାଦ” ସଂପର୍କରେ ଆମର ଧାରଣା ମଧ୍ୟ କିଛି ପରିମାଣରେ “ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟତାବାଦୀ” ବ୍ୟାଧି ଦ୍ୱାରା ଆକ୍ରାନ୍ତ । ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ହେବ ଯେ ‘ଉପନିବେଶବାଦ’ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ବହୁ ‘ଶୋଷଣ, ଅତ୍ୟାଚାର, ନିପୀଡ଼ନ’ର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ରହିଛି – କିଂତୁ ଭୁଲିଗଲେ ଚଳିବ ନାହିଁ ଯେ “ଉପନିବେଶବାଦ” ଯୋଗୁଁହିଁ ଆମେ ଅନେକ ସୁଯୋଗ ଓ ସୁବିଧା ହାସଲ କରିଛୁ – ରାଜନୀତି, ଶିକ୍ଷା, ଆନୁଷ୍ଠାନିକତା, ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟରକ୍ଷା ଆଦି କ୍ଷେତ୍ରରେ “ଉପନିବେଶବାଦ” ପ୍ରଶାସନରୁ କମ୍ ଲାଭ ପାଇନାହୁଁ । ବୋଧହୁଏ “ଉପନିବେଶବାଦ” ଶାସନ ନଥିଲେ ଏବେ ଓଡ଼ିଶା ରାଜ୍ୟ ନଥାନ୍ତା, ଭାଷା ସାମ୍ବିଧାନିକ ସ୍ୱୀକୃତି ପାଇ ନଥାନ୍ତା, ବୃହତ୍ତର ପୃଥିବୀ ସହିତ ଯୋଗାଯୋଗ ଫଳରେ ଯେଉଁ ଜ୍ଞାନର ବିସ୍ଫୋରଣ ଘଟିଛି, ତାହା ହୋଇପାରି ନଥାନ୍ତା । ସେ ବିଷୟରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଆଲୋଚନାର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି –

''ଚତୁର ବିନୋଦ'' କ'ଣ ସତରେ ଚାରୋଟି ବିନୋଦଧର୍ମୀ କଥାର (ଲୋକ କଥା ବି ହୋଇପାରେ) ସମାହାର । ନା, କେବଳ ''ଚତୁର'' ଲୋକଙ୍କର ''ବିନୋଦ'' ପାଇଁ ଏହା ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବି ହୋଇପାରେ(?) । ତେଣୁ ଏ ବହିର ''ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନ'' ସମ୍ମତ, ଐତିହାସିକ (ଲିପିପୁଷ୍ପା କିଛି ମାତ୍ରାରେ ଏହା କରିଛନ୍ତି), ନାନ୍ଦନିକତା ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ମାନବ ବିଜ୍ଞାନ ଧାରାରେ – ବା ଉଭୟ ମାନବୀୟ (ହ୍ୟୁମାନ୍‌ଟିଜ୍) ଓ ସାମାଜିକ ବିଜ୍ଞାନ ସମୂହର ବିଭିନ୍ନ ତାତ୍ତ୍ୱିକତା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ମଧ୍ୟ ଆଲୋଚନା ହେବା କାମ୍ୟ । ଲିପିପୁଷ୍ପା ଏଥିପାଇଁ ''ପାଠ''ଟିକୁ ଇଂରାଜୀରେ ସଫଳ ଭାବରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିସାରିଛନ୍ତି । ଏବେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଭାଗର ଅଧ୍ୟାପକ ଗବେଷକମାନେ ଏ ଦିଗରେ ଅଗ୍ରସର ହେବା କାମ୍ୟ ।

ଦୁଃଖର କଥା, ବହିଟିର ଆଲୋଚନ, ରିଭ୍ୟୁ ଓଡ଼ିଆ ବା ଇଂରାଜୀ କାଗଜରେ ଦେଖିବାକୁ ପାଇନାହିଁ । ଏହା ନହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବହିଟି ଗ୍ରନ୍ଥାଗାରରେ ପହଞ୍ଚିଯାଇଥାଇ ପାରେ – କିଂତୁ ଆଲୋଚକ/ସମୀକ୍ଷକଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଆସି ପାରିବ ନାହିଁ । ତେଣୁ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବରେ ମୁଁ ଲିପିପୁଷ୍ପାଙ୍କୁ ଜଣାଇ ଦେଇଛି ଯେ ଏ ବହିଟି ଭାରତର କେତେକ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ଭାରତ ବାହାରେ ଯେଉଁଠାରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ, ସଂସ୍କୃତି, ସାମାଜିକ ବିଜ୍ଞାନ ସଂପର୍କରେ'' କିଛି ମାତ୍ରାରେ ଆଲୋଚନାର ମାର୍ଗ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି, ସେଠାକୁ ପଠାନ୍ତୁ । ଆମ ଚିନ୍ତାଧାରା ଏପରି ଯେ 'ବାହାର ଦୁନିଆ'ରେ ସମର୍ଥନ ପାଇଲେ ହିଁ ଆମ ଆଖି ଖୋଲିପାରେ – ଏହାର ଭୁରିଭୁରି ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ରହିଛି – ଯେପରି ଗାନ୍ଧୀ ଆଜି ପୃଥିବୀର ସବୁ ଦେଶରେ ପରିଚିତ କାରଣ ସେ ନିଜ ଗୁଜରାଟୀ ଲେଖାକୁ ଇଂରାଜୀରେ ଅନୁବାଦ କରି ଓ କରାଇ ପାରିଥିଲେ ।

ମୋର ଏବେ ମଧ୍ୟ ବିଶ୍ୱାସ ଯେ ଓଡ଼ିଶାର ରାଜନୀତି ଏବେ ବି ଭାରତ ବାହାରେ ପ୍ରଭାବହୀନ । (ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୁପ ପଶ୍ଚିମବଂଗରେ ଗତ ତିରିଶ ବର୍ଷ ଧରି ମାର୍କ୍ସୀୟ ପ୍ରଶାସନ ଥିଲେ ମଧ– ବଂଗଳା ଭାଷା ସାହିତ୍ୟ ସଂସ୍କୃତି କିପରି ପ୍ରସାର ଲାଭ କରିବ ସେ ଦିଗରେ ସେମାନେ ସର୍ବଦା ଦ୍ୱାର ଉନ୍ମୁକ୍ତ ରଖି ପାରିଛନ୍ତି) । ଓଡ଼ିଶାର ରାଜନୀତି ପ୍ରଭାବହୀନ କାହିଁକି, ସେଥିପାଇଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଆଲୋକର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି ।

ଲିପିପୁଷ୍ପାଙ୍କୁ ଓ ତାଂକର ପ୍ରକାଶକ 'ଗ୍ରାସ୍‌ରୁଟ୍''ଙ୍କୁ ଏଥିପାଇଁ ଧନ୍ୟବାଦ ଜଣାଉଛି ।

⁂

ଗଣେଶ୍ୱରଙ୍କର "ବାଣୀ ବିହାର"

ମୁଁ ଭାଷାର ବିନ୍ଧାଣୀ ନୁହେଁ । ଲିପି ଜରିଆରେ ଲେଖକ ଯେ ନିଜକୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବରେ ବ୍ୟକ୍ତ କରିପାରେ, ସେ ବିଶ୍ୱାସ କ୍ରମଶଃ ଦୂର ହେଉଛି । ତାହାର କାରଣ ଓ ନିରାକରଣର ବହୁ ଉପାଦାନ ରହିଛି । ଥରେ ନାଟ୍ୟକାର ମନୋରଞ୍ଜନ କଥା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ମତେ କହୁଥିଲେ "ଲେଖକଟିଏ ଯାହା ଲେଖେ ସେଥିରୁ କୌଣସି ଲେଖକର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ମାପିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବେ ନାହିଁ ।" ଏ କଥାଟି ଅନେକାଂଶରେ "ସତ୍ୟ" ବୋଲି ଏବେ ହୃଦ୍‌ବୋଧ ହେଉଛି ।

ଗଣେଶ୍ୱରଙ୍କର "ବାଣୀବିହାର ବହିଟି" ଆମୂଳଚୂଳ ପଢ଼ିଲି । ସେହି 'ବାଣୀବିହାର'କୁ ଗତ ୩୫ବର୍ଷ ଭିତରେ ମୁଁ ଅନେକଥର ଯାଇଛି । ଆଲୋଚନାଚକ୍ରରେ ଯୋଗ ଦେବାକୁ ବା କିଛି କିଛି ବିଭାଗରେ ପାଠ ପଢ଼ାଇବାକୁ । ଅନେକ ସ୍ମୃତି ମନକୁ ଆସୁଛି, ସେ ବିଷୟରେ ଲେଖି ବସିଲେ ପୋଥିଟିଏ ହେବ – ସେ ଦୁଃସାହସ କରିବାକୁ ଆଦୌ ଆଗ୍ରହ ନାହିଁ । ବରଂ ଯେଉଁମାନେ, ଯେଭଳି ପରିସ୍ଥିତିରେ ଯେଭଳି ଭାବରେ ମତେ "ଅପମାନିତ" ବା "ସମ୍ମାନିତ" କରିଛନ୍ତି, ସେ ସବୁ ସେମାନେ ଲେଖିବାକୁ ଚାହିଁଲେ ସେଥିପାଇଁ ମୋ ତରଫରୁ କୌଣସି ବାଧା ଉପୁଜିବାର ନାହିଁ – ବରଂ ଏହା ସେମାନଙ୍କର ବୃତ୍ତି, ପ୍ରତିପତ୍ତି, ସମ୍ମାନ ପ୍ରତି ବାଧା ସୃଷ୍ଟି କରିପାରେ, ତେଣୁ ସେ ବିଷୟରେ କିଛି କହିବି ନାହିଁ (କାରଣ ମୁଁ 'ଗାନ୍ଧୀ' ନୁହେଁ ବା ସେଭଳି ହେବାର କାମନା, ଧୈର୍ଯ୍ୟ ବା ସେଭଳି ଆର୍ଥିକ ସ୍ଥିତିର ମଣିଷ ନୁହେଁ ।) ଅନ୍ୟ ଭାବରେ କହିଲେ ମୁଁ ବୋଧହୁଏ "ଭୀରୁ" ।

ଅବଶ୍ୟ ଏ କଥା ନିଶ୍ଚିତ ଯେ କୌଣସି ଶିକ୍ଷା ଅନୁଷ୍ଠାନର ଯେତେବେଳେ କେହି ଇତିହାସ ଲେଖନ୍ତି ନାହିଁ ବା ସେଥିପାଇଁ ଗବେଷକଙ୍କୁ ଅନୁମତି ମିଳିବ କି ନାହିଁ ଜାଣିନାହିଁ, ସେତେବେଳେ ଅବଶ୍ୟ "ଗଣେଶ୍ୱରଙ୍କର ବାଣୀବିହାର" କିଛି ମାତ୍ରାରେ ନିଜ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ "ଇଂରେଜୀ ବିଭାଗ" ସଂପର୍କରେ କିଛି ଉପାଦାନ ଯୋଗାଇବ ନିଶ୍ଚୟ ।

ଏହି ପୁସ୍ତକରେ ବହୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ସାହିତ୍ୟିକ, ଲେଖା ଅଧାପକ ଆଦିଙ୍କର ନାମୋଲ୍ଲେଖ ରହିଛି । ସେମାନେ ଗଣେଶ୍ୱରଙ୍କର ଜୀବନ, ବୃତ୍ତି ଓ ସଫଳତା ପାଇଁ ନିଶ୍ଚୟ ତାଂକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅଭିନନ୍ଦନୀୟ । କିଂତୁ ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଅନେକ ଅଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ ଜ୍ଞାତସାରରେ, ପରୋକ୍ଷରେ ବା ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇ, ମୋର ଅନେକ କ୍ଷତିସାଧନ କରି ଆସିଛନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ ବେଳେ ବେଳେ ବିଚଳିତ ହୋଇଥିଲେ ବି, ଏବେ ତାହା ମତେ ଆଦୌ ବିଚଳିତ କରୁନାହିଁ ।

ଏହା ଠିକ୍ ''ଉପନିବେଶବାଦୀ'' ପରଂପରା ବୋଲି ମାନିନେବାକୁ ମୋର ମନ ହେଉନାହିଁ । ମୁଁ ବେଳେବେଳେ ଭାବେ ଯେ ''ଉପନିବେଶବାଦ'' ଆସି ନଥିଲେ, 'ବାଣୀବିହାର' ବି ଜନ୍ମ ହୋଇଥାନ୍ତା କି ନାହିଁ ସନ୍ଦେହ । ଭାରତର ପ୍ରାୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ (ବା ଅଧିକାଂଶ) ଜନନାୟକ ବା ସାହିତ୍ୟିକମାନେ ଉଣା ଅଧିକେ ବାହାର ଦୁନିଆରୁ ହିଁ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟତାବାଦ ଶିଖିଲେ ଓ ବ୍ରିଟିଶ ଲୋକେ ହିଁ ଭାରତକୁ ଆଧୁନିକ ଅର୍ଥରେ ଏକ ''ରାଷ୍ଟ୍ର''ର ରୂପରେଖ ଦେଲେ । ସେ ରୂପରେଖ ଠିକ୍ ବା ଅନ୍ୟ କିଛି କରାଯାଇପାରିଥାନ୍ତା, ସେ ସବୁର ବିତର୍କ ଭିତରକୁ ଯିବାର ଅବକାଶ ଏଠି ନାହିଁ । ଆମ ସାହିତ୍ୟର ଅବଶ୍ୟ ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରତି ଛତ୍ରେ ଛତ୍ରେ ଏହାର ଭୁରି ଭୁରି ପ୍ରମାଣ ରହିଛି ।

ଗଣେଶ୍ୱରଙ୍କର 'ବାଣୀବିହାର' ପଢ଼ିଲାବେଳେ ମୋର ମନେ ହେଉଥିଲା ଜଣେ ଫରାସୀ ଲେଖକ (ବୋଧହୁଏ ନାଁ ହବ ଆଣ୍ଡ୍ର୍ୟୁ ମାଲରକ୍ସ ବା ''ମାର୍ଲୋ''– ମୋର ସେ ଭାଷାରେ ଦକ୍ଷତା ତ ଦୂରର କଥା, ଆଦୌ ପ୍ରବେଶ ନାହିଁ)ଙ୍କର 'Anti-Memoirs' ବହି କଥା । ଠିକ୍ ତୁଳନୀୟ ନହେଲେ ମଧ ଏକା ଗଢ଼ଣର ଲେଖା । ଅବଶ୍ୟ ଗଣେଶ୍ୱରଙ୍କର ସାଂଗଠନିକତାର ବିଫଳତା ଅନେକାଂଶରେ ପରିଲକ୍ଷିତ । ଅବଶ୍ୟ ସେଥିପାଇଁ 'ଉପନିବେଶବାଦୀ' ଶାସନ ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ କେବଳ ଦୋଷ ଦେଲେ ବି ଚଳିବ ନାହିଁ । ନିଜର 'ବୃତ୍ତି'କୁ ବଜାୟ ରଖିବାକୁ ହେଲେ, ଅନେକ ନୀତିହୀନ ''ବୁଝାମଣା'' (Deal) କରିବା ଆବଶ୍ୟକ ମନେହୁଏ । ତେଣୁ ଏ ସଂପର୍କରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥ ଯେପରି ପ୍ରଫେସର ରାଧାନାଥ ରଥଙ୍କ ଜୀବନୀ, ଅଧିବକ୍ତା ଶ୍ରୀ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦାସଙ୍କର ଆତ୍ମଜୀବନୀ ଓ କାଁ ଭାଁ ବିଭିନ୍ନ ଲୋକଙ୍କର ସ୍ମୃତି କଥା ଏକାଠି କରିଲେ ହିଁ ''ବାଣୀବିହାର''ର ପରିବର୍ତ୍ତନର ଧାରାକୁ ଧରିବା ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରେ । ଏବେ ଅବଶ୍ୟ ଦୁନିଆଁ ଅନେକ ବଦଳିଯାଇଛି । ଅନେକ କଟକଣା ଦୂର ହୋଇଛି । କିଂତୁ ଆମର

ମାନସିକତା ସେ ସ୍ତରକୁ ଯାଇପାରିନାହିଁ । ନିଜକୁ 'ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ' କରିବାକୁ ହେଲେ, ଅନେକ ବଂଧୁ, ସ୍ୱଜନଙ୍କୁ ନିର୍ମମ ଭାବରେ ଦୂରେଇ ଦେବାକୁ ପଡ଼େ । ଏହା ସାଧାରଣ ମାନବିକ ପ୍ରବୃତ୍ତି । ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ଜୀବନରେ ଏଭଳି ରାଶି ରାଶି ଘଟଣା ରହିଛି । କିଂତୁ ସେ ସବୁକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିବା ସହଜ ନୁହେଁ । ତେଣୁ ଗଣେଶ୍ୱର ଯଦି ସେହି "ଲକ୍ଷ୍ମଣ ରେଖା" ସବୁ ଅତିକ୍ରମ କରିପାରି ନାହାନ୍ତି, ସେଥିପାଇଁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେବାର କାରଣ ନାହିଁ ।

ତାଂକର ଗବେଷଣା ସଂପର୍କୀୟ କେତେକ ସ୍ମୃତି ଚିତ୍ର ଅନେକଙ୍କୁ ଆଶ୍ଚାର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ କରିପାରେ । କିଂତୁ ବିଦେଶରେ ମୋର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଅଭିଜ୍ଞତା ତାଂକଠାରୁ ଅନେକ ମାତ୍ରାରେ ଦୟନୀୟ ଥିଲେ ବି ତାହା ମୋ ପାଇଁ 'ଶିକ୍ଷାର' ବିଷୟ ରହି ଆସିଛି । ଏବର ବାଣୀବିହାରେ ଛାତ୍ର ଛାତ୍ରୀମାନେ ଖୁବ୍ ବେଶୀ ସ୍ୱାଧୀନ ନୁହଁନ୍ତି । ସେମାନେ ବି ସ୍ତାବକତାର ଶୀକାର ହେଉଛନ୍ତି ।

'ବାଣୀବିହାର'ର ବହୁ କୁଳପତି ଓ ବରିଷ୍ଠ ଅଧ୍ୟାପକମାନଙ୍କ ସହିତ ମୋର ପରିଚୟ, ଆଳାପ, ସଂଳାପ, ଆଲୋଚନା ହୋଇଛି । ବେଳେବେଳେ ମନେହୁଏ, ଏମାନେ ବିଦେଶରେ ଅନେକ କଥା ଶିଖିଲେ ମଧ୍ୟ, ନିଜ ମାଟିରେ ତା'କୁ ରୋପି ପାରୁନାହାନ୍ତି କାହିଁକି ? ବାହାରେ ଆମେ ପ୍ରଶଂସିତ ହେଉଛୁ -ମାଳମାଳ ପ୍ରଶସ୍ତି ପତ୍ର ପାଉଛୁ । କିଂତୁ ଦେଶ ଭିତରେ କାହିଁକି ସେ ନେତୃତ୍ୱ ଦେଇ ପାରୁନାହୁଁ । ତା'ର ଅନ୍ୟ କୌଣସି କାରଣ ମତେ ଜଣା ନଥିଲେ ବି ମନେହେଉଛି, ଯେ ଆର୍ଥିକ ଦୁଃସ୍ଥିତିକୁ କେହି ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରିବାକୁ ଚାହେନାହିଁ । ଅବଶ୍ୟ ଏକଥା ନିଶ୍ଚିତ ଯେ ଗଣେଶ୍ୱରଙ୍କର "ନେତୃତ୍ୱ" ଅନେକ ସମୟରେ ବିଫଳତାର ଶୀକାର ହୋଇଛି । କିଂତୁ ମୁଁ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବରେ ଆନନ୍ଦିତ ଯେ ସେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ପାଇଁ "ନେତୃତ୍ୱ" ଦେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି – ଯଦିଓ ନିଜର "ବୃତ୍ତିକୁ" ରକ୍ଷା କରିବା ଅବଶ୍ୟ ଏଥିପାଇଁ ପ୍ରକାରନ୍ତରେ ଏକ କାରଣ ହୋଇପାରେ । ସମସ୍ତ ଅଭାବନୀୟ ପରିସ୍ଥିତିକୁ ବଦଳାଇବା ଏତେ ସହଜ କାମ ନୁହେଁ । ସେ ଦିଗରେ ଗଣେଶ୍ୱରଙ୍କର ଚେଷ୍ଟା ନିଶ୍ଚିତ ଅଭିନନ୍ଦନୀୟ ।

ଏବେ "ଇଂରାଜୀ ସାହିତ୍ୟ" ପାଠ୍ୟକ୍ରମରେ ଅନୁବାଦ ଓ ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟର ଅନୁପ୍ରବେଶ ଘଟିଛି । ବଂଗଳାରେ ଏହା ପ୍ରାୟ ୭୦-୮୦ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଘଟିଥିଲା ।

ବଂଗଳାର ସମାଲୋଚନା ସାହିତ୍ୟ ଯଦି ଆଜି ଉନ୍ନତ ବୋଲି ଯୁକ୍ତି କରାଯାଏ, ତେବେ ଅନେକାଂଶରେ ଇଂରେଜୀ ସାହିତ୍ୟ ଅଧ୍ୟାପକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ହୋଇଛି ।

ମନେ ପଡୁଛି ୧୯୪୯–୫୧ରେ ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ରେଭେନ୍ସା କଲେଜରେ ବିଜ୍ଞାନର ଛାତ୍ରଥିଲି – ମୋର ଇଂରାଜୀ ଅଧ୍ୟାପକ ଥିଲେ 'ଗିରିଜାଶଙ୍କର ରାୟ' । ଗୋଟିଏ ଇଂରାଜୀ ପରୀକ୍ଷାର ଉତ୍ତରଖାତାରେ ମୁଁ "ଓଡ଼ିଆ କବିତା"ର କିୟଦଂଶ (ବୋଧହୁଏ ରାଧାନାଥ ରାୟଙ୍କର) ଉଲ୍ଲେଖ କରିଥିଲି । ସେଥିପାଇଁ ସେ ମତେ ପରୀକ୍ଷାଖାତାରେ 'Very Good' ମନ୍ତବ୍ୟ ଦେଇଥିଲେ । ଏବେ ବି ତାହା ଓଡ଼ିଶାରେ ସମ୍ଭବ କି ନାହିଁ କହି ପାରିବି ନାହିଁ । ଆମେ ଅନେକ ପରିମାଣରେ "ସାହେବୀ" ମନୋଭାବ ତ୍ୟାଗ କରିପାରୁ ନାହୁଁ । ତେଣୁ ସବୁ କଥା 'ତାଂକର ସୁନ୍ଦର' ଭଳି ଏକ ମାନସିକତା ଏବେ ବି ଦୂର ହୋଇନାହିଁ । ତା'ଛଡ଼ା ଆମର ସଂକୀର୍ଣ୍ଣତା ବି ରହିଛି – ନିଜର ସଂସ୍କୃତି, ଭାଷା, ସାହିତ୍ୟର କଳନା କଲାବେଳେ । ନିରପେକ୍ଷ ଭାବରେ ତୁଳନାତ୍ମକ ଭାବରେ ଅନ୍ୟକୁ ବିଚାରକୁ ନେଇ ଆମ ସାହିତ୍ୟ, ସଂସ୍କୃତିକୁ ଆବଶ୍ୟକୀୟ ରୂପାନ୍ତରିତ ବା ପରିବର୍ତ୍ତିତ କରିବାର ଯେଉଁ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ବ୍ୟବସ୍ଥା ହେବାର କଥା, ସେଥିରେ ଆମର ପ୍ରଗତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୟନୀୟ, କିଂବା 'କୂପ ମଣ୍ଡୁକତା' ଆମକୁ ଗ୍ରାସ କରି ବସିଛି ।

ଗଣେଶ୍ୱରଙ୍କର ବହିରେ (*ବାଣୀବିହାରରେ ତେତିଶ ବର୍ଷ*) "ମୁଁ କିପରି ଗବେଷଣା କଲି", ଅନୁବାଦରେ ପି.ଏଚ୍.ଡ଼ି, କମନ୍‌ୱେଲଥ୍ ସ୍କଲାରସିପ୍, ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ନବୀକରଣ ଭଳି କେତେକ ଉପାଦେୟ ଅଂଶ ଏବର ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନେ ମନଧ୍ୟାନ ଦେଇ ପଢ଼ିବା ଆବଶ୍ୟକ ।

ଆଉ ମନେହୁଏ, ତାଂକର ସମସ୍ତ ସଫଳତାର ପ୍ରଚ୍ଛଦପଟ ନାୟିକା ହେଉଛନ୍ତି – ତାଂକର ପତ୍ନୀ ଓ ସନ୍ତାନମାନେ । ମୁଁ ଭାବୁଛି, ସେ ନିଜର 'ସ୍ମୃତିକଥା'ରେ ତାଂକର ପତ୍ନୀଙ୍କୁ ଯେତିକି ସ୍ଥାନ ଦେବାର କଥା, ତାହା ଦେବାକୁ ଚାହିଁ ନାହାନ୍ତି ବା ସେଥିପାଇଁ ସାମାଜିକ ପ୍ରତିବନ୍ଧକକୁ ଭୟ କରି ଯାଇଛନ୍ତି । ଏ ପୁସ୍ତକଟି ଠିକ୍ ଏକ ନିର୍ଭୀକ ଆତ୍ମଜୀବନୀ ନୁହେଁ – କିଂତୁ ନିର୍ଭୀକ ହେବାକୁ ଥିବା ଚେଷ୍ଟା କେତେକ ସ୍ଥାନରେ ବୋଧହୁଏ କ୍ଷୁପ୍ତ ରହିଯାଇଛି – ପରିବେଶର ଚାପ ଫଳରେ । ମୋଟାମୋଟି ଭାବରେ ଏହି ପୁସ୍ତକଟି ଚିରାଚରିତ "ଆତ୍ମଜୀବନୀ ଠାରୁ" ଭିନ୍ନ । କେତେକ ବଂଧୁ ଓ

ଅଧ୍ୟାପକଙ୍କପ୍ରତି ସେ ଯେଭଳି ଉଦାର ହୋଇଛନ୍ତି, ତାହା ତାଂକ ବିନୟ ଭାବର ଲକ୍ଷଣ ହୋଇପାରେ – କିଂତୁ 'ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ' ନିରପେକ୍ଷ ଦଲିଲ୍ ବୋଲି (Documentation) କୁହାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ ।

ଏ ବହିଟି ପଢ଼ିଲା ପରେ, ମୁଁ ଆବେଗ ପ୍ରଣୋଦିତ ହୋଇ ମୋର ଅନୁଭବ ଓ ଅଭିଜ୍ଞତା ଲେଖିବା ପାଇଁ ପ୍ରେରଣା ନିଶ୍ଚୟ ପାଇଛି । କିଂତୁ ନିଜକୁ ସଂଯତ କରିବାକୁ ସ୍ଥିର କରିନେଲି । କାରଣ ଯେଉଁମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ସେ ପ୍ରଶଂସାର ପ୍ରମାଣପତ୍ର ରଖିଯାଇଛନ୍ତି, ତା' ମୋ ଲେଖାଦ୍ୱାରା 'ବିତର୍କ' ସୃଷ୍ଟି କରିପାରେ । ମୋଟାମୋଟି ଭାବରେ, ସେ ତାଂକର ବଂଧୁ, ସ୍ୱଜନ, ଅଧ୍ୟାପକଆଦିଙ୍କ ବିଷୟରେ ସ୍ୱକୀୟ ଦୃଷ୍ଟିରେ ହିଁ ଲେଖିଛନ୍ତି – ମୋର ଦୃଷ୍ଟି ହୁଏତ ଭିନ୍ନ ହୋଇପାରେ ।

ବ୍ୟକ୍ତି ବିଶେଷଙ୍କୁ, ଘଟଣାବଳୀକୁ, ଅନୁଭୂତି, ଅଭିଜ୍ଞତାକୁ ରୂପଦେବା କଣ ସତେ ସହଜ ବ୍ୟାପାର ! କେଉଁ ପ୍ରାମାଣିକତା ବଳରେ ଏହା କରିହେବ ? ବେଳେ ବେଳେ ମନେହୁଏ ବରଂ ତାହା ଅପେକ୍ଷା 'ମୌନତା' ଶ୍ରେୟସ୍କର । ମୁଁ ବେଳେବେଳେ 'ବିଳିବିଳେଇ' କେତେ କଥା କହିଦେଉଛି ବା ଲେଖି ପକଉଛି । କିଂତୁ ମୁଁ 'ବ୍ରହ୍ମା' ନୁହଁ କି ଗଣେଶ୍ୱର ବି ନୁହନ୍ତି । 'ଗଣେଶ୍ୱରଙ୍କର ବାଣୀବିହାର'' ଏକ ସାର୍ଥକ ସୃଷ୍ଟି । 'ସତ୍ୟ'କୁ 'ବିପ୍ରମାନେ' ବହୁଭାବରେ ବ୍ୟକ୍ତ କରନ୍ତି – ତେଣୁ ଗଣେଶ୍ୱର ତା'ର ବ୍ୟତିକ୍ରମ ହେବେ କାହିଁକି ? ମନେ ହେଉଛି ଏବର ଯୁବକଯୁବତୀମାନେ ଏ ବହିଟିକୁ ପଢ଼ିବେ, କାରଣ ଏଥିରେ ଭିନ୍ନ ଦେଶ, ଭିନ୍ନ ସଂସ୍କୃତି ସମ୍ପର୍କରେ ଅନେକ ଜାଣିବାର କଥା ରହିଛି – ଜାଣି ସାରିଲେ ଗ୍ରହଣୀୟ କି ନାହିଁ, ତାହା ପଢ଼ିବା ଲୋକର ମାନସିକତା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ ।

ବାକି ବହିର ପ୍ରସାର ବିଷୟରେ ନ ଲେଖିବା ଉଚିତ୍ । କାରଣ ସେ କଳାରେ ପାରଙ୍ଗମ ନହେଲେ ପ୍ରସାର ଘଟେନାହିଁ । ମୋଟ ଭାବରେ 'ପାଠ୍ୟକ୍ରମ' ବାହାରେ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନେ ଖୁବ୍ ବେଶୀ ବହି ପଢ଼ିବାକୁ ସୁଯୋଗ ଅଛି କି ନାହିଁ – ମୁଁ କହିପାରିବି ନାହିଁ । ବରଂ କହିପାରେ ଯେ 'ଗଣେଶ୍ୱରଙ୍କର' ଏ ବହିର କେତେକ ନିର୍ବାଚିତ ଅଂଶ ଇଂରାଜୀରେ ଭାଷାନ୍ତରିତ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ ।

* * * *

ମୟୂର ପବ୍ଲିକେସନ୍ସ୍
ଭୁବନେଶ୍ୱର

ISBN : 978-81-89626-49-5